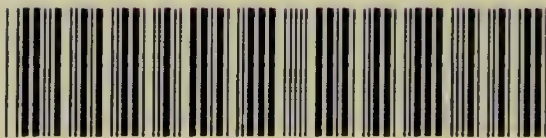
(2)

DE GENEESKUNDE DER MENANGKABAU-MALEIERS

Ons vertrek uit Taloek (Centraal-Sumatra).

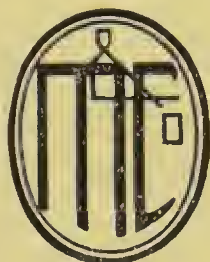
DE GENEESKUNDE DER MENANGKABAU-MALEIERS

ETHNOLOGISCHE STUDIE

— DOOR —

DR. J. P. KLEIWEG DE ZWAAN

Privaatdocent aan de Universiteit
te Amsterdam. — — —

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR MEULENHOFF & Co
* * IN HET JAAR 1910. * *

INLEIDING.

In den laatsten tijd hebben reizigers, die met wetenschappelijk doel in vreemde, nog weinig bekende gebieden land en volk bestudeerden — hetzij dat waren natuuronderzoekers, ethnografen dan wel linguisten — meer en meer ook aan de geneeskunde der bevolking, wier zeden en gewoonten het punt van onderzoek uitmaakten, hunne aandacht gewijd.

Voorzoover dat betreft de inlanders van onzen Archipel of wel die van het schiereiland Malakka, herinner ik aan de belangrijke onderzoekingen en de interessante mededeelingen van mannen als Nieuwenhuis, de Sarasins, Snouck Hurgronje, Wilken, Van der Burg, Vorderman en Albert Kruyt — wat de oudere generatie aangaat aan het werk van Mohnike, Junghuhn en Filet — terwijl wij onze kennis van de geneeskunde der inboorlingen van Malakka grootendeels aan Ridley, Skeat, Annandale en Martin verschuldigd zijn.[1]

Zij allen begrepen, dat, wil men zich een zuiver beeld trachten eigen te maken van den graad van ontwikkeling, den cultuurtoestand dus van een bepaalden volksstam, de studie der geneeskunde niet mag veronachtzaamd worden, omdat ook zij een uitvloeisel is van den algemeenen gedachtengang en de kennis van dat volk; het resultaat der studie van de geneeskundige begrippen en gebruiken vormt evenzeer voor onze kennis eene schakel, die wij

behoeven om een gegeven volksstam in al zijn levensuitingen te begrijpen en te doorgronden. Aldus opgevat, heeft het onderzoek omtrent de geneeskunde van een volk belangrijke ethnografische beteekenis, omdat ook zij bijdragen kan in den gedachtengang van geestelijk ver van ons afstaande en daardoor moeilijk te begrijpen menschen door te dringen.

Dit is echter niet de eenige reden, waarom eene dergelijke studie belangrijk mag genoemd worden — de kennis der geneeskunde van nog op lagen trap van beschaving staande volksstammen, van natuurvolkeren, heeft ook historische beteekenis. De ethnologie toch, in verband met de historie, maakt het voor ons aannemelijk en waarschijnlijk, dat de gebruiken en voorstellingen, die wij nog heden ten dage bij volkeren van den allerlaagsten cultuurgraad aantreffen, grootendeels beantwoorden, analoog zijn aan die, welke in de alleroudste tijden bij de latere cultuurvolkeren bestonden, in den tijd, toen ook deze volkeren nog in hun allereerst ontwikkelingsstadium verkeerden. Uit deze allervroegste tijden nu zijn geene of nauwelijks eenige en dan nog slechts uiterst spaarzame of weinig betrouwbare bronnen tot ons gekomen, waaruit wij ons een beeld kunnen vormen omtrent den gedachtengang dezer primitieve menschen. Wij kunnen echter aannemen, dat de levenswijze dezer lieden, hunne gewoonten, hunne algemeene kennis en ervaring grootendeels overeenkwamen met die, welke men heden ten dage bij de natuurvolkeren vindt. Men zal zeker ook niet ver van de waarheid af zijn, wanneer men uitgaat van de veronderstelling, dat eveneens de geneeskunde in die oudste stadiën analoog was aan die van de nu nog levende, de weinig ontwikkelde natuurstammen. Terecht zegt dan ook Pagel in zijne „Einführung in die Geschichte der Medicin": „Bei den Naturvölkern können wir uns eine vollständige Aufklärung über die Anfänge der Medicin

bei den heutigen Culturnationen holen. Jene enthüllen uns Zeiten, über die eine historische Tradition nicht mehr existirt, und hier entdecken wir auch die Ursprünge der Heilkunde. Aus diesem Grunde begreifen Sie, dass die Forschungen über die primitiven Zustände der Medicin bei den niedrigsten Naturvölkern für uns von grosser Wichtigkeit, zum mindesten von einem gewissen Interesse sind, und dies um so mehr, wenn wir erfahren werden, wie gerade bei den Naturvölkern hie und da bereits ganz vernünftige therapeutische Anschauungen existieren. Bei den Naturvölkern sind nicht bloss rohe hygienische, prophylactische und pathologische Vorstellungen in ganzer Anzahl vorhanden, sondern Sie besitzen auch bereits einen relativ vorgerückteren Standpunkt der Therapie in einem ganzen Schatz heilkünstlerischer Encheiresen. Unzweifelhaft verrathen diese eine schon über die ersten Anfänge elementarer Empirie herausgekommene Entwicklungsstufe, die Spuren eines Zustandes mässiger Civilisation, dem wahrscheinlich eine lange Epoche mit viel dürftigeren Kenntnissen vorausgegangen ist. Ob sie diese aus sich heraus, so zu sagen autochthon, acquirirt haben, ob es sich vielleicht um die Reste uralter, durch ungeahnte tellurische und kosmische Umwälzungen zu Grunde gegangener Cultur handelt, oder ob die Naturvölker Einzelnes durch Berührung mit reisenden Europäern, Missionären etc. allmählig sich angeeignet haben, muss dahin gestellt bleiben. A l s s i c h e r d ü r f e n w i r a b e r a n n e h m e n, d a s s ä h n l i c h e V e r h ä l t n i s s e b e i a l l e n V ö l k e r n d e r W e l t i n e i n e m g e w i s s e n S t a d i u m d e r E n t w i c k l u n g o b g e w a l t e t h a b e n".

Het is een welbekend feit, dat bij vele volkeren, die op ongeveer gelijken trap van cultuur staan, zoo b.v. bij verschillende natuurvolkeren, dikwijls zeer overeenkomende gedachten en gebruiken worden aangetroffen, zelfs

al leven dergelijke volkeren ver van elkaar verwijderd en hebben zij, voorzoover men althans kan nagaan, nimmer met elkander in relatie gestaan. Bastian spreekt van een alle in dezelfde ontwikkeling verkeerende volkeren bindenden, leidenden en beheerschenden „Völkergedanken", van een gemeenzamen gedachtengang, die afgezien van enkele variaties, afhankelijk van klimaat, levenswijze en tellurische verhoudingen, de kern der gedachten eene gelijksoortige doet zijn. Om slechts een enkel voorbeeld te noemen: bij de meest uiteenloopende volkeren bestaat het geloof aan eene bovennatuurlijke betrekking tusschen menschen, dieren en planten. Hoe moet men nu een dergelijk verschijnsel verklaren? Volgens Oscar Peschel (Völkerkunde), in overeenstemming met de opvatting van Bastian, door aan te nemen „dass wenigstens in Bezug auf das Denkvermögen die Einheit und Gleichheit der Menschart nicht bezweifelt werden kann". — Bij alle in natuurstaat levende menschen zouden de anatomische verhoudingen, dus ook die der hersenen, gelijk zijn en gelijkgevormde hersenen moeten ook op dezelfde wijze functioneeren, zoodat een analoge ideeëngang, zich uitende in overeenkomstige gebruiken en zeden, het gevolg zal zijn. Zoo herinner ik, meer op medisch terrein, aan het bestaan der couvade — het mannenkraambed —, aan het tandenvijlen, de besnijdenis, welke bij over de geheele wereld verspreide volksstammen aangetroffen worden. Mag men, met Wilken, uit zulke voorbeelden afleiden „dat de menschen met blauwe of met zwarte huid, met rechte of met schuinsche tanden, toch zulke nauwe geestverwanten zijn, dat hunne gedachten en dwaasheden elkander meer dan eens kruisen moeten"? — Menschen sind, was Menschen immer waren!

Waarschijnlijk mogen niet alle zoodanige feiten op rekening gebracht worden van de psychische eenheid en gelijkheid van het menschelijk geslacht. Peschel is zeker

wel wat te eenzijdig en voert zijne theorie te ver door. Een aantal dezer overeenkomende voorstellingen en gebruiken zijn misschien, zooals Jacobs voorstaat, te verklaren door de hypothese, dat zij een gemeenschappelijken oorsprong hebben en ontstonden bij een groot stamvolk en dat zij, hetzij door afstamming, hetzij door eenvoudig contact, al is dit laatste thans niet meer na te gaan, van dat stamvolk hun weg gevonden hebben over de geheele wereld. Echter is 't ook mogelijk, dat de verschillende volkeren van geheel afwijkende principen en ideeën zijn uitgegaan, maar dat deze toch tot eenzelfde gebruik hebben geleid. Zoo kan men b.v. voor de besnijdenis zijn uitgegaan van het religieus principe, terwijl een ander volk zeer wel, uitgaande van het beginsel der puberteitsceremonie, tot dezelfde gewoonte kan gekomen zijn; voor een derde weer is misschien de oorsprong te zoeken in de totemvereering.

Niet uitgesloten is het ook, dat de kennis van de geneeskunde der natuurvolkeren nog direct practisch nut zal opleveren, daar het zeer wel mogelijk is, dat deze primitieve menschen tegen bepaalde ziekten beschikken over een aantal ons nog onbekende geneesmiddelen, die eene verrijking van onzen artsenijschat zouden uitmaken. Hebben wij niet de kinabast te danken aan de inboorlingen van Peru en ook zooveel andere geneeskrachtige ingrediënten aan de natuurvolkeren ontleend?

Maar nog om eene andere reden houd ik het navorschen, het bestudeeren van de geneeskunde der natuurstammen, resp. van nog weinig ontwikkelde volkeren van groot gewicht, nl. om dit materiaal te gebruiken ter vergelijking met de geneeskundige denkwijze en gebruiken, die men nu nog aantreft bij de beschaafde naties onder het volk — met de zgn. volksgeneeskunde dus.

De primitieve voorstellingen bij het volk omtrent ziekte, zijn bijgeloovige geneesmethoden en gebruiken, vertoonen

niet zelden groote overeenkomst en verwantschap met die der natuurvolkeren. Men kan dan aannemen, dat, waar wij bij beschaafde naties gebruiken vinden analoog aan die bij natuurvolkeren voorkomend, deze gebruiken dikwijls overblijfselen voorstellen uit den tijd, toen eerstgenoemde volkeren eveneens nog in het stadium van primitieve cultuur verkeerden. Zoodoende wordt ook de zgn. volksgeneeskunde beter begrepen en daaraan de waarde en beteekenis toegekend, welke haar toekomen.

Niet steeds slechts historische beteekenis! Ook de volksgeneeskunde kan practisch voordeel opleveren en zij heeft dat ook gedaan. Immers Jenner is op het denkbeeld gekomen om tegen de gevreesde pokziekte menschen in te enten met van de koe afkomstige pokstof, omdat het hem bekend was, hoe bij het volk reeds van oudsher de overtuiging bestond, dat lieden, welke door de koepok waren geinfecteerd, zooals b.v. bij melksters niet zelden het geval is door het aanraken der uiers van aan pokken lijdende dieren, slechts zeer zelden door echte variola worden aangetast, of indien zulks het geval mocht zijn, dat dan het proces in den regel veel goedaardiger verloopt. De praeservatieve enting met menschenpokken, de zgn. inoculatie of variolatie, is eveneens reeds een oud volksgebruik. In het Oosten hebben de Chineezen haar reeds van oudsher toegepast door de korsten van genezen pokpuisten of wel de poklymphe (Lockhart) bij gezonde kinderen in den neus te brengen. Volgens een uit het jaar 1713 dateerend bericht van den Griekschen geneesheer Emanuele Timoni in Constantinopel plachten de voor de schoonheid hunner meisjes bezorgde Georgiërs en Circassiërs met van pokstof voorziene naalden op verschillende plaatsen de huid te prikken, om aldus door eene lichte infectie tegen eene ernstige pokziekte te immuniseeren. In 1712 liet Lady Wortley Montague, de vrouw van den Engelschen gezant in Constantinopel, in navolging

van de in het Oosten gebruikelijke methode, bij haar zoontje van den mensch afkomstige pokstof inenten. Maar ook bij enkele natuurvolkeren schijnt de enting van oudsher bekend geweest zijn, nl. bij de Bari- en Alunegers van Afrika (Wilson en Felkin), de Somali- en enkele andere negerstammen, bij welke de enting van persoon op persoon, en wel boven den neuswortel plaats had (Stuhlmann).

Juist in de kennis der geneeskunde van natuurvolkeren hebben wij een bruikbaar middel gevonden en leeren waardeeren, om onder de nu nog bestaande volksbegrippen de overblijfselen uit de oertijden te herkennen. Prof. Max Neuburger heeft dat zoo juist en welsprekend doen uitkomen in zijne voorrede van Hovorka's werk „die Vergleichende Volksmedizin, eine Darstellung volksmedizinischer Sitten und Gebräuche, Anschauungen und Heilfaktoren, des Aberglaubens und der Zaubermedizin". „In einer Zeit" — aldus schrijft hij daar — „in der man die entlegensten Stätten durchforscht und jahrtausend alten Schutt durchwühlt, um den Wegen der Kultur sinnend nachzuspüren, kann das Interesse auch den lebendigen Ueberresten verklungener Epochen nicht vorenthalten bleiben. Täuschend ziehen die Wogen der Gegenwart hinweg über die dichten Niederschläge, welche die Vorzeit am Grunde zurückgelassen. Wer aber offenen Blickes um sich sieht, gewahrt in der Gesellschaft, in den Institutionen von heute noch tausendfältig Züge von einst, und jemehr er hinausdringt, fern abwärts vom Weichbilde der Groszstadt, desto häufigere, desto tiefere Spuren der Vergangenheit begegnen ihm in Denkart und Sprachlichem Ausdruck, in Sitte und Brauch, in Tracht und Kunstgeschmack. Wie der voll entwickelte Organismus Rudimente des fötalen Lebens birgt, so ist auch die moderne Kultur von Atavismen durchsetzt. Einen solchen Atavismus stellt die Volksmedizin dar, gemahnend an jene nebelhaften Anfänge, wo

Selbsthilfe und Nächstenhilfe in Leibesnöten das Wirken des Arztes vertreten muszten. Wenn auch mehr und mehr absterbend, beherrscht sie noch immer weite Kreise in Dorf und Stadt und findet Ihre Anhänger dort, wo der Arm der wissenschaftlichen Heilkunst nicht hinreicht oder wo rückständige Denkweise dem Arzt ängstliche Scheu, Argwohn, Misstrauen entgegenbringt. So wenig diese Erscheinung vom Standpunkte des kulturellen Fortschrittes angenehm berührt, für den Forscher bildet die Volksmedizin ein Kleinod des unverwüstlichen, dem nivellierenden Zuge widerstehenden Volksthums, ein lebendiges Denkmal aus Urzeiten ragend in die Jetztzeit. Rührt der Zauberstab der Geschichte an die erstarrten Heilgebräuche, dann klingen zu uns aufs neue aus fernen Zeiten der Mythus, der Natursinn, die prophetische Weisheit der Altvordern."

Wij zien dus ook weder hier, hoe historie, ethnologie en folklore elkander steunen en aanvullen, hoe zij de componenten vormen van één ondeelbaar trias, dat eerst als zoodanig worden en zijn verklaart en ons kan ophelderen, hoe uit het verleden zich de gedachtengang van het heden heeft ontwikkeld en volmaakt. —

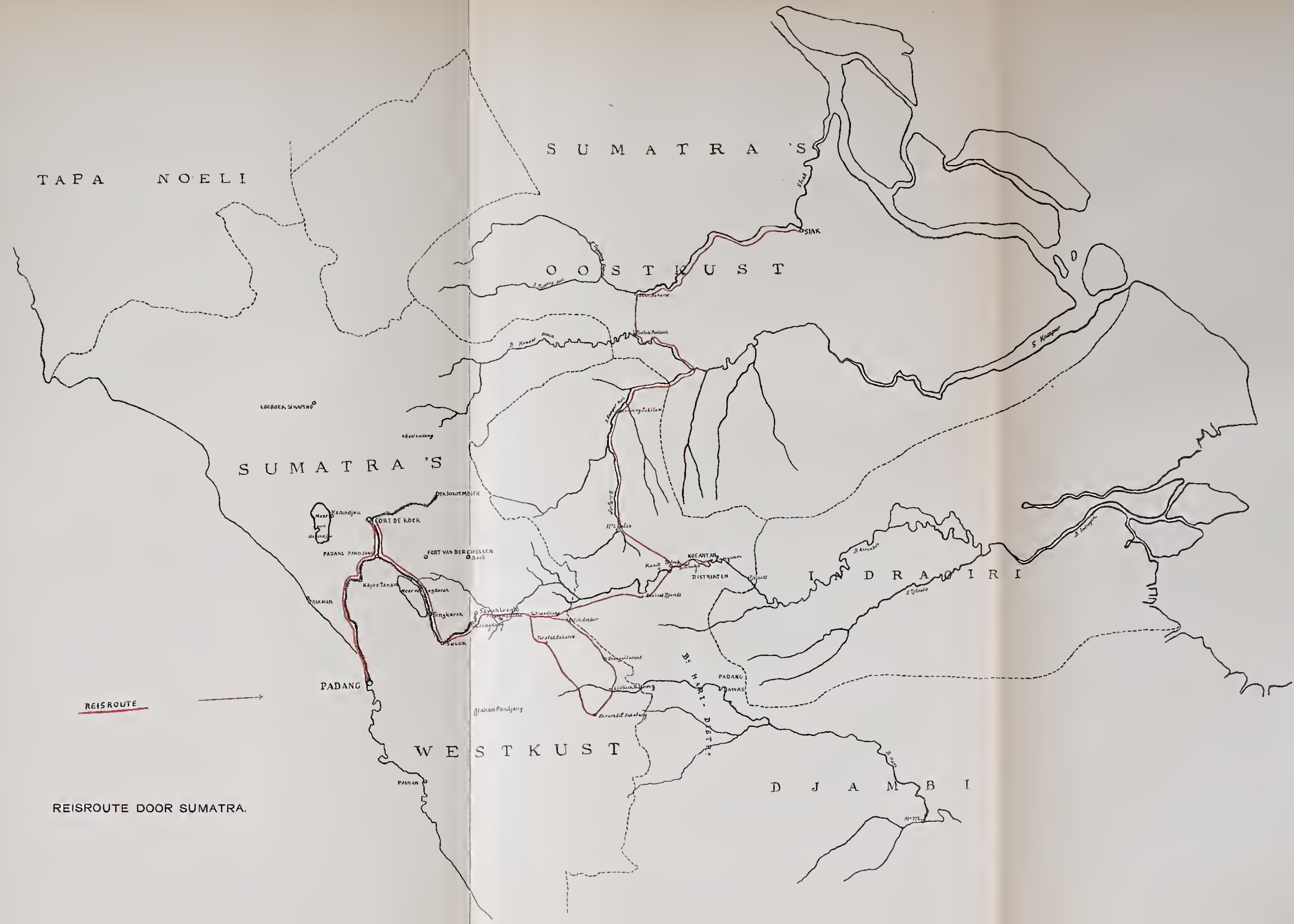
Voordat ik er toe overga de geneeskunde der Menangkabau-Maleiers te behandelen, moge een enkel woord voorafgaan, hoe het in dit boek neergelegd materiaal werd verkregen en verzameld. Het is het resultaat grootendeels van besprekingen met de doekoens, de inlandsche volksgeneeskundigen van het gebied, hetwelk door ons bereisd werd; het wordt gevormd door de uitgewerkte en door literatuurstudie aangevulde aanteekeningen, welke gedurende mijne reis door Centraal-Sumatra, door Java, Bali en Lombok werden gemaakt. Ook hier moet ik wederom dankbaar gedenken de hulp en den steun, ons door vele autoriteiten ter plaatse verleend, met name door de controleurs Meijer en Grijzen, den Officier van Gezondheid

Dr. Jensen, de luitenants A. Baptist en Okhuysen, alsook door de dokters-djawa te Goenong Sahilan, Sawaloento en te Boeleleng op Bali; niet zelden werden door genoemde heeren de conferenties met de doekoens bijgewoond of werd een inlander, goed bekend met het dialect dezer streken, als tolk mij ter beschikking gesteld. Prof. Treub te Buitenzorg was zoo vriendelijk van een groot aantal geneeskrachtige planten, mij door de Menangkabausche doekoens genoemd, de wetenschappelijke Latijnsche benaming te vermelden. Die planten, wier namen aan Prof. Treub onbekend waren, heeft Dr. Jensen in Taloek op mijn verzoek door de doekoens doen verzamelen en naar Holland opgezonden, waar Dr. Greshoff, de directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem en Dr. Hallier, met de grootste bereidwilligheid de determineering op zich namen. Toch bleek het ook aldus van een aantal dier planten onmogelijk met zekerheid de wetenschappelijke benaming vast te stellen; het determineeren der plant op hare groeiplaats kan niet altijd gemist worden voor eene juiste herkenning. Bovendien is het niet onmogelijk en zelfs zeer waarschijnlijk, dat enkele dier namen door mij verkeerd verstaan werden en daardoor foutief opgeteekend. Voor iemand, die met het dialekt niet goed vertrouwd is, valt het meermalen uiterst moeilijk de inlanders goed te verstaan; dikwijls bleef ik, zelfs al liet ik de doekoens meermalen hetzelfde woord herhalen, in het onzekere, omdat ik telkens weder iets anders meende te hooren. Ook waren deze inlanders niet altijd te vertrouwen, als ik hun vroeg, of de naam, zooals ik hun dien noemde, goed door mij was verstaan; beleefdheidshalve, misschien ook om maar van de zaak af te komen, zeggen zij gaarne „saja toean” of „betoel”, ook al komt zulks niet altijd geheel met de waarheid overeen. Dergelijke bezwaren zijn trouwens ook door meerdere andere reizigers in ons Insulinde ondervonden. Men kan deze

moeilijkheden slechts vermijden door een botanicus aan de expeditie te verbinden, die in staat is ter plaatse de planten te bestudeeren en te determineeren. Dat is zeker de eenige wijze, waardoor een meer betrouwbaar resultaat kan worden verkregen. Een botanicus heeft echter onzen tocht niet medegemaakt; ik heb mij dus zonder een deskundige moeten redden, moeten roeien met de riemen, die mij ter beschikking stonden; men vergeve mij dus de tekortkomingen, waarvan ik mij zelf maar al te zeer bewust ben en die zeer zeker bij eene eventueel volgende gelegenheid op de aangegeven wijze zullen vermeden worden.

Ten slotte mag ik niet vergeten hulde te brengen aan onzen ijverigen dolmetscher, den Heer Herbst, gep. onderofficier van het Ned.-Indische leger, die mij met veel belangstelling en bewonderenswaardig beleid en geduld bij de besprekingen met de doekoens ter zijde stond.

Aangenaam is het mij ook hier ter plaatse een woord van hartelijken dank te richten tot de Heeren Proff. Nieuwenhuis, Snouck Hurgronje, Steinmetz en Max Weber, die mij bij de bewerking van het materiaal hun zeer gewaardeerden raad hebben gegeven.

REISROUTE DOOR SUMATRA.

ANATOMIE EN PHYSIOLOGIE.

Volgens de doekoens van Midden-Sumatra zouden zoowel het Mohammedaansch geloof als de Maleische adat verbieden obducties te verrichten van het menschelijk lichaam. Prof. Snouck Hurgronje deelde mij echter mede, dat de Koran het seceeren van menschelijke lijken niet verbiedt, dat deze kwestie trouwens daarin volstrekt niet ter sprake komt; wel hebben echter de Mohammedanen van oudsher alle bedrijven en operaties, waarmee verontreiniging gepaard gaat, dus ook lijkopeningen, liever aan de Christenen en Joden overgelaten. In den laatsten tijd echter wordt het vooroordeel daartegen, evenals dat ook bij de Maleiers het geval is, veel minder.

Het kan ons niet verwonderen, dat, waar de studie van het menschelijk cadaver uitgesloten is, de anatomie van den mensch en daarmede ook de physiologische functies der verschillende organen bij de inlanders van Centraal-Sumatra weinig bekend zijn; hunne kennis berust grootendeels op fantastische voorstellingen en bespiegelingen, ten deele aan de voorouders ontleend.

In de borstholte, welke de inlanders door eene luchtledige ruimte van de buikholte gescheiden denken, ligt als voornaamste orgaan het hart, de djantoeng. Het hart bestaat uit twee boven elkaar gelegen gedeelten; het bovenste, tjoepoe genaamd, is de zetel van de ziel (njawa, boeroeng toeba), terwijl het onderste deel

bloed bevat. Van het hart gaan vier groote buizen uit — de kepala djantoeng, en wel voor elken arm en ieder been éène. Deze hoofdvaten geven zijtakken af, die naar de verschillende deelen van het menschelijk lichaam zich begeven en die bloed bevatten. Dat het bloed zich in die vaten zou voortbewegen, wordt door de doekoens ontkend. De geneeskundigen van Taloek vertelden mij, dat de bloeding, welke door eene verwonding ontstaat, moet opgevat worden als een teeken van toean Allah, waardoor te kennen gegeven wordt, dat het lichaam gekwetst is en daarom behandeling vereischt wordt. Volgens deze opvatting heeft de bloeding dus eene teleologische beteekenis. In het bloed is als in de tjoepoe de ziel opgenomen, die door genoemde vaten over het geheele lichaam verdeeld wordt; bij den dood wordt het bloed tot vleesch (daging) en verlaat de ziel het lichaam.

De polsslag is aan de inlandsche geneeskundigen van Sumatra bekend; de verklaring van den pols zoeken zij in den ademtocht, de bezieling, die uit het bovendeel van de djantoeng komt. Om het hart ligt de klamboe, het middenrif, hetwelk dient om het eerste orgaan tegen nadeelige inwerking te beschermen. De klamboe is als een zak in de borstkas opgehangen; de bevestiging aan den thorax wordt gevonden ter plaatse, waar het schouderblad zich met het sleutelbeen verbindt.

Onder het hart ligt de ati, de lever, die eveneens als zetel van de ziel wordt opgevat; daarnaast wordt de ati beschouwd als het regulatie-orgaan van de spijsvertering en tevens van de functies der andere organen. De inlanders stellen zich de lever voor als den broer of makker van het hart. De djantoeng wordt als de oudste broer gedacht, dan volgt als jongere broer de maag, vervolgens de lever, terwijl de milt de jongste der familie moet voorstellen. Al deze organen staan door buizen of strengen (tali) met elkaar in verbinding en zijn daardoor in staat op elkaar

eene reguleerende of ondersteunende werking uit té oefenen. Rechts van het hart en de lever is de long (raboe) gelegen, welke de doekoens als één enkel orgaan opvatten, omtrent welks functie zij mij echter niets naders wisten te vertellen; in de godsdienstige boeken, de kadji [1], zou men kunnen lezen, dat de raboe alleen dient om de lichaamsholte op te vullen.

Aan de linkerzijde van de lever ligt de milt, de limpah. Volgens de overlevering zou dit orgaan eenen vierhoekigen vorm hebben en vier verschillende kleuren, nl. wit, zwart, rood en geel [2]; verder zou het vrij plat van gedaante zijn, bij malaria echter belangrijk vergroot en gezwollen. De functie van de milt is niet bekend.

De milt ligt ook links van de maag (peroet gadang), onder welke zich de darmen — peroet ketjil — bevinden. In de maag vereenigt zich het drinkwater met het voedsel en wordt daar tot urine; van de maag gaat de urine dan langs de tali ajer (de waterbuis) naar de blaas — tempat ajer of lombong ajer — en verlaat dan door eene andere buis het lichaam.

De galblaas (ampedoe of tempat iblis) werd mij door den doekoen besar te Taloek aangegeven als de zetel van den duivel; bij dieren zou van daaruit tevens het verlangen en de prikkel uitgaan om zich eten en drinken te verschaffen. Bij den mensch komen vijf dergelijke zetels van den duivel voor, nl. behalve dien in de tempat iblis in elke hand één tusschen den metacarpus van duim en wijsvinger, verder nog één in elke kuit. Van uit de zetels in de handen worden de bewegingen der hand, zoowel tot het doen van kwaad als van goed, gereguleerd; van

---

[1]) Kadji is het grondwoord van măngadji, mengadji d. i. het opdreunen van heilige teksten, vooral van den Qoerân, of het bestudeeren van boeken over de gewijde wetenschappen (Snouck Hurgronje).

[2]) Misschien is ook dit viertal een uitvloeisel van de Mohammedaansche mystiek.

uit de kuiten geschiedt zulks voor de onderste extremiteit, terwijl de in de galblaas gezetelde kracht het algemeen doen en laten der menschen, in goeden en kwaden zin, beheerscht.

Onder en achter de milt en de lever liggen de beide nieren — de boeah poengoeng —; zij zijn evenwijdig aan de wervelkolom geplaatst. Men vat de nieren op als de organen, die het sperma produceeren. Het bewijs daarvoor wordt geleverd, doordat, indien men bij een haan de nieren wegneemt, het dier niet meer tot bevruchting in staat is. Ik vermoed, dat bij deze proef in plaats van de nieren de testes zijn verwijderd, die bij den haan op het ventraalvlak der nieren zijn gelegen. Dat de nieren iets met de urineafscheiding van doen hebben, is den inlanders van Centraal-Sumatra geheel onbekend. De nieren van mannelijke individuen leveren het mannelijk zaad, die van vrouwen het vrouwelijk sperma; uit de vereeniging van beiderlei zaad ontstaat de vrucht.

Ik wil hierbij opmerken, dat ook in de Europeesche geneeskunde de nieren langen tijd als de zaadbereidende organen zijn aangezien. νεφρός beteekent zoowel nier als testis. Bij Plinius worden de nieren aanbevolen als middel om de vruchtbaarheid te verhoogen en bij ziekten van de genitaalspheer. In de volksgeneeskunde werden langen tijd de nieren van de zgn. geile dieren, als het zwijn, den ezel en den haas, bij impotentie voorgeschreven. In het taalgebruik van het Duitsche volk is het zelfs nu nog wel eens moeilijk nier en testis scherp te onderscheiden.

Het zaad van den man heeft volgens de Menangkabauers eene witte kleur, dat der vrouw eene roode.

De testes (pelor of boeah) dienen uitsluitend om den lust tot geslachtelijke gemeenschap op te wekken; van hen gaat de prikkel uit, die de erectie veroorzaakt. Nieuwenhuis vertelt ons, dat ook de Dajaks de testes niet als de voor de bevruchting noodzakelijke organen beschouwen;

zij meenen, dat hunne gecastreerde jachthonden nog zeer wel tot bevruchting in staat zijn.

Bij de vrouw zou het verlangen naar den coïtus uitgaan van de baarmoeder (tempat anak). De ovarien zijn geheel onbekend.

Een ander bewijs, dat de nieren de zaadvormende organen zijn, zien de inlanders in het feit, dat tijdens den coitus eene eigenaardige sensatie in de lendenstreek gevoeld wordt, welke veroorzaakt zou worden door het zaad, dat van de nieren langs de toelang soeloebi naar beneden afvloeit.

Ook het menstruaalbloed, dat iets anders voorstelt dan het vrouwelijk zaad, wordt door de nieren geleverd, hetgeen moet blijken uit het feit, dat de vrouwen tijdens de menstruatie dikwijls pijn in de lendenen gevoelen.

De beide nieren liggen vlak tegen elkaar aan; naar beneden toe gaan zij over in ééne enkele buis, die bij de vrouw in de tempat anak uitmondt.

De vleezige buikwand is aan de binnenzijde door een vlies, de koelit peroet, bekleed. —

In de schedelholte zijn de hersenen gelegen; zij hebben de grootte eener mangavrucht en den vorm eener in lengterichting gehalveerde manga. Omtrent de functie van het cerebrum wist men mij in Taloek niets te vertellen; de hersenen zouden slechts dienen om de schedelholte op te vullen, evenals het beenmerg de holten der beenderen vult. Hoofdpijn zou wijzen op eene ziekelijke aandoening der hersenen. Het cerebrum staat in verbinding met het ruggemerg; vandaar dat bij pijngewaarwording de sensatie langs het ruggemerg naar de hersenen kan worden overgebracht, waarvan duizeligheid en soms flauwvallen het gevolg zijn.

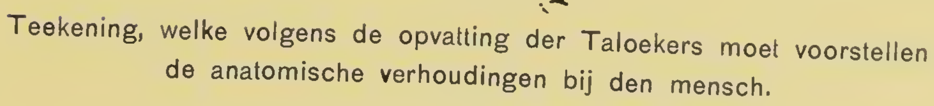
Van den doekoen besar te Taloek wist ik niet zonder moeite eene oude teekening te verkrijgen, welke reeds langen tijd bij zijne familie in bezit was en daarom als harta

poesaka — heilig ondeelbaar familiebezit — werd vereerd [1]. Deze teekening zou weergeven de anatomische verhoudingen van den mensch. Hoe zij in zijne familie gekomen is, was den doekoen onbekend; hij vertelde mij echter eenmaal in de gelegenheid te zijn geweest aan het cadaver van een man, die door een tijger was aangevallen en wiens buik door het dier was opengescheurd, zich te overtuigen, dat de anatomische verhoudingen, zooals die op de teekening zijn aangegeven, geheel aan de werkelijkheid beantwoorden. Het bleek mij echter spoedig, dat de doekoen van de teekening niet veel begreep; hij was niet in staat mij die uit te leggen en wedersprak zichzelf bij de explicatie voortdurend. Ik heb mij toen de moeite gegeven eene geit te slachten en hem verzocht aan het cadaver de teekening te verklaren; ook dat gelukte hem echter niet. Hij redde zich toen uit de verlegenheid door te zeggen, dat de anatomie van den mensch eene geheel andere is dan die van de geit. Van Prof. Snouck Hurgronje vernam ik, dat de teekening met de anatomie van den mensch zoo goed als niets van doen heeft, maar dat zij eene voorstelling moet geven van de mysticke Mohammedaansche wereldbeschouwing. In Skeats „Malay Magic" vond ik op pag. 544 een dergelijk diagram afgebeeld, dat groote overeenkomst vertoont met het mijne, waarvan Skeat echter alleen vermeldt, dat „it is intended to represent the various parts of the human anatomy, e. g. the heart and the lungs".

Volgens den doekoen zou mijne teekening voorstellen, hoe de boeroeng toeba, de ziel, zich in het menschelijk lichaam op en neer beweegt; zij zou 24 maal in de vier en twintig uur op en neergaan en dan in de vier tjoepoes,

---

[1]) De onvergankelijkheid van den eigendom op zijn harta poesaka teekent de Menangkabauer in eene welluidende pantoen, waarin wordt uitgesproken, dat de poesakagoederen een geheel uitmaken en dat zij blijven bestaan, ondanks de lotswisselingen der verschillende familieleden, die er van profiteeren (Willinck).

Teekening, welke volgens de opvatting der Taloekers moet voorstellen de anatomische verhoudingen bij den mensch.

de halten, even stilhouden om vandaar uit bevelen te geven, die de functies der verschillende lichaamsdeelen reguleeren.

Een enkel woord nog omtrent de osteologische kennis onzer inlanders! De wervelkolom, de toelang gadang, bestaat uit een groot aantal (48) kleine beentjes, die met platte vlakken tegen elkaar aanliggen en door oerats aan elkaar verbonden zijn, echter zoodanig, dat zij t. o. z. van elkaar bewegelijk blijven. De bovenste en onderste dier beentjes zijn het grootst, naar het midden toe worden zij kleiner. Tusschen den eersten wervel en den schedel bestaat een kogelgewricht, waardoor bewegingen van het hoofd naar alle richtingen mogelijk zijn. Naar beneden toe eindigt de wervelkolom in een groot been, oedjong boemi genaamd. Dit been is aan de zijkanten innig verbonden met een ander groot beenstuk en vormt daarmede de toelang boemi, hetwelk naar voren toe in een smaller beenstuk (de toelang soeloebi) overgaat, welk beenstuk tegen dat van de andere zijde in de mediaanlijn aansluit en daarmede eene vaste verbinding vormt.

Met de ondervlakte van het bekken articuleert in een kogelgewricht het heupbeen — de toelang pahoe, hetwelk aan de ondervlakte bewegelijk verbonden is met de beide beenderen van het onderbeen. De tibia en fibula zijn zoowel aan het boven- als aan het onderdeel met elkaar vergroeid en vormen aldus slechts ééne gewrichtsvlakte, waarmede zij aanliggen tegen die van het heupbeen, resp. van het voetbeen. Tibia en fibula worden te zamen toelang betis genoemd.

Aan het boveneind van de toelang betis, tegen de voorvlakte aangelegen, bevindt zich de knieschijf, de toelang djaring djaring, wier gedaante zeer terecht vergeleken werd met die van het djenkolzaad (pithecolobium bigeminum), hetwelk ook wel djaring genoemd wordt.

De voet wordt opgebouwd uit één groot been, dat tegen

de ondervlakte van de vergroeide tibia en fibula aanpast en dat zich naar voren in vijven splitst, met welke eindstukken de teenen in een kogelgewricht articuleeren.

De schedel zou slechts uit één enkel been bestaan.

De borstkas wordt door een aantal ribben — hoeveel wist de doekoen mij niet op te geven — gevormd, die met elkaar eene soort van kooi vormen. Naar voren toe reiken de ribben niet aan elkaar, maar zijn tegen het borstbeen — toelang dada — aangelegen. Dit borstbeen is aan zijn boveneind verbonden met de sleutelbeenderen, die weer op hun beurt lateraalwaarts innig met de toelang bau (de spinae scapulae) in verbinding staan. Deze toelang bau reiken mediaanwaarts aan de wervelkolom; aldus wordt een gesloten beenige ring gevormd, analoog aan den bekkenring.

Onder de toelang bau ligt de toelang belikat, waarmede in een kogelgewricht de bovenarm bewegelijk verbonden is. Met den humerus articuleeren de beide aan hun boveneind vergroeide beenderen van den onderarm. Ook aan hun ondereind zijn deze beide beenderen met elkaar vergroeid en articuleert met deze gewrichtvlakte het handbeen, hetwelk, evenals wij dat bij het voetbeen beschreven hebben, zich naar voren toe in vijven deelt, met welke deelstukken de vingers op hunne beurt bewegelijk verbonden zijn. Bij alle gewrichten zijn de tegen elkaar aanliggende beenderen door oerats aan elkaar verbonden. —

Ten einde een beeld te ontwikkelen van de voorstellingen der Menangkabau-Maleiers omtrent de oorzaak en het wezen van pathologische processen, alsook van de maatregelen, welke zij nemen om ziekten te voorkomen of te bestrijden, lijkt het mij het best achtereenvolgens een aantal ziekten en wel de meest voorkomende te bespreken. Ik wil dan beginnen met die groep van aandoeningen, welke bij de inlanders wel het allermeest wordt aan getroffen, nl. die der huidziekten.

HUIDZIEKTEN.

Zij zijn bij de inlanders van Sumatra, althans bij die van het binnenland, zoo uiterst frequent, dat ik mij verbaasde, als ik eens een individu te zien kreeg, wiens huid volkomen gaaf bleek te zijn. Het meest werden door mij geconstateerd scabies, pityriasis versicolor, tinea imbricata, — circinata, tinea albigena en framboesie.

Van der Burg vertelt ons, dat bij vele inlanders van den Archipel de voorstelling bestaat, dat een kind, hetwelk verwekt wordt gedurende de menstruatie eener vrouw, bijzonder voorbeschikt is om later aan huidziekten te lijden; als dat zoo is, zijn zeker bijna alle inlanders in Centraal-Sumatra tijdens de menstruatie hunner moeder verwekt!

De doekoens van Taloek onderscheiden de volgende huidaandoeningen:

1. Koedis (kodal).
2. Poeroe.
3. Koerap longsong.
4. „ hajam.
5. „ besi.
6. „ biring.
7. Kajap.

1. Koedis (scabies).

Bij deze huidziekte, die volgens de Taloeksche geneeskundigen zich over het geheele lichaam kan ontwikkelen, ontstaan blaasjes met een witten kop. De aandoe-

ning der huid gaat gepaard met heftigen jeuk, zij is echter niet pijnlijk; alleen wanneer de blaasjes worden opengekrabd, wordt eenige pijn gevoeld. De inhoud dier blaasjes is van etterigen aard. Als de oorzaak dezer huidaandoening neemt men aan een klein diertje, de koemau, dat onder de huid weet te kruipen. Ook zou de koedis kunnen ontstaan door de mijang, het fijne haar van de jonge bamboe, hetwelk bij de minste aanraking aan de huid blijft kleven en dan afschuwelijken jeuk veroorzaakt. Deze fijne haartjes worden gevonden op den overgang van de bladscheede in de bladschijf. Het heet, dat zij dikwerf door de inlanders worden toegediend met de bedoeling om iemand te vergiftigen, waartoe dan iederen dag eene kleine hoeveelheid van dat haar in de spijzen van het slachtoffer wordt gemengd. Proeven bij honden hebben geleerd, dat inwendige toediening van de mijang dunne bloederige en slijmige ontlasting teweeg brengt, terwijl de eetlust daardoor steeds geringer wordt. [1])

Door den jeuk nu, welken deze aan de huid klevende haartjes veroorzaken, begint de inlander te krabben en maakt hij zijne huid ziek. Ten slotte werd mij nog als oorzaak van de koedis in Taloek opgegeven de katjang miang (Mucuna pruriens); wanneer deze rijp is geworden, komt de inhoud als eene stof in de woningen der inlanders en veroorzaakt gevoel van jeuk, waardoor de huid stuk gekrabd wordt.

De behandeling bestaat in Taloek slechts uit afwasschingen met zeep en Kwantanwater.

In Goenoeng Sahilan vertelde mij de doekoen, dat de

---

[1]) Dit bamboehaar wordt ook door de Menangkabauers met andere ingredienten als verschillende giftige planten, djilatang njiroe (eene soort brandnetel), katjang miang, giftige hagedissen en slangen etc. gebruikt om als tanda kracht bij te zetten aan de zelfvervloeking, welke iemand bij het doen van den eed uitspreekt (Willinck).

ziekte begint met kleine papeltjes tusschen de vingers, welke spoedig tot blaasjes met etterigen inhoud worden. Van de vingers zet zich de aandoening naar boven voort naar het elleboogsgewricht en den oksel, daarna komt zij ook aan de beenen en op den romp voor. Als oorzaak werd mij daar opgegeven het dragen van vuile kleeren of wel het aanraken van jeukverwekkende plantendeelen. Het obat wordt bereid van de bladen van boomen, welke eetbare vruchten dragen als de doerian (Durio Zibethinus), de ramboetan (Nephelium lappaceum), mangistan (Garcinia Mangostana), doekoe (Lansium domesticum) etc.; deze bladen worden gebrand, daarna fijngemalen, vervolgens vermengd met sirihpruim en -speeksel en met dit mengsel de zieke huid ingewreven. Een ander obat bestaat uit het sap van verschillende citroensoorten als de limau poeroet (Citrus Papeda), de limau ketjil en de limau timoen, met welk sap de huid wordt ingesmeerd, waarna zij terstond met rivierwater wordt afgewasschen.

Den eersten dag moet deze behandeling 's morgens, den tweeden 's middags en den derden 's avonds worden toegepast.

Ook in Sidjoengdjoeng wordt een klein wit diertje, dat onder de huid dringt, beschuldigd de oorzaak van de koedis te zijn. Het is zoo klein, dat het ternauwernood te onderscheiden is. Om het uit de huid te verwijderen, spreekt de doekoen eerst eene bezweringsformule uit, daarna wrijft hij met een kokertje over de huid en klopt dit vervolgens uit op een helder voorwerp. In ernstige gevallen gebruikt hij voor de behandeling de bladen van toeba akar (Derris elliptica; toeboe toeboe = Costus speciosus) en van een brandnetel. Deze bladen worden in water gekookt en met het afkooksel de huid gewasschen. Daarop maakt hij damar, zwavel en peper fijn en verwarmt dit, voegt dan honig toe en smeert dit mengsel op de huid.

Ook bepaalde bronnen, met name de zwavelhoudende, hebben volgens den doekoen eenen gunstigen invloed op het ziekteproces.

Te Soengai Batoeng wordt de zieke huid behandeld met een afkooksel van gelinggangbladen (Cassia alata), waaraan zwavel, kurkumasap en klapperolie zijn toegevoegd.

Eveneens in Sawaloento verklaren de inlanders, dat een diertje, de koeman, de oorzaak dezer aandoening is.

2. Poeroe (framboesie).

Bij deze ziekte, die — zoo vertelden mij de doekoens van Taloek — vooral bij kinderen, zeldzamer bij volwassen menschen voorkomt, ontwikkelen zich ronde witte puisten. Zij ontstaan vooral aan de lippen, in de okselholte, het elleboogsgewricht, minder vaak aan de kuiten of de voeten. Soms veroorzaakt de aandoening pijn, slechts zelden jeuk. De behandeling bestaat in Taloek uit inwrijvingen der zieke huiddeelen met het gekookte aftreksel van blimbing beras en bissi (Averrhoa), de daun sipapai en van de gloegoervrucht (Garcinia Klabang), of wel het sap van de geperste bladen eener andere Bilimbi soort, de Bilimbi tanah, wordt op de aangedane plekken gesmeerd. Volgens de doekoens zou ieder mensch de poeroe moeten krijgen; is het niet tijdens dit leven, dan toch zeker in het hiernamaals. Eene oorzaak van het lijden wisten zij mij niet op te geven. Van Hengel vertelt, dat op de Fidsji-eilanden de inlanders hunne kinderen met framboesiestof enten, waardoor dan eene lichte infectie zou ontstaan, die tegen ernstige besmetting immuniseert. Daarentegen beweert Baermann, dat op deze eilanden de sterke afname der bevolking juist aan framboesie moet worden geweten. Ook op Ceylon tracht men de kinderen tegen framboesie te immuniseeren en wel door hen rijst te laten eten uit een schotel, waaruit kort te voren een framboesielijder zijn maal genuttigd heeft.

Ik moet hier opmerken, dat in de tropen de differentieeldiagnose tusschen framboesie en syphilis zeer groote moeilijkheden kan opleveren en dikwijls onmogelijk is. Schüffner, die over een groot materiaal in Sumatra beschikt, houdt beide ziekten voor zusterziekten, echter niet voor identisch. Ook de serum-diagnostiek is voor de differentieeldiagnose niet beslissend gebleken; meermalen toch valt de reactie van Wassermann eveneens bij framboesia tropica positief uit.

In Goenoeng Sahilan werd voor de poeroe dezelfde oorzaak opgegeven als voor de koedis, namelijk het dragen van vuile kleeren of wel het in aanraking komen met jeukverwekkende planten in het bosch. De ziekte zou 't meest voorkomen tijdens den maisoogst, hetgeen toegeschreven wordt aan het eten van de gebrande maiskorrels. Er ontstaan dan eerst witte plekken op de huid; op deze plekken vormen zich puisten, die grooter worden en aan de oppervlakte etter afscheiden. Als obat wordt gebruik gemaakt van de gekneusde en vochtig gemaakte daun gloegoer (Garcinia Klabang) waaraan toegevoegd wordt troesi (kopersulfaat), welke massa dan op de puisten wordt geappliceerd; of wel de poetjoek pait (Curanga amara) wordt fijn gewreven, vermengd met wierook en troesi (kopersulfaat) en dit dan inwendig genomen. Ook uit dit recept blijkt dus, dat Van der Burg ongelijk heeft, waarop trouwens reeds Vorderman gewezen heeft, door te beweren, dat troesi door de inlanders alleen uitwendig wordt gebezigd. Tevens wordt de huid dan behandeld met een aftreksel van daun petai belalang (Pithecolobium angulatum), djamboe awe (Eugenia aquea), daun tjapo (Blumea balsamifera) en — areh moending (Rhodomyrtus tomentosa).

Te Soengai Batoeng wordt als medicament aangewend het sap van den limau soendai (citroensoort), waaraan men na verwarming ijzerroest toevoegt. Dit moet door

roeren innig vermengd worden en dan op de zieke huid worden aangebracht.

De Maleiers van Malaka leggen ter behandeling van de poeroe aan den voet een vuurtje aan en bedekken dit met een kokosnootdop of een stuk bamboe, waarop zij den voet laten rusten om aldus de zweer aan de warmte bloot te stellen. Op de gloeiende sintels laten zij dan kemantubladen of de bladen en bast van eene Canariumsoort (kedondong) smeulen [Ridley].

3. Koerap longsong.

Dit is eene huidziekte, die volgens de inlanders door een klein vliegje, de aga aga, wordt veroorzaakt. Voor de behandeling dezer aandoening worden de bladen van de gelengang (Cassia alata) in een bundeltje samengebonden; deze bundel wordt vervolgens loodrecht op de lengteas doorgesneden en dan met het sneevlak op een stuk hout gewreven, waarop wat zout is gelegd, waarna men met dezen bundel over de zieke huid wrijft.

4. Koerap hajam (tinea circinata, imbricata).

Zij wordt behandeld met de daun koerap (Cassia alata), welke wordt fijngewreven, met water en zout vermengd, waarna men dit alles als eene pap op de huid legt.

In Soengai Batoeng worden de punten der jonge bladen van de Cassia alata in de hand fijngewreven, dan vermengd met sirihkalk en dit mengsel op de huid aangebracht.

Selenka vermeldt, dat bij de Dajaks, bij welke de koerap eveneens zeer frequent voorkomt, deze huidziekte voor vrouwen de kans op een huwelijk zeer vermindert.

5. Koerap besi (ijzer-koerap).

Zij werd mij beschreven als eene ziekte, die alleen in den nek voorkomt en waarbij concentrische ringen van

kleine zwarte puistjes optreden. De aandoening veroorzaakt hevigen jeuk.

De behandeling bestaat uit de aanwending van koenjit (Curcuma longa), waaraan toegevoegd wordt sirihkalk; dit wordt dan in water gekookt met blimbieng (Averrhoa Bilimbi); het afkooksel brengt men lauw op de huid, 4—5 maal daags; in ééne week zou de aandoening in den regel genezen zijn.

Volgens Snouck Hurgronje onderscheiden de Atjehers eene soort van ringwurm — koerab benthòë (ijzer-koerab) genaamd — die zich in groote ijzerroestkleurige, zeer jeukende vlekken openbaart en die in staat wordt geacht vooral dàn onkwetsbaarheid te veroorzaken, wanneer zij als een gordel om het middel verloopt.

Wanneer deze ziekte, die zeer besmettelijk is, zich bij iemand begint te vertoonen, vraagt de Atjeher hem, of hij misschien eene doea benthòë (een ijzergebed) in praktijk brengt; de inlanders meenen namelijk door beoefening der geheimzinnige ijzerwetenschap deze ziekte te kunnen teweegbrengen.

6. Koerap biring.

Dit zou eene ziekte zijn, bij welke de huid in overlangsche en dwarsche richting opensplijt, waardoor geelbruine plekken en strepen ontstaan, vooral aan de extremiteiten, zoowel de armen als de beenen, in de buurt der gewrichten. In ernstige gevallen kunnen uitgebreide wondvlakten ontstaan.

Als geneesmiddel wordt gebruikt een mengsel van arsenik, zwavel en citroensap (limau soendai), hetwelk verwarmd op de aangedane huid moet worden toegepast.

7. Kajap.

Eene aandoening, die voornamelijk de huid van de borst en den rug aantast en waarbij zich min of meer

groote zwarte plekken vormen, die eenig vocht afscheiden. De doekoen van Taloek beweerde in staat te zijn deze ziekte in drie dagen tijds te genezen. Daartoe neemt hij een zakje van vlechtwerk, waarin wat zout is bewaard geworden, welk zakje wordt verbrand, waarna men de asch, met sirihspeeksel vermengd, op de aangetaste huid appliceert.

In Goenoeng Sahilan werd mij nog als huidziekte genoemd de t o e k a, eene aandoening, waarbij zich een absces vormt onder de huid van het onderbeen, hetwelk na eenigen tijd doorbreekt en dan tot eene beenzweer aanleiding geeft. Als obat wordt daartegen aangewend de daun marampoejan (Rhodamnia) + — petai belalang (Pithecolobium), welke gebrand worden, fijngemaakt en dan op de zweer geappliceerd, nadat deze tevoren is afgewasschen met een afkooksel van daun djamboe awe (Eugenia aquea).

Eene andere behandelingswijze is de volgende: Men neemt z e v e n bladen van de limau ketjil (Citrus acida), welke voorzichtig verwarmd worden, totdat zij volkomen slap zijn. Deze bladen legt men boven elkaar op de zweer. Elken dag wordt dan het bovenste dier bladen verwijderd; is na eene week de aandoening niet genezen, dan wordt deze behandeling herhaald.

Over eene andere huidziekte, die mij nog in Goenoeng Sahilan werd genoemd, de b a n g k a, zal later bij de behandeling der chirurgische aandoeningen nader sprake zijn.

Eene huidziekte, welke eveneens door mij in Sumatra meermalen werd gezien, is de sopak poeroe, de tinea albigena. Het is eene aandoening, die begint aan handpalm en voetzool en daar door verlies van pigment voert tot groote witte vlekken, welke zich naar boven op den onderarm en het onderbeen kunnen voortzetten. Ook Europeanen kunnen in de tropen door deze ziekte worden aangetast, welke

bij onvoldoende behandeling een chronisch karakter aanneemt. Aan Nieuwenhuis is het gelukt in de huidschubben een schimmel — de Trichophyton albiscicans — op te sporen, deze op kunstmatigen voedingsbodem te kweeken en hiermede op den gezonden nagel de onychomycosis te veroorzaken. In den regel komt de aandoening symmetrisch voor.

In Goenoeng Sahilan noemde men mij als oorzaak van het lijden eene vroeger doorstane framboesie (poeroe). Als obat worden aangewend de oempoet pandan (jonge spruit van pandanen) + pinang darah + verschillende varens (pakoe gadja, — tiang etc.) + daun nodjo (Peristrophe tinctoria) + oerat pinang (Areca catechu), + oerat karambil (Klapper-bladnerf) + koelit doerian (Durio Zibethinus) + koelit djamboe (Eugenia Jambos) + koelit langsep (Lansium domesticum) + — ramboetan (Nephelium lappaceum) + gadoeng biara. Dit alles wordt fijngemaakt in water gekookt en in dit warme water worden de handen en voeten gestoken.

Of wel de aangedane deelen besmeert men eerst met rietsuikersap, vervolgens maakt men een kuiltje in den grond, waarin de daun lagoendi (Vitex trifolia) worden verbrand en boven deze brandende bladen worden de extremiteiten gehouden.

Een derde middel bestaat uit de daun nodjo (Peristrophe tinctoria) + troesi (kopersulfaat) + asem limau (citroensap) + isi kalimoejang (kareh moending?). Dit wordt fijngemaakt, met klapperolie vermengd en als smeersel aangewend.

Albino's heb ik onder de Mȩnangkabau-Maleiers niet gezien. Van Hasselt schrijft, dat hij bij de inlanders van Midden-Sumatra meermalen op de huid groote roomgele vlekken heeft waargenomen, soms met rose bijtint; de wenkbrauwen en oogharen dezer lieden waren wit, echter de oogen niet rood. Volgens de opgaven der in-

landers waren dit aangeboren afwijkingen; waarschijnlijk had men dus hierbij met partieel albinisme te doen. Ik heb dergelijke gevallen bij de Menangkabauers niet opgemerkt; de lichter gekleurde vlekken, die ik niet zelden bij hen op de huid waarnam, waren, voorzoover ik althans kon nagaan, gevallen van verkregen locale leukopathie, in den regel het gevolg van huidziekten als vitiligo, tinea albigena, pityriasis versicolor, lepra maculosa, of ulceraties, zeldzamer van verwondingen. Witte wenkbrauwen of oogharen heb ik daarbij niet geconstateerd.

Ook Finsch beschrijft de witte vlekken op de huid bij Maleiers en Polynesiërs en houdt die eveneens voor de overblijfselen van vroegere huidziekten; Schellong vermeldt deze vlekken bij de Papoea's. Evenmin heeft Seligmann bij de Polynesiërs en Melanesiërs, bij welke albinisme veelvuldig moet voorkomen, gevallen van partieel albinisme waargenomen; wel daarentegen zag hij veel leukoderma. Ten Kate schijnt bij de Polynesiërs wel partieel albinisme te hebben aangetroffen; hij zegt, dat deze afwijking in sommige oud-adellijke geslachten daar erfelijk voorkomt.

Volgens Snouck Hurgronje gelden bij de Atjehers witte huidplekken, in den regel het gevolg van huidziekten, dikwijls als teekenen van onkwetsbaarheid. Zoo zouden dergelijke vlekken overblijven na eene ziekte, gloem of leuki genaamd, welke tusschen de vingers of bij de genitaliën begint en met heftigen jeuk gepaard gaat. Ter bestrijding van deze ziekte worden o. a. de zieke plekken geslagen met een tak van den leukistruik; de inlanders meenen, dat deze plant moet helpen bij eene ziekte, die denzelfden naam draagt. Eene dergelijke therapie, alleen op den naam der plant berustend, komt ook nu nog wel in de volksgeneeskunde hier en daar voor. Zoo wordt in de buurt van Bacesti de Lychnis Flos-cuculi als toovermiddel aangewend; als men deze plant iemand toe-

werpt of wel in zijn huis legt, dan zal deze persoon bij iedereen veracht en geminacht worden, evenals de koekoek, naar welke de plant genoemd is, een verachte vogel is. Onze Meiklokjes (Convallaria majalis) heeten in 't Rumeensch „traantjes", omdat de neerhangende bloempjes met tranen vergeleken worden. Daarom gelooft 't volk, dat deze plant van nut zal zijn bij verschillende oogaandoeningen.

De plant fratiori (gebroeders) (of: un frate si o sora = een broer en eene zuster), zoo genoemd, omdat de bloemen paarsgewijs verschillend gekleurd zijn, wordt gegeven aan vrouwen, die tot dusverre onvruchtbaar zijn gebleven en gaarne kinderen zouden hebben. Hier speelt echter, naast den naam, ook reeds het uiterlijk der plant zeer zeker een rol. In Duitschland wordt een levende kreeft (krebs) tegen kanker aangewend. In Friesland geldt de duif (douwe) als een middel tegen dauwwurm; in de Hollandsche volksgeneeskunde worden verder vanwege de overeenkomst in naam pissebedden bij bedwateren aangewend, bluschwater bij intertrigo (brand om 't gatje), sanguis draconis tegen bloedspuwen, St.-Jansdauw bij dauwworm, rozebladeren of rozenwater bij wondroos (Van Andel). Men ziet dus in den naam, dien de plant draagt, dikwijls eene aanwijzing tot de aanwending bij bepaalde ziekten. Vooral de overeenkomst in naam bij plant en ziekte levert niet zelden bij het volk eene voldoend gemotiveerde therapeutische indicatie.

Op Atjeh zou volgens Jacobs volkomen —, zoowel als partieel albinisme voorkomen; Mohnike schrijft, dat hij op Java geene enkele maal, op Sumatra slechts zeer zelden albinisme heeft gezien. Door Hagen vond ik een geval van albinisme bij een jongen Maleier beschreven; echter was ook bij dezen het albinisme niet volkomen; de huid was rood-achtig wit van kleur, de haren zeer licht gekleurd, met roode bijtint, echter waren de oogen donker. Newboldt vermeldt een geval van albinisme bij een Maleier

van Malakka. „His skin of a reddish white, with blotches here and there, was thinly covered with short white hairs. The eyes were small and contracted, the iris of a very light vascular blue; the lids red and fringed with short white lashes, the eyebrows scant and of the same colour; the pupil much contracted from the light... He evinced an extreme sensibility to the stimulus of light, from which he almost constantly kept his eyes guarded, by shading them with his hands. He told us, he could see better than his neighbours in imperfect darkness and best by moonlight." De zuster van den knaap leed aan hetzelfde gebrek, de ouders hadden echter de normale huidkleur. Daarentegen zou de grootvader eveneens een albino geweest zijn. Interessant is ook de mededeeling van Newboldt, dat het graf van den grootvader als heilig door de inlanders vereerd werd.

Eigenaardig is het, dat op het vlak bij Sumatra gelegen eiland Nias albinisme zooveel schijnt voor te komen. Reeds von Rosenberg constateerde aldaar meerdere gevallen. „Man glaubt, dasz sie der Teufel mit Erdenweiber gezeugt habe und nennt sie darum auch Teufelskinder (Onombela). Sie sind der Spielball van Jung und Alt; auch ein Albino kann eine Frau bekommen, musz dann aber stets mehr bezahlen wie irgend ein Anderer. Eine Albino wird nie zur Frau begehrt." Dikwijls zouden, volgens von Rosenberg, ongehuwde zwangere vrouwen van dit bijgeloof profiteeren door te beweren, dat zij door een bela verkracht zijn. In zoo'n geval wordt de bevalling afgewacht; blijkt het kind bij de geboorte geen albino te zijn, dan heeft de vrouw gelogen en ondergaat zij de straf, die op zwangerschap buiten het huwelijk gesteld is. Durdik beschrijft een albinoknaap, door hem te Goenoeng Sitoli op Nias waargenomen; volgens dezen schrijver wordt de geboorte van zulk een individu aldaar als een onheil beschouwd en voor de moeder tot schande strekkend, als

zijnde dit kind het produkt van den bijslaap met een boozen geest. Men tracht zich daarom van zulk een kind te ontdoen en slechts wanneer de echtgenoot overtuigd is, dat de daemoon de vrouw bedrogen heeft door in de gedaante van haar echtgenoot tot haar te komen, laat men het kind opgroeien, waarbij de vader hoopt, dat later de kleur der huid nog donker zal worden en eveneens de haren nog van kleur zullen veranderen. Is dit op het vijftiende levensjaar nog niet geschied, dan huurt de vader iemand om den albino te dooden. [1])

De Olo Ngadjoe op Borneo gelooven, dat een albino zal geboren worden als eene vrouw zich met den geest van de maan paart. Vandaar dat zulk een kind gana ngkadjanga = zielestof van de maan genoemd wordt.

In Sumatra en op Java werden vroeger albino's wel tot vermaak door de vorsten aan de hoven gehouden. In de oendang-oendang van de Pasemahlanden vindt men o. a. de bepaling: „Indien er in de marga (het district) personen met bochels, albino's (orang buli), personen met kroeshaar (orang wandan keritang) of dwergen (orang dangkak pandak) gevonden worden, mogen die aldaar niet aangehouden worden, maar moeten aan den pasirah (het districtshoofd) worden gebracht, die hen verder aan den vorst van Palembang opzendt". Merkwaardigerwijs vindt men hetzelfde door Dapper (Afrika—Amsterdam 1670) opgeteekend van de vorsten van Loango, die albino's en dwergen als wonderprodukten aan hun hof verbonden. Volgens Wilson worden zij voor beschermgeesten van den vorst gehouden, daarom zijn zij heilig en mogen vooral nooit geslagen worden (Wilson—Western Afrika). Ook in Uganda werden albino's als curiosa aan het hof gehouden; de vorst van Aschanti zou volgens Bowdich (Mission to Aschantee) wel honderd albino's verzameld hebben.

---

[1]) De controleur Th. Rappard heeft echter gedurende zijn verblijf op Nias slechts één albino gezien.

Ook bevruchting door den geest der voorouders, door de morgenster of wel door eene vallende ster (bij de Amboneezen) zou aanleiding kunnen geven tot de geboorte van een albino.

De Javanen kennen aan plaatselijke huidverkleuringen, al naargelang van de plaats, waar zij voorkomen, van den vorm en de kleur etc. verschillende beteekenis toe, bv. van geluk, ongeluk, bepaalde karaktertrekken enz. Zij meenen, dat een kind met dergelijke vlekken kan geboren worden, wanneer de moeder tijdens hare graviditeit van een gevlekt wezen is geschrikt. Raakt zij in haar schrik eenig lichaamsdeel aan, dan zal het kind op diezelfde plaats gevlekt zijn (verzien!). Zelfs wanneer de moeder van een gevlekt wezen droomt, kan het kind met vlekken ter wereld komen.

KOORTSIGE ZIEKTEN.

De inlanders van Centraal-Sumatra onderscheiden twee koortsige ziekten, de demam koera (malaria) en de demam kapiala, met welke laatste, naar ik meen, febris typhoidea bedoeld wordt.

Als symptomen van de demam koera werden mij opgegeven: gevoel van warmte, afgewisseld door koude rillingen, welke rillingen zich elken dag herhalen, of wel, zij komen om den anderen dag voor; verder klagen de lijders over hoofdpijn en gevoel van zwakte in de beenen. In den buik wordt bij deze ziekte links boven een gezwel gevoeld, hetwelk de doekoens voor de vergroote milt houden. Nieuwenhuis deelt ons mede, dat ook de Dajaks zeer goed weten, dat bij malaria een tumor in den buik voorkomt en dat deze ontstaat tengevolge van de vergrooting der milt. De Dajaks van Sambas noemen de malaria „demom batoe" = de koorts met den steen, terwijl de Kajan Dajaks van Mendalam de gezwollen milt aanduiden met kâlong pră d. w. z. ziekteteeken; door de Dajaks van Mahakam wordt de milt ong ĕram = ziektelichaam genoemd. Uit den laatsten naam zou men afleiden, dat de vergroote milt als de oorzaak van de malaria wordt beschouwd. Dit is zeer zeker het geval bij de inlanders van Taloek, die meenen, dat de koorts afhankelijk is van de miltvergrooting, welke laatste zou ontstaan, doordat het drinkwater in de lien is gekomen. Hunne therapie is er dan ook in de eerste plaats op gericht de zwelling van de milt te doen ver-

dwijnen. Vele lieden zouden van hunne geboorte af den aanleg hebben tot malaria en wel doordat bij den partus na het doorsnijden van de navelstreng wat bloed uit den funiculus in het lichaam van den neonatus is geraakt. Wij zullen zien, dat de Menangkabauers aan dit aetiologisch moment nog bij tal van andere ziekten beteekenis toekennen. Daarom moet de biden (de verloskundige) zorgvuldig acht geven, dat na de geboorte vóór het doorsnijden van de navelstreng al het bloed naar de placenta worde weggedrukt. Als bijkomende omstandigheid, waardoor de malaria-aanval zal optreden, werd mij genoemd het eten van zure of zeer zoete vruchten. Vandaar dat de aanvallen het meest voorkomen, als de vruchten, met name de ananas, rijp zijn. Ook het gebruik van veel arensuiker (arenga saccharifera) wordt te dien opzichte voor schadelijk gehouden; verder zouden ook koude winden de aanvallen kunnen opwekken. De muskietenleer is bij de bewoners van Taloek geheel onbekend.

Als obat geeft men daar bij malaria de sipades padi (Zingiber officinale), welke fijngewreven wordt en met ladå itam (Piper nigrum) en gekneusde soegi soegibladen (Gnetum Gnemon) gemengd; daarna wordt wat water toegevoegd en deze pap op het bloote lichaam in de miltstreek gelegd.

De doekoen van Sidjoengdjoeng geeft den patient te drinken een afkooksel van gember, azijn en uien of wel van den bast van de soerian (Cedrella febrifuga), lansĕp (Lansium domesticum), bajoer (Pterospermum javanicum), ketapang (Terminalia Catappa) en bintoengan (Bischofia javanica). Verder worden daar aangewend afwasschingen van het lichaam met water, waarin de daun tjikare (Ageratum conyzoides), — tjikoempei (Lycopodium), — sitawar (Bryophyllum calycinum), — sedingin (Costus speciosus) zijn gelegd, of wel de bladen van de setjerek (Clausena), djoear (Cassia siamea), limau poeroet (Citrus

papeda). Dit water zou eene bekoelende werking bezitten. In Goenoeng Sahilan wordt als oorzaak van de malaria opgegeven, dat het voedsel vóór het gebruik niet voldoende gewasschen is of ook het overmatig gebruik van zure vruchten. Tengevolge hiervan zwelt de milt op en dit geeft aanleiding tot koude rillingen en tot de overige ziekteverschijnselen. De behandeling is de volgende: de daun piladang (Sonerila insignis) worden, nadat zij verwarmd zijn en daarna tusschen de handen fijngewreven, in het linker oog uitgeknepen. Verder legt men de daun soegi soegi (Pterospermum javanicum) en — djirak batang (Symplocos) verwarmd op de linkerzijde van den buik. Ook wordt wel de koelit simaoeng (Pangium edule) gekneusd, met water vermengd en verwarmd, dan deze pap in een doek gewikkeld, welken men 's morgens verwarmd op de miltstreek legt. Daarbij moet de patient drinken een afkooksel van een stuk akar koenjit (Curcuma longa), ter lengte van een djengkal pandjang (de afstand, welke door den uitgespannen duim en middelvinger wordt afgemeten). Dit afkooksel filtreert men door een doek en moet drie achtereenvolgende dagen 's morgens gedronken worden.

Ook laat men de patienten wel drinken een aftreksel van de daun marampoejan (Rhodamnia trinervia), waaraan drie kristallen keukenzout zijn toegevoegd; deze drank moet 's avonds tegen het invallen der schemering en weer gedurende drie achtereenvolgende dagen gebruikt worden.

Men kan ook de patienten behandelen met afwasschingen van water, waaraan zijn toegevoegd de gekneusde daun tjirik babi (Pterospermum suberifolium), — lagoendi (vitex trifolia), akar kalimpanan (Sindapsus pertusus), twee à drie kristallen zout en een stuk koenjit (Curcuma). Hiermede moet drie achtereenvolgende dagen het geheele lichaam worden gewasschen.

Men kan ook drie jonge bladen van balik (tjalik)

angin (Mallotus) in water kneuzen, dit water filtreeren en het den patient op drie achtereenvolgende dagen in het rechteroog druppelen; volgens eene andere behandelingswijze worden de daun laboe ajer (Lagenaria vulgaris), kaliki alang (Ricinus communis) en poetjoek indaroeng lalek gekneusd, met pisang vermengd, verwarmd en dan als pap op den buik gelegd. Het bovengenoemd filtraat van de balik angin (Mallotus) kan ook in het linkeroog gedruppeld worden; men stelt zich voor, dat dan het obat van het oog naar de milt zal gaan en dit orgaan daardoor kleiner zal worden.

In Soengai Batoeng worden bij malaria de bladen van den boeboetstruik, de bast van de bolai (Oroxylon indicum) en van de dado ajer fijngemaakt, dan in water gekookt, totdat eene pap ontstaat, welke op de miltstreek word aangewend. Bovendien masseert de doekoen bij den patient de metacarpaalstreek der hand tusschen duim en wijsvinger. Verder wordt een stuk rank (± 1 d.M. lang) van de kadi ali (eene klimplant) gekneusd, daarna uitgeperst en het zeer bittere sap met water aangelengd, hetwelk men den patient te drinken geeft. De hoeveelheid hangt af van den leeftijd van den zieke; het middel moet ééns per etmaal 's morgens met zonsopgang worden ingenomen.

De demam kapialâ onderscheidt zich volgens de inlandsche volksgeneeskundigen van Taloek van de demam koerâ, doordat de koorts eene continueele is en er bij deze ziekte geen koude rillingen optreden. Verder klaagt de patient bij de kapialâ over pijnen in het geheele lichaam. De milt zou bij deze ziekte niet gezwollen zijn; de urine van den lijder ziet geelrood van kleur, de ontlasting is dun en pijnlijk. In ernstige gevallen kan de zieke bewusteloos worden en delireeren. Roode vlekjes op den buik hebben de doekoens bij deze aandoening nimmer waargenomen. De therapie bestaat uit de aanwending van lakoemwortel (Cissus indica), daun merasi (Curculigo re-

curvata), — dingin dingin (Bryophyllum calycinum), batang bira (Alocasia macrorhiza) en daun risi. Dit alles wordt fijngesneden in water gekookt en dan met dit water 's morgens het lichaam van den lijder gewasschen. Ook laat men den patient wel hiervan wat drinken.

GRAVIDITEIT.

Wij hebben reeds gezien, hoe volgens de voorstelling der Maleiers van Midden-Sumatra de vrucht tot stand komt door de vereeniging van het mannelijk en vrouwelijk zaad, hetwelk zoowel bij den man als bij de vrouw door de nieren wordt geproduceerd. De testes zijn de organen, die de geslachtsdrift opwekken en de erectie tot stand brengen, de ovariën zijn den inlanders onbekend; bij de vrouw zou de geslachtsprikkel van den uterus uitgaan.

De begrippen omtrent het bevruchtingsproces blijken bij de Menangkabau-Maleiers reeds rationeeler te zijn dan die van de Atjehers. Bij de Atjehers toch wordt de kiem van het toekomstig wezen gezocht in het sperma van den man, dat gelijk het zaad in den akker, in de genitaliën der vrouw wordt gedeponeerd om tot ontwikkeling te komen. De man alleen en niet de vrouw levert volgens de Atjehers het materieel substraat van het toekomstig individu. Komt de kiem niet tot ontwikkeling, dan deugt de bodem niet, waarop gezaaid is, evenmin als de akker voor rijstbouw geschikt is, die de daarin neergelegde rijstkorrel niet tot ontwikkeling brengt. Aan de vrouw ligt dus naar de meening van den Atjeher de schuld van het onvruchtbaar blijven van den echt. Zulk eene onvruchtbare vrouw mag door haar man verstooten worden en de verstootene heeft door de blaam van steriel te zijn veelal weinig kans van te hertrouwen (Jacobs). —

Wanneer dan de vereeniging van het mannelijk en vrouwelijk zaad is tot stand gekomen, dan sluit zich — zoo meenen de Menangkabauers — de opening van den uterus (tempat anak = vat voor 't kind), zoodat het menstruaalbloed niet meer kan afvloeien.

In den regel begint de menstruatie (hojil) bij het Maleische meisje op ± 12-jarigen leeftijd. Men bedenke bij deze opgave echter, dat de leeftijd van een mensch bij de inlanders nooit precies bekend is. Eene verklaring van de menstruatie wisten de doekoens mij niet te geven; het zou de wil van toean Allah zijn, dat in één maand tijds de baarmoeder volloopt met bloed en deze zich dan daarvan ontledigt. De meisjes mogen reeds vóór de periode huwen [1]), echter is het den echtgenoot niet geoorloofd geslachtelijke gemeenschap te plegen, voordat de menstruatie is ingetreden. Buiten het huwelijk mogen de kinderen niet geslachtelijk met elkaar verkeeren; indien zulks gemerkt wordt, zijn zij verplicht met elkaar te huwen.

Bij den coitus zou de penis (pipi of goeloej) door de vagina (pante) een eind in den uterus indringen, hetgeen mogelijk zou zijn, doordat tijdens de cohabitatie de tempat anak zich opent en verwijdt. De coitus heeft plaats bij rugligging der vrouw, of wel in zijligging. De methode van cohabiteeren, bij welke de man onder ligt, wordt niet toegepast, want dan zou het sperma dadelijk uit de baarmoeder weder afvloeien en ook 't vrouwelijk zaad zou daaruit wegloopen; er kan dan geene vereeniging van beiderlei kiemen in den uterus tot stand komen. Men vindt hier dus tegenstelling met de opvatting, die langen

---

[1]) Volgens Willinck zou het bij de Menangkabau-Maleiers nooit, of in elk geval hoogst zelden voorkomen, dat een meisje, dat nog niet geslachtsrijp is, wordt uitgehuwelijkt. In den vóór-Islamitischen tijd kwam het huwelijk van een meisje, dat de menstrua nog niet gehad had, in 't geheel niet voor. Een jongen zal men niet laten trouwen, voordat hij besneden is.

tijd in Europa gehuldigd werd, nl. dat de uterus eene aantrekking op het mannelijk zaad uitoefent. Zoo leest men bij Sanctus Alphonsus Maria de Liguori (Theologia moralis): Situs naturalis est, ut mulier sit succuba et vir incubus; hic enim modus aptior est effusioni seminis virilis et ad receptionem in vas foemineum ad prolem procreandam. Situs autem innaturalis est, si coitus aliter fiat, nempe sedendo, stando, de latere vel praepostere more pecudum, vel si vir sit succubus et mulier incuba ... ex alia parte mutatio situs generationem non impedit, cum semen viri non recipiatur in matricem mulieris per infusionem seu descensum, sed per attractionem, dum matrix ex se naturaliter virile semen attrahat.

Jacobs doet eenige mededeelingen omtrent de wijze van copuleeren bij de Atjehers in zwang en voert daarbij tot zijne verontschuldiging aan: „ik schrijf dit neer, wijl vooral in den laatsten tijd verschillende „Stubenethnologen" dit als een heel gewichtig punt van studie schijnen te beschouwen en met minutieuse nauwkeurigheid napluizen, welke positie in dezen door de verschillende volken wordt ingenomen, alsof het werkelijk iets van het hoogste belang is". Inderdaad is het opmerkelijk, welk eene uitgebreide literatuur over dit onderwerp verschenen is. Toch geloof ik, dat dit onderzoek ethnologisch althans wel eenig nut kan hebben, omdat het medehelpt ons eene voorstelling te geven omtrent de begrippen, die bij verschillende natuurvolkeren aangaande het bevruchtingsproces bestaan.

Cohabitatie per anum wordt door de Menangkabauers ontkend. Ik wil hierbij opmerken, dat de Koran deze verschillende wijzen coeundi niet schijnt te verbieden. In Soerat II V. 223 (Duitsche vertaling) leest men: „Euere Weiber sind euch ein Acker. Gehet zu euerem Acker, von wannen ihr wollt; [bij Stoll vond ik in plaats van „von

wannen ihr wollt": „auf welche Art d.h. in welcher Stellung es euch gefällt"] aber schicket etwas zuvor für euere Seelen und fürchtet Allah und wisset, dass ihr ihm begegnen werdet. Und verkünde Freude den Gläubigen" (Schidlof). —

Veertig dagen na de vereeniging van het mannelijk en vrouwelijk zaad begint zich de vrucht te ontwikkelen. Er vormt zich de zgn. halaka, welke als eene ronde, vrij harde, roode massa, echter nog zonder eenigen menschelijken vorm wordt beschreven. Hieruit ontwikkelt zich na twintig dagen de membeloeka, waaraan reeds eenige menschelijke kenteekenen te onderscheiden zijn; echter ontbreken nog armen en beenen. De membeloeka is ietwat grooter dan de halaka; zij heeft vier kleuren, nl. geel, zwart, wit en rood. Reeds in de halaka zitten de vier eigenschappen, ten deele van den vader (de moni en menikan), deels van de moeder (de wodi en madi) afkomstig, door welke de verdere ontwikkeling van de vrucht tot stand komt. Echter zouden eerst in de membeloeka door de godheid worden ingebracht de vier anasir (men merkt hier den invloed van het viertal als basis van de mystieke Mohammedaansche wereldbeschouwing) nl. het element van het vuur (api), den wind (angin), de aarde (tanah) en het water (ajer). Het beginsel van het vuur geeft de gewaarwording van warmte, dat van het water de sensatie van koude, terwijl de angin de ademhaling, en de tanah de verdere ontwikkeling der vrucht teweeg brengen. Prof. Snouck Hurgronje deelde mij mede, dat deze beschouwingen in hoofdzaak overeenstemmen met die, welke de Mohammedaansche geleerden vastknoopen aan Qoerân 22 : 5 en 23 : 14, waar ook uit het sperma eerst de ᶜalaqah (bij de Menangkabauers verbasterd tot halaka) en dan allengs de andere phasen ontstaan. Membeloeka is volgens Snouck Hurgronje eene erge verbastering of eene schrijffout. In de Arabische bronnen volgt op de ᶜalaqah de moedhghah, hetgeen even-

tueel in Maleische uitspraak moeloegah zou kunnen worden. Deels zijn echter die beschouwingen met andere elementen vermengd; men vindt hier nl. terug de leer der vier elementen (anâgir), indirect aan de Grieken ontleend en al vroeg in de Arabische wetenschap als grondslag der schepping geldend [1]).

Het viertal: madi, wadi, mani en manikam komt in de Inlandsche literatuur vaak voor. Mani is sperma; madi komt van een Arabisch woord, dat het zonder eigenlijke ejectie afgescheiden vocht moet aanduiden, dat door wellustige gedachten enz. zou ontstaan. Wadi duidt een na het urineeren afgescheiden, wit slijmerig vocht aan, volgens sommigen voornamelijk dàn afgescheiden, wanneer aan de urineloozing coitus voorafging. Manikam is een uit het Tamil ontleend woord, dat edelgesteente beduidt, maar in dezen samenhang waarschijnlijk beteekent de fijnste, meest essentieele afscheiding van genitalen aard of althans de hoogste phase der vier afscheidingen. —

---

[1]) Skeat (Malay Magic): Distinctive features of the Aristotelian hygienic theory as borrowed by the Arabs did eventually filter through (in some cases) until they reached the Malays.

Sprekende over de Arabische geneeskunde zegt Bruzon: „Les humeurs sont au nombre de quatre: — le sang, qui est humide et chaud et qui alimente le corps; c'est lui qui porte la vie; — la lymphe, qui est humide et froide; elle sert à faire du sang et à lubrifier les organes; elle est naturellement salée et tend à s'échauffer afin de se transformer en sang; la maladie la rend acide, alors elle tend à se refroidir; — la bile qui fluidifie le sang et qui aide le corps à se débarasser de ses impuretés; elle est chaude et sèche; — et enfin l'atrabile, sèche et froide, qui épaissit le sang, alimente la rate et provoque des inflammations. Il est facile de reconnaître dans cette doctrine biologique l'influence de Sucruta, d'Hippocrate, de Celse, de Galien. Du reste les auteurs arabes ne se cachent pas des emprunts, qu'ils ont faits à ces maîtres. „Hippocrate, c'est le cheikh de l' art médical, c'est l' iman vénéré. Il était grec et d'illustre origine. Il marcha dans la voie de la vérité médicale", dit About Soleiman."

Eerst na zes maanden brengt de godheid de ziel, de boeroeng toeba, in de menschelijke vrucht; van dien tijd af aan is de vrucht levensvatbaar. Hoe de voeding en waardoor de ontwikkeling van het foetus in utero plaats heeft, daarvan wisten de doekoens mij niets te vertellen; het is toean Allah, die daarvoor zorg draagt.

Het kind zit in de tempat anak met opgetrokken knieën, de handen worden onder de kin gehouden en steunen het hoofd. Gedurende de geheele graviditeit is het hoofd van het foetus naar beneden gekeerd en bevindt zich de stuit in den fundus uteri.

In Goenoeng Sahilan vertelde mij de doekoen, dat de baarmoeder uit eene rechter en eene linker helft bestaat; in de rechter helft komen de mannelijke foetus tot ontwikkeling, terwijl in de linker de vrouwelijke vrucht gevormd wordt. Het uitblijven der menstruatie tijdens de graviditeit verklaarde de doekoen aldaar door aan te nemen, dat het menstruaalbloed in het foetus binnendringt.

De opvatting, dat de mannelijke foetus aan de rechterzijde van de zwangere, de vrouwelijke aan de linkerzijde tot ontwikkeling komen, gold ook in Europa (bij de Grieken en Romeinen en ook bij de Joden) van oudsher. Anaxagoras van Klazomenae meende, dat jongens uit de rechter testis ontstaan en in de rechter uterushelft tot ontwikkeling komen, terwijl de meisjes door het zaad van de linker testis en in de linker uterushelft gevormd worden. Bij Hippokrates leest men: *ἔμβρυα τὰ μὲν ἄρσενα ἐν τοῖς δεξιοῖσι, τὰ δὲ θήλεια ἐν τοῖσιν ἀριστεροῖσι μᾶλλον.* Ook Galenus (de semine K. IV, 633 sqq.) neemt aan, dat in den regel jongens rechts in de baarmoeder tot ontwikkeling komen, omdat de warmte daar droger en intensiever is. —

Evenzoo vindt men in het corpus Hippocraticum aangeduid, dat het foetus zich met het menstruaalbloed der moeder voedt.

Kühn (Magni Hippocratis opera omnia) I, 388: Wenn

aber ein Weib empfangen hat, wird es ganz blass, weil das Reine seines Blutes immer täglich aus dem Körper herunter träufelt und auf den Embryo herabkommt und ihm als Nahrung (zum Wachsthum) dient.

Het is niet alleen door cohabitatie met een man, dat volgens de inlanders van Sumatra eene vrouw zwanger kan worden. Wij hebben reeds gezien, hoe ook geesten in staat worden geacht zwangerschap te doen ontstaan. Bij de naburige Bataks heerscht de meening, dat eene vrouw gravida kan worden, wanneer zij in de rivier badende door eene aandrijvende vrucht wordt aangeraakt. Volgens de meening der inlanders van de Minahassa werd de godheid Loemimoeoet door den Zuidenwind bezwangerd en baarde zij een zoon, welke Toar werd genoemd (Wilken). Bij meerdere stammen, bv. op Java, Lombok, Zuid- en Midden-Celebes vindt men verhalen, waarbij menschen bevrucht worden door een dier, bv. een hond, door welke copulatie eene menschelijke vrucht ontstaat. De Boegineezen schrijven aan de Hollanders zulk een oorsprong toe (Veth). Volgens de Javanen zouden ook de Kalangs op deze wijze zijn voortgesproten.

Als teekenen eener graviditeit werden mij door de biden (vrouwelijke verloskundige) opgegeven: het ontbreken der menstruatie (manadat), de haren van het voorhoofd der zwangere gaan overeind staan, haar gelaat wordt bleek, er bestaat verhoogde lust tot geslachtelijke gemeenschap, de zwangere vrouw heeft trek in zure vruchten en prikkelende spijzen (pangidaman), zij klaagt over jeuk en gevoel van vermoeidheid, heeft weinig eetlust en dikwijls tegenzin om iets te gebruiken, niet zelden bestaat er misselijkheid of moet de gravida zelfs braken, zij heeft pijn in de lendenen en in het hoofd en meermalen wordt over koorts geklaagd. Later gaat de vrouw klagen over gevoel van zwaarte in den buik. Na drie maanden is de biden, door beide handen op den onderbuik der zwangere te

plaatsen en den buikwand in te drukken, in staat den vergrooten uterus te voelen.

Gecombineerd in- en uitwendig onderzoek wordt niet toegepast.

Na vier maanden zwangerschap begint de gravida de stooten van het foetus te gevoelen, de borsten worden dan tevens belangrijk grooter, gaan hangen en beginnen te secerneeren. Er ontwikkelen zich dan striae op den buik en de mammae; echter zou dat niet bij alle vrouwen het geval zijn.

Gedurende de zwangerschap mag de vrouw wel arbeid verrichten, liefst echter zoo min mogelijk zwaar werk; zij moet zooveel mogelijk alles gebruiken, waarin zij trek heeft. Analoog aan de volksopvatting in de meeste andere landen, vindt men ook bij de Maleiers en evenzeer bij vele andere inlandsche stammen van onzen Archipel het geloof, dat men eener zwangere vrouw niet mag weigeren datgene, wat zij gaarne wil gebruiken, omdat zij meenen, dat anders het kind daaronder zou lijden. In Duitschland bestaat ook nu nog de overtuiging, dat eener vrouw, die in eene bepaalde spijs trek heeft, deze niet ontzegd mag worden, omdat anders het kind later deze spijzen nimmer zal kunnen eten. In het Schwarzwald mag eene zwangere vrouw uit elken tuin de vruchten plukken, waarnaar zij verlangt, maar zij moet die terstond opeten. Zoo heerscht in Dalmatië de meening, dat, wanneer de zwangere niet krijgt, wat zij wenscht, het kind later leelijke vlekken zal krijgen op de huid, welke gelijken op hetgeen aan de moeder verboden werd. De Joodsche artsen stelden in den Talmud hetzelfde beginsel op, in de meening, dat het niet inwilligen der wenschen van de moeder, nadeelig zou zijn voor het kind. De Indiaansche mannen getroosten zich vaak groote opofferingen en ontberingen om aan de verlangens hunner zwangere vrouwen te voldoen. Bij de

oude Indiërs bestond de voorstelling, dat deze zwangerschapslusten niets anders waren dan de wenschen van het embryo en gold het daarom ook bij hen voor ongewenscht aan deze verlangens niet te voldoen. Volgens Van Andel meent ook nu nog 't volk in Holland, dat het niet toegeven aan de lusten der zwangeren een slechten invloed op moeder of kind zal hebben. Het kind zou dan den tepel niet willen nemen of een merkteeken van het verlangde voorwerp op het lichaam dragen. Men zou dien tegenzin om den tepel te nemen kunnen opheffen door den tepel in te wrijven met datgene, waarin de moeder indertijd trek heeft gehad (Zeeland). Dit bijgeloof werd ook door Sturkop (Bijdrage tot de kennis der zwangerschapslusten, Academisch Proefschrift, Amsterdam 1909) zeer veelvuldig bij de Hollandsche vrouwen aangetroffen. Volgens Pleyte zou, naarmate een volk minder beschaafd is, het toegeven aan de abnormale lusten der zwangere vrouw des te grooter zijn. De Javanen zijn van meening, dat men ook aan zieken en vooral aan zieke kinderen elk opkomend verlangen zooveel mogelijk moet trachten te bevredigen, anders kan de patient niet genezen (Kreemer).

Bij de Makassaren en de Boegineezen houden ook de mannen tijdens de zwangerschap hunner vrouw er „zwangerschapslusten" op na, waarbij zij ook voorgeven trek te hebben in de zure vruchten of de prikkelende spijzen, welke de vrouwen „in positie" gaarne gebruiken (Matthes: Makassaarsche en Boegineesche woordenboeken). —

In Midden-Sumatra pleegt de zwangere vrouw 's morgens een uur later en 's avonds een uur vroeger dan gewoonlijk te gaan baden, en wel met de bedoeling om de booze geesten, die 's morgens vroeg of 's avonds tegen het intreden der schemering plegen rond te dwalen en het op gravidae bijzonder gemunt hebben, welke zij trachten ziek te maken of een miskraam te bezorgen, zooveel mogelijk uit den weg te gaan.

Te Soengai Batoeng is het aan eene zwangere in het bijzonder verboden te eten van een gerecht, dat van karbouwenhuid bereid wordt (goelai toendjang).

Wanneer de Maleische vrouw op de helft van den zwangerschapstermijn gekomen is, mag zij niet meer cohabiteeren, want dit zou slecht zijn voor de vrouw, die zich toch al niet goed gevoelt en bovendien ook voor het kind, omdat het mannelijk sperma dan tegen het hoofd van het foetus aankomt, tengevolge waarvan het kind later niet zal kunnen spreken. De adat zou den coitus van genoemd tijdstip af verbieden. Deze bepaling, dat eene vrouw tijdens de graviditeit niet mag cohabiteeren, wordt vrij algemeen in den Indischen Archipel aangetroffen. Meerdere stammen meenen, dat de ejaculatio seminis den dood der vrucht onmiddellijk tengevolge kan hebben.

Dikwijls binden de vrouwen zich gedurende de graviditeit een koord of band om het lijf, hetgeen waarschijnlijk ten doel heeft om te beletten, dat de ziel het lichaam der zwangere zal ontvlieden. Tevens is de bedoeling daardoor den buik te steunen. Ook door vrouwen van andere Indische stammen wordt gedurende de graviditeit een buikband gedragen, zooals bij de Boegineezen, Makassaren, Javanen, de orang Benuwa van Malakka en de Badoej. Bij de Boegineezen wordt bij de bevalling de buikband der zwangere zoo sterk mogelijk aangehaald om te verhinderen, dat de levensgeest zal ontvlieden. Boven de kraamvrouw worden dan papangbladeren opgehangen, omdat papang beteekent t e g e n h o u d e n, met 't doel daardoor de booze geesten tegen te houden (Matthes).

Buitenshuis draagt de Menangkabausche vrouw niet zelden een mes bij zich, althans in de Bovenlanden, om de booze geesten, de hantoes, die haar belagen, af te schrikken. Van Hasselt vertelt, dat in de Padangsche Bovenlanden de zwangere vrouwen niet in de deuropening bij de trap mogen staan, want dat zou eene langzame en

moeilijke bevalling veroorzaken; verder moet zij vooral het dooden van een slang vermijden, omdat zij anders een lam kind zal ter wereld brengen. Volgens v. d. Toorn mag eene gravida niet bij de deuropening staan, omdat zij daardoor den goeden geesten den toegang tot het huis belemmert; deze goede geesten zouden dan boos worden en der vrouw een moeilijken partus bezorgen. Men mag in de Bovenlanden eener zwangere vrouw geen scheldnamen of leelijke woorden toeroepen, want dan bestaat er alle kans, dat het kind zal worden, zooals door den scheldnaam is aangeduid. De zwangere vrouw mag geen kara (gebrande rijst) eten, daar het kind dan een zwarten schedel zal krijgen; men mag de vrouw niets onthouden, waarin zij trek heeft, want dan zal het kind ter wereld komen met het gebrek, dat hem het speeksel voortdurend uit den mond loopt (v. d. Toorn).

Dergelijke voorschriften tijdens de graviditeit, meestal ten doel hebbende eene voorspoedige bevalling en de geboorte van een gezond normaal gebouwd kind te verzekeren, vindt men bij bijna alle inlandsche stammen van den Archipel. Bij de Lekoh-Koeboe van de afdeeling Moesi-Ilir (Midden-Sumatra), die zich reeds lang met de daar wonende Maleiers hebben gemengd, pleegt de vrouw, als zij twee of drie maanden zwanger is, tegenover haar man te gaan zitten, die haar den rook van de in eene kokosnootschaal brandende benzoëhars toewaait en daarbij de hulp van de geesten der voorouders inroept, opdat het kind levend en welgeschapen ter wereld moge komen (Valette). Volgens Römer mag bij de Bataks eene gravida niet in de open deur staan, omdat dit moeilijkheden bij de bevalling zal veroorzaken; zij mag tijdens de maaltijden niet gestoord worden, omdat het kind anders later steeds aandrang tot ontlasting tijdens het eten zou krijgen etc. Op Atjeh — zoo vertelt ons Snouck Hurgronje — moet de vrouw oppassen, dat zij niet naar een aap kijkt, want het

kind zal dan zeker op een aap gelijken. Wij hebben hierin weder een voorbeeld van het verzien der zwangere vrouw. Verder mag zij volgens Jacobs nooit iets om den hals binden, bv. een doekje, een band met een amulet of iets dergelijks, wijl het kind in dat geval met de navelstreng om den hals zal geboren worden; als de vrouw rijst kookt, mag zij het hout niet eerst met de bovenste punt van den tak, doch moet zij het met het ondereinde vóór in het vuur steken, wijl zij anders zeker eene voetgeboorte kan verwachten.

Op Ambon moet de vrouw tijdens de graviditeit veel baden en haar lichaam tweemaal daags met fijngestampte pinangbladeren bestrijken; het is haar verboden op den rug te slapen, sterken drank te drinken, pinang of pisangvruchten te eten, die aan elkaar gegroeid zijn, want dan krijgt zij een tweeling (dit geloof komt in den geheelen Archipel voor); zij mag 's avonds niet langs graven gaan, geen zware vrachten dragen, geen blinden of kreupelen bespotten, niet met haar rug tegen een aarden pot gekeerd zitten, opdat het kind niet zwart ter wereld kome; niet in den regen loopen, niet te veel eten, opdat het kind niet gulzig worde; een lepralijder of lieden met booze zweren mag zij niet achter haar rug laten voorbijgaan; het is haar verboden op riffen te visschen, want dan zou het kind scheel worden, doordien de moeder haar oogen telkens rechts en links moet wenden; zij moet op bepaalde plaatsen eten en het huis verlatende altijd een mes meêvoeren om zich de booze geesten van het lijf te houden; zij mag niet voor de deur zitten, opdat het kind geen hazenlip zal krijgen en niets heimelijk verbergen, want dan zal het kind diefachtig worden (Riedel).

Op Saparoea mogen de zwangere vrouwen de haren niet snijden, terwijl zij op Ceram's Zuidkust hare nagels niet mogen knippen (Ludeking). Ik vermoed, dat aan dit

verbod ten grondslag ligt de vrees, dat daardoor levenskracht aan de vrouw zal ontnomen worden.

De vrouwen op de Soela-eilanden behooren tijdens hare graviditeit veel te baden en herhaaldelijk met klapperolie ingewreven te worden. Waarschijnlijk heeft dit ten doel daardoor kwade invloeden (booze geesten?) van de vrouw af te houden. Gelijksoortige voorschriften vindt men bij de bewoners van de Oeliaser-eilanden, alsmede op die van de Ceramlaoet- en Goramgroep.

Bij de Dajaks (Howell) moet de zwangere vrouw, als zij ergens heen gaat, langs denzelfden weg terugkeeren, want anders zou het kind niet weten, langs welken weg het geboren moet worden. Verder mag zij geen steenen dragen, want dan komt het kind verlamd ter wereld; het is haar verboden steenen in het water te werpen, anders kan het kind niet geboren worden; zij mag niets verbergen etc.

Alfred Maass vertelt, dat de zwangere Mentawei-vrouw bij het waterhalen gebruik moet maken van een bamboekoker, die volkomen glad is, dan zal ook de bevalling glad van stapel gaan. Verder verhaalt hij van deze vrouwen: „Befindet sich eine Frau oder Mädchen in diesem Zustand (Gravidität) und bedarf eines neuen Hüftschurzes oder hat den Wunsch nach selbigen, so verfertigt sie in ihren Garten einen solchen und legt den alten ausgebreitet dahin, doch kann dies auch an einem anderen Ort geschehen, während in anderen, nicht Schwangerschaftsfällen sie den Schurz einfach wegwirft. Der Grund, weshalb sie den Schurz ausbreitet, findet sich in dem Glauben, dasz dadurch das Kind gerade und nicht krumm geboren wird. Alle Sachen, welche Sie während dieser Periode benutzen, suchen sie gerade hinzulegen."

Op Timor, als daar de vrouw zes tot acht maanden zwanger is en haar toestand invloed op de gelaatstrekken begint uit te oefenen, zegt men tot haar: „ò—ne isien

kokèk", of: „òne isien iha loean" (ò = jou, isien = lichaam, kokèk = verlaten, iha = zijn, loean = buiten), waarmee men bedoelt, dat een deel harer zeven zielen, die zij in gezonden toestand heeft, evenals in geval van ziekte haar lichaam heeft verlaten. Dan moet de mak'dôk (toovenaar-dokter) bij haar komen om de verdwenen zielen weer naar het lichaam der zwangere terug te brengen (Grijzen).

Waar de booze geesten door de meeste inlanders van den Indischen Archipel verondersteld worden de vrouwen tijdens de graviditeit te belagen, zoo spreekt het vanzelf, dat de gravidae maatregelen nemen om die daemonen daarin tegen te gaan, of hen gunstig te stemmen. Vele inlanders trachten dat te bewerken door aan de booze geesten offers te brengen. Zoo offeren bij de Dajaks zwangere vrouwen aan de watergeesten kleine huisjes (balei panti), die in de rivier worden gezet of in de boomen gehangen, of wel zij brengen den hantoes in kleine hutjes hoenders ten offer; verder draagt de gravida amuletten om zich tegen den invloed dier geesten te beschermen. Ook de vrouwen op Atjeh dragen gedurende dezen tijd tegen de booze geesten allerlei amuletten. Bij meerdere stammen is het gebruik, dat de zwangere vrouw buitenshuis een stuk ijzer of een mes bij zich draagt, waarmede zij de hantoes van zich af houdt. Men vindt dit o. a. in Midden-Sumatra, op de Watubela-eilanden, de Uliase-eilanden, op Ambon, Nias etc. [1])

Bij de Javanen wordt elke maand der zwangerschap een offer gebracht om de geesten gunstig te stemmen. Dit offer bestaat uit zooveel toempengs (ronde piramiden

---

[1]) De Niasser is bijzonder bang, dat de booze geesten — vooral de matiana (de geesten van de in het kraambed gestorven vrouwen) zijner zwangere vrouw leed zullen aandoen. Om dat te voorkomen, plaatst hij naast hare slaapplaats en voor den ingang van het slaapvertrek enkele afgodsbeelden, gewapend met zwaard en lans. Na den goeden afloop ontvangen deze afgoden een dankoffer.

van gekookte rijst) als de zwangerschap maanden telt. Echter het grootste offer wordt in de zevende maand gebracht, omdat in die maand de vrouw het meest aan de kwellingen der daemonen is blootgesteld (Veth). Wij zullen later gelegenheid hebben daarop nader terug te komen. Mayer vertelt, dat de Javaansche vrouw gedurende de graviditeit geen eieren, geen met stekels gewapende visschen en evenmin garnalen mag eten. Het gebruik van eieren zou veelvuldig terugkeerende valsche weeën veroorzaken en der zwangere onophoudelijk het gevoel geven, hetwelk eene kip moet hebben, die haar ei niet kan leggen. Door het gebruik van visschen met stekels riskeert de vrouw, dat hare bevalling moeilijk en langdurig zal zijn, terwijl het eten van garnalen eene pijnlijke verlossing teweegbrengt, tengevolge van het onrustig heen en weer wentelen en draaien van de vrucht. Eveneens is het haar verboden een zoutschepper te laten staan in een zoutvat; ook daardoor zou de verlossing moeilijk worden; de vrouw mag geen mierengat dichtstoppen, want dan bestaat er alle kans, dat het kind buitengewoon groote oogen zal krijgen; zij mag geen dieren dooden of kwetsen, dit zou het kind met lichaamsgebreken of met ontsierende vlekken doen geboren worden; evenmin is het haar geoorloofd op een rijststamper te gaan zitten, wat eene moeilijke en gevaarlijke verlossing tengevolge kan hebben.

In de zevende zwangerschapsmaand geeft men der vrouw djenang prôtjot te eten, dat is eene spijs, bestaande uit eene zachte lichtbruine brij van met klappermeel en Javaansche suiker gekookte rijstmeel, waarin stukjes gaar gestoomde pisang voorkomen. Men gelooft, dat hierdoor het kind later door voldoende glibberigheid even gemakkelijk ter wereld zal komen als de pisangstukjes het keelgat passeeren (Vordermann).

De vrouw mag niets eten wat „panas" (warm) is, zooals

honig, geitenvleesch, doerian, sĕmbilang (eene vischsoort), om'dat anders het kind ook „warm". d. i. ongezond zal zijn.

Op Savoe wordt der zwangere vrouw alles wat bijtend (scherp) van smaak is onthouden, opdat het kind geene splijtende of schilferende huid zal krijgen. Bij de Tontemboan in de Minahassa is het verboden, dat eene gravida zwarte, aangebakken rijstkorrels uit de pan eet, daar het kind dan geboren zou worden met een dikke wondkorst op het hoofd. Zij mag geen fokki fokki (soort groente) eten, omdat de navel van het kind dan denzelfden uitpuilenden vorm zal krijgen als deze vrucht; evenmin mag zij vruchten van kruipplanten gebruiken, daar in dat geval de navelstreng van het kind bij de geboorte om den hals gestrengeld kan zijn. De aanleiding tot deze voorschriften is klaarblijkelijk, zooals Kruyt terecht opmerkt, het geloof, dat de eigenschappen of de vermeende eigenschappen van het voedsel kunnen overgaan op de vrucht.

Hebben wij dus gezien, hoe volgens de fantastische voorstellingen en speculaties der inlanders onzer koloniën de zwangere vrouw ter voorkoming van bezwaren en ongelukken, zoowel voor haar zelf als voor het kind, bepaalde voorschriften en een voorgeschreven levensregel heeft in acht te nemen, bij meerdere stammen heeft ook de echtgenoot gedurende de graviditeit zich aan verschillende regelen te houden. Zoo werd mij in Midden-Sumatra medegedeeld, dat het den echtgenoot streng verboden is gedurende de zwangerschap zijner vrouw dieren te slachten. Prof. Snouck Hurgronje deelde mij mede, dat dit verbod niet op een Mohammedaansch voorschrift berust, maar dat men het moet toeschrijven aan de bij vele volken voorkomende animistische voorstellingen en denkbeelden. In den Indischen Archipel is deze bepaling algemeen verbreid; ik vond haar o. a. vermeld voor de Atjehers, voor de Dajaks, de bewoners van Nias, de Ba-

doej's van het Bankasche Zuidergebergte en voor de Baliërs. Gewoonlijk vreest men, dat 't kind daardoor gewond, gebrekkig of dood ter wereld zou komen. Ook moet de Menangkabausche echtgenoot tijdens de graviditeit zijner vrouw vooral oppassen, dat hij geen slechte streken uithaalt, want het kind zou later de dupe zijner verkeerde handelingen zijn of wel de bevalling zal geen normaal verloop hebben. Gelijksoortige voorschriften, door den man in acht te nemen, vindt men ook in andere deelen van onzen Archipel. Bij de naburige Bataks mag de man gedurende dien tijd zich de haren niet laten snijden, hij mag geen eed afleggen, het Persilihibeeld niet dragen, want de vrucht zou daaronder lijden (Römer).

De Mahakam-Dajak krijgt geene toestemming een geslacht hoen aan te raken, het is hem verboden een greep met guttapercha op zijn zwaard te bevestigen, aarde te stampen bv. bij het inslaan van palen, omdat het kind dan bij de geboorte niet te voorschijn wil komen (Nieuwenhuis).

Volgens Riedel mag tijdens de zwangerschap de echtgenoot op Ambon niet in den maneschijn urineeren, want zijne vrouw zou daardoor eene moeilijke bevalling krijgen, omdat de man, door zijn schaamdeel tegenover de maan te ontblooten, de aldaar wonende vrouwen heeft beleedigd. Bij Hesiodus (± 850 v. Chr.) is het verbod te lezen, dat mannen in staande houding urineeren met het gelaat naar de zon gekeerd; waarschijnlijk eveneens, opdat de zon daardoor niet beleedigd worde, waarvan allerlei onheil het gevolg zou zijn. Hetzelfde voorschrift vindt men bij Pythagoras (± 575—504 v. Chr.) terug.

Wilken vertelt, dat bij de Dajaks ééne maand vóór de geboorte van het kind de man en evenzeer de vrouw geen vuur mogen aansteken of naderen, het kind zou dan gevlekt geboren worden; zij mogen geen vruchten eten — de pasgeborene zou aan buikziekte lijden; geen gaten

boren, omdat het kind dan blind zal worden; niet onder water duiken of andere lichamen onder water houden, daar de vrucht dan in het lijf zou stikken.

Ook Howell beschrijft de voorzorgen, die de Dajaksche vrouw en eveneens haar man tijdens de graviditeit in acht moeten nemen. Zij mogen geen slingerplanten afsnijden, die over het water hangen of over den weg, want dan zou de moeder post partum ernstige vloeiingen krijgen; het is hun verboden een dam in de rivier te maken om visschen te vangen of een spijker in den wand te slaan, want dit geeft zeker moeilijkheden bij den partus; zij mogen geen olie uitgieten, daar het kind in dat geval eene oorontsteking kan krijgen; het is hun verboden een ei stuk te slaan, willen zij voorkomen, dat het kind blind geboren worde; bananen mogen in dien tijd niet geplant worden, daar het kind een waterhoofd zou krijgen; evenmin mag ficushout gebrand worden, waardoor het kind doof ter wereld komt; ten strengste is het verboden een dier te slachten, want het kind zou dan zeker mismaakt zijn; zij mogen geen enkel voorwerp zwart verven, daar het kind dan zwart geboren wordt (verzien!).

Zoo moet ook bij de Maleiers van Malakka de echtgenoot der zwangere bepaalde voorschriften in acht nemen. Skeat zag daar een inlander, die van zijn geboorte af aan de linkerhand slechts een duim, wijsvinger en pink bezat. Dit werd toegeschreven aan het feit, dat zijn vader gedurende de graviditeit zijner vrouw een krab gedood had. Skeat meent, dat het verbod om gedurende dien tijd dieren te slachten een overblijfsel is van een Indisch voorschrift. In zoo'n geval zal het kind in den regel eenige gelijkenis hebben met het dier, dat door den vader is gedood.

Ook de Niasser moet, als zijne vrouw zwanger is, allerlei praktijken en bezigheden vermijden, wil hij zijner vrouw geene moeilijke bevalling bezorgen en het kind gezond

en normaal geboren zien worden (Thomas). Dergelijke plichten van den kant van den man vinden hunne culminatie, gelijk wij spoedig zullen zien, in de couvade — het mannenkraambed.

Tijdens de latere maanden der zwangerschap draagt de Menangkabausche vrouw, gelijk reeds gezegd, dikwijls een band, stevig om den buik gewikkeld, met de bedoeling den buik te steunen en het ontstaan van een hangbuik te voorkomen. Dit gebruik vindt men bij meerdere inlandsche stammen in onze koloniën. Jacobs vertelt ons, dat bij de Badoejs, het geïsoleerd en rein gebleven bergvolkje in Java, de vrouw, zoodra zij zekerheid heeft zwanger te zijn, aan den poeoen, den oppersten geestelijken en wereldlijken machthebber van het gehucht, daarvan bericht moet geven. Deze zendt haar dan in de zevende maand eene soort buikband, dien zij dragen moet, totdat de bevalling is afgeloopen. Deze band (kendit) is gemaakt van vijf strengen, ieder weer van vijf draden in elkaar gevlochten kapas (katoen), waaraan eenige stukken planglaj (wortel van Zingiber Cassumanar) en wortels van sommige curcumasoorten hangen, die als talisman dienst doen en tevens als uitwendig geneesmiddel om krampen te voorkomen.

Ook de Javaansche vrouwen dragen als zij zwanger zijn in den regel een buikband met dezelfde bedoeling als de Menangkabausche vrouw.

De biden van Midden-Sumatra achtte zich niet in staat tijdens de graviditeit reeds uit te maken, of de vrouw van een jongen of een meisje zwanger is. Zij weet ook niet, waarvan het afhangt, dat nu eens een meisje dan een jongen tot ontwikkeling komt; het zou zóó de wil van toean Allah zijn. Bij andere stammen van onzen Archipel zijn de vroedvrouwen in hare diagnostiek knapper; zoo weet men op Serang, dat, als eene zwangere vrouw vlug en levendig blijft en niet lusteloos wordt, zij een zoon

ter wereld zal brengen; in het tegenovergesteld geval zal een meisje geboren worden.

In Europa heerschte eveneens van oudsher de meening, dat eene vrouw een zoon zal krijgen, als zij gedurende de graviditeit vroolijk en opgewekt is en eene frissche gelaatskleur behoudt. Bij Plinius leest men reeds: melior color marem ferenti. Daarentegen zou volgens Jacobs bij de Atjehsche vrouwen in dat geval juist een meisje geboren worden; ook in China geldt eene frissche gelaatskleur als een kenmerk voor de zwangerschap van een meisje. —

Verder gelooft de Atjehsche vrouw dat, wanneer gedurende de dracht de rechter helft van den buik zwaarder is dan de linker, zoodat zij des nachts bij voorkeur op haar rechterzijde ligt, zij van een meisje zwanger gaat (Jacobs). Ook dit is, gelijk wij reeds gezien hebben, in tegenstelling met de meest voorkomende opvattingen; de Atjehers erkennen trouwens zelf, dat dit teeken bedriegelijk is en men meermalen het tegenovergestelde ziet. Verder zou bij graviditeit van een meisje de tepelring sterker gepigmenteerd zijn, dan wanneer de vrouw van een jongen zwanger is. Een goed middel om het geslacht van het foetus te bepalen zou daarin bestaan, dat men wat vocht uit de mammae drukt en eenige druppels daarvan in een glas met water laat vallen; wanneer de druppels bovendrijven, dan is een meisje te verwachten; als daarentegen de vochtdruppels zinken, zal een jongen geboren worden. Merkwaardig is het, dat een analoog middel nu nog in Holland bij 't volk bestaat. Van Andel vertelt, dat in Gorinchem de zwangere vrouw een druppel melk uit de borsten in water laat vallen; wanneer deze zich niet terstond met het water mengt, maar een oogenblik in zijn geheel blijft, zal zij een zoon ter wereld brengen; vermengt de melk zich terstond met het water, dan zal het een meisje zijn. Deze wijze van geslachtsvoorspelling werd ook reeds door Albertus Magnus opgegeven. Overi-

gens geldt, zoo schrijft Van Andel, in Holland nog steeds de spreuk van Cats:

„Die van een soontjen swanger gaet
Heeft wel een schoon en blij gelaet,
Maar gaet ze van een meijsjen swaer,
Soo is haer wesen niet te klaer".

In de Babar-Archipel — aldus leest men bij Riedel — wordt ter bepaling van het geslacht der vrucht een varken gedood; men neemt het hart uit de borstholte en snijdt het open. Ziet men in 't hart een ader met eene verdikking, dan zal de vrouw een jongen krijgen. Eene eigenaardige methode hebben, volgens Mayer, de Javanen, om uit te maken, of het foetus van het mannelijk of vrouwelijk geslacht is. Na het baden der zwangere in de zevende maand wordt het natte kleed, dat haar bij het baden tot dekking van het onderlijf diende, door eene helpster zoodanig vastgehouden, dat tusschen het voorgedeelte daarvan en den buik der zwangere genoegzaam ruimte overblijft om er een tjenkir of jonge klappernoot en een trôpong (bamboe-kokertje) door te doen vallen. Dit strekt ten zinnebeeld eener gemakkelijke en voorspoedige verlossing [1].

De tjenkir is aan twee tegenovergestelde zijden beschilderd of beteekend met menschelijke figuren, voorstellende „kamadjaja" of den Indischen god der liefde. Dan

[1]) Poensen (iets over de kleeding der Javanen: Mededeelingen van het Ned. Zend. Gen. dl. XX) vertelt een analoog gebruik bij de Javanen. In de zevende maand der zwangerschap gaan de echtgenooten naar eene bron of eene beek; zoowel de man als de vrouw hebben het bovenlijf onbekleed. Der vrouw worden dan jonge pisangbladeren onder de armen gebonden, echter zóó dat aan de voorzijde eene kleine opening blijft, door welke opening de man eene weefspoel laat doorvallen. Eene oude vrouw vangt dan de spoel op, neemt deze liefkoozend in de armen en zegt: „Ach wat een lief klein kind!" Daarna laat de man nog een ei door de opening vallen, als zinnebeeld van de nageboorte.

wordt de tjenkir door den aanstaanden vader middendoor gespleten, waartoe hij een „motiq" of sikkelkapmes bezigen moet, als zinnebeeld der vruchtbare werkzaamheid. Dit middendoor hakken nu dient om uit te maken, of het kind een jongen of een meisje zal zijn. Wordt de noot in twee gelijke deelen gesplitst, dan kan men verzekerd zijn van de komst van een knaapje; zijn de deelen echter ongelijk, dan wordt daardoor de geboorte van een meisje voorspeld. Vervolgens wordt de vrouw gekapt en fraai uitgedost, waarna men haar een kom ter hand stelt, gevuld met „roedjaq", uit zeven verschillende soorten van onrijpe vruchten bereid. Uit den al of niet laffen smaak van de roedjaq kan ook al weer worden afgeleid of een jongen dan wel een meisje op komst is. —

Ziekten der vrouw gedurende de graviditeit worden in het rijk van Menangkabau in den regel toegeschreven aan den invloed der booze geesten. Zoo'n hantoe kan in het lichaam der zwangere vrouw dringen en zelfs in de baarmoeder kruipen; de vrouw gaat dan lijden aan de „sakit didalam tijan"; zij krijgt koorts, koude rillingen, heeft pijn in de zijde, in het hoofd en de ledematen en klaagt over gevoel van duizeligheid. Dikwijls zal abortus het gevolg zijn. De behandeling dezer ziekte bestaat daaruit, dat eenige daun pakoe (varens) in water worden gelegd, met welk water de zwangere door haar man of kinderen moet worden gewasschen, telkens als zij eene rilling krijgt. Heeft zij last van warme rillingen, dan moet het water koud zijn, bij koude rillingen moet het warm worden aangewend. Deze varens moeten door den echtgenoot worden gezocht; vindt hij de eerste varen aan de linker zijde van den weg, dan moeten ook de overige aan dezen kant worden gezocht; staat daarentegen de eerste varen, die hij vindt, aan de rechter zijde van het pad, dan moeten ook de overige aan dien kant verzameld worden.

In Sawaloento werd mij medegedeeld, dat zwangere vrou-

wen tegen den tijd dat de bevalling verwacht wordt, zooveel mogelijk wakker gehouden worden; men is namelijk bang, dat de vrouw anders het bewustzijn zal verliezen. Ik vermoed, dat hier achter zit de vrees, dat de ziel het lichaam der zwangere zal verlaten. De doekoen van Sidjoengdjoeng vertelde mij, dat hij de zwangere vrouw tegen het naderen der bevalling flink op en neer laat loopen; tevens geeft hij haar wat water te drinken, waarover hij eene bezweringsformule heeft uitgesproken, ten einde den partus te bevorderen en de booze invloeden der daemonen te neutraliseeren. Volgens Riedel moeten ook de vrouwen op de Ceramlaoet- en de Goram-eilanden tegen het naderen van den partus zooveel mogelijk in de woning heen en weer loopen.

DE BEVALLING.

De hulp bij de bevalling wordt in Midden-Sumatra verleend door de biden — de vrouwelijke verloskundige. Mannen mogen bij den partus niet tegenwoordig zijn; zelfs als de echtgenoot doekoen is, wordt hij toch niet bij de verlossing zijner vrouw toegelaten. De vrouwen schamen zich, wanneer een man daarbij tegenwoordig zou zijn. In Goenoeng Sahilan werd mij medegedeeld, dat alleen dàn een mannelijke doekoen bij den partus wordt geroepen, als deze groote moeilijkheden oplevert; in normale gevallen mocht geen enkele man aanwezig zijn, want dan zou het kind niet voor den dag willen komen. Daarentegen mogen meisjes wel bij de bevalling tegenwoordig zijn en toezien, hoe dat in zijn werk gaat; heel jonge kinderen worden echter uit het huis verwijderd, omdat die te lastig zijn.

Nog bij meerdere andere stammen in ons Insulinde is het den mannen verboden bij de bevalling hunner vrouwen tegenwoordig te zijn; zoo bv. bestaat dat verbod bij de Alfoeren, de Kajan Dajaks, op Atjeh, Ambon en de Oeliasers, op Serang, Gorong, Leti, Moka, Lohor, Nias en de Aroe-eilanden. Als bij eene vrouw op Flores de dolores ad partum beginnen, verlaten alle mannen en kinderen het huis en steken onder het huis groote vuren aan, om op die wijze de atapora en de ontevreden nitu verre te houden. Wanneer daar eene vrouw voor de eerste maal in barensnood verkeert, wordt zij

door twee andere vrouwen bijgestaan. Later heeft de bevalling in de bosschen plaats of ergens anders, zonder dat eenige bijstand wordt verleend. De placenta wordt in een aarden pot gelegd, omringd door wat rijst en sirih van den pinang en door den vader in de buurt van het huis begraven of anders bewaard in een der hoogste boomen. Na de bevalling moet de vrouw gedurende 40 dagen met de partes posteriores en de schaamdeelen voor een vuur gekeerd liggen.

Daarentegen is bij de Javanen de aanwezigheid van den echtgenoot juist een vereischte. Als de man afwezig is, laat men hem bij het kraambed vertegenwoordigen door een rijststamper, welks ééne uiteinde men met een hoofddoek omwindt. De doekoen spreekt dan tot het foetus: „Kindlief, je vader is er al, kom nu maar gauw en doe je te goed aan licht en lucht!” Duurt de partus wat lang, dan gaat de aanstaande vader aan het hoofdeind zijner vrouw staan, met de voeten aan weerskanten van haar hoofd en loopt dan vlug over haar heen; het foetus, dat den vader wil volgen, zal dan spoedig te voorschijn komen (Vorderman).

Op Atjeh komt de man er slechts bij, als de partus niet vordert. Zijn hulp is dan dezelfde als op Java. Ook laat men hem wel zeven maal over den buik der barende heenstappen en krachtig door zijne vuist boven haar voorhoofd blazen (Snouck Hurgronje). Dat blazen zou volgens Jacobs ten doel hebben om den boozen geest, die eventueel van de vrouw bezit mocht hebben genomen, te verdrijven. De bedoeling zou, mijns inzien, ook wel kunnen zijn, dat de man aldus zielestof en kracht aan zijne vrouw wil toeblazen. „De adem” — zegt Kruyt — „is een van de wijzen, waarop de zielestof zich uit, of liever nog, in tegenstelling van de deelen des lichaams, welke zielestof bevatten, is de adem zelf zielestof. Want immers, indien de mensch gestorven is, d. i. indien zijn

zielestof is heengegaan, ademt hij niet meer. Door blazen nu tracht een gezond mensch van zijn eigen zielestof aan een kranke toe te voegen.” Kruyt heeft bij verschillende volken in den Archipel waargenomen, dat stervenden in ooren en oogen worden geblazen om den dood verre te houden. Wanneer iemand flauw valt, d. i. wanneer de zielestof iemand plotseling heeft verlaten, is meestal het eerste, wat de Indonesier doet, den bezwijmde in de ooren te blazen. Wij komen op dit blazen, dat ook door de Menangkabausche doekoens veelvuldig wordt toegepast, later nog terug. — Verder moet de Atjeher een zeker gebed over een kom gevuld met water reciteeren, welk water de barende dan voor eene voorspoedige verlossing te drinken krijgt. De bedoeling van dit gebed is, het geslotene te openen en alle belemmering daarmede weg te nemen. Als de vader bedoelde tjankaj niet kent, kan hij ook volstaan met even zijn penis in het water te steken. (!)

Van de Kajan Dajaks leest men bij Nieuwenhuis, dat de mannen bij de bevalling niet tegenwoordig mogen zijn; tevens worden dan alle ijzeren en snijdende voorwerpen verwijderd. Nieuwenhuis gelooft, dat daarvan de bedoeling is om de kinderziel niet te verschrikken.

Bij de Tenggereezen op Java zou daarentegen de hulp bij de bevalling steeds door mannelijke personen worden verleend (Kohlbrugge).

Op Bali vertelde mij de dokterdjawa, dat bij de bevolking voor de bevalling de hulp zoowel van de vrouwelijke als de mannelijke doekoens wordt ingeroepen, met dien verstande echter, dat de mannelijke deskundige buiten het huis van de parturiens moet blijven; alleen wanneer de partus niet opschiet en men geen raad weet, wordt hij binnengeroepen; de man mag dan echter de vrouw niet aan het lijf komen; zijne hulp bepaalt zich tot het verstrekken van een drank, de penjasah, dat is door den doekoen gewijd water, waarin zich sirihbladeren bevin-

den of waarin het sap van de fijngestampte bladen van kembang sapatoe, gemengd met klapperolie, is gemengd. Tevens roept de doekoen dan de hulp in van de Dewa Tergoeroe of de Dewa Tigasakti, welke in staat geacht worden alle ziekten te genezen. Andere mannen mogen bij de bevalling niet tegenwoordig zijn. Uit eenige beelden in het „Museum für Völkerkunde" te Berlijn kan men echter afleiden, dat vroeger in Bali de hulp der mannelijke verloskundigen zich niet alleen beperkte tot het toedienen van een drank en het aanroepen der goden. (Zie Ploss: das Weib, editie 1905, II, fig. 439 en 440.) Bij de orang Benua op Malakka en evenzeer bij de orang Sabimba geschiedt de hulp tijdens den partus altijd door den echtgenoot van de parturiens (Newboldt, Logan).

Een eigenaardig gebruik bestaat volgens Römer bij de Bataks. Wanneer daar de vrouw de eerste weeën krijgt, dan legt zij zich neder en kleurt haar gelaat, met de bedoeling zich daardoor tegenover de booze geesten, die haar belagen, onkenbaar te maken. Iets dergelijks vertelt Nieuwenhuis van de stammen van Centraal-Borneo, bij welke na de bevalling moeder en kind zwart gemaakt worden, om hun daardoor het voorkomen te geven van zielen en hen op die wijze te onttrekken aan de aandacht der ronddolende geesten. —

Volgens de opgave van de doekoens in Taloek zou het kind bij de bevalling door eigen bewegingen den buik der moeder verlaten; het is de wil van toean Allah, dat de vrucht na negen maanden te voorschijn komt. De baarmoeder opent zich dan, om aan het kind gelegenheid te geven haar te verlaten. Eene uitdrijvende kracht wordt aan den uterus niet toegeschreven. De weeën beschouwen deze doekoens als het werk van den satan, die de vrouw pijnigt. Reeds meer rationeele begrippen hadden de doekoens van Goenoeng Sahilan, volgens welke het

kind niet door eigen bewegingen voor den dag komt, maar tengevolge van het persen der vrouw uitgedreven wordt.

Om voor eene voorspoedige bevalling te zorgen geeft de doekoen te Taloek aan de barende vrouw een obat te drinken, de obat saloesoe; de vrouw moet dan op den omgebogen jongen stengel van een pakoe (varen) kauwen en daarna dit kauwsel inslikken, waarna zij wat kwantanwater moet nadrinken, waarover de biden eene formule heeft uitgesproken. Ik vermoed, dat 't eten van deze jonge varen symbolische beteekenis heeft en men zich voorstelt, dat daardoor even gemakkelijk als de varenstengel zich ontrolt de baring verloopen zal.

De bevalling geschiedt in half zittende, half liggende houding en met opgetrokken knieën. De hulp van de biden bestaat slechts uit massage van den buik; zij legt de handen aan weerszijden van den buik en beweegt die al drukkende naar beneden en mediaanwaarts. Daardoor hoopt de vroedvrouw de geboorte te bespoedigen. Wanneer het hoofd begint door te snijden, houdt de biden de labia uiteen. Is het kind geboren, dan wordt met het doorsnijden van de navelstreng (tali poesat) gewacht, totdat ook de nageboorte verschenen is. Men is van meening, dat het kind en zijn nageboorte gebroeders zijn; daarom mogen zij niet van elkaar gescheiden worden, voordat beiden geboren zijn, want anders zou de placenta niet meer voor den dag willen komen, maar in utero achterblijven. In Goenoeng Sahilan snijdt men alleen dàn de navelstreng vóór de geboorte der placenta door, als deze ondanks alle pogingen, welke de biden aanwendt, niet wordt uitgedreven. Bij de meeste inlandsche stammen in onze koloniën wordt met het doorsnijden van den navelstreng gewacht tot na de geboorte der placenta. Bij de Javanen, zoo vertelt Mayer, mag alleen dàn de funiculus eerder worden doorgesneden, wanneer de moeder

onder de bevalling bezwijkt, omdat men in dat geval gelooft, dat de ari-ari, die in het lichaam der moeder achterblijft, niets te maken wil hebben met het kind en daarvan voor goed afscheid genomen heeft. Het kind zal dan alleen van zijn ouderen broeder — het vruchtwater (kawah) — vergezeld de wijde wereld moeten ingaan; zulk een kind wordt daarom tininggal bioeng lan adi = door zijne moeder en jongere zuster verlatene, genoemd.

Ook bij de Tenggereezen wordt slechts hoogst zelden de navelstreng vóór de geboorte der placenta doorgesneden. In zulk een geval bevestigt men een zwaar voorwerp aan het einde der navelstreng, dat uit het moederlijk lichaam hangt, deels met de bedoeling om de placenta te foppen en in de meening te brengen, dat het kind er nog aan hangt, opdat zij nog voor den dag kome, deels omdat men vreest, dat anders de navelstreng weer in het lichaam der vrouw zal teruggaan (Kohlbrugge). —

Voordat de navelstreng wordt doorgesneden, wordt bij de Menangkabauers zoo zorgvuldig mogelijk al het bloed uit den funiculus naar de placenta weggedrukt, want als dit bloed in het kinderlijk lichaam geraakt, zal dit later aanleiding geven tot allerlei ziekten. Alleen in Sidjoengdjoeng werd mij medegédeeld, dat de doekoen de navelstreng juist naar het kind toe uitknijpt, omdat men de ziel uit de moeder en de placenta naar het kind toe wil brengen en daarin doen overgaan. Vervolgens wordt op den afstand van één middelvinger van het lichaam van de pasgeborene een zwart touwtje om den funiculus gelegd en toegetrokken. Op even grooten afstand van deze onderbindingsplaats wordt een tweede touwtje gebonden en dan nog op eenigen afstand daarvan, dichter naar de placenta toe, een derde bandje gelegd. Midden tusschen de tweede en derde onderbinding wordt dan de navelstreng doorgesneden. Daartoe wordt de funiculus gelegd op een stukje koenjitwortel (Curcuma longa) en dan met

een scherp stukje bamboebast doorgesneden. Men meent, dat er op deze wijze wat sap uit den koenjitwortel in de navelstrengstomp zal indringen en daardoor de genezing van den navel bevorderd wordt; de navel wordt verder niet behandeld. De doekoen van Sidjoengdjoeng zei mij, dat in de navelstreng zeven knoopen plegen voor te komen en dat de doorsnijding moet plaats hebben tusschen den vierden en vijfden knobbel.

Bij de meeste stammen in den Indischen Archipel heeft het doorsnijden van de navelstreng met zulk een scherp stukje bamboe plaats; alleen bij de Alfoeren en wel met name bij de Wahaai (Ludeking) en bij de Galela en Tobeloreezen op Halmaheira (Riedel) vond ik vermeld, dat men bij het doorsnijden van den funiculus van een ijzeren mes gebruik maakt. Bij de eersten zou de navelstreng niet vóór het doorsnijden worden onderbonden. Het gebruik om bij het doorsnijden zich met zulk een primitief instrument te behelpen zal wel afkomstig zijn uit den tijd, toen metalen voorwerpen nog niet bekend waren. Bij de Boegineezen moet het stuk bamboe, waarmede de funiculus wordt afgesneden liefst van een bamboemast of van een dito trap afkomstig zijn, waarmede men wil zinspelen op den hoogen graad van aanzien en rijkdom, dien men hoopt, dat het kind bereiken zal (Matthes).

Ook bij een aantal andere volken in onze koloniën, bv. bij de Javanen, bij de Patasiwa Maselo (Ceram's Zuidkust) geschiedt het doorsnijden van de navelstreng op een stuk koenjitwortel tot onderlaag (Ludeking). Riedel vermeldt, dat op de Soela-eilanden op de navelstrengstomp een cataplasma van fijngestooten Curcuma longa, Zingiber officinale en Allium cepa op de wond wordt gelegd. Wanneer bij de Sabimba de navelstreng van het kind is doorgesneden, wordt op de stomp wat koenjitpoeder gestrooid (Logan: the orang Binua of Johor, Journal of the Indian Archipelago). Bij de Menangkabau-Maleiers in de Boven-

landen wordt, naar Van Hasselt mededeelt, na het doorsnijden een peperkorrel in de navelstreng gestoken. Bij eenige andere stammen in onzen Archipel (de Topantoenoeasoe, de Boegineezen, Makassaren en soms bij de Javanen) is het gebruik, dat de navelstreng door den vader van het pasgeboren kind wordt doorgebeten. Op de beteekenis van dit vreemd gebruik komen wij later terug. Op Flores wordt na het doorsnijden van de navelstreng de stomp met het sap van den wortel der Curcuma longa bevochtigd.

Om de geboorte van de placenta (kaka = oudere broer) te bevorderen, wordt bij de Menangkabauers de buik der vrouw gemasseerd en gekneed; vervolgens pakt de biden den fundus van de baarmoeder tusschen beide handen en knijpt dezen in benedenwaartsche richting samen. Het zou in Taloek slechts hoogst zelden voorkomen, dat dan de placenta niet ter wereld komt. In Soengai Batoeng werd mij verteld, dat het wel eens gebeurt, dat de kraamvrouw sterft, doordat de placenta achterblijft; daar zijn de doekoens nog niet zoo knap als die te Sidjoengdjoeng, welke in zoo'n geval met de hand in den uterus doordringt en den moederkoek er uit tracht te halen. De biden van Soengai Batoeng weet in dit geval de vrouw niet anders bij te staan, dan door haar op den buik een verwarmd papje te leggen, bereid uit verschillende bladen, als de daun mengkoedoe (Morinda tinctoria), langkwas (Alpinia Galanga), toeba (Croton Tiglium), kentjoer (Kaempferia rotunda) en sajoe ajer.

In Goenoeng Sahilan bestaat de hulp in zulk een geval slechts uit het verstrekken van een obat. Men mengt daartoe daun piladang (Sonerila insignis) met asch in water, laat dit mengsel bezinken en geeft dan der vrouw het heldere water te drinken. Als de placenta dan nog niet komt, wordt de navelstreng doorgesneden en dan een stuk klappernoot aan het uit de baarmoeder hangend eind bevestigd.

Bij de Javanen bestaat een volksmiddel bij retentio placentae daarin, dat men een gewonen huissleutel op den buik der kraamvrouw legt. Het doel is de openende kracht van den sleutel door den buikwand heen op de baarmoeder over te brengen, in de verwachting, dat daardoor de moederkoek zal worden uitgedreven (Vorderman).

Wanneer in Midden-Sumatra de vrouw 's avonds bevallen is, wordt de nageboorte den volgenden morgen door de biden of ook wel door den vader van het pasgeboren kind bij de tiang toea (oude stijl) van het huis begraven, en wel in een gevlochten mandje (kampil) of in een doek gewikkeld. Het Maleische huis te Taloek is op palen gebouwd; meestal zijn er drie of vier rijen palen achter elkaar, elke rij bestaande uit vier of vijf palen. De tiang toea nu is de tweede paal van de tweede rij, van rechts af geteld, wanneer men met het gezicht naar het huis toegekeerd staat. Deze paal is de eerste, welke bij het bouwen van het huis in den grond wordt geslagen — vandaar dat hij tiang toea = oude stijl genoemd wordt. Ook alle overige bewerkingen, noodig voor den bouw van het huis, ondergaat deze paal het eerst.

De inlanders van Midden-Sumatra stellen zich voor, dat gedurende het geheele leven van het individu er eene relatie blijft bestaan tot zijne nageboorte. Dat blijkt o. a. daaruit, dat zij bij ziekte van het kind, de plek, waar de placenta begraven is, met citroensap besprenkelen, hetgeen een gunstigen invloed op het kind zal hebben. Men kan deze betrekking verklaren door het beginsel van het pars pro toto.

In Sidjoengdjoeng wordt de placenta van een pasgeboren jongentje vóór het huis in een potje begraven en dan 's avonds met losse patronen tweemaal in de lucht geschoten. Daarna wordt de moederkoek weer opgegraven en in de kali geworpen. Bij de geboorte van een meisje wordt de

placenta dadelijk in de kali geworpen, zonder dat er geschoten wordt.

Te Goenoeng Sahilan pleegt men de nageboorte òf onder het huis òf vóór de woning dicht bij de trap te begraven, nadat zij te voren met zout, peper en asem is bestreken, opdat de dieren er niet van zullen eten, wat een nadeelige werking op het kind zou hebben; of wel zij wordt opgehangen in het woonvertrek boven de kookplaats en eerst als zij geheel gedroogd is begraven. Men vertelde mij daar ook, dat men wel moest zorg dragen nimmer de placenta met de linkerhand aan te vatten, daar het kind dan linkshandig zal worden. Ook hieruit blijkt weer duidelijk de nauwe relatie, die volgens deze inlanders tusschen het kind en zijne nageboorte bestaat. Eene analoge opvatting bestaat, gelijk Mayer ons mededeelt, bij de Javanen; de persoon, die de placenta zal begraven, mag bij het graven van het gat, en evenzoo wanneer hij den moederkoek in den kuil legt, slechts zijne rechterhand gebruiken, ter voorkoming, dat het kind ngédé d. i. linkshandig worde.

Op Bali vernam ik van den dokterdjawa, collega Emor, dat de bewoners de oorzaak van linkshandigheid zien in het feit, dat de betreffende, bij Batara Ijoman verschijnend, met de linker hand gegroet heeft. —

Te Soengai Batoeng wordt, zoodra de vruchtblaas berst en het vruchtwater afloopt, benzoëhars gebrand en de gelofte gedaan, dat eene geit, ja soms wel eens een karbouw, geslacht zal worden, wanneer alles naar wensch verloopt en moeder en kind er goed aan toe blijken te zijn. Is dan de bevalling zonder ongevallen verloopen, dan wordt de gelofte nagekomen en is het feest des te luisterrijker, naarmate de ouders meer welvarend zijn.

De intieme betrekking tusschen het kind en zijne nageboorte vinden wij bij bijna alle andere stammen van den Indischen Archipel weer en geeft aanleiding tot allerlei gebruiken en ceremoniën. Zoo vertelt van Hasselt,

dat in de Padangsche Bovenlanden de placenta in een stuk wit katoen, dat even lang als breed behoort te zijn, gewikkeld wordt en dan gelegd in een mandje of eerst nog in een doorgesneden holle kalebas, om vervolgens onder het branden van koemajan (benzoë) op het erf vóór de woning of onder de rijstschuur begraven te worden. Is het kind een meisje, dan wordt de kuil, die een ètô ganggam diep moet zijn, door eene der vrouwelijke bloedverwanten gegraven; bij de geboorte van een jongen geschiedt het begraven door een man, die het mandje met de placenta in den kuil legt, daarna met aarde het gat opvult en daarop een loka plaatst, met een steen van de stookplaats er in, terwijl een houten lepel er naast in den grond gestoken wordt, waarna men het een en ander met het sap van limau poeroej besprenkelt. Gedurende deze plechtigheid wordt koemajan gebrand en daarna een geweerschot gelost. Drie avonden achtereen steekt men damarkaarsen aan, die bij het grafje in den grond zijn geplaatst.

Ook op Atjeh bestaat het geloof, dat de placenta de tweelingbroeder of -zuster van de pasgeborene is en bovendien, dat deze in een beter leven het kind vooruitgaat. Als het kind ziek wordt, meent men dikwijls, dat de oorzaak daarvan is eene aandoening der placenta; men legt dan geneesmiddelen op de plaats, waar de placenta begraven is; helpt dit niet, dan wordt de moederkoek opgegraven en op eene andere plaats begraven. Zoo denkt men ook, dat de adoi, nl. de geest er van, nog geregeld bij het kind komt spelen, bv. wanneer het in den slaap lacht. Wordt het kind ziek, dan is gewoonlijk het eerste wat men doet, het afgevallen navelstrengetje in water te weeken en dit water 't kind te drinken geven; dit water wendt men ook aan als oogwassching of ook bij wonden en zweren, terwijl het strengetje wel als amulet wordt gedragen. De placenta van een knaap wordt een eind van het huis af begraven, die van

een meisje echter bij de trap der woning; dit geldt als zinnebeeld, dat de arbeid van den man buitenshuis, die van de vrouw echter bij de woning behoort te geschieden.

Op het eiland Serang wordt het stuk navelstreng, dat afvalt, in een stuk doek met kalk en kapas ingepakt en in een mand of doos van sagubladeren als eventueel geneesmiddel voor het kind bewaard, of ook wel als voorbehoedmiddel tegen ziekten door het kind om den hals gedragen. In de Seranglao en Gorong-archipel wordt het afgevallen navelstrengetje ook wel als een armband door het kind gedragen; echter moet het bij het baden worden afgedaan, want anders zou het kind huilerig worden (Riedel).

Op Flores wordt de placenta in een aarden pot gelegd, omringd door wat rijst en sirih en dan door den vader in de buurt van het huis begraven of in een der hoogste boomen bewaard.

De inlanders van Bali vertelden mij, dat zij de placenta, na die gewasschen te hebben, met wat bloemen en een stukje papier, waarop een wensch staat geschreven, vóór of achter de woning begraven. Het stukje navelstreng, dat meestal na drie dagen afgevallen is, wordt in een koker in een miniatuurhuisje vóór de woning geplaatst en elken dag wordt daar wat rijst en bloemen als offer naast gezet. Dit zou dienen om de booze geesten tevreden te stellen, die anders het kind kwaad zouden doen. Men houdt dit gedurende 75 dagen na de bevalling vol; daarna wordt het huisje weggenomen en aan den kant van een grooten weg gezet. Volgens Jacobs meent de Baliër, dat de nageboorte, als iemand sterft, dezen halverwege tegemoet komt om hem den weg naar den hemel van Indra te wijzen.

Van de Soelaneezen vertelt Riedel, dat de navelstrengstomp van een meisje direct wordt begraven, als het stukje afgevallen is, dat daarentegen bij jongens het stuk wordt bewaard en als amulet om den buik of hals gedragen wordt.

Ook bij de Niassers geldt de nageboorte als een tweelingbroer, resp. -zuster. [1])

Bij de Javanen, zoo leest men bij Mayer, wordt de placenta gewasschen, in bladeren gewikkeld en met eenige als „sarat" dienende toevoegselen, als bv. een met verschillende alphabets beschreven stuk papier (opdat het kind vlug en gemakkelijk leeren zal), een naald, om te voorkomen, dat de ari-ari eenigen k w a d e n invloed op het kind zal uitoefenen, eenig „batiq" d. i. gereedschap (opdat het kind zijn handen zal leeren gebruiken), wat zout (opdat het nimmer gebrek zal lijden), begraven of in de rivier geworpen. Gewoonlijk wordt de ari-ari op het erf zelf begraven, meestal vlak bij eene achterdeur. De plek, waar de nageboorte begraven is, moet verder door eene kleine bamboe-omheining beschermd worden en soms ook met een omgekeerden koewali (aarden kookpot) bedekt zijn. Zoolang de navelstreng van het kind niet is afgevallen, moet hierbij elken nacht een lichtje branden. Is de ari-ari in de rivier geworpen, dan wordt vaak 's avonds, totdat de navelstreng afgevallen is, in die rivier een uit pisangstammen vervaardigd vierkant vlotje, waarop wat snoepgoed en een brandende kaars zijn geplaatst, neergelaten. Hebben de ouders meer kinderen gehad, die echter telkens vroeg gestorven zijn, dan wordt de ari-ari van de pasgeborene dikwijls niet dadelijk begraven of weggeworpen, maar vooraf flink ingezouten en gedurende

---

[1]) De benaming voor placenta is ga'a nono (d. i. bloedverwant van het kind) of awŏ nono (d. i. metgezel van het kind). Blijkbaar denkt men daarbij aan een levend wezen, dat echter na de geboorte als levenloos schijnt beschouwd te worden. Daardoor is het ook te verklaren, dat terwijl dikwijls de placenta begraven wordt, het in Noord-Nias ook gebruikelijk is die eenvoudig in den varkensstal onder de woning te werpen. Daartoe wacht de vrouw dan hare bevalling af op een plaats boven dien stal, opdat van daar alles gemakkelijk den varkens kan worden toegeworpen. — Rappard.

veertig dagen boven het fornuis gehangen, om eerst daarna te worden begraven.

Durdik schrijft, dat op Nias terstond na de geboorte van het kind een doek stevig om den buik der moeder wordt gebonden. Dit zou een tweeledig doel hebben; ten eerste omdat de Niassers meenen, dat anders de baarmoeder naar het hart der moeder zou opstijgen en daardoor het verdere verloop der baring vertraging ondervindt; echter ook, omdat zij gelooven, dat de placenta, die zij als een levend wezen beschouwen, daardoor gedood wordt, terwijl zij levend niet kan worden uitgedreven. De laatste opgave lijkt mij weinig aannemelijk.

Van de negrito's op de Philippijnen vertelt Montano: „La mère brûle le placenta, en recueille les cendres et les avale en les délayant dans un peu d'eau, afin d'assurer une bonne santé à son enfant".

Ook in andere Oostersche landen wordt aan de nageboorte groote beteekenis toegekend. Bij de Chineezen is zij als medicament zeer gewild. In de Siao'rh fang of Medicamenten voor jonge kinderen, van de hand van Ts^cui Hing-Kung, kan men lezen: The placenta should be stored away in a felicitous spot under the salutary influences of the sky or the moon, deep in the ground, and with earth piled up over it carefully, in order that the child may be ensured a long life. If it is devoured by a swine or dog, the child loses its intellect; if insects or ants eat it, the child becomes scrofulous; if crows or magpies swallow it, the child will have an abrupt or violent death; if it is cast into the fire, the child incurs running sores. It is also forbidden to defile with it any wells in the vicinity of a temple dedicated to the tutelary divinity of the soil, or any furnaces, streets or lanes" (De Groot: on food and medicines prepared from animals and men). Maar ook in Europa heeft men langen tijd en zelfs nu nog hier en daar gemeend, dat de nageboorte gedurende

het geheele leven met het individu, waarmede zij geboren is, in betrekking blijft en dat de placenta geneeskrachtige werking heeft. In Duitschland was nog voor honderd jaar de placenta eener primipara officineel (Most: Encyclopädie der Volksmedizin) en werd zij in Stiermarken lege artis gedispenseerd (Fossel: Volksmedizin zu Steiermark). Höffler meent, dat men hierbij te doen heeft met een rudiment van het offer der eerstgeborene; dezelfde beteekenis zou volgens hem hebben het bloed der barende vrouw, of ook wel de doek, waarin dit bloed is opgevangen. In Beieren pleegt men op sommige plaatsen ook nu nog wel de nageboorte onder den stalvloer te begraven, om aldus te voorkomen, dat heksen een slechten invloed daarop uitoefenen, waardoor het kind wordt geschaad; de eivliezen werden daar vroeger als amulet om den hals gedragen, nadat zij in een zwart zakje genaaid waren, als voorbehoedmiddel tegen ziektedaemonen (Höffler). Ook in Holland wordt er door het volk met angstvallige zorg voor gewaakt, dat de nageboorte eene veilige plaats krijgt en vooral dat geen hond of kat die zal kunnen opeten, want daaruit vreest men schade voor moeder en kind (Van Andel). In Digby's „theatrum sympatheticum" (1665) leest men: „De naegheboorte, indien dezelve niet verbrandt werdt of begraven, brengt de vrouwen groot onghemack aen". —

De belooning, welke de biden in Centraal-Sumatra ontvangt voor de zorgen gedurende en na den partus aan moeder en kind besteed, bestaat uit twee klappernoten, twee gantangs rijst, eene kip en verder wat betel en sirih. Wanneer er geen kip voorhanden is, krijgt zij in plaats daarvan twaalf cent; overigens wordt er geene geldelijke vergoeding verstrekt.

Bij de Olo Ngadjoe Dajaks heeft de belooning der vroedvrouw ook symbolische beteekenis. Zij krijgt na afloop van den partus één tot zeven gulden, één tot zeven

bossen rotan, een damarlicht, één tot zeven gantangs rijst, zeven eieren en een mes. Het geld dient ter betaling harer diensten, de rotan ontvangt zij, opdat het kind lang moge leven, het licht opdat het verstandig moge wezen en daardoor geëerd worde, de rijst en de eieren, opdat het vele nakomelingen moge verwekken en eindelijk het mes, dat echter slechts bij de geboorte van een knaap gegeven wordt, opdat het kind dapper zij (Perelaer, ethnografische beschrijving der Dajaks).

Bij meerdere stammen krijgt de vroedvrouw ook een levende kip ten geschenke, welk dier in betrekking zou staan tot de jonggeborene, zoodat het zorgvuldig moet bewaard en in het leven gehouden worden. —

Volgens de doekoens van Centraal-Sumatra zou bij de Menangkabausche vrouwen de geboorte bijna steeds voorspoedig gaan en komen stoornissen slechts zelden voor.

Of de verhoudingen van het vrouwelijk bekken voor den partus bijzonder gunstig zijn, kan ik niet beoordeelen; ik was niet in de gelegenheid, ondanks alle pogingen, welke ik daartoe aanwendde, de bekkenmaten der Menangkabausche vrouw te bepalen. Bij de meeste schrijvers over onzen Indischen Archipel vindt men opgegeven, dat de inlandsche vrouwen gemakkelijk baren, minder bezwaarlijk dan bij Europeesche vrouwen het geval is. Volgens Van der Burg hebben zoowel de Maleische als de Javaansche vrouwen een betrekkelijk wijd bekken met ruime afmetingen. Door Zaaijer zijn het eerst, in het jaar 1866, een aantal bekkens van Javaansche vrouwen gemeten. Hij vond, in tegenstelling met de ovale Europeesche bekkens, de Javaansche rond van vorm. Hennig heeft alle publicaties daaromtrent verzameld en vond in 54 gevallen (alle Maleische bekkens medegerekend) de resultaten van Zaayer bevestigd. Door Stratz werden bij levende Javaansche vrouwen de bekkenmaten genomen en zijne resultaten stemmen overeen met die van Zaayer. Hij vond, dat de conjugata

diagonalis weinig of niets verschilde met die der Europeesche vrouwen, maar dat alle dwarse afmetingen bij Javaansche vrouwen betrekkelijk kleiner zijn, waardoor het bekken meer of min een cirkelvorm heeft. Dat niettegenstaande de geringe afmetingen de Javaansche bekkens obstetrisch goed gevormd zijn, blijkt uit het feit, dat de afstanden tusschen spinae en cristae onderling nog twee tot drie c.M. verschillen. „Toch is daarmede volstrekt niet gezegd of bewezen" — zegt Stratz — „dat, omdat het bekken rond is, ook de bevallingen op Java gemakkelijker zijn dan bij ons, en de eenige obstetrische conclusie, die men er uit zoude kunnen trekken is, dat men bij de bevallingen van Maleische vrouwen met andere factoren heeft te rekenen, dan in Europa. Een van de factoren is het bekken, maar er zijn nog eene heele menigte andere." Volgens Stratz zouden abnormale liggingen van het kind en evenzoo anomalieën van het bekken bij de Javanen niet zeldzaam zijn en dan in den regel den dood van moeder en kind tengevolge hebben. Platte, zoowel als algemeen vernauwde bekkens behooren volgens hem bij de Javaansche vrouwen niet tot de zeldzaamheden. Moeilijke verlossingen met alle in Europa bekende complicaties, even zoo goed als doodelijke gevallen van puerperaalkoorts komen bij de Javaansche vrouwen voor. De wetenschap der doekoens is op deze moeilijke gevallen niet berekend, zoodat daarvan de dood van moeder en kind het onvermijdelijk gevolg is.

Meer optimist uit zich Breitenstein, volgens wien de Maleische vrouwen (op anatomische gronden misschien) veel gemakkelijker van de vrucht bevrijd worden dan de Europeesche. Volgens Breitenstein komt rhachitis in Indië zelden voor, alle Indische vrouwen zijn normaal gebouwd en een bochel is een rara avis. „Ich habe während meines achtjährigen Aufenthalts in Indien kein einziges skrophuloses Individuum gesehen und nur einen einzigen Eingeborenen mit einer bedeutende Kyphose". Ik moet zeg-

gen, dat het ook mijne aandacht getrokken heeft, in Indië zoo uiterst zelden mismaakte lieden onder de inlanders te zien. Ik herinner mij slechts één inlander met eene kyphose in Batavia gezien te hebben. —

Abortus zou in de Kwantanstreek in Sumatra nog al eens voorkomen. Volgens de doekoens is het de wil van toean Allah, wanneer eene vrouw bevalt, voordat de vrucht levensvatbaar is. Soms zou het gebeuren, dat de vrouw meermalen achtereen een onvoldragen vrucht ter wereld brengt; de oorzaak hiervan zou zijn, dat de uterus niet op de normale plaats ligt, maar naar achteren en beneden gekanteld is. In dat geval tracht de biden de baarmoeder door uitwendige handgrepen weer op haar plaats terug te brengen. Als dan de vrouw de eerstvolgende drie dagen niet over pijn in de zij klaagt en zij krijgt geen koorts, terwijl de eetlust goed blijft, mag men veronderstellen, dat de uterus gereponeerd is. De oorzaak dezer liggingsverandering der baarmoeder zou in den regel zijn een sprong of val der vrouw. Ook de doekoen van Sidjoengdjoeng vertelde mij, dat door een val de uterus kan achterover kantelen en daarvan abortus het gevolg is. Echter kan eene vrouw ook eene miskraam krijgen door overmatig cohabiteeren (vijf tot zes maal daags!) tijdens de graviditeit. In 't eerste geval tracht de doekoen eveneens door uitwendige manipulaties de baarmoeder te reponeeren en wanneer dat gelukt is, wordt er eene pap op den buik der vrouw gelegd. Daartoe worden de daun laboe (Cucurbita of Lagenaria), — ketjoeboeng (Datura fastuosa) en — moemboe (= moendoe? Garcinia dulcis) fijngestampt, met azijn bevochtigd en dan in een blad gewikkeld, vervolgens verwarmd en aldus op den buik gelegd. Ook het overmatig eten van gegiste rijst zou volgens den doekoen van Sidjoengdjoeng de oorzaak van abortus kunnen zijn. In Goenoeng Sahilan wordt naast het vallen der vrouw, aan eene ziekte der vrucht de abortus toegeschreven. In

het laatste geval moet de obat sagar (sagar is de naam der ziekte, waaraan de vrucht lijdt) worden aangewend. Hiertoe worden verschillende citroensoorten (limau poeroet, — antimoen [1]), — saring) fijngesneden en uitgeperst; aan het sap wordt water toegevoegd en daarmede het lichaam der vrouw ingewreven, of wel bij een *geelrooden* haan wordt een stuk uit den kam gesneden en dan met dit stuk een kruis gemaakt op het voorhoofd, de handpalmen en voetzool der vrouw. Ook kan men beras sapoeloet itam fijnstampen, met water tot eene rol kneden en deze over het lichaam der vrouw rollen. Daarna wordt de rol door midden gebroken; ziet men er roode, zwarte, witte of bonte strepen in, dan wil dat zeggen. dat de ziekte der vrucht in de rol is overgegaan. Het rollen wordt dan nog zoolang voortgezet, totdat er geen strepen meer in het deeg worden gezien en dus alle ziekte uit de vrucht is verwijderd.

De bevalling kan belemmerd worden, doordat „de scheede droog blijft", dat wil zeggen, doordat de vruchtblaas niet berst. In dat geval stampt de biden kapasbladeren fijn; de aldus verkregen slijmige massa wordt in de vagina gestopt; de voortbeweging der vrucht zal dan gemakkelijker zijn. Ditzelfde middel wordt ook wel aangewend, vooral bij primiparae, om perineaal-scheuren te voorkomen. Tevens laat de biden de vrouw klapperwater drinken; daarna pakt zij de parturiens bij het middel op en schudt haar eens flink heen en weer.

Wanneer in Sidjoengdjoeng bij den partus het hoofd van het kind bij het doorsnijden te veel naar achteren gaat, zoodat er kans bestaat op eene perineaalruptuur, pakt de doekoen de vrouw aan de beenen op en schudt haar dan eens goed. De vrucht zou dan weer naar binnen gaan; daarna wordt de buik gemasseerd. Dit schud-

---

[1]) Antimoen = Komkommer.

den der vrouw komt volgens Matthes ook bij de Boegineezen en Makassaren in Zuid-Celebes voor. Wanneer de partus verwacht wordt, trekt men onder de vrouw een stuk doek door, trekt haar dan met dezen doek wat op en schudt haar heen en weer. Daarna wordt de doek aan de trap van het huis uitgeslagen. Vervolgens wordt de vrouw dicht bij de deur nog eens uitgeschud; de bedoeling zou in dit geval zijn de booze geesten uit het lichaam der barende te verjagen.

In Sidjoengdjoeng werd mij verzekerd, dat het kon gebeuren, dat de bevalling niet vordert, als eene straf door toean Allah opgelegd, omdat de vrouw tijdens hare graviditeit brutaal tegen haar man is geweest. In dat geval moet de lendendoek van den man in water worden uitgeknepen en wordt dit water aan de vrouw te drinken gegeven. Dit heet saloesoeh (vergemakkelijken). Eene dergelijke opvatting vindt men bij de naburige Karo-Bataks, waar volgens Römer een huwelijk kinderloos zal blijven, als de vrouw tegen een harer bloedverwanten van den man in een of ander is tekort geschoten. Ook bij de Atjehers bestaat de overtuiging, dat de partus moeilijkheden zal opleveren, als de vrouw tegenover haar man ongehoorzaam is geweest. Zij moet dan alles opbiechten, wat zij tegenover hem heeft misdreven en alleen als de man haar vergiffenis schenkt, is er kans, dat de verlossing nog goed zal afloopen (Jacobs). De bij dezen toestand in Sidjoengdjoeng gebruikelijke therapie: het laten drinken van den in water uitgewrongen lendendoek van den echtgenoot, moet waarschijnlijk aldus verklaard worden, dat men meent daardoor essence, zielekracht van den man op zijne vrouw te doen overgaan. Men vindt iets analoogs bij de inlanders van Ambon, waar men om den partus te bevorderen op de hurkplaats der vrouw oude kleedingstukken van haar man legt. Als reden geeft men op, dat het kind, het zweet van den vader ruikend, spoedig te voorschijn

zal komen (Riedel). Klaarblijkelijk worden de kleeren gedacht een deel uit te maken van dengeen, die ze draagt en tot dezen in nauwe betrekking te staan. Dit blijkt ook daaruit, dat de Javaansche vrouw de liefde van een man tracht te winnen door hem water (ajer beroekoep) te drinken te geven uit een vat, waarover zij met haar kleeren is gaan staan en dat zij met haar kleeren heeft bedekt. Blijkbaar meent zij, dat aldus iets van haarzelf in het water zal overgaan. Op Atjeh gelooft men, en dat is bij meerdere andere stammen in den Archipel het geval, dat men iemand in zijne macht krijgt, als men een stuk van zijne kleeding bemachtigd heeft. De inlanders van Java plegen wel de kleeren van een zwaren zieke te brengen naar een heiligen boom, die tot verblijfplaats heet te dienen van geesten, om dan onder gebeden herstel voor den zieke af te smeeken. Hier zou mijns inziens de verklaring eene tweeledige kunnen zijn; eerstens is het mogelijk, dat hierbij het herstel wordt afgesmeekt op de kleedingstukken en dat men denkt, dat dan van de kleeding de genezing op den patient zal overgaan; echter kan het ook zijn, dat deze kleedingstukken slechts voorstellen een offer aan de geesten in den boom, om deze gunstig te stemmen. De Javanen hangen ook wel met booze bedoelingen iemands kleeren in dergelijke heilige boomen, namelijk als zij den drager daarvan ziek of krankzinnig willen maken; zij roepen dan daarbij de wraak der in die boomen levende geesten aan.

Ook in Europa bestond de gewoonte om kleedingstukken van zieken aan heilige boomen te hangen; ook wel werden zakjes, die het ziekte-produkt bevatten, opgehangen. Reeds Horatius (Oden I, 5) maakt van deze gewoonte melding. In Zweden schijnt dat bij het volk ook nu nog wel voor te komen. Von Öfele vermeldt dit gebruik bij de oude Babyloniërs. Echter is hier ook nog eene andere bedoeling mogelijk, namelijk dat men daarmede tracht de ziekte

van den patient op den boom te doen overgaan. Er zijn namelijk een aantal feiten, die deze verklaring aannemelijk maken. Zoo plegen de Tsechen ook nu nog, als iemand koorts heeft, wat haren van den lijder af te snijden, een stuk van zijn kleed af te scheuren en dan deze zaken in een gat van een wilgeboom te steken. Krause vertelt, dat in Kassel het volk de gewoonte heeft om bij tandpijn naar het bosch te gaan en van een boom een stuk schors af te breken; daarna boren zij met een stukje hout in den zieken tand, waarna dit houtje in den boom wordt gestoken en dan de schors weer op haar plaats wordt bevestigd. Analoge gebruiken komen ook in de Hollandsche volksgeneeskunde voor (Van Andel).

Bij Sepsi-Szeut-Gyorgy hangen zieken hunne kleedingstukken aan boomen, die in de buurt van een paar holen staan, in de verwachting aldus hunne ziekte op die boomen te doen overgaan. Stuhlmann vermeldt dergelijke gebruiken in Mecklenburg, Meissner in Altenburg en Brenner-Schaeffer in den Palz. In Engeland pleegde men nog in de vorige eeuw, kinderen, die aan breuken leden, door een gespleten esch heen te trekken. Ook in Wehlau (Pruisen) is men gewoon kinderen, die eene vergrooting der testis hebben, door den stam van een dikken boom te trekkken, in de hoop, dat dan de aandoening van 't kind op den boom zal overgaan. Nog bij tal van andere volkeren bestaan bij de meest verschillende ziekten dergelijke gebruiken.

Wie uit de bij Ikasalva (Zevenburgen) zich bevindende bron „Gágókut" drinkt, zal enorme lichaamskracht krijgen, als hij een stuk van zijne hemdsmouw aan een der boomen in de nabijheid ophangt. In het Zevenburgsch pelgrimsoord Esik-Somlyo hangen zieke pelgrims een lap van hun kleeren aan een der heilige boomen. Ook volgens Hongaarsch volksgeloof kunnen ziekten genezen, als men den doek, waarmede men het zieke lichaamsdeel bedekt heeft, aan een heiligen boom ophangt. Bij de Szeklern

pleegt men, wanneer iemand hooge koorts heeft, 's morgens vroeg het laken van den zieke weg te nemen en dit aan een boom op den berg op te hangen, waarbij dan de formule wordt uitgesproken: „Hoor, boom, hoor! X. wordt door koorts gekweld, neem de ziekte van hem af en geef haar aan dengeen, die mijn roepen hoort!" (vriendelijk!) Als een kindje niet gedijen wil, neemt de moeder het hemdje en hangt het aan een der boomen.

Om te voorkomen, dat de pokken litteekens zullen achterlaten, legt men een met room of boter bestreken lap op het gelaat van den patient. Elken dag wordt deze lap verwisseld en alle deze lappen op een boom geworpen met de woorden: „Neemt en stopt daarmede het voetspoor dicht!" Van Andel vertelt, dat te Bergharen voor 25 jaar nog het gebruik bestond bij het volk om een lapje van de kleeren van den koortslijder op te hangen aan een heiligen eik op den Molenberg aldaar.

Hovorka deelt mede, dat in sommige streken in Europa de zwangere vrouw, als zij een jongen wil krijgen, de onderbroek en den hoed van haar man onder haar kussen moet leggen, of zijn onderbroeksband om het lijf binden (Temesher Komitat).

In Thüringen beschermt men kinderen tegen den invloed van booze menschen of heksen door een manshemd voor het venster of een schort voor de deur te hangen. Hetzelfde gebruik bestaat in Zuid-Duitschland en Hongarije.

Thans nog worden, volgens eene zeer oude gewoonte, op Java de afgedragen kleeren van den sultan van Solo en Djocja geofferd aan de geesten, die enkele vuurspuwende bergen bewonen. Deze kleeren worden dan in den krater geworpen. Verdwijnen zij voor goed, dan is zulks een bewijs, dat het door den sultan gebracht offer welkom is; mochten echter de kleeren uit den krater worden teruggeslingerd, dan is dat voor het vorstenhuis een slecht voorteeken en wordt als een bewijs

beschouwd van de ontevredenheid der berggeesten. De afgedragen kleeren van de Ratoe (sultane) worden niet geofferd aan de berggeesten; zij worden gebracht naar het Zuiderstrand en moeten dienen als offer aan de zeegeesten. Als de golven ze weer naar het strand terugvoeren, is dat eveneens een slecht voorteeken.

Snouck Hurgronje vermeldt een eigenaardig gebruik bij de Atjehers. Als daar een meisje den huwbaren leeftijd heeft bereikt en er dagen maar geen huwelijkscandidaten op, dan is men overtuigd, dat er in een of ander deel van haar lichaam iets niet in orde is, waardoor haar geluk wordt bedreigd. Uit de cijferwaarde der aanvangsletter van haren naam wordt dan berekend, welk lichaamsdeel de schuld draagt. Heeft men dat bepaald, dan legt men het meisje op gepelde rijst, steekt even met een gouden naald in het bedoeld lichaamsdeel, zoodat er eenig bloed uitvloeit, dat men met behulp van een weinig boomwol opvangt. Dit watje wordt in een ei gestoken, waaraan men eerst een gedeelte van den inhoud heeft ontnomen. Een weinig haar en eenige stukjes nagel van het meisje doet men in een jong klapperblad en werpt eindelijk al die zaken in het snelvlietend water der naastbijzijnde rivier of beek. Eene andere methode echter om de „malang" weg te krijgen bestaat daarin, dat een versleten broek der ongelukkige in de rivier wordt geworpen. Hieruit blijkt weer duidelijk, dat het gedragen kleedingstuk door de inlanders als aequivalent aan het lichaam zelf wordt beschouwd. De kleedingstukken worden door vele inlandsche stammen, evenals de lichaamsorganen, bezield gedacht. Williams maakt daarvan melding bij de bewoners der Fidsji-eilanden. Lejeune vermeldt dat voor sommige Indianenstammen, die bv. spreken van de zielen hunner sneeuwschoenen. In Palembang houdt men het voor een goed middel tegen stuipen de gedragen broek van den vader van 't kind in water uit

te wasschen en dit water door het patientje te laten drinken. De zielestof wordt dan uit het gedragen kleedingstuk in het water overgebracht en op deze wijze aan 't kind overgebracht (Kruyt).

Wanneer in Menangkabau een kind is geboren, zenden de familieleden van den vader allerlei doeken, om het kind daarin te wikkelen; deze doeken worden bewaard, omdat men er geneeskrachtige eigenschappen aan toeschrijft. Als het kind later stuipen krijgt, worden de doeken verbrand en moet het kind den rook opsnuiven (Van Eerde). Bij de Karo-Bataks wordt het afkooksel van oude kleeren als geneesmiddel aangewend. Kruyt vermeldt, dat als Toradjasche meisjes hem haar gedragen buikband afstonden, zij steeds vroegen of hij haar geen kwaad zou doen; zij vreesden, dat hij met dit kleedingstuk de zielestof in handen had en daardoor macht over haar had gekregen. Steinmetz ziet eene eenvoudiger verklaring in de continuïteit: wie een deel heeft, heeft daarmede ook het geheel. Alweer dus het pars pro toto! Ten slotte komt mijns inziens deze verklaring echter met die van Kruyt overeen.

De Makassaren vroegen met aandrang om gedragen kleeren van de kinderen van den zendeling; wanneer zij die kleeren door hunne kinderen laten dragen, gelooven zij, dat daardoor ook hun kroost sterk zal worden. Water, waarin kleederen zijn geweekt, wordt gedronken, ten einde van dien persoon te gaan houden.

In den Koran vindt men ook iets omtrent de geneeskrachtige werking van het kleedingstuk. Toen Jacobs oogen blind waren geworden, zond Jozeph een hemd als geneesmiddel. „Nehmet dies Kleid und legt es auf das Angesicht meines Vaters und er wird sehend werden... Und sie legten das Kleid auf sein Angesicht und er ward sehend". Cabanès schrijft: „C'est ainsi, que dans la Touraine et le Limousin pour prévenir les avortements chez les femmes, qui en sont menacées, les malades s'ap-

pliquent à la vulve une garniture composée d'un grand nombre de bonnets de nuit d'hommes ayant été portés. L'odeur de l'homme attire la matrice à sa place". In het werk van Bourgeois (1626) leest men: „Pour obtenir bonne délivrance, il était bien utile aussi de luy mettre sur le ventre le bonnet de son mary".

Van Andel geeft als middel op, in de Hollandsche volksgeneeskunde in gebruik om eene menorrhagie te stuiten dat men der patiente de slaapmuts van haar man op den buik legt.

Resumeerend kunnen wij dus zeggen, dat de aanwending van kleedingstukken voor geneeskundige doeleinden kan beduiden:

1. een offer aan de geesten of de godheid;

2. om de ziekte op iets anders (in den regel boomen) te doen overgaan;

3. om zielestof van den drager op den zieke over te brengen.

4. om herstel af te smeeken op het kleedingstuk, waardoor de patient, als hij dit aantrekt, zal genezen worden.

Om nu terug te komen op de stoornissen, welke zich gedurende den partus bij de inlandsche vrouwen van Centraal-Sumatra kunnen voordoen, moet ik nog vermelden, hoe de doekoens in Soengai Batoeng in zoo'n geval te werk gaan. Indien daar de bevalling om de een of andere reden niet vordert, neemt de biden het jonge, nog in elkaar gerolde blad van den pisang rotan; dit wordt loodrecht op de lengte-as in drie deelen gesneden. Twee dezer stukken worden met klapperolie besmeerd en dan op den onderbuik en den rug van de parturiens bevestigd; het derde deel laat men in de kom met olie liggen, totdat het kind en ook de nageboorte voor den dag zijn gekomen. Eerst daarna mag het uit de kom worden genomen en weggeworpen. Volgens eene andere methode, ten doel hebbende den partus te bevorderen, neemt de biden eenige

bladen van de koekoe toepai (Zizyphus Oenoplia), de koekoe halang (Zizyphus quinquenervia) en de — pinang; deze bladen worden fijngestampt, met klapperolie vermengd, en als pap op den buik der vrouw geappliceerd.

Wanneer in Goenoeng Sahilan de bevalling niet opschiet, neemt de biden een laboe gevuld met water en begiet met dit water de vrouw van het hoofd tot aan de voeten; daarna gooit zij de laboe op den grond stuk. Of wel zij neemt eenige droge sirihbladen, die op den grond zijn gevallen en een stuk zwart doek; zij snijdt beide ingrediënten in kleine stukjes, voegt er dan water aan toe en laat 't staan, totdat het bezonken is, waarna het water aan de vrouw te drinken wordt gegeven. Ik vermoed, dat de zwarte doek de beteekenis heeft de booze geesten, die in het spel zijn en de bevalling belemmeren, te verdrijven. Of de biden neemt eenige sirihbladen, sipades (Zingiber officinale), ladå itam (Piper nigrum), gambir (Uncaria gambir), pinang (betel) en kapoer (kalk); dit alles wordt fijngemaakt en moet door de vrouw als sirihpruim worden gebruikt. Een goed middel ook om de bevalling te verhaasten bestaat daarin, dat alle gesloten voorwerpen, die in het vertrek aanwezig zijn, worden geopend of verwijderd: men meent, dat dan ook de baarmoeder zich zal openen. Van Hasselt schrijft, dat in de Padangsche Bovenlanden, als de bevalling te langzaam gaat, een sleutel, een gedroogde aalstaart, een geweerkogel en wat rijst in een soekè met water worden gelegd; dit water wordt dan driemaal op het hoofd der vrouw gesprenkeld, terwijl zij eveneens driemaal daarvan een slokje moet drinken; daarna wordt het overige water over het lichaam der vrouw gegoten. Waarschijnlijk heeft ook dit middel slechts symbolische beteekenis; de sleutel in denzelfden zin, waarom zij bij de Javaansche parturientes op den buik wordt gelegd, nl. om zijn openende kracht. De kogel zal wel beteekenen, dat het kind snel het lichaam der moeder moge

verlaten, evenals een kogel met groote snelheid weggeschoten wordt.

In de naburige Gajoelanden worden stoornissen van den partus eveneens vaak toegeschreven aan bekende of onbekende fouten, die de vrouw jegens haar man heeft begaan (Snouck Hurgronje). De vrouw is dan toelahan, d. w. z. in den toestand van iemand, die tegenover dezulken, aan wie zij eerbied verschuldigd is, tekort is geschoten. Men geeft haar dan water te drinken, waarin de man zijn voeten gewasschen heeft (dit zal wel dezelfde beteekenis hebben als bij de Menangkabauers het water. waarin de lendendoek van den echtgenoot is uitgewrongen); of wel zij vraagt hem met een sembah om vergiffenis voor het misdrevene. Ook daar opent men alles, wat gesloten is, om de baarmoeder tot navolging op te wekken; verder helpt ook bij de Gajo-lieden het vrij algemeen Indonesisch gebruik, dat de man drie- of meermalen over het lichaam zijner vrouw heenstapt en daarna het huis even verlaat.

Als bij eene Javaansche vrouw de partus te lang duurt. wordt de haardos der barende losgemaakt en onophoudelijk uitgekamd; de band om het lijf wordt eveneens losgemaakt, de lansen van de sleuf ontdaan, de schee van de kris getrokken, de rijstpot, het watervat etc. geopend. de landbouwwerktuigen uit elkaar genomen (Kreemer): dit alles moet tot voorbeeld strekken aan de baarmoeder, opdat die zich ook snel zal openen en het kind spoedig geboren moge worden. Dit gebruik om gesloten voorwerpen te openen bij de bevalling vindt zijn analogon in Europa. Zoo laat in Vogtland de bruid op den dag van haar huwelijk de kousebanden geopend; zij hoopt daardoor later eene gemakkelijke bevalling te krijgen. Volgens Scharosch komt dit gebruik ook in Saksisch Zevenburgen voor, terwijl Moreau (Naturgeschichte des Weibes) iets dergelijks bij de Grieken vermeldt. Het moet ook in som-

mige streken van Rusland bestaan. In Duitschland geldt het ook nu nog voor den partus als storend, wanneer zich iemand in het vertrek bevindt met in elkaar gesloten handen.

Bij de Javanen pleegt eene der aanwezige vrouwen, als zich moeilijkheden bij den partus voordoen, wat vaatwerk aan het voeteinde der barende te zetten; dit moet ten doel hebben om den eetlust van het in aantocht zijnde kind op te wekken en het aldus te lokken spoedig voor den dag te komen. Mayer vertelt, dat de Javanen het voor ongepast houden, als de vrouw gedurende den partus vanwege de pijn schreeuwt; zij vinden het beschamend om de gevolgen van hetgeen men in stilte gedaan heeft door gillen wereldkundig te maken.

Eene methode, die in Atjeh wel toepassing vindt, bestaat daarin, dat men de roempoet Fatimah (Anastatica hierochuntica) in lauw water legt; de bloem opent zich dan. Laat men dit water door de vrouw drinken, dan zal de openende kracht van de bloem op de baarmoeder overgaan. Ook in Holland wordt bij het volk nu nog de roos van Jericho aangewend om een langdurigen partus te bespoedigen. Men heeft hierin en in meerdere andere reeds genoemde behandelingswijzen voorbeelden te zien van de bij de inlanders onzer koloniën algemeen verbreide transmigratieleer, volgens welke sommige middelen het vermogen bezitten om werkzaam te zijn door overgang hunner uitwendige (vermeende of werkelijke) eigenschappen op den gebruiker, met het gevolg dat dezelfde eigenschap zich ook bij dezen zal openbaren (Vorderman). Voorbeelden hiervan zijn er nog in de Indonesische geneeskunde te over. Zoo zullen inlandsche zwangere vrouwen, ook de Menangkabausche, geen dubbele pisang (door een gemeenschappelijke schil omgeven) eten, uit vrees dat zij dan tweelingen ter wereld zullen brengen. Een ander voorbeeld is 't volgende: De Javaansche doekoens heb-

ben opgemerkt, dat de ontlasting van dysenterie-lijders niet den gewonen faecaalreuk heeft, maar een aasachtigen stank afgeeft, die spoedig bromvliegen tot zich lokt. Als verschijnsel van beterschap wordt o. a. het criterium gesteld, dat de reuk der faeces en flatus weer normaal wordt. De doekoens geven aan den zieke de daun kesimboekan (Paederia foetida L.) als medicament; deze ruiken naar de faeces van een gezond mensch en men meent, dat door het gebruik van genoemde bladen deze eigenschap nu ook op den patient zal overgaan. Bij lepra wordt wel het inwendig gebruik van tjitjak (Hemidactylus frenatus Schl.) aanbevolen, omdat men meent, dat de regenereerende kracht, die deze dieren t. o. z. van hun staart bezitten, zal overgaan op den patient en daardoor de door lepra verwoeste lichaamsdeelen zullen regenereeren. Eene dergelijke beteekenis had in Europa vroeger het gebruik van de hagedis (lacerta viridis), o. a. gebruikt om den haargroei te bevorderen. Met gelijk doel werd bij de oude Egyptenaren het bloed van de hagedis aanbevolen. In een Djocjosch recept leest men, dat bij koortsen, die door booze geesten worden veroorzaakt, puntige plantendeelen moeten gekauwd en op het lichaam van den lijder gespuwd worden. De bedoeling is de duivelwerende kracht, aan de puntige doornen toegeschreven, in het lichaam van den lijder te doen overgaan (Vorderman).

Een curieus middel, dat eveneens min of meer op de transmigratieleer berust, meldt Jacobs bij de Atjehers. Het middel heet tjawat toepei (tjawat = geneesmiddel voor dit doel, toepei = eekhoorn). „Als in den bronsttijd de eekhoorn het wijfje met geërigeerden penis van tak tot tak vervolgt, dan gebeurt het in zeldzame gevallen, dat hij met zijn penis in de opening van een gebroken tak beklemd raakt en in zijn haast om het wijfje te vervolgen, een stuk van zijn penis in de breuk van den tak achterlaat (?). Dit afgeklemde stuk nu (?)

wordt door den handelaar in dergelijke artikelen ijverig gezocht in alle spleten, die zich in de takken voordoen en aan den liefhebber tegen hoogen prijs verkocht (de bedoeling zou zijn om het genot van den coitus te verhoogen en de ejaculatio seminis niet te spoedig te doen plaats hebben). Het wordt dan, voorzien van een passende doâ (bezweringsformulier) in een klein foudraal gepakt en door den persoon in kwestie, bij wijze van talisman om de heupen gedragen; de uitwerking van dit gezochte, doch dure middel moet wonderbaarlijk zijn volgens de Atjehers. Dat er een middel tot dat doel, onder dien naam, verkocht wordt; dat men verder vertelt, dat het op de pas beschrevene wijze wordt verkregen, is zeker; of er evenwel geregeld jacht wordt gemaakt op verloren gegane penis-rudimenten van verliefde eekhoorns ten dienste van verliefde Atjehers, is, op zijn zachtst genomen, vrij twijfelachtig. Doch dit doet minder ter zake; de Atjeher gelooft in allen eenvoud aan zulken humbug en de handelaar in geheime middelen verkoopt het en maakt er goede zaken mee."

Opdat het kind de eerste acht tanden voorspoedig zal krijgen, koken de Javanen roode boeboer, waarin acht djagoengpitten worden gestoken; deze boeboer wordt dan aan het kind te eten gegeven (Van Dissel).

Een middel, dat blijkbaar eveneens op de transmigratieleer berust, vermeldt Snouck-Hurgronje bij de Atjehers, die in geval van pijn bij het slikken (kawé lhan — kawé = hengel) den patient water te drinken geven, waarin men eenigen tijd een hengelhaak heeft gelegd, die reeds door een visch ingeslikt is geweest.

De Maleiers van Malakka gebruiken de balanophora als aphrodisiacum en wel om haar phallusachtig uiterlijk. Om dezelfde reden stond van oudsher in Europa bij het volk de phallus impudicus als aphrodisiacum in eere. Freimark (Okkultismus und Sexualität) schrijft daaromtrent: „Diese

Stinckmorchel kommt wie ein Ei aus der Erde (Teufelsei, Hexenei, Brunstkugel), dann erhebt sich der Penis aus dieser Vulva; wenn sie aufbricht, verbreitet sie einen durchdringenden Aasgeruch, durch den die Fliegen herbeigelockt werden, die aber auch in dem Klebrigen Saft ihr Leben lassen müssen. Der Penis gestaltet sich zu einer kleinen Säule mit oben gewölbtem Knopfe (Eichel), der schmutzig-grün, während der Stil grau ist. Die Gestalt gleicht zuletzt genau der eines aufgerichteten Penis mit übergezogener Vorhaut". Voor hetzelfde doel worden door de Javanen, en eveneens door de Chineezen de stekels van het stekelvarken aangewend; men meent, dat hunne erectieve kracht zal overgaan op dengeen, die er gebruik van maakt (Vorderman).

De inlanders van Midden-Sumatra trachten de liefde van een meisje te winnen door haar ongemerkt op het lichaam of op den doek, dien zij draagt, wat sperma te brengen van een olifant, die op het oogenblik, dat hij 't wijfje gaat bespringen, verschrikt wordt. Plinius beveelt aan, in geval van impotentie den penis te wasschen met de urine van een stier, welke deze na den coitus heeft afgescheiden. Bij de Romeinen gold ook als krachtig aphrodisiacum het „Hippomanes", het uit de vagina van het paard na den coitus afkomstige slijm; dit middel moest inwendig worden genomen.

De inlandsche vrouwen te Batavia, die gaarne kinderen willen hebben, plaatsen zich op het bekende kanon, waarvan de druif den vorm heeft eener gesloten hand, waarvan de recht uitgestrekte duim tusschen den wijs- en middelvinger is gestoken, waarmede dan een bekend cosmopolitisch symbool voorgesteld wordt. In Japan zag ik bij een tempel een grooten steen liggen, waarin zich een gleuf bevond, welke zeer geleek op de vulva eener vrouw. Op dezen steen gaan vrouwen zitten, die kinderen wenschen te hebben.

De Galelareezen op Halmahera verbranden den staart van een cuscus en wrijven zich met de asch de handen in, hopende daardoor sterke handen te krijgen; immers de cuscus is in staat zijn staart om een boomtak te slingeren en zijn lichaam aan den staart te laten hangen. Vóór het gevecht wrijft men zich in met de asch van verbrande kattenharen, ten einde goed te land te komen, wanneer men mocht komen te vallen.

Het vermogen van de schildpad om zijn kop naar believen onder zijn schild terug te trekken en weer daaruit te voorschijn te doen komen, heeft den Toradja op de gedachte gebracht dit vermogen over te brengen op iets, dat hij te voorschijn wil halen; wanneer het hem bij voorbeeld niet gelukt een splinter uit eenig lichaamsdeel te verwijderen, bespuwt hij die plek met afschraapsel van een schildpadskop; de splinter zal dan met dit vermogen toegerust van zelf te voorschijn komen (Kruyt).

Dergelijke voorbeelden zijn nog met talrijke te vermeerderen; ook bij de bespreking van de spijzen, die aan zwangere vrouwen verboden zijn te eten, hebben wij reeds meerdere leeren kennen; daar is de beteekenis, dat men vreest de uitwendige eigenschappen dier ingrediënten op het foetus te doen overgaan.

Ook het water, waarover de inlandsche doekoen een doâ of bezweringsformulier uitspreekt en hetwelk daarna aan den patient wordt ingegeven, moet ten doel hebben door transmigratie het effect van de spreuk op den lijder over te brengen. Men vindt dit gebruik ook bij de Menangkabauers. In Atjeh schrijft de doekoen, als de bevalling niet vordert, eene toepasselijke doâ op, wascht het opgeschrevene met water af en laat dit water door de kraamvrouw drinken; of wel hij leest eenvoudig de doâ boven een kom met water met luider stem en al blazende voor, waarna dit obat der vrouw ingegeven wordt.

Een geheel analoog gebruik vond men vroeger, en bestaat

ook nu nog wel in sommige streken van Europa. Franz van Piemont uit Napels (1340) beval als bijzonder krachtig werkend den psalm aan: „Miserere mei Domine", hetgeen moest worden opgeschreven; de inkt werd in water afgespoeld en daarna dit water aan de parturiens te drinken gegeven. Finke vertelt, dat nog heden ten dage in verschillende streken van Italië zwangere vrouwen vóór haar bevalling een stuk papier inslikken, waarop een „Onze Vader" of een „Ave Maria" is geschreven. In Stiermarken worden ook nu nog wel aan 't volk papiertjes verkocht, waarop een heilige is afgebeeld; dit papiertje moet door den patient worden ingeslikt; men meent dat dan de heilige zijn genezende kracht in den lijder zal ontvouwen.

De Ginseng is als panacee bij de Chineezen in gebruik, waarvan zij de geneeskrachtige werking in hoofdzaak toeschrijven aan het feit, dat de wortels den vorm van den mensch nabootsen. Met name wordt uit dezen vorm afgeleid het vermogen om een vruchtbaren coitus te veroorzaken. Bij koprostase wenden de Chineezen aan inwendig de gepulveriseerde schalen van de manis aurita; deze dieren zijn in staat holen te graven en nu meent men, dat bij toediening zelfs van de schalen dezer dieren de opgehoopte faecaalmassa's zullen geperforeerd worden.

Reeds de oude Grieken plaatsten in de kamers der zwangere vrouwen schoone beelden, opdat zij mooie kinderen zouden ter wereld brengen. Ook nu nog bestaat in Duitschland hier en daar de gewoonte om in het vertrek der zwangere een beeld van een knaapje te hangen, indien de vrouw gaarne van een jongen bevalt (Hansemann). Ook op de transmigratieleer berust het volksbegrip, dat gemsenhersenen van nut zouden zijn tegen duizeligheid; dat men een mol niet mag aanzien, omdat men dan zeker blind zal worden.

De oude Indiërs pleegden, zoodra de bruid in het huis

van den bruidegom is aangekomen, haar een kind op den schoot te zetten, in de verwachting daardoor tot stand te brengen, dat ook zij zulk een goed gebouwd kind zal ter wereld brengen (Haas: die Heirath-gebräuche der alten Indier, nach den Grihyasûtra). In Slavonië plaatst men der bruid bij hare aankomst in het nieuwe huis ook nu nog een knaap op den schoot, opdat het eerste kind een jongen zal zijn (Schröder: Die Hochzeitsbräuche der Esten und einiger anderer Finmisch-Ugrischer Völkerschaften in Vergleichung mit denen der Indogermanischen Völker). Ook in Bosnië bestaat een dergelijk gebruik (Mrazovic). Wilken heeft van meerdere Indonesische stammen soortgelijke gewoonten in de literatuur aangetroffen. Bij de Niassers wordt, zoodra de pasgehuwde vrouw in de echtelijke woning komt, haar een knaap op de knieën geplaatst, opdat zij jongens zal ter wereld brengen. Het dorpshoofd spreekt daarbij den volgenden zegen uit:

„Jamoetoege nono la'i,
Jamoetoege zi matoea,
Hono zi so ba halana,
Liwoe zi so ba mbanoea."

Hetgeen Lagemann aldus vertaalt:

„Möge sie Knaben bekommen,
Möge sie Söhne erlangen:
Tausend, die leben im Felde,
Tausend, die wohnen im Dorfe."

De Timorlaoet-eilanders plegen vóór de ceremonie van het samen eten, waardoor bij hen de voltrekking van het huwelijk plaats heeft, als de bruigom zich naast de bruid neerzet, een jongen en een meisje tusschen hen in te plaatsen, met de bedoeling, dat Duadilaa, het opperwezen, dit ziende, het huwelijk met veel kinderen zal zegenen. Bij de Makassaren en Boegineezen geeft de bruigom allerlei

voorwerpen aan de bruid in de hoop op een talrijk kroost. Zoo bv. een koraalgewas, dat den naam draagt van batumatakka, dat is: koraal met takken, hetgeen zinspeelt op eene nakomelingschap, die zich evenals de takken van dit gewas naar alle zijden uitbreidt. —

Na verwant aan de transmigratieleer is die van de signatuur. Men stelt zich hierbij voor, dat een bepaald middel bij eene of andere ziekte helpen kan, omdat het eene eigenschap bezit, die ook bij deze ziekte wordt aangetroffen.

De Chineezen wenden de rubia munjista om haar roode kleur aan bij menstruatiebezwaren; het lignum santali rubri wordt tegen bloedingen aanbevolen; de roode koraal meer speciaal tegen neusbloedingen. De vermicelli zou het leven verlengen (transmigratieleer). In Beieren beveelt het volk nu nog aan bij geelzucht een gouden dukaat op het bloote lijf te dragen, als zijnde kleurverwant; zoo hangt men in Stiermarken den ictericus een dukaat of gouden ring aan een geel snoer om den hals, men laat hem in een gouden kelk kijken en drinken uit een geelen beker (Hartberg). Reeds bij de oude Indiërs bestond het gebruik bij geelzucht een kanarievogel in het vertrek van den zieke te zetten (Haeser). [1]) Fossel vertelt, dat men in Bohemen ook nu nog eene vogelkooi met een kanarievogel in het vertrek van den lijder aan geelzucht ophangt; verder wordt hem een abracadabra-amulet aan een geel koord om den hals gehangen. Schindler (der Aberglaube des Mittelalters, Ein Beitrag zur Kulturgeschichte) schrijft: „Die Geister der Pflanzen erkennt man an der Aehnlichkeit der Form; so

---

[1]) Hippokrates beval aan tegen icterus *„ἀπὸ χαραδρίου πίνειν”* — de *χαραδριός* is een geelachtige vogel, die in kloven woont. Bij menstruatiebezwaren wordt in het corpus hippocraticum aanbevolen: *ῥοῦ τὸν καρπὸν, ὁκόταν ἐρυθρὸς ᾖ, καὶ κυνὸς ῥόδα ἐρυθρὰ, περιλέγων τὸ ἐρυθρὸν, διδόναι πίνειν ἐν οἴνῳ.*

wirken kugelrunde Kräuter wie Wermut, Akazie, Agrimonia, Anagallis u. s. w. in Krankheiten des Kopfes, Abrotanum, Spargel, Fenchel, Meisterwurz in den Krankheiten des Haupthaares; Schlehenblüte, Massliebchen, Anemone, Sonnenthau, Rosen in den Krankheiten der Augen, besonders aber Euphrasia, weil ihre Blüte die Form der Augen hat; Aconit, Osterluzei, Majoran, Thymian und andere haben die Zeichen der Ohren; Sauerampfer, Zweiblatt, Natterwurz, Epheu und andere die Zeichen der Zunge, des Zäpfchens und der inneren Teile des Halses. Die Siderika hilft gegen Vergiftung, weil sie auf ihren Blättern das Bildnis einer Schlange trägt". De Chineezen nemen als algemeenen regel bij de bereiding hunner geneesmiddelen aan, dat de top van de planten moet worden gebruikt bij aandoeningen van het hoofd, het middengedeelte bij ziekten van den romp, terwijl de wortel moet worden voorgeschreven, als het onderdeel van het lichaam lijdend is. Vooral in de Middeleeuwen bloeide in Europa de leer der signatuur. Paracelsus (Bücher und Schriften) zegt: „Ein Arztney, die da eingenommen wirt spiritualiter in ihrer essentia, so bald in sie Leib kumpt, so steht sie in ihrer Form. Zu gleichweisz wie ein Regenbogen im Himmel, ein Bild oder Form im Spiegel. Also, hatt sie ein Form der Füsze, stehet sie in die Füsz, hatt sie ein Form der Henden, so stehet sie in die Hende. Also mit dem Kopff, Rücken, Bauch, Hertz, Milz, Leber".

Deze signatuurleer wordt ook in de Indonesische geneeskunde gehuldigd. Vorderman vertelt, dat bij den Javaan de djamoer rimpes (Lycoperdon giganteum Batsch) om haar roode kleur een uitmuntend middel tegen bloedingen wordt geacht. In de gele kleur van de temoe lawak (Curcuma longa L.) ligt een teeken om dezen wortel als geneesmiddel te gebruiken bij geelzucht [1]). Het roode

[1]) Deze therapie is ook bij de Menangkabau-Maleiers gebruikelijk.

hout van de caesalpinia sappan zal volgens de Maleiers helpen tegen bloeddiarrhee. In de Europeesche volksgeneeskunde treft men ook nu nog voorbeelden aan, die wijzen op het bestaan van de signatuurleer. In Van Andel's werk vindt men meerdere daarvan opgegeven, voorzoover dat de Hollandsche volksgeneeskunde betreft. —

Na de bevalling wordt de vrouw te Taloek over het geheele lichaam met citroenwater gewasschen; ik vermoed, dat hiermede niet alleen reiniging bedoeld wordt, maar tevens een middel om den invloed van booze geesten af te weren, daar aan den citroen vaak daemonenverdrijvende kracht wordt toegekend. Dikwijls verlaat de vrouw reeds den volgenden dag hare woning, soms echter blijft zij een paar dagen rust houden. Er zijn daarvoor geen bepaalde voorschriften. Na de bevalling moet zij achterover liggen, met de beenen uitgestrekt; het is der kraamvrouw geoorloofd nassi te eten en ook wel vleesch, maar dit moet gedroogd zijn; specerijen mag zij den eersten tijd niet gebruiken. Eerst na ongeveer twaalf dagen, als de navel van het kind geheel genezen is, mag de moeder weer van alles genieten.

Gedurende de eerste vier weken post partum zondert de kraamvrouw zich zooveel mogelijk van de huisgenooten af, omdat zij dan eene onaangename vieze bloedlucht bij zich heeft, waarvoor zij zich schaamt.

In Sidjoengdjoeng moet de vrouw onmiddellijk na de bevalling eenige stappen heen en weer loopen; daarna wordt zij op asch neergezet, waarin het uitvloeiend bloed wordt opgevangen; zij moet gedurende drie dagen rust nemen, waarna zij hare huishoudelijke plichten weer kan opvatten.

Strenger waren de voorschriften te Goenoeng Sahilan. Daar mag de vrouw gedurende de eerste weken geene specerijen, zure spijzen, geen vleesch en bepaalde vischsoorten (ikan siban, — baoeng, — tapa) gebruiken. Ook

in Soengai Batoeng wordt eerst na veertig dagen der vrouw vergund weer alles tot zich te nemen, alleen mag zij dan nog geen groenten eten. Het gebruik van groenten wordt haar eerst toegestaan, als het kind zoover ontwikkeld is, dat het zichzelf kan omdraaien, hetgeen in den regel na ± drie maanden het geval zou zijn. Gedurende die eerste veertig dagen mag de kraamvrouw geen zwaar werk verrichten, zooals houtklooven, waterhalen, sawahs of tuinen bewerken; verder mag zij niet aan feesten deelnemen en niet bidden. Zij mag daar eerst gaan loopen, als de bloederige afscheiding heeft opgehouden. Evenzeer is het der vrouw in de eerste veertig dagen verboden te cohabiteeren; de echtgenooten behooren gedurende dien tijd gescheiden van elkaar te slapen. In Taloek werd mij als officieele kraamtijd opgegeven een termijn van 44 dagen; in Soengai Batoeng daarentegen sprak men van veertig dagen. De Moslimsche wet stelt den gemiddelden kraamtijd op veertig dagen; op Java wordt dan ook de tijd van veertig dagen voor de kraamzuivering gerekend. Echter is ook in Atjeh de kraamtijd op 44 dagen gesteld; het bad, hetwelk de kraamvrouw aldaar na den kraamtijd neemt, heet dat der vier en veertig (dagen namelijk) en volgens de oude verhalen zou men eertijds aan voorname kraamvrouwen in Atjeh dit bad uit vier en veertig emmers hebben toegediend (Snouck Hurgronje).

Bij de Dajaks mag de vrouw na de bevalling gedurende 24 uur volstrekt niet slapen en zelfs niet liggen (Howell); waarschijnlijk is dit verbod gesteld, omdat men vreest, dat de ziel anders het lichaam der kraamvrouw zou verlaten. Kreemer vertelt, dat de Javaansche vrouw na de bevalling, als het dag is, niet mag slapen, want het zou de doodslaap kunnen zijn. Dikwijls staat men haar ook 's nachts niet toe te slapen. „Steeds gilt en schreeuwt men ze dan in de ooren en trekt ze bij de haren, om haar zoo tot iederen prijs wakker te houden. Deze marteling

houdt wel eens dagen achtereen aan". Dokterdjawa Emor op Bali zei mij, dat aldaar de kraamvrouw onmiddellijk na de bevalling op een bankje of kistje wordt neergezet, terwijl het hoofd voorover gehouden moet worden. Daartoe wordt vóór de kraamvrouw geplaatst eene met een kussen bedekte kist, waarop zij haar voorhoofd kan steunen; in deze houding moet de vrouw gedurende drie dagen volharden en mag zij niet slapen.

Uit het feit, dat de vrouwen in Centraal-Sumatra zich den eersten tijd na de bevalling zooveel mogelijk plegen af te zonderen, alsook, dat het haar verboden is aan eenig feest deel te nemen en vooral om te bidden, moet men afleiden, dat ook bij de Menangkabau-Maleiers de gedachte voorzit, dat kraamvrouwen als onrein en minder geacht te beschouwen zijn. Bij andere stammen in den Indischen Archipel is deze overtuiging veel sterker uitgesproken; zoo vertelt von Rosenberg van de Arfakkers op Nieuw-Guinea, dat als eene vrouw zal bevallen, zij de woning van haar man moet verlaten. Zij moet zich dan begeven naar een hutje, dat speciaal voor haar ergens in het bosch is vervaardigd. De eerste weken na de bevalling moet zij daarin doorbrengen; hoe minder zij gedurende dien tijd zich naar haar echtelijke woning begeeft, hoe beter men dat vindt. In geen geval mag zij het huis van haar man langs de gewone trap binnengaan, maar zij is verplicht dat te doen over een balk, waarin slechts enkele en dan nog zeer ondiepe gleuven zijn gemaakt, om haar het binnenkomen zooveel mogelijk te bemoeilijken. Men gelooft, dat wanneer de vrouw langs den gewonen weg het huis zou binnentreden, allerlei ziekten bij de bewoners ontstaan. Ieder, die de kraamvrouw gedurende dien eersten tijd tegenkomt, moet zijn gelaat van haar afwenden, anders zal hij zeker ziek worden. Op Bali mag de vrouw zich gedurende veertig dagen post partum niet in het publiek vertoonen (Jacobs).

Dürckheim meent, dat deze afschuw en angst, welke bij vele volkeren voor kraamvrouwen en eveneens voor menstrueerenden bestaat, haar origine vinden in de bijgeloovige vrees voor deze „wunderbaren Vorgängen", eene vrees, die haar hoogtepunt bereikt, overal waar bloed voor den dag komt. In zulke toestanden moet de vrouw niet alleen door de mannen worden gemeden, maar ook de godheid mag door zulke vrouwen niet worden vereerd, omdat de heiligheid van het godendom daaronder zou lijden. Ik wijs er nog eens op, dat ook de Menangkabausche vrouw post partum de religieuse plichten niet mag vervullen. Dat gaat zoover, dat meerdere godsdiensten daarom de vrouw geheel en al van den religieusen cultus uitsluiten. Zoo mogen op sommige Polynesische eilanden de vrouwen niets aanraken, wat aan de godheid moet geofferd worden (Ellis). In Melanesië zijn de vrouwen van allen godsdienst-ritus uitgesloten. Ook het Islamitisch geloof verhoudt zich tegenover de vrouwen terughoudend. In de oude Christelijke kerk mochten slechts weduwen en jonkvrouwen enkele ondergeschikte kerkelijke functies verrichten (Zscharnack: der Dienst der Frau in der christliche Kirche); het was eener vrouw niet geoorloofd te doopen. Uit den afkeer en weerzin tegen het vrouwelijk geslacht moet men ook verklaren, dat de Middeleeuwsche kerk in de plaats van sopranen in de koren eunuchen liet zingen. —

Van het bestaan eener couvade, een mannenkraambed, in den engeren zin van het woord, is mij bij de inboorlingen van Centraal-Sumatra niets gebleken; bij naburige stammen in Sumatra wordt de couvade echter wel aangetroffen.

Wilken heeft het wezen der couvade bij een aantal stammen in onze koloniën nagegaan. Van de Alfoeren van Boeroe schreef reeds Wouter Schouten, die in het midden van de zeventiende eeuw dit eiland bezocht: „De swarte

kraemvrouw houd haer ook niet in 't bed, maer gaet van stonden aen met haer nieuwgebooren kindeken na de rivier en haer alsook 't kleyne wigjen wel gereynigt hebbende, keertse wederom tot haer bedrijf; en nochtans loopt alles ten beste af. Noch daer-en boven is mij voor de waerheyt verhaelt, dat, als de swartinnetjens van dit eylant Boero komen een kleyntje te prospereeren, dat hem als dan den man, als kraemheer, seer beklagelijk en als siekelik weet aen te stellen en laet hem wel mooytjens koesteren; soo dat den oomkool dan boven gewoonten wort gedient. En ondertussen moet de swakke vrouw aen 't werk, om desen kraemheer wat lekkers toe te maken, opdat den armen sul toch wederom op de been geraeken mag" (Wouter Schouten's Reys-togten naar en door Oost-Indiën, Amsterdam 1708). Wilken kon het bestaan der couvade bij de volgende stammen in den Archipel aantoonen: bij de bewoners van eenige der Zuid-Westereilanden, bepaaldelijk van Leti en Kisser, bij de Timorlaoeteilanders (Riedel), bij de Oeliasers (Van Schmid), de inlanders der Philippijnen (Schadenberg, Blumentritt), de Dajaks (Bakker, Perelaer), de Niassers (Schreiber, Durdik), bij de orang Benua van Malakka (Hervey), bij de Makassaren en Boegineezen. Hij rekent tot de couvade niet alleen de gevallen, waarbij na de bevalling de vader van het kind den levensregel eener kraamvrouw heeft te volgen, maar ook die, waarbij ook gedurende de zwangerschap zijner vrouw de man verplicht is bepaalde voorzorgen in acht te nemen. Echter is met de door Wilken aangehaalde gevallen het materiaal nog niet uitgeput. Ik vond in de literatuur nog tal van gegevens, die op het bestaan der couvade bij meerdere andere inlandsche stammen wijzen. Zoo vertelt Römer, dat bij verschillende Batakstammen op Sumatra de gewoonte bestaat om bij alle feestelijkheden, die de geboorte van het kind volgen, in de eerste plaats te denken aan den vader en zorg te

dragen, dat hem toch vooral niets zal ontbreken, terwijl de kraamvrouw maar voor zichzelf moet zorgen en eerst na den kraamheer aan de beurt komt. Bij de Dajaks van Serawak moet de man na de bevalling zijner vrouw gedurende acht dagen dieet houden en mag hij dan alleen rijst en zout gebruiken; hij mag dien tijd niet baden en niet in de zon loopen (St. John). Bij de Jakoens is het den mannen evenals den vrouwen na de bevalling verboden bepaalde spijzen te gebruiken, totdat het kind heeft leeren loopen (Martin). Jacobs vertelt, dat gedurende veertig dagen post partum de Balinees niet aan een hanengevecht mag deelnemen; evenmin mag de vrouw zich gedurende dien tijd in het publiek vertoonen. Op Nias hebben de ouders zich gedurende de eerste dagen na de geboorte van verschillende dingen te onthouden voor het welzijn van het kind. De vader gaat dan niet naar het bosch, en eerst als het kind een maand oud is, mogen de ouders zich het haar kammen. Doen zij dat eerder, dan zal het kind later dikwijls van de huisladder vallen. De moeder mag gedurende denzelfden tijd geen rijst of iets, wat aangebrand is, eten; beide ouders mogen bij het sirih kauwen geen kalk gebruiken, daar dit voor het kind uitslag tengevolge zou hebben.

Ook tijdens de zwangerschap moeten daar de ouders bepaalde voorzorgen in acht nemen. Zij mogen niets van een gestorven varken eten, daar het kind anders knobbels krijgt; men eet ook geen „boejoewoe" (zekere vogelsoort), want dan zou het kind later niet spreken, maar het geluid dezer vogels maken. Men durft geen plaats voorbij gaan, waar een mensch of dier gedood is; het kind zou anders last krijgen van stuiptrekkingen. Hebben de ouders een veld verbrand, dan krijgt het kind uitslag. Men ziet niet in een spiegel of hollen bamboe, uit vrees, dat het kind scheel zal zien.

Welke is de verklaring van dit zonderling gebruik der

couvade, dat zeer verbreid over de geheele wereld wordt aangetroffen en ook in Europa van oudsher heeft bestaan? Diodorus Siculus vertelt reeds van de bewoners van Corsica, dat zij, wanneer een kind geboren werd, zich volstrekt niet om de moeder bekommerden, doch dat de vader zich als eene kraamvrouw behandelen liet en verscheidene dagen in bed bleef liggen. Omtrent de Iberiërs in Spanje vindt men hetzelfde opgeteekend bij Strabo. Ook nu nog vindt men de couvade in sommige streken van Europa; zoo schrijft Michel, dat in Biscaya de moeder na de geboorte van een kind onmiddellijk opstaat en hare gewone werkzaamheden gaat verrichten, terwijl de vader met het pasgeboren wicht in de armen zich te bed legt en de gelukwenschen der buren in ontvangst neemt. Deze instelling der couvade of het kraambed der mannen is door verschillende schrijvers, gelijk door Lubbock (on the origin of civilisation and the primitive condition of man), door Ploss en vooral door Tylor (early history of mankind) bij tal van volkeren aangetoond geworden. Waar de couvade volledig bewaard is gebleven, heeft de man zich na den partus zijner vrouw niet alleen in bed te leggen, maar moet hij zich ook van tal van zaken onthouden en een bepaalden leefregel in acht nemen.

Bachofen (das Mutterrecht) en Giraud Teulon (la mère chez certains peuples de l'antiquité; les origines de la famille) willen in de couvade eene imitatio naturae zien, evenals bij de Romeinen bij de adoptie, namelijk de adoptio in cubiculo pro toro genialis, tot in de eerste tijden van het keizerrijk de partus werd nagebootst.

Welke aanleiding was er nu om het kraambed door den vader te doen nabootsen? De oorspronkelijke inrichting der familie is, gelijk velen meenen, het matriarchaat geweest, waarbij het kind, dat geboren wordt, uitsluitend toebehoort aan de moeder en aan de verwanten van

moederszijde [1]). De vader had geenerlei rechten op het kind. Later is daarvoor in de plaats getreden de patriarchale vorm, waarbij het kind ging toebehooren aan den vader. „De verwantschap tusschen moeder en kind is ouder dan die tusschen vader en kind. Toen deze laatste zich begon te ontwikkelen, bestond er dus vanzelf behoefte om haar aan den dag te leggen, in concreten vorm ad oculos te brengen" (Wilken). „Comment indiquer" — aldus schrijft Teulon — „des rapports de consanguinité entre le père et le fils? D'après le système de la parenté maternelle ,c'était chose simple: les liens entre la mère et l'enfant, résultant de l'acte même de la mise au monde, la notion de consanguinité découlait du fait le moins contestable. Quant à l'homme, dans l'impossibilité de prouver son intervention et surtout exclusive, il ne pouvait fonder sa paternité que sur une présomption ou une fiction légale. Or, les peuples dans leur enfance sont quelque peu rebelles à l'intelligence des fictions et des fictions abstraites: il faut leur en faciliter l'admission au moyen d'un acte sensible ou d'une cérémonie extérieure. On se crut obligé pour établir des liens de parenté entre le père et le fils, de copier l'acte qui rattache l'enfant à sa mère, de parodier l'accouchement et d'assimuler le père à la mère en faisant de lui une seconde mère. Le mari fut donc condamné au rôle d'une femme en couche et dût se prêter à un simulacre d'enfantement."

Aan deze verklaring moet volgens Wilken nog iets

---

[1]) Of deze prioriteit van het matriarchaat universeel is geweest, is volstrekt niet zeker! Het zijn in het bijzonder Sir Henry Summer Maine, Letourneau, Starcke, Herbert Spencer, Westermarck en Leist, die van een voorafgaand matriarchaat niets willen weten. Daartegenover stellen zich o.a. Bachofen, Mac Lennau, Morgan, John Lubbock, Avebury en Wilken, die in het matriarchaat den oertoestand zien, welke aan het patriarchaat voorafging (Willinck).

worden toegevoegd. Hij zegt: „Wilden kunnen natuurlijk niet die juiste voorstelling van het proces der bevruchting hebben, welke wij daarvan bezitten en de positieve wetenschap, dat het van dien aard is, dat het kind de eigenschappen van beide ouders erft, beiden even na in den bloede staat, is bij hen bezwaarlijk te verwachten. Integendeel, de voor iedereen zichtbare, physieke band, die het kroost aan de moeder bindt, moet hen tot de meening brengen, dat de vrouw bij de procreatie van meer beteekenis is dan de man, dat het kind daardoor meer de eigenschappen heeft van de moeder en de moederlijke verwanten dan van den vader. Het was nu ook tegen deze beschouwingen, dat de couvade gericht was. Bij de ontwikkeling van de vaderlijke verwantschap had de man niet alleen zijne betrekking tot den jonggeborene in 't licht te stellen, doch diende hij ook te doen uitkomen, dat die betrekking van geene lagere orde, de band tusschen hem en het kind niet minder stoffelijk, niet minder vleeschelijk was dan die tusschen de moeder en het kind. Vandaar de getrouwe nabootsing niet alleen van 't kraambed, doch ook van de gebruiken tijdens de zwangerschap en na den partus".

Het wil mij voorkomen, dat deze toevoeging van Wilken nogal gekunsteld is en de bewijzen voor zulk een gedachtengang niet voorhanden zijn. Integendeel, waar wij gezien hebben, dat vele inlanders van meening zijn, dat het kind ontstaat uit het zaad van den man en dat de vrouw niet anders is dan het veld, waarop gezaaid wordt, moeten zij toch wel overtuigd zijn, dat er eene intieme vleeschelijke relatie ook tusschen vader en kind bestaat. Echter, zou men kunnen zeggen, deze overtuiging is eerst bij de patriarchale volken ontstaan: de Menangkabau-Maleiers, bij welke het matriarchaat nog heerscht, gelooven, dat 't kind ontstaat uit de verbinding van mannelijk en vrouwelijk zaad.

Tylor ziet eveneens in de couvade oorspronkelijk een middel tot erkenning van het vaderschap. In zijne verhandeling „On a method of investigating the development of institutions, applied to laws of marriage and descent" heeft hij de stelling verkondigd, dat de couvade niet alleen blijkt te zijn „incidentally an indicator of the tendency of society from maternal to paternal, but the very sign and record of that vast change".

De couvade zou dan volgens Wilken ontstaan zijn in het tijdperk, toen het matriarchaat overging in den patriarchalen vorm, waarbij de beteekenis en de rechten van den vader tegenover het kind op den voorgrond gaan treden. Ook Steinmetz (ethnologische Studien zur ersten Entwickelung der Strafe) zegt: Die ganze Sitte darf also als ein Symptom anfangenden, noch nicht ganz durchgebrochenen Patriarchates aufgefasst werden". Het komt er dus op aan bij de verschillende stammen, die nog in dit overgangsstadium verkeeren, na te gaan, hoe de verhouding van vader tot kind geregeld is.

Wanneer van den aanvang af de toestand was, zooals het oud-Indisch recht aangeeft, waarbij volstrekt niet wordt gevraagd, of de echtgenoot der vrouw tevens de verwekker is van het kind, waarvan zij zwanger is of dat zij heeft ter wereld gebracht, dan is het niet noodig, dat de vader door het nabootsen der zwangerschap of van den partus zijne relatie tot het kind bevestigt. De vrouw is dan het eigendom van den man en daarmede ook haar kind. Als eene ongehuwde vrouw een kind heeft, behoort dat, zoolang zij niet huwt, toe aan den grootvader; zoodra zij echter trouwt, wordt de echtgenoot als de vader van het kind beschouwd. Was de vrouw bij haar huwelijk reeds zwanger van een kind, door een ander verwekt, dan wordt toch na de geboorte de echtgenoot als de vader erkend. Bij dezen vorm van patriarchaat is het dus onverschillig, wie de verwekker is van het kind, daar het

steeds toebehoort aan den echtgenoot en niemand dezen zijne rechten op het kind zal ontzeggen.

Het lijkt mij echter niet onmogelijk, dat men ter verklaring van de couvade in den Indischen Archipel nog met een anderen factor heeft rekening te houden. Bij meerdere volken van ons Insulinde, bv. op Ambon, bij de Oeliasers, de Alfoeren van Ceram, van Halmahera, op de kleine Soenda-eilanden, de Dajaks, op Engano, de Mentaweieilanden, bij de Bataks e. a. gold of geldt nog voor het meisje vóór het huwelijk „cum plurimis concubuisse maximum decus", gelijk waarschijnlijk oorspronkelijk ook de meeste andere stammen in den toestand van volkomen promiscuïteit verkeerden. De echtgenoot zal in zoo'n geval slechts hoogst zelden bij zijn huwelijk eene virgo in zijne woning voeren; dat eischt hij ook volstrekt niet; het eenige, wat hij verlangt is, dat de geslachtelijke omgang vóór het huwelijk geen gevolgen heeft, dus dat het meisje vóór het huwelijk niet zwanger wordt. Het zou dus kunnen zijn, dat de echtgenoot door het nabootsen van de zwangerschap resp. van den partus er op gesteld is tegenover zijn dorpsgenooten vast te stellen, dat hij niet alleen recht heeft op het kind, als zijnde de echtgenoot der vrouw, maar dat hij ook de verwekker van het kind is; dat hij dus daardoor wil aantoonen, dat zijne relatie tot het kind eene intiemere is dan hem als echtgenoot der moeder krachtens de patriarchale beginselen reeds toe komt; dat hij zijne vrouw in niet zwangeren staat, met name niet gravida door omgang met een anderen man vóór het huwelijk, gehuwd heeft.

Wilken is van meening, dat de couvade op dezelfde wijze moet verklaard worden als de teknonomie, waarbij men de ouders of alleen den vader na de geboorte van het kind noemt naar het kind, dat geboren is; de vader zou daardoor, evenals door de couvade, zijn vaderschap en de daaraan verbonden rechten op het kind proclameeren.

Volgens Wilken is zoowel de teknonomie als de couvade een symptoom van den overgang van het matriarchaat op het patriarchaat; Tylor daarentegen ziet in de teknonomie een zuiver matriarchaal verschijnsel.

„Könnte die ganze Teknonomie" — zoo vraagt Steinmetz zich af — „sowohl die des Vaters als die der Mutter nicht aus einem Grunde erklärt werden, welche eigentlich nur aus einer Ausbreitung des von Wilken angegebenen bestünde; könnte die Mutter sich nicht nach dem Kinde nennen um sich persönlich als die Mutter, die Urheberin und gewissermassen die Eigentümerin des Kindes den anderen Frauen in der familienlosen ältesten Geschlechtsgenossenschaft gegenüber hervor zu heben und geltend zu machen? Aus dem selben Grunde nannte sich dann später der Vater, als auch er sich persönlich allmählig als Vater zu fühlen anfing, nach seinem Kinde. Das Verhältniss beider zu dem Kinde bestimmt ja die Gestaltung der socialen Organisation und ihren eigenen Zustand." Van den vader kan ik mij dat, vooral met het oog op den dikwijls zeer vrijen sexueelen omgang der vrouwen vóór het huwelijk, nog voorstellen; dat de moeder, die toch door hare zwangerschap en den partus wel voldoende hare verhouding tot het kind kenbaar maakt, en als de „Urheberin" bekend is geworden, zulk een middel te baat zou moeten nemen, lijkt mij echter niet aannemelijk. Ik heb ook in Holland meermalen op het platte land de ouders naar hun kinderen hooren noemen; als ik een boer vroeg: „Wie loopt daar ginds", kreeg ik niet zelden ten antwoord: „Dat is de vader van X." Zou de verklaring van dit feit niet eenvoudig daarin gelegen zijn, dat de jonge generatie meer de aandacht trekt, meer op den voorgrond treedt, terwijl de oudere meer en meer op den achtergrond raakt en ten slotte bijna in vergetelheid komt, doordat zij weinig actief meer in de gemeenschap optreedt? Ten slotte wordt het oudere geslacht nog slechts

erkend en aangeduid als de ouders van de jongere generatie. —

Natuurlijk heeft het niet ontbroken aan andere verklaringen van het zoo in het oog vallend gebruik der couvade. Zoo heeft Lippert in zijne „Kulturgeschichte der Menschheit in ihrem organischen Aufbau" het mannenkraambed beschouwd als eene „Ablösung des Kindesopfers". Hij ziet in al die voorschriften, ceremoniën en gebruiken, waaraan de vader tijdens en na de graviditeit zijner vrouw heeft te voldoen, een offer om de booze geesten en daemonen, die er op uit zijn den jongen wereldburger te belagen, gunstig te stemmen. Ook mij wil het voorkomen, dat een deel dier voorschriften ongetwijfeld deze beteekenis hebben, niet alleen echter ter bescherming van het kind, maar evenzeer ter verdediging van de vrouw.

Volgens Bastian heeft de couvade ten doel, om de daemoon van de puerperaalkoorts om den tuin te leiden en tevens om de pasgeborene tegen de booze geesten te beschermen. Later heeft Bastian eene verklaring gegeven in den geest van Wilken. Max Müller (Das Ausland 1871) geeft de volgende verklaring voor het ontstaan van het mannenkraambed: „In den Völkern lag die ursprüngliche Idee: durch Lärm, Unruhe und heftiges Wesen des Ehemannes zur Zeit der Entbindung kann das Kind leicht zu Schaden kommen. Dies war der erste Anstosz zu dem seltsamen Gebrauche, der sich allmählig aus dieser Anschauung entwickelte. Alles was damit zusammen hing, ward verdienstlich und endlich zur feststehenden Sitte. Aus den unbefangenen Erklärungen, welche die Caraiben und die Abiponer (dem Jesuiten Dobrizhoffer) angaben, geht dasselbe hervor. Der arme Ehemann wurde zuerst von den weiblichen Anverwandten tyrannisirt und dann abergläubisch gemacht. Er machte sich nun selber zum Märtyrer, bis er durch Einbildung wirklich Krank wurde." Deze zienswijze moge misschien voor een bepaalden stam

gelden, als algemeene verklaring is zij echter zeker niet te gebruiken.

Bij een aantal stammen van den Indischen Archipel wordt de navelstreng niet doorgesneden, maar moet zij door den vader van het kind worden doorgebeten. Men vindt dit gebruik bij de Topantoenoeasoe, de Boegineezen en Makassaren en soms ook bij de Javanen. Volgens Pleyte is de oorspronkelijke bedoeling van dit gebruik dezelfde als die, welke tot het mannenkraambed heeft geleid, toen zich op den bodem van het matriarchaat het patriarchaat had ontwikkeld. Zijne redeneering is de volgende: „Gold voorheen slechts de afstamming in vrouwelijke lijn, thans werd slechts die in vaderlijke linie erkend; de vader behoorde dientengevolge te toonen, dat hij werkelijk de vader was, dat het uit zijn echt gesproten kind zijn kind was. De plichten, door de moeder bij de bevalling veroverd, werden zijne plichten; kortom in alles openbaarde zich deze reactie. Vanzelf vloeit daaruit voort, dat het verbreken van den band, die moeder en kind nog eenigen tijd na de geboorte verbindt en die weleer door de moeder zelve werd afgebroken, thans door den vader moest geschieden. Door deze handeling toch werd het kind tot zelfstandig individu verheven; de eerste onderdrukking der moederlijke macht was daarom, dat de vader zich dat recht uitsluitend verzekerde. Hem, het hoofd der familie alleen, kwam het toe, moeder en kind te scheiden, waarmee hij wederom op duidelijke wijze beleed, dat hij de vader was. Waarom deze scheiding juist met de tanden behoorde te geschieden, ligt voor de hand. In de grijze oudheid, toen de mensch in veel opzichten nog slechts weinig van 't dier verschilde, toen nog alle beschaving hem vreemd was en hij slechts met de middelen, door moeder natuur hem bij de geboorte geschonken, moest trachten in zijn levensonderhoud te voorzien, waren de eenige snijdende werktuigen, die hij te zijner

beschikking had, de tanden. Moest iets vaneengereten, bepaald vaneengesneden worden, dan kon hij zich slechts van deze bedienen, gelijk het dier. Evenals het moederdier de navelstreng, zoo deze niet vanzelf scheurt, afbijt, evenzoo moest in die dagen het moedermensch den funiculus met hare tanden verscheuren, om haar kind in staat te stellen een zelfstandig bestaan te beginnen. Toen nu de vader als hoofd optrad, werd der moeder dit recht ontnomen; de vader beet van nu af de navelstreng door. Oorspronkelijk eene verrichting, die door de omstandigheden werd geboden, bleef zij dit later niet meer. Het was ook hier weder de geest van behoud, die haar tot ritus wijdde, waardoor haar voortbestaan, zelfs lang nadat de patriarchale echtverbindtenis als de eenig mogelijke gold, was verzekerd.

„Voorheen door den man als middel gebezigd om zijn vaderschap te bewijzen, geschiedde dit afbijten daarna om het kind reeds bij de geboorte in te prenten, kloek en flink op te groeien. De aartsvaderlijke instelling veranderde in een gebruik van zuiver sympathetische strekking. Gelijk de vader zich bij de geboorte geweld aan moet doen om dit walgingwekkend werk te volbrengen, evenzoo moet het kind zich aangorden tot den strijd des levens."

Het ontbreken der couvade bij de Menangkabau-Maleiers kan in den zin van Wilken verklaard worden door het bij deze inlanders heerschend matriarchaat, waarbij de betrekking van de moeder tot het kind overheerschend is. Misschien heeft echter daartoe ook bijgedragen, dat geslachtelijke gemeenschap vóór het huwelijk bij de Menangkabauers zooveel mogelijk wordt tegengegaan. De enkele voorzorgen, die de vader in acht heeft te nemen, hebben slechts de bedoeling nadeelige invloeden van moeder en kind te weren. —

Na de bevalling dragen de vrouwen in Centraal-Sumatra gewoonlijk een doek om het lijf als buikband, om

het ontstaan van een hangbuik te voorkomen. Gewoonlijk wordt deze gedurende 44 dagen gebruikt, soms echter blijven de vrouwen den buikband haar geheel verdere leven dragen. Eene bepaalde kleur behoeft deze doek niet te hebben. In plaats van een band neemt men ook wel een stuk rotan, hetwelk drie tot vijf maal om den buik der vrouw, direct op het bloote lichaam, wordt gewonden. In Soengai Batoeng bindt de vrouw zich na de bevalling eene streng, gemaakt uit de schors van den Tarokboom om den buik; deze mag eerst worden verwijderd als zij vanzelf door slijting en rotting onbruikbaar is geworden en breekt.

Volgens den doekoen van Sidjoengdjoeng zou het wel voorkomen, dat jonge meisjes of vrouwen, die nimmer kinderen hebben voortgebracht, toch eenen hangbuik krijgen. Dit zou het gevolg zijn van cohabitatie tijdens de menstruatie. Het menstruaal bloed wordt dan bij den coitus weer naar binnen gedreven, waardoor de vrouw ziek wordt en lijden gaat aan de sakit djantan, de mannenziekte. Deze kwaal openbaart zich eerst na eenige maanden; de vrouw krijgt pijn in de knieën en in den hals, pijnlijke krampen in den buik, de menstruatie blijft uit en er ontwikkelt zich een hangbuik. De ziekte is ongeneeslijk; ten slotte zal de patient succombeeren.

Stratz is van meening, dat aan dit inwikkelen van den buik post partum ten deele moet worden toegeschreven, dat zwangerschapsstriae bij inlandsche vrouwen minder worden waargenomen, dan bij Europeesche het geval is. — Het schijnt, dat bij de Menangkabau-Maleiers niet de gewoonte bestaat, om de vrouw na den partus bij een vuur te verhitten, althans er werd mij daarvan niets medegedeeld en ook bij van Hasselt heb ik daaromtrent voor de bewoners der Bovenlanden niets vermeld gevonden. Bij naburige Sumatraansche stammen komt deze gewoonte wel voor. Voor de Atjehers vinden wij het vermeld door

Snouck Hurgronje; de kraamvrouw wordt gedurende 44 dagen boven een oven verhit met de bedoeling om ophooping van vochten in het lichaam te bestrijden en te bewerken, dat het lichaam der puerpera weer spoedig zijn vroegere gedaante zal krijgen. Jacobs schrijft nog, dat op het vuur een mengsel van zout, peper, stukjes karbouwenhoorn, zwavel en salpeter gestrooid wordt. Dit maakt het wel waarschijnlijk, dat de oorspronkelijke bedoeling is geweest om booze geesten van de vrouw af te houden. De vrouw ligt volgens Jacobs met den buik naar het vuur gekeerd en wel zoo, dat de opstijgende walm langs den buik strijkt. Waarschijnlijk is het, dat dit gebruik, dat volgens Niemann (Bijdrage tot de kennis der verhouding van het Tjam tot de talen van Indonesië: Bijdragen tot de T.L. en V.kunde in Ned.-Indië 1891) in geheel Achter-Indië zou voorkomen, met de Hindoekolonisatie naar den Indischen Archipel is overgebracht.

Ook bij de bewoners der Gajolanden wordt de vrouw, hier echter met de achterzijde, naar een flink vuur gekeerd; volgens Snouck Hurgronje om de booze geesten te weren. Evenzeer in de buurt van Mandheling en Angkola zou in Sumatra dit gebruik bestaan. Volgens v. der Tuuk worden ook de Bataksche vrouwen post partum bij een vuur gelegd. Van Eck schrijft, dat bij de Alfoeren de vrouw na de bevalling boven een vuurtje wordt verhit; de bloedverwanten steken de handen uit naar den gloed van het vuur en leggen dan de verwarmde handen op het naakte kind, om dit zooals 't heet voor de warmte van den moederlijken schoot schadeloos te stellen. Waarschijnlijk is ook hier de oorspronkelijke beteekenis de daemonen van moeder en kind te verjagen.

Volgens Riedel pleegt men op Ambon na de bevalling onder de partes genitales der vrouw een aarden pot met azijn te plaatsen, waarin drie heete steenen geworpen worden; dit zou dienen als haemostaticum en tevens

om de gelaedeerde genitaliën door de warme dampen te verzachten. Skeat vertelt, dat bij de Maleiers van Malakka de puerpera op sterk verhitte steenen moet gaan liggen: „she is bathed in hot water at 8 o'clock each morning for three days and from the day of birth she has to ascend the roasting place (naik saleian). A kind of rough couch is prepared upon a small platform (saleian), which is about six feet in length and slopes downwards towards the foot, where it is about two feet above the floor. Beneath this platform a fire-place of hearth is constructed and a roaring fire lighted, which is intended to warm the patient to a degree consistent with Malays ideas of what is beneficial". —

Men vindt veelal door de schrijvers opgegeven, dat ziekten post partum bij de inlandsche vrouwen van den Indischen Archipel zeer zelden voorkomen. Hierop schijnt echter nog al een en ander af te dingen te zijn. Ludeking schreef reeds, dat bij de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden, speciaal in de residentie Agam, ernstige bloedvloeiingen in het kraambed vele slachtoffers eischt en dat de Maleiers zelven erkennen, dat daardoor vele vrouwen bezwijken; dat eene statistiek, hiervan naar waarheid opgemaakt, eene huiveringwekkende doodensterkte zou aantoonen. Evenzoo vermeldt Jacobs gevaarlijke nabloedingen bij de Atjehsche vrouwen. Wij hebben reeds gezien, hoe ook Stratz van doodelijke gevallen van puerperaalkoorts bij Javaansche vrouwen gewag maakt. Verder vond ik door Helfrich van de Maleische vrouwen der Lampongsche districten vermeld, dat ernstige perineaalrupturen geen ongewoon verschijnsel zijn, evenals Jacobs zulks voor de vrouwen op Atjeh opgeeft. Stratz schrijft, dat rupturen, vooral de complete bij de Javaansche vrouwen in absoluut en betrekkelijk geringer aantal dan bij de Europeesche puerperae worden aangetroffen.

Van den doekoen van Centraal-Sumatra vernam ik even-

eens, dat ernstige aandoeningen der vrouw post partum niet zeldzaam zijn. Zoo zou het meermalen voorkomen, dat de puerpera eenige dagen na de bevalling gaat lijden aan de sakit bantan. Zij krijgt dan koude rillingen, hoofdpijn, een gevoel van zwaarte in den buik, terwijl zij met gesloten oogen, op elkaar geklemde tanden en vastgeknepen lippen ter neder ligt. Niet zelden succombeert de vrouw reeds na eenige dagen. In Goenoeng Sahilan bestaat bij deze ziekte de behandeling daarin, dat de doekoen een stuk rotan oedang (Calamus didymophyllus) aansteekt en den rook in den mond, neus en ooren der vrouw blaast, of wel hij wrijft wat bawang merah (Allium ascalonicum) op alle nagels der vrouw, zoowel van handen als van voeten en eveneens op haar voorhoofd. Te Taloek wordt voor de behandeling dezer ziekte de girikgirik (Crotalaria retusa) met wortel en al uit den grond getrokken, dan fijngemaakt en vermengd met gekneusde daun paraweh (Psidium Guajava L.) en asem gloegoer (Garcinia macrophylla), waarna water wordt toegevoegd; dan wordt het mengsel gekookt en als het lauw geworden is, wrijft men het lichaam der zieke daarmede in.

De inlanders van Taloek houden vooral de hantoe ajer, de watergeesten, die aan den rivierkant verblijf houden, voor de verwekkers der koortsen, waaraan de vrouwen na hare bevalling niet zelden lijden. Als eene kraamvrouw toevallig op de plaats, waar zulk een geest huisvest, trapt, zal zij ziek worden, doordat de booze geest haar in het lichaam kruipt. Bij deze koortsen wordt der vrouw als obat gegeven de daun en wortel van de pakoe ajer (Nephrolepis exaltata Schott), de daun laboe ajer (Lagenaria vulgaris), oerat bamboe (bamboewortel), koenjit (Curcuma longa) en z e v e n korrels rijst. Dit alles wordt gekneusd in een bakje, met water vermengd en dan blaast de doekoen dit water driemaal door de vuist op de kruin der vrouw, terwijl hij daarna het bakje over haar geheele

lichaam uitgiet. De hantoe ajer zal dan het lichaam der patiente ontvlieden. Ook geeft hij wel de deun sianjer [1]) + beras (rijst) + koenjit (Curcuma longa), welke ingrediënten na kneuzing en bijmenging van water op dezelfde wijze worden aangewend.

Soms komen in Midden-Sumatra gevaarlijke baarmoederbloedingen post partum voor; als oorzaak daarvan wordt aangenomen, dat na de bevalling de buik der vrouw niet voldoende is gemasseerd geworden, zoodat de baarmoeder zich zal uitzetten en in den uterus bloedingen optreden. (Zeer rationeele verklaring!) Bij deze bloedingen wordt door den doekoen een klapperdop verhit, welke dan in een kom met water wordt geworpen; het verwarmde water moet door de puerpera gedronken worden; òf hij verhit een jonge ananas boven een klein vuur, snijdt de vrucht in tweeën, smeert op de snijvlakten van de ananas fijngekauwde ladå itam (Piper nigrum) en sipades (Zingiber officinale) en legt dan de beide helften met de snijvlakte op den buik der kraamvrouw. Bij eene andere behandelingswijze weer neemt hij een stuk koelit kandit (kandis: Garcinia parvifolia); aan de binnenvlakte worden eenige insnijdingen gemaakt, de buitenkant wordt verwarmd en dan bestrijkt de doekoen de binnenvlakte met een fijngekauwd mengsel van ladå itam (Piper nigrum) en sipades (Zingiber officinale); men legt dan den bast met de besmeerde vlakte op den buik.

Op Java zouden de doekoens volgens Stratz bij uterus bloedingen gebruik maken van tampons, uit gekneusde bladen bereid, welke in de vagina worden gestopt.

In Taloek komt volgens de opgave der doekoens eene ziekte voor, de sandok mantong geheeten, waarbij de vrouw gedurende langen tijd na de bevalling kleine hoeveelheden bloed blijft verliezen. In dat geval wendt men

---

[1]) Sianjer is Dysophylla verticillata Benth.

aan den knol van de djari angoow (Acorus Calamus), die fijngesneden wordt en gemengd met gekneusde koenjit bolai (Zingiber casumunar Roxb.); dit mengsel legt men dan in water te weeken en het aftreksel geeft de doekoen aan de vrouw te drinken.

Te Soengai Batoeng worden bij ernstige bloedingen in het kraambed de koenjit wortel (Curcuma longa), ijang koedo bladen en daun asem djarai gekneusd, met water aangelengd en deze pap op den onderbuik gelegd; in Sidjoengdjoeng dient de doekoen der vrouw toe een warm aftreksel van papajabladen, waardoor het bloed tot stolling zou komen, of een mengsel van aschwater en klapperwater.

In Atjeh neemt men bij uterusbloedingen na den partus, als andere middelen in den steek laten, spoedig tot allerlei bezweringen zijne toevlucht, om den boozen geest te bedwingen. Tamponade der vagina wordt ook daar nimmer toegepast. Verder tracht de biden door krachtig samenknijpen van den uterus de bloeding te doen ophouden (Jacobs).

Mijne vraag, tot de doekoens van Centraal-Sumatra gericht, of vrouwen, die gedurende de zwangerschap, tijdens den partus of wel in het kraambed sterven, na haar dood gevreesd zijn, en of de geesten van zulke vrouwen in staat zijn levende menschen kwaad te doen en te benadeelen, werd ontkennend beantwoord. Of dit antwoord te vertrouwen is, moet ik in het midden laten, ik meen het te mogen betwijfelen; mogelijk echter is het, dat vroeger wel degelijk dergelijke voorstellingen bij deze inlanders bestonden, maar dat zij later, misschien tengevolge van het indringen van den Islam, op den achtergrond geraakt en ten slotte vergeten zijn. Te meer lijkt mij dat waarschijnlijk, omdat bij de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden wel degelijk eene dergelijke opvatting, zij het ook eenigszins ge-

wijzigd, bestaat. Volgens v. der Toorn namelijk gelooven daar de inlanders aan een spook, dat beantwoordt aan de pontianak der andere stammen van den Indischen Archipel en hetwelk zij zich voorstellen als eene schoone vrouw met lange loshangende haren; het heeft 't vooral begrepen op de mannen, die op allerlei wijzen gekweld worden, maar ook op pasgeboren kinderen. Dat spook zou de geest zijn eener vrouw, die tijdens haar huwelijk in overspel heeft geleefd en sterft op het oogenblik, dat haar kind geboren wordt. Daarentegen zou de ziel eener vrouw, op wier leven niets is aan te merken geweest, wanneer zij in het kraambed komt te overlijden, in de sorga, den hemel komen; evenzoo landen de zielen der doodgeboren kindertjes in den hemel aan.

Bij vele andere stammen van den Indischen Archipel wordt de geest van elke vrouw, die tijdens of na de bevalling komt te overlijden tot pontianak. Deze pontianaks hebben het vooral vaak op den echtgenoot der vrouw gemunt, dien zij trachten te emasculeeren. Indien op de Watubela-eilanden eene vrouw sterft tijdens de bevalling, terwijl het kind niet ter wereld kan gebracht worden, wordt de vrucht in utero doorstoken om te verhinderen, dat de vrouw eene pontianak zal worden en deze den echtgenoot zal vervolgen om hem van zijne genitaliën te berooven (Riedel).

Bij de Amboneezen, zoo vertelt Wilken, tracht men te voorkomen, dat eene vrouw, die onverlost sterft, pontianak worde, door het lijk in armen en beenen met spelden te prikken en onder de kin en de beide armen drie eieren te leggen. Het haar van het cadaver wordt om een in de kist geslagen spijker gewonden, waarna het geheele lijk met vischgraten wordt bedekt. Een dergelijk gebruik moet ook bij de Makassaren bestaan. Ook bij de Maleiers van Malakka, de Atjehers, de Bataks, de bewoners van Nias, van Borneo, bij de Soendaneezen, de Javanen, de inlan-

ders der Philippijnen etc. bestaat het geloof aan de pontianaks.

Op Bali heeft men eveneens een afschuw van vrouwen, die gedurende de zwangerschap sterven (Jacobs). Het lijk mag dan niet worden begraven noch verbrand, maar moet ten teeken van de grootste verachting òf in een ravijn worden geworpen, òf in een twee voet diep open graf worden gelegd, wat als eene groote schande wordt beschouwd. Wanneer het echter voorkomt, dat het foetus tengevolge der spanning van de door ontbinding in abdomine zich ontwikkelende gassen nog wordt uitgedreven, dan is de schande uitgewischt en mag het lijk op de gewone wijze de eer der verbranding ondergaan. Volgens Jacobs zou daarentegen op Atjeh eene vrouw, die tijdens hare zwangerschap of in het kraambed sterft, hiernamaals eene bijzondere onderscheiding genieten en moet het lijk met bijzondere zorg behandeld worden. Dit zou, naar Jacobs mededeelt, onder de Mohammedaansche volkeren eene vrij algemeene opvatting zijn. Kruyt haalt echter eene notitie van Jacobs aan, volgens welke bij de Atjehers de zielen van in het kraambed gestorven vrouwen, die als een vogel worden gedacht, zwangere vrouwen belagen, wanneer zij op het punt staan moeder te worden. Deze pontianak dringt in het lichaam van de kraamvrouw, beginnende bij de groote teenen en martelt de vrouw tot stervens toe. Ook Snouck Hurgronje vermeldt bij de Atjehers het geloof aan het bestaan van booze geesten, de pontianak of boeròng. Vele dier boeròngs zouden de geesten zijn van de vrouwen, die een ontuchtig leven leidden en tot een ongelukkig eind kwamen. Deze boeròngs hebben het ook op kraamvrouwen begrepen en elke kraamvrouw, die door zulk een boeròng om het leven wordt gebracht, zou zelf tot boeròng worden. Men stelt zich deze boeròngs voor in de gedaante eener vrouw met een groot gat in den rug, waaruit het ingewand te voor-

schijnt komt. Allerlei voorzorgen worden in acht genomen om die booze geesten van de kraamvrouwen af te houden. Zoo worden om de rustbank, waarop de vrouw ligt, stukken van eene houtsoort met stinkenden bast gelegd, waarvoor de boeròngs bang zijn. Boven de kraamvrouw hangt men een halven hollen klapperdop kloksgewijs op aan een touwtje, dat door het toppunt heengestoken is, en aan datzelfde touwtje bevestigt men binnen in die klok een doeròë roengkom (doornen van zekeren grooten boom, die kleine zoetwrange vruchten draagt). Verder wordt de huistrap tegen het betreden der boeròng beveiligd door een langs ééne zijde om de treden geslingerden band van rotan, waarover men eerst een gebed uitgesproken heeft; of wel men gebruikt in plaats daarvan een arentouw, waarvoor de boeròng eveneens terugdeinst. Ook legt men wel z e v e n of driemaal z e v e n vezels van den arenbast, die eveneens eerst belezen worden, onder het hoofdkussen of de mat der kraamvrouw of steekt die onder de huistrap in den grond. Onder de huistrap legt men eenige doornige pandantakken op den grond, eveneens met het doel om den boozen geest af te schrikken.

Bij de Maleiers van Malakka bestaat de meening, dat de vrouw, die tijdens de bevalling of er na, vóórdat de 40 dagen van den kraamtijd voorbij zijn, sterft, tot een langsuyar, een vliegende daemon, wordt. Om dit te voorkomen wordt een aantal glaskralen in den mond van het cadaver gestoken, verder in elke okselholte een ei geplaatst en naalden in de handpalmen gelegd. Het cadaver kan dan geen langsuyar worden daar het den mond niet kan openen om te schreeuwen, de armen niet als vleugels gebruiken om te vliegen en niet in staat is de handen te openen (Skeat). —

De Maleiers van Midden-Sumatra beschikken over een aantal middelen om zwangerschap te voorkomen. Of deze

middelen veelvuldig worden aangewend, daaromtrent viel het moeilijk betrouwbare gegevens te krijgen. In Taloek beveelt men als bruikbaar praeservatiefmiddel aan de toemanangvrucht, welke met een sirihpruim gekauwd moet worden en waarvan het sap dan door de vrouw wordt ingeslikt. De uitgezogen pruim moet bewaard blijven en als na drie dagen voldoende daarvan is verzameld, bewaart men deze pruimmassa op een plank, een paar meter boven het vuur van de stookplaats in het woonvertrek. De vrouw zal dan niet gravida kunnen worden.

In Goenoeng Sahilan wordt ter voorkoming van graviditeit een stuk ingoe (asa foetida) in een pisang gestoken en dit drie maal in de maand door de vrouw gegeten. Verder moet zij gebruiken een aftreksel van daun doekoeng anak (Phyllanthus Urinaria), oerat doekoeng anak, tjapo mali (Blumea of Conyza spec?) en oerat kadoedoek (Pteroloma triquetrum). Ook wordt wel massage van den buik door de biden toegepast. Of de bedoeling hiervan is eene retroflexio uteri te bewerkstelligen, is mij niet bekend. In Java is het veroorzaken eener retroflexie een bij de inlanders algemeen toegepast middel om zwangerschap te voorkomen. Stratz vond bij meer dan 50% van alle door hem onderzochte vrouwen den uterus achterover gekanteld en meent, dat deze retroflexie kunstmatig was tot stand gebracht om graviditeit te voorkomen [1]). Van eene inlandsche vrouw was hij in de gelegenheid de manipulatie tot het bewerkstelligen eener retroflexie te leeren kennen. Eerst wordt de buik door de biden dicht boven de symphyse met stijf uitgestrekte vin-

---

[1]) Ik maak hier opmerkzaam, dat Schröder (Zeitschr. f. Geb. u. Gyn., Bd. 43) bij gezonde Europeesche vrouwen en bij patienten, die niet wegens buikklachten geneeskundige hulp zochten, slechts in $^3/_4$ der gevallen de baarmoeder in anteflexie vond, terwijl in 25% de baarmoeder geretroverteerd of — flecteerd lag.

gers naar beneden gedrukt, vervolgens met beide handen dicht boven het ligamentum Poupart zeer krachtig naar boven gestreken, waardoor de buikspieren geheel verslappen. Dan grijpen beide handen den uterus van terzijde en trekken dezen naar voren, terwijl de duimen den fundus met een krachtigen druk voorbij het promontorium naar beneden drukken. Deze laatste beweging, zoowel als de eerste druk boven de symphyse, veroorzaakt hevige pijn. Bij 1750 door Stratz onderzochte Javaansche prostituées werd in 976 gevallen, dus in ongeveer 55% eene retroflexio uteri geconstateerd. Volgens zijne ervaring zou de achterover kanteling de conceptie wel bemoeilijken, echter niet onmogelijk maken. Onder de 75 Europeesche dames met retroflexio uteri, die hem bekenden zich aan het „ankat proet" te hebben onderworpen, waren er 13 (± 20%), die toch zwanger waren geworden. Stratz vermeldt verder, dat in een aantal gevallen de Javaansche doekoens niet in staat zijn den uterus op de normale plaats terug te brengen. —

Hoewel de adat den inlanders zulks verbiedt, wordt in Midden-Sumatra toch niet zelden de zwangerschap op kunstmatige wijze afgebroken. Of hun ook als Mohammedanen het opwekken van den abortus verboden is, daaromtrent, zoo vertelde mij Prof. Snouck Hurgronje, verschillen de meeningen der gezaghebbende geleerden. Waar de maatschappelijke toestand naar middelen tegen het kinderen krijgen doet verlangen, vindt men gewoonlijk geen bezwaar tegen de toepassing. Alleen beperken velen het geoorloofd zijn van het verwekken van abortus tot de eerste vier maanden der zwangerschap, omdat daarna Allah den roeh, dat is den geest, het levensbeginsel in het embryo blaast. Volgens Stern veroordeelt ook de Islam de vrouw, die haar vrucht afdrijft. De profeet zou de afdrijving uitdrukkelijk verboden hebben; daar hij het dooden van een mensch niet toelaat, zou in dit verbod ook

begrepen zijn het ombrengen van de menschelijke vrucht in het moederlijf.

In Taloek eischt de adat als straf voor het opwekken van miskraam eene boete bestaande uit 20 gulden, 50 gantangs (1½ pikel) rijst en een karbouw. Hiervan wordt een maaltijd aangericht voor de leden van de negri. In geval de vrouw niet in staat is deze boete te betalen, moet de geheele soekoe — dat gedeelte van de negri, hetwelk onder één panghoeloe staat — aan de betaling mede helpen.

Als recept voor het afbreken eener graviditeit werd mij in Taloek opgegeven de daun kajoe, — poeding (Codiaeum variegatum), — mengkoedoe (Morinda tinctoria), — kaladi ajer (Aglaonema marantifolium), — pandjo, — koening koening lemboe (Curcuma spec.) en — laboe ajer (Lagenaria vulgaris). Van elk dezer bladensoorten wordt een handvol genomen, dan worden de bladen dooreen gemengd, gekneusd en fijngestampt; vervolgens voegt men daaraan kwantanwater toe en verwarmt men dit mengsel in een aarden pot, waarna de pap in een doek wordt gewikkeld, welke gedurende drie dagen op den buik der vrouw wordt gelegd. Na dezen termijn wordt de pap door eene nieuwe vervangen. Deze behandeling zet men voort, totdat de vrucht is geboren. Een beter middel zou zijn de getah ingoe (asa foetida), hetwelk, in een pisangvrucht gestoken, door de gravida moet gebruikt worden. De eivliessteek wordt in Taloek niet toegepast om de zwangerschap te termineeren.

In Sidjoengdjoeng laat men de vrouw om abortus op te wekken eten tjikauwortel (Quisqualis indica) + sirihpruim en getah ingoe (asa foetida). Daar wordt ook wel de eivliessteek aangewend, waartoe de biden den steel van een kaliki alang blad (Ricinus communis) op geleide van den vinger door het ostium uteri heen steekt.

Römer deelt ons mede, dat ook bij de Bataks, als de andere abortiva in den steek laten, de eivliessteek wordt uitge-

voerd en wel met een bamboesteel of de hoofdnerf van het blad eener waterplant. Ook zouden de doekoens daar wel gebruik maken van eene soort proppenschieter, waarmede een kleine bamboepijl tegen den baarmoedermond wordt afgeschoten.

Als reden voor het opwekken van den miskraam werd mij opgegeven het ongehuwd zijn der zwangere of wel omdat eene vrouw hoopt langeren tijd mooi te blijven, wanneer zij geen kinderen krijgt; ook wel, dat zij vreest het kind niet voldoende voedsel te kunnen geven. In Sidjoengdjoeng beschouwt men deze praktijk eveneens als eene zonde; in vroeger tijd werden vrouwen, die abortus lieten opwekken, ter dood gebracht. Nu moeten zij eene boete van 40 gulden aan den panghoeloe betalen en een stuk witte kain voor de moskee leveren.

In Goenoeng Sahilan wordt tot het opwekken van miskraam van den eivliessteek gebruik gemaakt; daartoe steekt de doekoen een stuk batang letoejk letoejk [1]), dat aan één uiteinde toegespitst wordt, in den uterus door het ostium heen. Men laat het stokje liggen, totdat de vrucht geboren is. Indien deze handeling bekend raakt, moet de schuldige aan den radja of aan het onmiddellijk onder dezen staand hoofd een karbouw geven of eene boete van 60 dollar betalen.

„Onder alle vrouwen van den Archipel" — schrijft Willinck — „is de Menangkabausche de eenige, die zich telkens vergrijpt aan de vrucht, welke in haar leeft, aan het wichtje, dat zij pas ter wereld bracht. Zoo ontaardt zij vaak in een hoogst wanschapen monster. Dit heeft minder hare natuur dan hare adat op het geweten, naar mijn oordeel, haar recht, dat haar dwingt een egoistisch, plat materialistisch schepsel te worden, dat slechts aan zich zelf en nooit aan een ander denkt. Het is in elk geval

---

[1]) Cardiospermum Halicacabum L.

altijd een daad van lafheid en grenzenloos egoïsme om abortus te plegen en het is een der grootste misdaden, indien het moederschap zich cynisch verloochent door de hand te slaan aan het pas in 't leven getreden hulpelooze schepseltje, dat een hooger hand het toevertrouwde; zulke ontzettende misdaden blijven nooit ongewroken. Maar de Menangkabausche vrouw is te bot om dat te beseffen. Niet alleen met haar recht, maar ook met haar gansche hart is zij nog te nauw verwant aan het dier, om te weten wat zij misdoet door bedoelde vergrijpen." Deze uitspraak van Willinck is mijns inziens te exclusief, want ook bij tal van andere stammen in onzen Archipel is het afdrijven der vrucht aan de orde van den dag.

Dikwijls zouden de vrouwen in aansluiting aan deze praktijken ziek worden; zij krijgen koorts, koude rillingen en hoofdpijn. In dat geval moet de buik der vrouw gemasseerd worden of wel men legt haar op den buik eene pap van daun pinang moeda (Areca Catechu L.), ampoh (eetbare aarde) en daun limau ketjil — eene citroensoort, welke pap verwarmd wordt aangewend. Durdik deelt mede, dat op Nias de vrouwen om miskraam op te wekken heete schijven van kleiaarde op den buik leggen. Het inwendig gebruik van eetbare aarde — de geophagie — komt ook in de Padangsche Bovenlanden voor en vindt vooral bij zwangere vrouwen aanwending. Volgens Ludeking worden daar twee soorten van klei gebruikt; de meest gebruikelijke heeft eene bleeke grijze kleur, terwijl de andere, de licht roode, zeer zeldzaam zou zijn. Ook bij de Bataks wordt de ampoh aan zwangere vrouwen gegeven en wel met het doel om het braken gedurende de graviditeit tegen te gaan (Modigliani). Heringa beschrijft een aantal eetbare aardsoorten, die door Maleische gravidae tegen constipatie worden gebruikt. De Javaansche zwangere vrouwen gebruiken de ampoh, omdat zij meenen, dat de vrucht er op gesteld is. Verder is dit gebruik

o. a. ook bij de Dajaks, bij de Papoea's en bij de bewoners van Ambon geconstateerd. Op Java vormt de ampohbereiding eene geheele industrie, die door beroepsmenschen — de toekan ampoh — wordt uitgeoefend. In Europa is het gebruik van de eetbare aarde van oudsher bekend; reeds ten tijde van Hippokrates, Dioscorides en Galenus werden verschillende kleisoorten bij vrouwenziekten aanbevolen.

Volgens Helfrich legt ook in de aangrenzende Lampongsche districten de Maleische vroedvrouw zich ijverig toe op de praktijk van het opwekken van abortus; aan de gravida wordt arak of brandewijn toegediend, waarin eierdooiers geklutst zijn, terwijl op den buik warme asch of een verwarmde steen wordt gelegd. Ook het pidjetten (masseeren) van den buik is een veel aangewende behandelingswijze om de zwangerschap te doen eindigen.

Door Jacobs wordt ons medegedeeld, dat de Atjehsche vrouwen niet zelden hare vrucht doen afdrijven; echter zou dit alleen dàn geschieden, als de echtgenoot daartoe zijne toestemming geeft.

Harrebomée vertelt ons, dat wanneer een Lampongsch meisje zwanger is geworden, zij naar den doekoen toegaat met verzoek de vrucht af te drijven. Deze spreekt dan de aanvangsletters van haar naam over een citroen uit en het meisje wordt onder het uitspreken van gebeden gebaad. De doekoen drukt telkens eenige druppels uit den citroen op haar hoofd uit en spreekt daarbij het formulier uit: „Kind, wijl gij nog niet geboren, ja zelfs nog niet gevormd zijt, kom vóór uw tijd voor den dag en breng geen schande over uwe moeder!" Verder moet 't meisje verschillende dranken, met naar het Oosten gewend gelaat, innemen. De uitgeperste citroen moet dan onder verschillende ceremoniën in een hollen boom ergens in de rimboe verstopt worden. Bovendien wordt de buik der gravida gepidjet.

Bij de bewoners der Padangsche Bovenlanden bestaat,

gelijk van der Toorn beschreven heeft, de overtuiging, dat wanneer eene zwangere vrouw haar kind heeft afgedreven en dit in het bosch of elders begraven heeft, de geest van het foetus op die plaats blijft rondzwerven en wel in de gedaante van een kikvorsch. Deze toont zich een bitter vijand van alle mannen, maar vooral van den vader, dien hij, zoodra hij daartoe kans ziet, bij de genitaliën pakt om deze van het lichaam af te rukken. Deze booze geest, de sikoenia of koenjia, ook wel kankoeang ngea genaamd, zou als een klein kind kunnen schreeuwen. Een andere geest, die het ook bijzonder op het genitaal apparaat der mannen begrepen heeft, is de Si tindai of Si Tjindai, welke ontstaat uit vrouwen, die een dood kind ter wereld brengen of wier kind onmiddellijk na de geboorte sterft, welke vrouwen dan uit verdriet zelf komen te sterven. Volgens eene andere opvatting echter is Si Tjindai de naam van een ziekteverschijnsel, dat veel overeenkomst heeft met de Si Djoendai (waarover later meer) en dat zich voordoet bij moeders, die haar kind verloren hebben of bij vrouwen, die langen tijd aan hevige koortsen hebben geleden. —

Onvruchtbaarheid zou in Taloek slechts zeldzaam voorkomen; volgens de opvatting dezer inlanders, in tegenstelling van die bij de Atjehers, kan het zoowel aan de vrouw als aan den man geweten worden, dat geslachtelijke gemeenschap niet door bevruchting wordt gevolgd. Zoowel de vrouw als de man kunnen mandoel zijn. Als oorzaak van de onvruchtbaarheid der vrouw werd mij in Taloek opgegeven, dat de tempat anak, de uterus, tijdens de cohabitatie gesloten blijft, zoodat het mannelijk zaad niet kan binnendringen. In dat geval geeft de doekoen aan de vrouw te drinken een afkooksel van de daun koekoealang (Zizyphus Oenoplia?); de vrouw zal daardoor gaan menstrueeren, de uterus wordt geopend en daardoor is conceptie mogelijk.

Geminacht zijn onvruchtbare vrouwen in Centraal-Sumatra niet; zij vinden het echter zelf heel verdrietig, wanneer zij niet in staat zijn kinderen voort te brengen, omdat dan na haar dood de erfenis niet aan haar kinderen komt. De man kan in geval van onvruchtbaarheid zijner vrouw een eisch tot echtscheiding instellen, evenals hij dat kan doen, indien zijne vrouw lichamelijk zoo wanschapen is, dat hij den bijslaap niet met haar kan uitoefenen. Ook bij bepaalde ziekten, als b.v. melaatschheid en krankzinnigheid, is hij tot echtscheiding gerechtigd (Willinck).

Rijke kinderzegen wordt als een geluk beschouwd; de moeder verlangt het meest naar dochters, omdat deze steeds, ook na haar huwelijk bij de moeder in huis blijven (matriarchaat) en zij dus op haar ouden dag door hare dochters zal verzorgd en verpleegd worden; daarentegen ziet de vader liever zoons geboren worden, omdat die hem bij zijn werk kunnen behulpzaam zijn [1]). Kindermoord zou in Taloek niet voorkomen; de eenige denkbare aanleiding daartoe zou zijn, dat de moeder ongehuwd is en in dat geval zorgt zij wel dat de graviditeit bijtijds wordt afgebroken. Volgens de opgave, mij te Soengai Batoeng gedaan, worden buiten echt verwekte kinderen meestal (leest: altijd!) vóór de geboorte door de biden door massage gedood.

In Sidjoengdjoeng ziet men de oorzaak van de onvruchtbaarheid eener vrouw in eene ziekte, genaamd de bikarro makan anak. Bij deze ziekte zou een worm in de baarmoeder zitten, die de vrucht, zoodra zij gevormd is, pleegt

---

[1]) Waarschijnlijk mag men aan deze opgave van het verlangen naar rijken kinderzegen niet al te veel geloof hechten. Volgens Willinck is de Menangkabausche man nooit op veel kinderen gesteld geweest; hij noemt eene vrouw, die dikwijls moeder is geworden, een „varken". Kindermoord zou volgens Willinck in het rijk van Menangkabau wel voorkomen, b.v. wanneer de ouders te arm zijn om het kind op te voeden.

op te eten; het is eene ongeneeslijke aandoening, daar het niet mogelijk is dezen worm uit het lichaam te verwijderen.

Ook in Goenoeng Sahilan wordt als reden der steriliteit van den kant der vrouw aangenomen een dier, de kepalinau, hetwelk het samengeklonterd mannelijk en vrouwelijk zaad verslindt. Dit dier zit in den buik der vrouw ter hoogte van het midden tusschen navel en symphyse. Het werd mij als een rond dier beschreven, dat er uitziet als gestold bloed en ongeveer drie c.M. diameter zou hebben.

Bij den man kan onvermogen tot bevruchting bestaan, doordat hij geen erectio penis kan krijgen of doordat de penis te klein is. Verder houdt men bevruchting voor uitgesloten, wanneer de vrouw en de man niet gelijktijdig bevrediging van de geslachtsdrift ondervinden.

Volgens Ludeking komt bij de inlanders der Padangsche Bovenlanden impotentia virilis veelvuldig voor; ook bij mij kwamen de inlanders herhaaldelijk met dergelijke klachten om raad, daar hunne eigen medicamenten in den steek laten. In vele streken van onze Oost worden onvruchtbare vrouwen geschuwd en geminacht. Op het eiland Makisar, zoo vertelt ons Riedel, nemen onvruchtbare vrouwen het eerste ei van eene kip, begeven zich daarmede naar een deskundige en roepen diens hulp in. Deze neemt het ei en legt het op een nunu (ficus) blad en drukt daarmede de borsten der vrouw onder het prevelen van gelukwenschen. Daarna kookt hij het ei in een gevouwen koliblad (Borassus flabelliformis), neemt daarvan een stukje, legt dit neer op het nunublad en laat dit de vrouw nuttigen. Vervolgens drukt hij met het blad den neus en de borsten der vrouw opnieuw en bestrijkt eveneens den rechter en linker schouder van boven naar beneden, wikkelt verder een stukje van het ei in het nunublad en laat dit in de takken van een der hoogste boomen in de nabijheid der woning bewaren.

Op Bali vooral zijn steriele vrouwen zeer veracht; talrijk zijn dan ook de offers, die de jonggehuwde aan de dewa Boetoehaja of — Sambangan brengt om dit onheil te voorkomen. Genoemde godheid, in steen uitgehouwen, wordt voorgesteld met een zeer hypertrophischen penis in stadio erectionis. De vrouw zet zich vaak à cheval op den grooten penis, opdat vooral aan haar verlangen zal worden voldaan, gelijk de inlandsche vrouwen te Batavia met gelijk doel op het bekend kanon plaats nemen. Bij de Dajaks offeren impotente mannen en steriele vrouwen aan den Djata, die eveneens met een zeer langen penis wordt voorgesteld (Bastian). Door Rappard wordt melding gemaakt van steenblokken, welke op Nias voor de woningen van hoofden en aanzienlijken worden gezet. Deze z.g. gowe salawa gelden als bewijzen van rijkdom en aanzien en worden opgesteld ter eere van overleden bloedverwanten. Aan den voet dezer steenen, die soms tot menschelijke figuren of, wat meer het geval is, in den vorm van een phallus bewerkt zijn, bevindt zich gewoonlijk een andere platte steen. Zij worden mannelijke en vrouwelijke steen genoemd, in verband met de vereering der pudenda als symboliseering van het verlangen naar eene talrijke nakomelingschap. In Japan zag ik steriele vrouwen plaats nemen op een bij een tempel geplaatsten steen, waarin zich eene gleuf bevond gelijkende op de vulva eener vrouw.

Eveneens op de Soenda-eilanden worden onvruchtbare vrouwen geminacht en aan bespotting prijs gegeven.

Eene gunstige uitzondering op dezen in onzen Archipel vrij algemeenen regel vormen de Badoejs, het kleine geïsoleerd levend bergvolkje in Java; deze gevoelen medelijden met steriele vrouwen, weten zich in haar verdriet en teleurstelling in te denken en zullen nimmer op hare onvruchtbaarheid zinspelen (Jacobs). Zij trachten de steriliteit op te heffen door aan de vrouw nu en dan

toewak terap (sap van de Artocarpus elastica) te drinken te geven.

Behalve bovengenoemde beteekenis heeft de phallus-cultus in onze Insulinde nog eene andere, evenzeer voor de geneeskunde van belang. Wilken heeft dezen cultus bij een aantal volken van den Indischen Archipel nagegaan en toont aan, dat hare beteekenis dezelfde is als oorspronkelijk bij de Romeinen in den phallus-cultus heeft voorgezeten, n.l. het afweren van kwade invloeden, van den boozen blik, maar vooral van booze geesten, waaronder ook die worden gerekend, welke men in staat acht ziekten onder de menschen te brengen.

De Togala's en de Bissaya's der Philippijnen hechten geloof aan de pontianaks, de geesten van tijdens de zwangerschap gestorven vrouwen, die als spoken ronddwalen en trachten de gravidae ziek te maken en te doen aborteeren. Om nu deze geesten van zijne zwangere vrouw af te houden gaat de echtgenoot geheel naakt op het dak zijner woning staan en tracht aldus door het toonen van het genitaalapparaat de daemon schrik aan te jagen, zoodat deze op de vlucht zal gaan (Blumentritt: der Ahnencultus und die religiösen Anschauungen der Malaien des Philippinen-Archipels). De Tagalen schrijven het eveneens aan den boozen invloed van de pontianak toe, als zij in het oerbosch verdwaald raken; zij denken, dat zij dan door eene pontianak misleid zijn geworden. In zoo'n geval kleeden zij zich geheel naakt uit, ontblooten hunne genitaliën, waardoor de pontianak verschrikt wordt en aan den haal gaat.

Ook op Lombok tracht men de pontianak te verjagen door den phallus te toonen.

Bij die volken, bij welke de zielen der afgestorvenen als beschermgeesten tegen booze geesten worden vereerd, vindt men niet zelden aan de figuren, welke deze voorouders moeten voorstellen, het genitaalapparaat buitenge-

woon groot en in het oog vallend afgebeeld. Zoo is de rumsram van Dorei, de tempel gewijd aan de vereering der voorouders aan de Geelvinksbaai op Nieuw-Guinea, vol van zulke ithyphallische beelden. Echter ook andere beschermgeesten worden met deze hypertrophische genitaliën afgebeeld. Bijvoorbeeld werd vroeger bij den stam der Ulisawa's op de Ambonsche eilanden een beeld vereerd onder den naam van Butu-Ulisawa, dat wil zeggen: de phallus der Ulisawa's, welk beeld gekenmerkt was door het bezit van een ontzaggelijken phallus. De oude Valentijn schrijft daarvan: „Deze snoode afgod wierd niet alleen, toen zij nog Heidenen waren, van hen gediend, maar in 't jaar 1656 heeft zeker Korporaal, die op Way lag, ten tijde van de Heer Arnold de Vlaming zulk eenen afgod aldaar, zeven voeten groot, met een mannelijk teellid, wel twee spannen lang, wreed van gezigt en spits van knevels ontdekt, zonder dat men oit te voren daar af gehoord had, alzoo zij hem in een ontoegankelijken schuilhoek verborgen hadden." Dit beeld diende niet alleen om vrouwen vruchtbaar te maken, maar tevens als afweermiddel tegen allerlei onheil, dat den inboorlingen kon bedreigen.

Nieuwenhuis vertelt, dat ook bij de Bahau Dajaks als afschrikkingsmiddel tegen booze geesten beelden van menschelijke gedaante, met overdreven groote genitaliën worden opgesteld. Dergelijke figuren, van schild, zwaard en speer voorzien, worden vooral ten tijde van ziekten, die het land teisteren, op de paden langs de rivieren neergezet. Ook Bastian maakt bij de Dajaks van zulke beelden melding, terwijl Albert Kruyt hen in Midden-Celebes heeft aangetroffen (Alb. Kruyt: De berglandschappen Napoe en Besoa in Midden-Celebes). Kruyt vertelt verder, dat als zulk een pop scheef gaat staan, men overtuigd is, dat een der hoofden van den kampong ziek zal worden. Dan slacht men bij het beeld een haan en eene kip en

zet het weer overeind. In dit beeld wordt echter geen medicijn gedaan, zooals het geval is met de pangulabalang der Bataks, de beelden, die moeten dienen om te waarschuwen tegen gevaren en die voor de veiligheid der menschen moeten waken. Op Nias worden eveneens dergelijke poppen, vaak van schild en lans voorzien, aan den ingang van het dorp opgesteld om ziektedaemonen en andere geesten te weren. De „adoe fangoeroe” — zoo schrijft Rappard — „zijn pl. m. 1½ meter lange afgodsbeelden, vervaardigd uit afgehouwen klapperstammen met ruwe gelaatstrekken en diep liggende oogkassen, waarin scherven van porselein zijn gelegd. Zij doen dienst bij epidemieën en worden bij den ingang van en in het dorp zelf opgesteld voor de woningen, naast de graan- en varkensmaten, daar de bechoe's zich door ziekten wreken op de menschen wegens gepleegde vervalschingen.”

Ik herinner er aan, hoe reeds bij de oude Romeinen de gewoonte bestond de kinderen amuletten om te hangen, voorstellende mannelijke geslachtsdeelen of eene hand, in den bekenden obscenen stand, eveneens met de bedoeling om daardoor kwade invloeden van het kind te weren. Varro bedoelt zulke amuletten, als hij zegt: „Pueris turpicula res in collo quaedam suspenditur”. Ook in Spanje en Portugal (de z.g.n. figa) hangt men den kinderen dergelijke amuletten om den hals tegen het verheksen en om den duivel van hen af te houden. Bij de Grieken gold in den oudsten tijd als middel om den boozen blik onschadelijk te maken het ontblooten van het lichaam (Jahn: Ueber d. Aberglauben des b. B. bei den Alten, Ber. d. Kgl. Sächs. Ges. d. Wiss., philol. hist. Cl., VII Leipzig 1855). Men heeft wel gemeend, dat de bedoeling van het toonen van den phallus was om door het belachelijk obscene daarvan den nijd, welke zich in den boozen blik openbaart, weg te nemen. „Doch wie der Neid eine spät erfundene Deutung für die Zauberwirkung selbst

ist," — aldus schrijft Wundt — „so verhält es sich mit dieser Hypothese über den Gegenzauber nicht anders. Auch hier gilt für den primitiven Menschen der Grundsatz: „Zauber gegen Zauber", der schlieszlich immer wieder auf den andern zurückführt: „Seele gegen Seele". Der im bösen Blick nach aussen tretenden feindlichen Seele will die in den Generationsorganen verkörperte eigene seelische Macht die Spitze bieten." In Japan stelt men eveneens den phallus op om booze invloeden tegen te gaan. Heeft men de beelden der phallus-goden ter afwering van booze geesten niet bij de hand, dan ontbloot men de genitaliën en de partes posteriores of wel men teekent deze deelen op de deur der woning. Ook in China zijn dergelijke praktijken in gebruik met hetzelfde doel. Ik herinner er aan, dat ook Martin Luther geen beter middel wist om den hem 's nachts kwellenden duivel weg te jagen dan door zijne ontbloote nates buiten het bed te steken. Wil de Slavische boer verzekerd zijn, dat het op 't veld uitgestrooide zaad goed tot ontwikkeling zal komen, dan loopt hij met ontbloote nates over 't veld. [1]) Om het zaad tegen de musschen te beschermen, moet men in den Johannesnacht naakt op elken hoek van het zaadveld een paar halmen afmaaien. Voor de ontwikkeling van de erwten is het gunstig, dat eene vrouw naakt om het veld loopt. [2])

Bij de Atjehers bestaat de gewoonte, gelijk wij reeds besproken hebben, dat de echtgenoot, als de bevalling zijner vrouw niet vordert, zijn penis in een kom met water steekt en dit water aan zijne vrouw te drinken geeft. Ook hier zou men kunnen veronderstellen, dat daarvan de bedoeling is de booze machten, die den partus belemmeren, te neutraliseeren. Meer waarschijnlijk echter

---

[1]) Bij [1]) en [2]) schijnt echter het toonen van het genitaal-apparaat meer een vruchtbaarheidsymbool te zijn.

komt het mij voor hier te denken aan een symbool der vruchtbaarheid, of wel, dat men de levenskracht van den man op deze wijze op de vrouw wil doen overgaan. Het lijkt mij hetzelfde beginsel als het gebruik, dat bij sommige stammen in onze Oost bestaat, om aan de parturiens water te drinken te geven, waarin haar man zijne voeten heeft gewasschen.

Ook bij de Chineezen wordt aan het voetwater belangrijke geneeskrachtige werking toegekend, terwijl het water, waarin het pasgeboren kind gewasschen is, aan de kraamvrouw te drinken wordt gegeven om het losmaken van de placenta te bevorderen. De land-Dajaks gebruiken het water, waarin een aanzienlijk bezoeker zijne voeten gewasschen heeft, om hunne velden vruchtbaar te maken (St. John).

Jacobs bericht ons, dat op Atjeh, als andere middelen niet willen helpen, onvruchtbare vrouwen op het graf van den Toean salah nama gaan bidden, omtrent wien de legende het volgende verhaalt: Er was in vroeger tijd eens een eenvoudig man, die twee vrouwen had, welke als gewoonlijk zeer jaloersch op elkaar waren. Hij bewees de eene meer gunsten dan de andere en verdeelde ook zijn tijd tusschen haar beiden ongelijk, in strijd met zijne echtelijke verplichtingen. Op zekeren dag, dien hij bij de eene doorbracht en juist toen hij met deze in zeer intieme connexie was, kwam de andere ongemerkt aangeslopen en sneed hem met een rentjong (een kleinen dolk) den geheelen penis af. De man stierf weldra aan bloedverlies en werd aan den voet van het gebergte, waar zijne kampong lag en dus ook het familiegraf was, begraven. Zijn pudendum evenwel werd in de nabijheid van Boekit Seboen, eene kampong in het Zuidwesten van Groot-Atjeh gelegen, begraven en over het graf heeft men een afdak geplaatst. Derwaarts gaan onvruchtbare vrouwen nu dikwijls ter bedevaart, brengen een of ander

offer en eten, vóór ze heengaan, een weinig van de aarde van het grafheuveltje. De man zelf is bij vele Atjehers bekend onder den plastischen naam Toean Dèboh (dèboh = penis); wijl de vrouwen dien naam wat onkiesch vinden, duiden zij hem meest aan met den naam Toean salah nama (de man met den obscenen naam). Wordt nu de bedevaart met succes bekroond, dan gaat later de geheele familie, man, vrouw en kind een kandoeri (godsdienstig offermaal) bij dit graf aanrichten.

Op Atjeh bestaat het geloof, dat na den dood eener onvruchtbare vrouw een slang aan hare borsten zuigt, welk griezelig idee reeds de vrouwen er toe brengt alle mogelijke hulp in te roepen om een kind het leven te schenken.

Thévenot (relation d'un voyage fait au Levant, 1665) maakt melding van een heilige in Egypte, die aan zijn penis een steen had gebonden, welke kinderlooze en onvruchtbare vrouwen moesten kussen, indien zij zwangerschap verlangden.

Mijn reisgenoot Alfred Maass (Quer durch Sumatra) vond in de buurt van Padang in Sumatra eene heilige grot, waarheen steriele Maleische vrouwen zich begeven om kinderzegen af te smeeken. Zij maken dan een kruisje op de rotsen, als bewijs dat zij daar geweest zijn. Indien haar wensch verhoord wordt, begeven de vrouwen zich wederom naar die grot en wisschen het door haar gemaakt teeken uit.

HET KIND.

Onmiddellijk na de geboorte pleegt men bij de Menangkabau-Maleiers van Centraal-Sumatra het kind in huis met rivierwater te wasschen; eerst wordt wat water over het hoofdje gegoten en daarna het lichaam gereinigd. Bij de primitieve Ridan-Koeboes, de boschstammen, die in de aangrenzende Djambische wouden leven, zou 't kind, gelijk van Dongen meêdeelt, na de geboorte niet gewasschen, maar met bladeren en fijngeklopte boomschors afgewreven worden. Ook in Atjeh pleegt men eerst de vernix caseosa met de wollige bladen van de Solanum Poca te verwijderen en eerst daarna het kind verder met lauw water te reinigen. Zij, die niet in het bezit dezer plant zijn, maken voor dit doel gebruik van de meer ruwe, met fijne stekeltjes voorziene bladen van de aragatil, de covellia albipila Miq., die overal in het wild groeit.

In de Padangsche Bovenlanden blaast de biden het kind onmiddellijk na de geboorte door een bamboekoker op het hoofd. Nadat het gezicht vervolgens gereinigd is, wordt het kind in een witten doek gewikkeld en dan op een matje gelegd, dat één ètô lang moet zijn en in één dag is afgewerkt. Zevenmaal legt de biden het kind van de eene zijde op de andere en werpt dan een der steenen van de stookplaats door eene vensteropening naar buiten, met het doel het kind tegen alle kwade invloeden te beschermen (Van Hasselt).

Terstond nadat het Menangkabausche kind gewasschen is, krijgt het al te eten. Daartoe legt men de pisang radja in de schil op een vuurtje om haar te roosteren; de huid springt dan open, de pisangvrucht wordt uit de schil genomen en vermengd met weeke gekookte rijst, welk mengsel de vroedvrouw met den duim in den mond van den pasgeborene duwt. Het kind krijgt dit voedsel, totdat de eerste tanden voor den dag zijn gekomen; eerst dàn geeft men het ook wat ander voedsel. Als de neonatus voldoende met pisang is volgepropt, doopt de moeder de handen in een schotel met kwantanwater en laat het water van hare handen in den mond van het kindje afdruppelen. Soms krijgt het kind ook reeds terstond na de geboorte de moederborst, in den regel echter wordt met het zoogen eerst na twee of drie dagen aangevangen. Het zou wel eens voorkomen, dat de moeder de eerste week nog niet voldoende zog heeft om haar kind te voeden; dan vraagt zij eene andere vrouw in de kampong om haar kind de borst te willen geven. Deze krijgt daarvoor geene belooning, het wordt als een vriendinnedienst beschouwd; het kind geldt dan zoolang als het eigendom van de min. Zoo goed als nimmer zou het voorkomen, dat de moeder op den duur onvoldoende zogsecretie blijft houden. Mocht de afscheiding wat gering zijn, dan tracht men door massage verbetering te bereiken. Eerst wordt dan de rechterarm, te beginnen bij de vingers, naar boven toe gewreven, daarna doet men hetzelfde met den linkerarm, vervolgens wordt de hals der vrouw van achteren naar voren en beneden gemasseerd, dan de rechter rugzijde naar de borst toe, en daarop op gelijke wijze de linker rugzijde, eindelijk het rechter been en daarop het linker centripetaal gestreken en ten slotte pidjet de biden de buik, eerst rechts en daarna links, van beneden naar boven toe. In Sidjoengdjoeng moet de vrouw deze massage ondergaan, zittende op hare knieën.

Van de doekoens in Taloek vernam ik, dat, als de moeder van het kind sterft, eene jongere zuster der vrouw, ook al is die niet getrouwd en zelfs als zij nog maagd is, het kind de borst pleegt te geven. Daartoe worden bij haar het lichaam en de mammae gemasseerd en aan de tepels gezogen, waardoor melksecretie (?) zou opgewekt worden. Heeft de vrouw geene jongere zuster, dan zou een ander meisje uit de kampong deze taak op zich nemen, nadat door massage de borsten tot secerneeren gebracht zijn. Ik heb deze kwestie herhaaldelijk nagevraagd en mijn ongeloof duidelijk te kennen gegeven, echter bleef men hierbij volhouden. Iets analoogs vertelt Römer bij de Bataks, maar hier geldt het eene oude vrouw, die de taak van min op zich neemt. „Von einem sehr glaubwürdigen Zeugen" — zegt hij — „wurde mir versichert, dasz eine alte Grossmutter, bei welcher die Milchsecretion schon zeit Jahren versiegt war, ihrem Enkelkind das Leben rettete, indem sie durch Beklopfen und Massage der Brustdrüsen wieder Milchabsonderung zu erzielen wusste."

Jacobs vermeldt hetzelfde bij de Atjehers; het kind, zoo werd hem verzekerd, behoeft slechts drie tot vier dagen, telkens eenige malen daags bij de grootmoeder aangelegd te worden, om de zogafscheiding te bewerken. Opdat het kind in den aanvang niet afkeerig zal zijn van de ledige borst, druppelt men, terwijl het kind is aangelegd, aanhoudend melk op de borst in de nabijheid van den tepel.

Dergelijke waarnemingen zijn ook bij andere volkeren gedaan; zoo zag Livingstone bij de Betschuanas in Zuid-Afrika grootmoeders meermalen aan hare kleinkinderen de borst geven. Ik moet hier echter opmerken, dat wegens het huwen op jeugdigen leeftijd bij de natuurvolkeren eene vrouw reeds betrekkelijk vroeg grootmoeder kan zijn. Ook Emma von Rose, die in de Sahara reisde, merkte op, dat aan kinderen vaak door zeer oude vrou-

wen de borst wordt gegeven. Eene oude negerin, die min van den Kaid geweest was, ging nog steeds voort zijne kinderen te zoogen en had nog altijd overvloed van melk (?). Houel bericht, dat het bij de Armawiren in Kaukasië voorkomt, dat grootmoeders, dikwijls reeds zeer oude vrouwen, om hare dochters rust te geven, aan hare kleinkinderen de borst geven en dat er werkelijk zogafscheiding bestaat. Ploss noemt nog meerdere volkeren, bij welke dit verschijnsel geobserveerd is geworden, zoo bv. de Irokesen, de Indianen van Zuid-Amerika, de Arrawaken in Britsch-Guyana (Quandt). Kropf beschrijft bij de Kaffers zelfs een geval, waarbij eene overgrootmoeder haar achterkleinkindje zoogde. Volgens Reisz is het ook op Java zeer gebruikelijk, dat oude vrouwen aan kleine kinderen de borst reiken en dat dan door den prikkel van het zuigen een melkachtig secreet geleverd wordt. „Um möglichst wenig durch das Kind in der Besorgung des Haushaltes gestört zu sein, bindet sich die alte Frau das in ein Tuch eingeschlagene Kind an den nackten Oberkörper. Nach Nahrung suchend oder auch aus langer Weile, saugt das Kind an dem welken Busen seiner Pflegerin, der infolge des fortdauernden Reizes allmählich ein milchartiges Sekret abzusondern beginnt. Die nur spärlich entwickelte Flüssigkeit ist gelblich und entspricht keineswegs der Muttermilch."

Van een zoogen door meisjes, die nimmer een kind het leven hebben geschonken en niet zwanger waren, heb ik echter in de literatuur niets kunnen vinden. —

Het kind wordt in Centraal-Sumatra in den regel tot het derde levensjaar gezoogd, niet zelden echter langer.

Mohammed schreef den moeders voor haar kind twee jaren te zoogen, „als iemand (dat is de vader) wil, dat het zoogen volledig zij, moet de moeder haar kind volle twee jaren zoogen".

In Sidjoengdjoeng dient men na de bevalling aan de

vrouw een medicament toe om eene overvloedige melksecretie te bewerken. Daartoe wordt de tjoepadawortel (eene nangkasoort, Artocarpus Polyphema) in water gekookt, welk afkooksel men aan de vrouw te drinken geeft. Ook het rijkelijk eten van groenten zou volgens den doekoen de melksecretie bevorderen. Het geldt daar als zeer verkeerd, indien het kind korter dan acht maanden gezoogd wordt; zoowel voor het kind, hetwelk in dat geval krachteloos en zwak zou worden, als voor de moeder, omdat zich dan bij haar de melk met het bloed zal vermengen. Wanneer te Sidjoengdjoeng de moeder door ziekte of onvoldoende zogafscheiding (het laatste, gelijk gezegd, zeer zelden voorkomend) niet in staat is haar kind te voeden, mag het kind slechts aan eene min worden gegeven, die een zuigeling heeft van hetzelfde geslacht.

Ook in Goenoeng Sahilan werd mij medegedeeld, dat onvoldoende zogsecretie uiterst zeldzaam voorkomt. Als obat wordt in zoo'n geval gegeven de djantoeng pisang, welke na gekookt te zijn met sajoer, door de vrouw moet genuttigd worden; daarnevens wordt massage der mammae toegepast. Of wel men laat de vrouw eten ikan pandau — eene vischsoort — met djantoeng pisang. De oorzaak der onvoldoende melkafscheiding zou in den regel zijn, dat verzuimd is geworden de kraamvrouw onmiddellijk na de bevalling te masseeren of dat deze massage onvoldoende heeft plaats gehad. Grijzen vermeldt, dat het op Timor gebruik is na de bevalling een verwarmden ouden doek op de borsten der vrouw te leggen, ten einde de melkvorming te bespoedigen.

Bij de Dajaksche vrouwen zou het meermalen voorkomen, dat de eerste dagen post partum geen melk wordt afgescheiden; men geeft dan der vrouw eene soort landkrabbe, gekookt, te eten, waardoor men de zogsecretie meent op te wekken (Howell).

Bij de Javanen zijn bij onvoldoende zogsecretie een groot aantal medicamenten in gebruik. Verder wordt de vrouw uitgenoodigd bij het rijstblok te gaan zitten, terwijl de biden haar dan borst en rug met eene zalf bestrijkt. Om beurten moet dan door de echtelieden in het rijstblok gestampt worden. Verder wordt het hoofd der vrouw d r i e maal daags met water begoten. Daarbij spreekt men het volgend formulier uit: „In naam van God, den genadige, barmhartige. Ik smeek Allah, nadat ik tegen droog hout blaas en daarop sla, zonder dat water voor den dag komt, dat Allah mij helpe! Ik smeek om water! Ik klop op dit droge hout, opdat het boven voor den dag kome!”

De eerste maal, dat de kleine naar de rivier gebracht wordt om te baden, hetgeen eerst geschiedt na het afvallen van de navelstreng, heeft in sommige streken van Midden-Sumatra met allerlei plechtigheden en ceremoniën plaats. Bij van Hasselt leest men daaromtrent het volgende: „Is het kind een jongen, dan houdt de doekoen een kris in de hand, terwijl zij voor een meisje soebangs in de ooren draagt. Om den schadelijken invloed van booze geesten te weren, heeft het kind dasoens (witte uien) aan handen en voeten gebonden en wordt op zijn hoofd wat betelkalk gesmeerd. Met hetzelfde doel is de doekoen voorzien van een handvol setjerekbladeren (Clausena Sumatrana), van een mes, en een in den vorm van een doezelaar opgerold lapje, dat wordt aangestoken. Al deze voorbehoedmiddelen heeten panoelaq setan, evenals de gepofte rijst, die na het baden van het kind in de rivier wordt gestrooid om de watergeesten te verzoenen. Bij het gaan en huiswaarts keeren houdt eene der vrouwen een pajoeng boven het kind, om het tegen de zonnehitte te beschermen. Dadelijk nadat men te huis is gekomen, maakt de doekoen een hangmat, die gedurende drie dagen gebruikt wordt om het kind te wiegen. Ten einde

alle ongeluk af te weren en het kind voor stuipen te behoeden, wordt het in de hangmat eenige oogenblikken berookt, onder het uitspreken van een doah. De doekoen legt daartoe in een soekè een eekhoornnest, met spinrag uit de woning en vuil van de bolai of van het dorpsplein. Zij doet bij dit alles een stuk brandend hout en plaatst de soekè met den rookenden inhoud onder de wieg. Een maal, waaraan de doekoen en één of meer orang siaq deelnemen, besluit het huiselijk feest." Volgens Willinck is het toeroen mandi waarschijnlijk niet van Islamitischen oorsprong; het kan zijn, dat de ceremonie reeds door de Hindoes in de Menangkabausche wereld werd gebracht, gelijk onze doop oorspronkelijk waarschijnlijk eveneens afkomstig is van de menschen, die aanvankelijk aan den Ganges leefden.

Het berooken van den pasgeborene, met het doel onheil en boozen invloed van het kind af te houden, is een bij vele volkeren bestaand gebruik (Ploss: Das Kind in Brauch und Sitte der Völker. I p. 283).

Skeat schrijft, dat bij de Maleiers van Malakka het kind na het baden door verschillende brandende bladeren berookt wordt om de booze geesten, die het bloed van het kind willen uitzuigen, te verdrijven.

Eveneens bij vele andere stammen van den Indischen Archipel gaat het eerste bad met bijzondere plechtigheden en bepaalde gebruiken gepaard. Interessant is hetgeen van Eck daaromtrent verhaalt bij de Alfoeren van Menado. Bij hen wordt het eerste bad met veel ceremonieel gevierd en wordt door de priesters bij deze feestelijkheid een varken geslacht. „Tijdens het baden werpt een der priesters een brandend stukje hout, een notedop en een stuk kemiri in het water en terwijl deze voorwerpen den stroom afdrijven, spreekt hij den wensch uit, dat alzoo alle ziekten aan het kind mogen voorbijgaan. Eene aanroeping van de geesten der afgestorvenen be-

sluit de plechtigheid. Op den terugtocht zien allen angstvallig beurtelings rechts en links of misschien niet een slang dan wel een muis zich over den weg beweegt of, om als een Alfoer te spreken, „den feestelingen bij ongeluk in de oogen komt steken". Mocht zich dat ongeluk voordoen, dan is de geheele plechtigheid van nul en geener waarde en moet men den volgenden dag van voren af aan beginnen. En dit onheil zou gewis komen, als een der deelnemers uit den stoet het ongeluk had van te niezen of zoo onvoorzichtig was hardop de woorden slang of muis te noemen". Het niezen wordt ook bij andere stammen in Indië als een onheilbrengend voorteeken beschouwd. Wanneer op Atjeh de moeder juist aan het rijst wannen is geweest en zij heeft de wan op het erf laten staan, dan moet zij oppassen, dat het kind er niet te dicht bij komt. Immers indien dit bij toeval eens boven de rijstwan mocht niezen, wat door de stof, bij het wannen veroorzaakt, licht zou kunnen gebeuren, dan zou dat het kind ongetwijfeld stuipen, en daardoor den dood bezorgen (Jacobs).

In Europa gold reeds bij de oude Grieken het niezen als een voorteeken; ik verwijs daartoe naar Xenophons Anabasis Lib. III Cap. II 9; daar ter plaatse wordt het echter als een gunstig voorteeken beschreven [1]). Wundt meent, dat men zich bij het niezen steeds voorstelt, dat een den niezenden persoon vreemde daemon het lichaam verlaat. Deze geest kan men zich nu echter als een goede of kwade denken; en dit beheerscht de verschillende beteekenis, die aan het niezen wordt toegekend. De Zoeloes plegen zich bij het niezen te zegenen, omdat zij daarin een teeken zien, dat de beschermende geest

[1]) Volgens Bellaar Spruyt is deze voorstelling afhankelijk van de animistische denkbeelden der Grieken en zag men daarin de uiting van een vreemden geest, die tijdelijk in het lichaam huist.

van een hunner voorouders in hun lichaam was gevaren; de negers van Calabar daarentegen zijn gewoon in dat geval afweerbewegingen te maken, omdat zij meenen, dat bij het niezen een booze geest het lichaam verlaat, dien zij willen verjagen. In dien geest zouden ook de verschillende opvattingen, welke de bewoners van den Indischen Archipel omtrent de beteekenis van het niezen bezitten, te verklaren zijn.

Meerdere stammen van den Archipel zien in het niezen een teeken, dat een zieke zal genezen. Kruyt vond dit geloof bij de Toradja's, de Minahassers, Makassaren, Olo Ngadjoe, Olo Doesoen, Javanen, Angkolaers, Amboneezen, Toba bataks, de Bataks van Si Baloengoen en Karobataks; het hangt volgens hem samen met het idee, dat het niezen beteekent een terugkeer der zielestof, die tijdens de zieke het lichaam heeft verlaten. Het niezen geldt echter ook wel als een teeken, dat de zielestof 't lichaam verlaat.

„Nu kan het uittreden van de zielestof" — aldus Kruyt — „waarvan niezen het gevolg is, ook ontstaan, doordat een ander die zielestof lokt. Dit kan geschieden, doordat vrienden veel aan ons denken, en hieruit moet het geloof bij sommige volken zijn ontstaan, dat wanneer men op reis niest, dat een teeken is, dat vrienden aan hen denken. Wanneer het een vijand of een slechte geest is, die de zielestof heeft weggelokt, kan dit natuurlijk veel kwaad; vandaar, dat wij bij enkele volken vinden, dat zij eene verwensching uiten, wanneer zij niezen, welke verwensching dan den vijand of den geest treft. Uit deze overweging moet dan ook het geloof zijn ontstaan, dat niezen een slecht voorteeken is."

Wij zien dus uit bovengenoemde voorbeelden, hoe bij den eenen stam het niezen als een ongunstig teeken is gevreesd, als zijnde een voorteeken van ziekte of onheil, zooals o. a. bij de Atjehers en Alfoeren het geval is, ter-

wijl bij andere stammen het niezen van den patient gaarne wordt waargenomen, daar men meent, dat de zieke dan spoedig zal herstellen. De laatste meening bestond vroeger ook in Holland. —

Uit de boven aangehaalde voorbeelden is reeds gebleken, dat het eerste bad, hetwelk de jonggeborene ondergaat, meer beteekent dan eene eenvoudige reiniging, maar dat daarmede dikwijls tevens bedoeld wordt éen verweermiddel tegen booze invloeden, met name een afweer tegen booze geesten, die het kind belagen. Aan het water wordt zulk een beschermende en afwerende invloed toegekend. De Alfoeren plegen bij 't eerste baden van het kind uit te spreken: „Het water moge met zich nemen ziekten, verwardheid en slechte droomen" (Wilken: Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren van de Minahassa).

Graafland bericht, dat vooral bij epidemieën de inlanders van de Minahassa gebruik maken van water, om de booze geesten, welke als de oorzaak der epidemie beschouwd worden, te verjagen. Volgens Riedel plegen de Alfoeren van Boeroe bij eene pokkenepidemie de booze geesten te verdrijven en zich dan te baden, opdat zij niet meer door de daemonen zullen aangetast worden.

Ook bij de Bataks, de inlanders van Nieuw-Guinea en nog andere volkeren van onzen Archipel komen dergelijke gebruiken voor. Bij de bewoners van Midden-Sumatra zou volgens de meening van Wilken deze gedachtengang van vóór den invoer van den Islam dateeren en heeft men daarin een overblijfsel uit den heidenschen tijd te zien.

Van Hasselt deelt mede, dat bij de Menangkabauers der Bovenlanden de overtuiging bestaat, dat als een kind geboren wordt, booze geesten, de ibilijs ontstaan en dat men die van de jonggeborene en ook van de moeder kan afhouden door zorgvuldige reiniging. Ook in de lager gelegen streken vernam ik van de inlanders, dat reinheid

als een goed middel geldt om de hantoes te weren, daar deze het liefst aantasten menschen, die zich onvoldoende wasschen of in woningen binnendringen, die niet genoeg worden schoongemaakt.

Volgens Mayer zou het bij de Javanen de Koenti anaq, d. i. de verleidster of plaagster der kinderen, zijn, die er op uit is de pasgeborenen kwaad te doen. Het algemeen bijgeloof geeft aan dat spook de gedaante eener schoone, altijd vroolijke, maar schril lachende vrouw met over den grond sleepend haar en verleidelijke vormen, doch met het gebrek, dat zij geen schaamdeelen heeft, maar in de plaats daarvan slechts eene opening, die door het geheele lichaam gaat; vandaar dat deze geest ook wel „soendel bŏlong” d. i. „doorboorde lichtekooi” genoemd wordt.

Dat inderdaad het eerste bad meer beteekent dan eene simpele reiniging, blijkt ook uit 't feit, dat bij sommige stammen daarmede gepaard gaat, zooals bv. bij de Bataks het geval is, de naamgeving aan het kind. Ook bij de Negritto's op de Philippijnen moet dit het geval zijn (Wundt-Lauff: Deutsche geograph. Blätter, Bremen 1877). —

Meervoudige geboorten komen volgens de doekoens in de Kwantanstreek zelden voor; de biden van Taloek vertelde mij slechts éénmaal eene vrouw ter zijde gestaan te hebben, die van eene tweeling beviel. Eene oorzaak van eene meervoudige graviditeit wist zij mij niet op te geven; het wordt weer toegeschreven aan den wil van Toean Allah. In Sidjoengdjoeng, meer kustwaarts gelegen, zouden tweelingen niet zoo zeldzaam zijn. Te Goenoeng Sahilan werd mij als reden van zulk eene meervoudige zwangerschap opgegeven, dat de vrouw gedurende hare graviditeit twee met elkaar vergroeide pisangs heeft gegeten, eene opvatting, die algemeen onder de inlanders van onze Oost wordt aangetroffen. Ook in Europa bestaat bij enkele volken zooals bij de Roemeniërs, de meening, dat eene vrouw een tweeling zal krijgen, als zij tweelingvruchten

eet (Dan: Volksglaube der Rumänen in der Bukowina). Verder meent men in Goenoeng Sahilan, dat tweelingzwangerschap zal ontstaan, indien de vrouw gedurende de eerste drie maanden harer graviditeit geslachtelijke gemeenschap pleegt (superfoetatie!).

Ook in andere gebieden van den Indischen Archipel vindt men opgegeven, dat meervoudige geboorten onder de inlanders zeldzaam zijn [1]). Zoo maakt Riedel daarvan melding bij de bewoners van den Seranglao- en Gorongarchipel, bij welke als oorzaak der tweelingzwangerschap wordt opgegeven, dat de vrouw tijdens hare graviditeit op haar rug met wijdgeopende beenen gelegen heeft, hetgeen eene bedekte spreekwijze zou zijn, eveneens doelende op de uitoefening van den coitus na de conceptie, waarvan dan eene tweede bevruchting het gevolg is.

Bij de Niassers werd vroeger de geboorte van een tweeling altijd als een onheil beschouwd, de kinderen werden terstond gedood, terwijl de ouders een geheel jaar als onrein golden. Volgens Durdik gold bij hen zulk eene geboorte als een slecht voorteeken, van misgewas, brand, zware epidemieën, veeziekte etc. Deze schrijver vermeldt verder, dat één der kinderen, in den regel het zwakste, ten doode wordt gedoemd door het in de wildernis te leggen of doordat de moeder het met opzet slecht voedt; ja in sommige gevallen zou de moeder met eigen hand een der beide kinderen wurgen. Ook Rappard beschrijft dit gebruik bij de Niassers.

Bij de Dajaks der Westerafdeeling golden tweelingen van hetzelfde geslacht als een gunstig, van verschillende sekse als een infaust teeken. De knaap moest dan als slaaf aan den vorst worden afgestaan. De Makassaren en Boegineezen haten eene tweelinggeboorte, omdat zij daarin

---

[1]) Van Buuren noteerde op 564 partus van inlandsche vrouwen op Java 22 maal (3,9 %) de geboorte van een tweeling.

een bewijs van overspel zien. Ook bij de Jakoens van Malakka brengen tweelingen de trouw der moeder in verdenking (Stevens). Deze meening bestond vroeger ook in Holland (van Andel). Volgens Duval zou de geboorte van mannelijke tweelingen bij de Dajaks onheil aanbrengen, daarentegen eene vrouwelijke tweeling geluk geven. Bij de Igorroten wordt het kind, dat 't laatst geboren is, gegeven aan hem, die er zich over ontfermen wil; zijn er geen liefhebbers, dan wordt het geworgd of levend begraven. Jacobs vermeldt, dat als eene Balineesche vrouw van eene tweeling bevalt van verschillend geslacht, de moeder onmiddellijk na de bevalling naar de begraafplaats moet loopen, waarheen haar de beide kinderen worden nagedragen en dat zij aldaar in een in der haast opgericht hutje gedurende drie nieuwe manen moet verblijf houden, terwijl haar het voedsel wordt toegezonden. Haar huis wordt in de asch gelegd, zoodat ook de man en de overige familieleden hun fortuin elders moeten zoeken; de desa, waarin de woning stond, wordt gereinigd, de tempels der desa, op een paar uitzonderingen na, n.l. die aan de nagedachtenis der dooden zijn gewijd, gedurende 60 dagen gesloten, er moeten veel offers worden gebracht en de desa, alsmede de moeder en de kinderen met toja tirta (wijwater) besprenkeld; dit alles heeft ten doel om de bloedschande uit te wisschen, die de tweelingen in utero zouden hebben gepleegd. Vroeger moesten in zoo'n geval ook menschenoffers gebracht worden.

De Atjehers meenen, dat de beide tweelingkinderen ééne gemeenschappelijke placenta hebben; sterft, zij het ook op lateren leeftijd, een der tweelingen, dan zal ook spoedig de andere het leven moeten laten (Jacobs).

Een eigenaardig gebruik zou volgens Beyers van der Vlugt (Practische mededeelingen op het gebied der verloskunde in Indië) bij de Javanen bestaan: als op Java eene vrouw van een drieling bevalt, moet de kraamvrouw

op handen en voeten het vertrek rondkruipen en zemelen met water — hondenkost — eten, omdat volgens het gevoelen van den inlander eene dergelijke bevalling aan de dieren gelijk maakt. —

Evenzoo zou het in Taloek zeldzaam voorkomen, dat een kind met den helm geboren wordt. De biden wist slechts, dat lang geleden zich daar zulk een geval had voorgedaan; dat kind zou wit bloed gehad hebben. Het was op tweejarigen leeftijd gestorven en lachte op het oogenblik, dat het stierf, waaruit men moest afleiden, dat het een bovennatuurlijk, heilig wezen voorstelde. Dàt was ook daardoor duidelijk gebleken, doordat de vader, die vroeger altijd zeer arm was geweest, terstond na de geboorte van dit kind welvarend is geworden. Het kind was niet in staat booze geesten te herkennen. Het bezit van wit bloed, als bewijs van bijzondere kracht, wordt ook bij andere inlandsche stammen aan bepaalde personen toegekend; zoo meenen de Boegineezen, dat het vorstelijk geslacht wit bloed zou hebben. Ik teeken hierbij aan, hoe in Europa langen tijd de voorstelling bestond, dat lieden van adel blauw bloed zouden hebben. De oude Grieken meenden, dat de goden geen rood bloed bezitten, omdat zij niet als de menschen rooden wijn drinken.

Ook in Goenoeg Sahilan schrijft men aan kinderen, die met den helm geboren worden, bijzondere eigenschappen toe; zij kunnen geen wonden door ijzer krijgen en worden in den regel later zeer rijk; het zijn dus gelukskinderen; ook daar werd ontkend, dat deze kinderen in staat zijn daemonen waar te nemen.

Riedel vertelt, dat op Ambon kinderen, met den helm geboren, zeer gelukkig worden geacht; zij zijn bijzonder scherp van gezicht en herkennen de geesten der voorouders en ook de booze geesten. Bij de geboorte wordt het helmvlies onder den hals geopend, vervolgens gedroogd en bewaard en als het kind later ziek mocht

worden, legt men het vlies in water en wordt dit water aan het kind te drinken gegeven.

Op Halmahera is het geloof aan lieden, die hunne medemenschen verderven, algemeen. Deze duivels, zooals Campen ze noemt, vergasten zich voornamelijk aan pas begraven lijken, zoodat het noodig is om iemand, die met den helm geboren is, en daardoor het vermogen heeft geesten te zien, na de begrafenis op de begraafplaats de wacht laten houden.

Bij de Topantoenoeasoe van Centraal-Celebes zou de vader den helm zorgvuldig drogen en bewaren om het als paliasi (pakuli) d. w. z. voorbehoedmiddel in den strijd te gebruiken. Dusdanige kinderen worden zeer door de ouders begeerd.

Op Atjeh pleegt men kinderen, die met het helmvlies geboren worden, voor onkwetsbaar te houden. Om te weten, of zij deze eigenschap in hoogen graad bezitten, steekt men in het vlies een kokosnoot en wacht nu, totdat die gaat ontkiemen. Breekt de kiem door het vlies heen, dan is men teleurgesteld, maar wordt die door het vlies tot scheven groei gedwongen, dan is men zeker, dat het kind onkwetsbaar zal zijn. Men bewaart het vlies en geeft het in verbranden vorm aan het kind te eten bij gelegenheid zijner besnijdenis (Snouck Hurgronje). Alleen door Mayer vond ik van eene nadeelige werking van het helmvlies gewag gemaakt; volgens dezen schrijver zou bij de Javanen, wanneer een kind met den helm (boengkoes) geboren wordt, het helmvlies in den regel in den kali geworpen worden, en zelden bewaard blijven, omdat de helm door velen beschouwd wordt als een doodend omhulsel, dat men moet verwijderen om het leven van het kind te verzekeren. Anderen zien in den helm echter juist een voorbehoed- en beschermmiddel en bewaren daarom het vlies, na het ingezouten en gedroogd te hebben. Als het kind dan op reis wordt meegenomen of het gaat

later zelf op reis, wordt het gedroogde helmvlies aan een band om zijn buik als „sarat" bevestigd.

Bodin vermeldt, dat in de volksbegrippen bij de Franschen het helmvlies als geluk aanbrengend wordt beschouwd, als het rood van kleur is; daarentegen zou eene loodachtige kleur op onheil wijzen. Van Andel schrijft, dat in Voorst de meening bestaat, dat een kind, hetwelk met een helm geboren wordt, later meer gevaar zal loopen voor ongevallen; echter kan dit voorkomen worden door het kind den helm te doen nuttigen in melk of pap. De beide laatste opvattingen en de door Mayer bij de Javanen beschreven, zijn de eenige voorbeelden, mij bekend, waarbij aan het helmvlies eene nadeelige beteekenis wordt toegekend.

Wanneer het in Atjeh gebeurt, dat een kind ter wereld komt met eenige bloedstremsels in het gesloten handje, dan worden deze zorgvuldig bewaard en gedroogd, om ze later door het kind als amulet te doen dragen, waardoor het onkwetsbaar zal zijn.

Volgens Snouck Hurgronje koesteren op Atjeh de inlanders ook groote verwachtingen van kinderen, die in voetligging geboren worden of wier voeten het eerst voor den dag komen; dergelijke individuen zouden van nature een grooten aanleg voor massage bezitten; bovendien zou hun gebed of hun speeksel in allerlei nooden helpen. Eene dergelijke opvatting vond ik door Durdik bij de Niassers opgeteekend, die van meening zijn, dat een in voetligging geboren kind later veel talent zal hebben om bij anderen beenbreuken en ontwrichtingen te genezen. Bij eene fractuur trachten zij eerst door de extremiteit krachtig te wrijven de breukeinden te reponeeren. Daarna wordt eene pap gemaakt van de smerige massa, die men uit zwaluwnesten haalt, welke massa met olie wordt vermengd en op de fractuurplaats wordt aangebracht, waarna men een doekverband aanlegt. Klaagt de pa-

tiënt over pijn en hitte onder het verband, dan wordt het verbonden lid in een uitgeholden pisangstam gelegd, hetgeen eene verkoelende en pijnstillende werking zou hebben. Het verband blijft vier weken liggen, hetgeen gewoonlijk voor de genezing voldoende zou zijn, omdat volgens Durdik beenbreuken bij de Niassers bijzonder snel plegen te genezen. —

De schijndood van het pasgeboren kind is den inlanders van Centraal-Sumatra bekend. In Taloek blaast de biden, wanneer een kind asphyctisch ter wereld komt, kwantanwater in den mond en in het gelaat van den neonatus, net zoolang totdat het begint te ademen. Ik vermoed, dat dit tevens ten doel heeft levensgeest aan het kind toe te blazen. In Sidjoengdjoeng wordt in zoo'n geval het geheele lichaam van het kind met koud water begoten en tevens op het hoofd van den pasgeborene geblazen, waarbij natuurlijk allerlei bezweringsformulieren moeten worden uitgesproken. De biden van Goenoeng Sahilan rammelt vóór het oor van 't asphyctische kind met een blikken bus, waarin zich schelpen bevinden of wel zij spuwt rivierwater op het gelaat, de borst en den buik of door een bamboepijp in het oor van het schijndoode kind. In Soengai Batoeng worden de sitawar, sidingin en sikoempaibladen, verder de tjikarau plant en de boenga raja in water uitgewrongen, welk water men dan over het lichaam van het kind uitgiet.

Op Bali — zoo vertelde mij dokterdjawa Emor — worden asphyctische kinderen met water op de borst begoten en verder met een kelorblad flink op het lichaam geslagen.

In Europa bestond de gewoonte om schijndoode kinderen met koud water te besprenkelen of daarin te dompelen reeds vóór het Christendom. „Es wird angenommen, dasz die christliche Kirche diesen Gebrauch hinübernahm und die Taufe der in der Geburt gefährdeten Kinder

(etwa im 14. Jahrhundert) einführte, weil sie ihre belebende Wirkung erkannte" (Rumpe). —

Men vindt bij vele anthropologen opgegeven, dat aangeboren deformiteiten bij de natuurvolkeren minder voorkomen, dan bij cultuurvolkeren het geval is.

Deze opgave leest men ook bij Waitz (anthropologie der Naturvölker). Marsden schrijft in zijne „History of Sumatra": „I scarcely recollect to have ever seen one deformed person among the natives". Ook van Hasselt's aandacht trok het, dat hij onder de tallooze menigte van Midden-Sumatra geen enkelen gebrekkige te zien kreeg. Of hij hiermede meer speciaal aangeboren misvormingen op het oog had, blijkt niet nader.

Ludeking zegt, dat onder de Maleiers der residentie Agam (Padangsche Bovenlanden) misvormingen zeer zeldzaam zijn. Ook Jacobs uit zich omtrent de Atjehers in gelijken zin: „Evenals elders in Indië mist men ook op Atjeh de massa misvormden, zooals men die in de straten van onze Europeesche steden gewoon is te ontmoeten. Ik heb tot dusverre nog geen misvormden Atjeher gezien, tenzij men onder dien naam de in den oorlog verminkten zou willen doen doorgaan. Hermaphroditisme zou hier en daar voorkomen. In Kemala bevindt zich onder het gevolg van den Pretendent-Sultan een man, die op het epigastrium onder of aan den processus ensiformis een bijna volkomen ontwikkeld menschenhoofd heeft, dat bij den hals in het lichaam als het ware is ingeplant. Aan dit hoofd, waarvan de kruin slechts weinig behaard is, bevinden zich een paar oogen, die evenals de mond gesloten zijn; ook de neus en ooren zijn goed ontwikkeld. Op Kota Radja loopt een dwerg rond."

Door mij werden in Midden-Sumatra echter wel degelijk aangeboren deformiteiten opgemerkt; zoo zag ik eene dupliciteit van den duim en den grooten teen bij een jong

meisje; verder eene vergroeiing van twee vingers; dan een geval, waarbij aan de rechterhand de middelvinger slechts uit één kootje bestond, terwijl de vierde vinger slechts twee leden bezat; het periphere kootje van den vierden vinger was naar de handpalm omgebogen. Beide vingers, de middel- en ringvinger, stonden door een huidbrug met elkaar in verbinding. Ook constateerde ik drie gevallen van aangeboren armdeformiteit en meerdere hazenlippen; bij een man bemerkte ik, dat de vierde vinger van beide handen slechts uit twee kootjes bestond; in een ander geval was de ringvinger der rechterhand langer dan de middelvinger, terwijl de pink slechts uit twee leden gevormd was. Ten slotte vermeld ik nog eene afwijking, waarbij de middelvinger der rechterhand korter was dan de wijs- en ringvinger. Ook een aangeboren coloboma iridis werd door mij gezien. Door de inlanders van Centraal-Sumatra worden deze aangeboren afwijkingen toegeschreven aan den invloed van booze geesten of wel doordat de vrouw of de man gedurende de zwangerschap iets gedaan heeft, wat in dien tijd verboden is. Deze voorstelling vindt men ook bij de andere inlanders van den Archipel; zoo vertelt Riedel, dat op Boeroe eene vrouw van een kind met een hazenlip zal bevallen, als zij gedurende hare graviditeit vóór de deur harer woning heeft zitten eten. Vetter deelt mede, dat de Jabimvrouwen van Nieuw-Guinea tijdens hare zwangerschap geen vette dingen mogen eten, daar anders het kind mismaakt zal ter wereld komen. Op Java meenen de inlanders, dat een misvormd kind zal geboren worden, indien de moeder tijdens hare dracht een mismaakte heeft uitgelachen of wel doordat de man een dier heeft geslacht. Is hij slager van beroep dan moet hij zich bij het slachten met het volgend beklag tot het foetus wenden: „O wicht! ik dood deze koe, maar het zal gauw gedaan zijn; je moet dus niet onvoldragen of wanscha-

pen ter wereld komen" (Kreemer). Ook het eten van wormstekige vruchten doet volgens de Javaansche begrippen een mismaakt kind geboren worden. Bij de bewoners der Oeliasers mag de echtgenoot, als zijne vrouw zwanger is, geen bamboe splijten, want dan zal het kind met een hazenlip ter wereld komen. De Karo-Bataks zijn van meening, dat het kind eene dusdanige afwijking zal vertoonen, wanneer de ouders bij de huwelijksaangelegenheden meineed hebben gepleegd. Snouck Hurgronje schrijft, dat ook bij de bewoners der Gajolanden op Sumatra de voorstelling bestaat, dat aangeboren lichaamsgebreken het gevolg zijn van het feit, dat de vader tijdens de zwangerschap zijner vrouw een of ander verboden ding heeft uitgehaald, bv. een dier geslacht, touw gedraaid etc. Collega Emor op Bali zei mij, dat daar de geboorte van een mismaakt kind als een straf van de dewa beschouwd wordt, omdat de bewoners hun plicht tegenover de goden verzuimd hebben, bv. doordat zij geen offerfeest gevierd hebben. Wanneer op Bali eene vrouw of een huisdier van een misvormd kind bevalt, beschouwt men zulks als een voorteeken, dat aan de betreffende dessa onheil overkomen zal. Den vorst moet onmiddellijk daarvan kennis gegeven worden, die dan een godsdienstig feest doet aanrichten, om de vertoornde godheid te verzoenen.

Volgens von Rosenberg (Der Malayische Archipel) ziet men op Nias slechts zelden mismaakte individuen; op de Mentawei-eilanden zag hij geen enkelen misvormde. Rappard schrijft, dat op Nias de geboorte van een gebrekkig kind als onheil aanbrengend wordt beschouwd en daarom het kind heimelijk wordt omgebracht.

Op Atjeh zal eene vrouw van een misvormd kind bevallen, als zij tijdens de menstruatie gecohabiteerd heeft. [1])

---

[1]) De Atjehsche vrouw mag tijdens de menstruatie geen deel hebben aan het gebed, evenmin aan godsdienstige maaltijden noch aan alles wat

Bij de bespreking van het albinisme hebben wij gezien, hoe bij meerdere inlanders deze aangeboren afwijking wordt toegeschreven aan geslachtelijke gemeenschap van de vrouw met een boozen geest. Ook in Europa achtte men in de Middeleeuwen aangeboren lichaamsafwijkingen veroorzaakt door cohabitatie eener vrouw met den duivel; zelfs Luther was daarvan nog overtuigd (Möhsen, Band II).

Riedel zag bij de inlanders van den Babararchipel meerdere gevallen van polydactylie; eveneens heeft Forbes bij de Rawas-Koeboes van Soeroelangoen meermalen eene verdubbeling van vingers waargenomen. Door Hagen werd die afwijking bij de Koeboes niet geconstateerd. Pickering noteert bij de Polynesiërs het veelvuldig voorkomen van aangeboren deformiteiten, terwijl Klaatsch op Java verscheidene gevallen van dupliciteit van den duim en den grooten teen heeft gezien. —

Het interesseerde mij na te gaan, of ook bij de inlanders van Centraal-Sumatra de voorstelling bestaat, eenerzijds, dat eene vrouw bevallen kan van een dier, eene plant of eenig levenloos voorwerp, dan wel, dat uit eene plant of een dier een mensch kan geboren worden. „L'homme, à l'état de nature, a toujours retrouvé une analogie, si intime entre le règne végétal et le règne animal et spécialement entre la vie des plantes et celle des hommes, qu'il a toujours supposé une sorte de correspondance (fatale) entre les uns et les autres" (Guberna-

---

eenigszins den godsdienst raakt; dus mag zij ook niet helpen aan het gereedmaken van het offermaal en in de vastenmaand moet zij gedurende dien tijd het vasten staken. De zeer orthodoxen zullen zelfs niets gebruiken van hetgeen eene menstrueerende vrouw heeft aangeraakt. Gedurende de periode mag zij verder geen bad gebruiken of zoodanige zaken eten, die op den duur van het proces van invloed kunnen zijn. Zoodra de menstruatie is afgeloopen, moet de vrouw eerst een zuiveringsbad nemen, waarbij alweer een zeker voorgeschreven formulier moet worden uitgesproken (Jacobs).

tis: La mythologie des plantes). Van nog ouder datum is echter de verwantschap, welke tusschen mensch en dier wordt verondersteld. Dit blijkt o. a. ook daaruit, dat in de beeldende kunst de plant eerst veel later dan het dier met den mensch wordt afgebeeld (Woermann: Geschichte der Kunst). In Taloek zelf hadden de doekoens van eene dergelijke gebeurtenis nimmer gehoord, wel was het hun bekend, dat in Singapore het geval zich had voorgedaan, dat eene vrouw van een kippenei bevallen was. Te Sidjoengdjoeng, zoo vertelde mij de doekoen, had vroeger wel bij de inlanders de overtuiging bestaan, dat eene vrouw van eene plant of dier bevallen kan. Ook zou zich in den kampong eene oude vrouw bevinden, wier grootmoeder een aap was geweest.

De doekoens van Goenoeng Sahilan vertelden mij, dat het daar wel is voorgekomen, dat eene vrouw niet zwanger was van een menschelijk foetus, maar van een slang of een krokodil. Deze dieren worden echter niet geboren, maar blijven in het lichaam der vrouw voortleven. De biden is in staat eene dusdanige graviditeit te herkennen. Als oorzaak van eene dergelijke zwangerschap wordt aangenomen, dat de vrouw gedroomd heeft met een anderen man dan haar wettigen echtgenoot gemeenschap te plegen. Ook overspel kan de oorzaak van zulke abnorme toestanden zijn. Dat uit een dier of eene plant een mensch zou geboren worden, hadden deze inlanders nimmer gehoord. Vroeger hebben ook de Menangkabauers stellig aan deze mogelijkheid geloofd; dit blijkt o. a. uit hetgeen de legende omtrent de eerste bevolking van Sumatra vertelt: Soetan Sari Maharadja di Radjŏ was de zoon van Soelthan Iskander Zoel Karnaini (Alexander de Groote). Toen deze met zijn broer op reis was naar het eiland Langkapoeri, wist hij zich met behulp van zijn slimmen goudsmid Si Auli van de gouden kroon zijns vaders meester te maken, waarna hij op Poelau Amèh

(Sumatra) aankwam. Van dit groote eiland bestond toen nog slechts de bergtop van den Marapi, waarop Soetan Sari zich vestigde. Door het afnemen der zee is er later een uitgestrekt land gevormd, waarover zijne kinderen de gebieders werden. De vorst had nl. een tijger, een hond en een kat bij zich, die door Gods beschikking ieder een kind ter wereld brachten. Deze kinderen werden de stamvaders van de Menangkabausche bevolking der Padangsche Bovenlanden (van der Toorn).

Ook bij andere stammen van den Indischen Archipel, zijn dergelijke verhalen in omloop. Nieuwenhuis vertelt, dat volgens het Dajaksche scheppingsverhaal zoowel mensch als dier door twee hemelsche geesten uit boomschors zijn gevormd.

Bastian meldt daaromtrent het volgende: „Von Raja Tjatjor, Sohn des ersten Hantu, stammte Raja Moela, der mit den aus einem Bambus geschnittenen Frauen den Sohn (Demang Gera zeugte, von dem die Dayak (von Rambai) stammen. Nach dem Rambai-Dayak zerschnitt Radja Moela einen Pisangbaum (bei Mangel an Frauen) in drei Bilder (Bintang Moega, Roeway Mana en Antala) und unter den Söhnen Pera's (von Bintang Moega geboren) wurde Patie Landa zum Ahn der Weissen und Patie Kara zum Ahn der Rambai-Dayak."

De Tjarita Brakaj, een Madoereesch verhaal, vertelt van eene vrouw, die een leguaan ter wereld bracht, terwijl in eene Bataksche legende sprake is van eene vrouw, die een groene hagedis het leven schonk. De leguaan veranderde later in een schoonen jongeling en de hagedis in eene jonkvrouw.

Albert Kruyt geeft in zijn hoofdstuk: „Zielestof van Dieren-Verwantschap van mensch en dier" (Het animisme in den Indischen Archipel) meerdere zulke voorbeelden op. De oorsprong, de beteekenis van die verhalen is volgens hem gelegen in het feit, dat de inlanders de ziele-

stof van het dier en de plant kwalitatief niet verschillend achten van die van den mensch; zij is geheel gelijkwaardig aan die van den mensch, alleen is zij niet zoo sterk; het verschil ligt alleen in het kwantitatieve. Van de Niassers vond ik nog in Rappard's opstel vermeld, dat zij het eerste menschenpaar op bevel van Lowalangi uit de vruchten van den Tora'aboom geschapen achten.

De Menangkabauers der Bovenlanden gelooven, dat eene vrouw bevallen kan, zonder dat zij met een man omgang heeft gehad. Volgens de overlevering werd de Toeankoenan Kiramat, de heilige van Kota Gadang uit eene vrouw geboren, die zwanger geworden was door het drinken van eenige waterdruppels, die zich op een Kaladiblad bevonden (Roloff).

Eene vorstin van Menangkabau werd zwanger, nadat zij een stukje kokosnoot had gegeten. De overgebleven stukken werden door een buffel, een paard en een hoen opgegeten, die daardoor de moeder werden van den stier Binoeang, den hengst Si Gumarang en den haan Si Kamantan. In Goenoeng Sahilan werd mij medegedeeld, dat eene vrouw zwanger kan worden, als zij droomt met een man gemeenschap te hebben. Ook gelooven de Maleische vrouwen der Padangsche Bovenlanden, dat er conceptie kan plaats hebben, doordat een geest tot haar is gekomen. Bij de bespreking van het albinisme hebben wij gezien, hoe de vrouwen op het aan Sumatra's Westkust gelegen eiland Nias van deze opvatting misbruik maken, door een geest van hare graviditeit te beschuldigen.

De inboorlingen van de Loeang Sermata-eilanden achten zich ontstaan uit eene vrouw, die door den Zuidenwind bevrucht werd. Ook cohabitatie met een ster of de aanraking door eene vrucht kan, gelijk wij reeds gezien hebben, volgens de opvatting van vele inlandsche stammen, zwangerschap ten gevolge hebben.

Dat gemoedsbewegingen der zwangere vrouw haar in-

vloed kunnen doen gelden op het kind, waarvan zij gravida is, deze voorstelling wordt ook in Midden-Sumatra aangetroffen. Wanneer eene zwangere vrouw schrikt bij het zien van een aap zal haar kind op een aap gelijken (verzien!).

Een aardig staaltje van deze opvatting geeft Jacobs van de Balineezen. Als de inlanders van Bali gespikkelde runderen willen hebben, geven zij aan de zwangere koe van tijd tot tijd gesneden gras of bladeren te eten, vermengd met een paar handen vol levende djankriq's (acheta sylvestris). Telkens springt, als de koe eet, een of meer dier insecten in haar gezicht, hetgeen de koe doet schrikken, ten gevolge waarvan op de huid der vrucht eene witte vlek ontstaat. Dit doet denken aan het verhaal in het Oude Testament van de gespikkelde schapen van Laban. Om een groot aantal bonte lammeren te doen werpen plaatste Jakob een aantal gedeeltelijk afgeschilde stokken zoodanig, dat de schapen deze bij de paring zagen (Genesis XXX, vers 37—42): „Toen nam zich Jacob roeden van groen populierhout, en van hazelaar en van kastanjen; en hij schelde daarin witte strepen, ontblootende het wit, hetwelk aan die roeden was. En hij leide deze roeden, die hij gescheld had, in de goten en in de drinkbakken van het water, waar de kudde kwam drinken, tegenover de kudde; en zij werden verhit, als zij kwamen om te drinken. Als dan de kudde verhit werd bij de roeden, zoo lammerde de kudde gesprenkelde, gespikkelde en geplekte. Toen scheidde Jakob de lammeren en hij wendde het gezicht der kudde op het gesprenkelde, en al het bruine onder Labans kudde; en hij stelde zijne kudden alleen en hij zette ze niet bij de kudde van Laban. En het geschiedde, telkens als de kudde der vroegelingen verhit werd, zoo stelde Jakob de roeden voor de oogen der kudde in de goten, opdat zij hittig werden bij de roeden." —

Volgens de opgave der Menangkabausche doekoens is de sterfte onder de jonge kinderen van Sumatra vrij groot; in Soengai Batoeng werd mij opgegeven, dat de kleinste helft der kinderen komt te sterven. Het meest gaan zij te gronde door buikziekten, borstaandoeningen en koortsen. Bij buikziekten, waarbij de ontlasting dun is en naar rottend ei stinkt, wordt als obat gegeven de daun setjerek (Clausena excavata), — limau kambing (Citrus acida) — djari angau (Acorus Calamus), en koenit bolai (Zingiber Cassumunar). Deze ingrediënten worden gekneusd, met water aangelengd en dan als pap, verwarmd, op den buik gelegd. Wanneer de ontlasting bloederig is of etter bevat, nemen de doekoens een kippenei, hetwelk zij met sirihspeeksel vermengen en dan op den buik leggen of wel de poetjoek tawer (tawar tawar = Costus speciosus) + daun sedingin (Costus speciosus) + — kapoek (Eriodendron anfractuosum) + poetjoek torok + — katjang parang (Canavalia ensiformis) + daun tjik babi (= tjirik babi?) worden gekneusd, met sirih speeksel vermengd en eveneens op den buik van het zieke kind aangewend. Ook wel wordt gebruik gemaakt van de poetjoek lingoewang oetan (Cordyline spec.?), + — Serong (Solanum melongena) + djari angau (Acorus Calamus) + poetjoek ingoe ingoe (Saurauja nudiflora) + ingoe beboeloe + mali mali (Leea sambucina) + zeven vliegen + koenjit (Curcuma longa) + zeven korrels rijst. Dit alles mengt men dooreen, het wordt gekneusd, waarna water wordt toegevoegd en men deze pap op den buik van het zieke kind legt.

Volgens eene andere behandelingswijze wordt de poetjoek pakoe gadja (Cyathea Brunonis) met het binnenste van den stengel daarvan en zeven korrels rijst en verder koenjit (Curcuma longa) gekneusd, met water aangelengd en dan eveneens als pap, verwarmd aangewend. Ook het drinken van klapperwater wordt voor kinderen, die aan buikziekten lijden, aanbevolen of wel men neemt het

binnenste gedeelte van den rottenden stam van den pisang batoe, verwarmt dit en wrijft daarmede den buik van het kind in.

De borstziekten bij deze jonge kinderen worden eveneens op verschillende wijzen behandeld. De doekoens gaven mij de volgende behandelingswijzen op:

1. Kajoe doekoengan anak (Phyllanthus urinaria), ketoembar (lado ketoembar = Coriandrum sativum), djintan (Cuminum cyminum), boeah pala (nootmuskaat), tjangke (kruidnagelen) en koelit manis (kaneel) worden gekneusd, met klappermelk vermengd en dit aan het kind toegediend en tevens op de borst uitwendig aangewend.

2. Gekookte rijst met water aangelengd, als pap op borst en hals.

3. De bladstengel van den klapper wordt geschild, het spongieuse gedeelte verwarmd, dan uitgeknepen. Het sap, dat er uitloopt, vermengt men met citroensap (limau kapas); men geeft dit 't kind in en wrijft het tevens op de borst.

4. Men maakt een smeersel van klapperolie, fijngewreven knoflook, djari angau (Acorus Calamus), temoe lawah (Curcuma Zedoaria), waarmede men de borst van het kind besmeert.

In Taloek komt volgens de doekoens onder de kinderen veelvuldig voor de sakit inawan, eene ziekte, waarbij stuipen en trekkingen met de oogen optreden. De behandeling bij deze ziekte bestaat uit inwrijvingen van het lichaam met fijngemaakten koenjitwortel (Curcuma longa), nadat daaraan water is toegevoegd. Als dit middel terstond wordt toegepast, kunnen de kinderen nog herstellen.

Nauwkeurige opgaven omtrent de mortaliteit van de jonge kinderen der inlanders van onze Oost heb ik in de literatuur slechts zeer spaarzaam gevonden. Alleen vond ik door Kohlbrugge vermeld, dat bij de Tenggereezen op Java van elke 100 dooden 59, dus meer dan de helft, kinderen onder het eerste levensjaar zijn, een

zeer hoog percentage dus, en dat nog wel bij een bergvolkje, waar de verhoudingen te dien opzichte veel gunstiger zullen zijn dan bij de bewoners der vlakke streken. Na het eerste levensjaar is daarentegen de sterfte bij de kinderen der Tenggereezen geringer dan bij andere volkeren. Stevens schrijft van de inlanders van Malakka, dat het „als eine allgemeine Regel gelte, dasz durchschnittlich von 6 Kindern eines tot geboren wird und zwei in den ersten drei Jahren sterben. In einem Falle waren von 16 Kindern nur 4 am Leben geblieben."

Van de Atjehers geeft Jacobs op, dat de sterfte onder pasgeboren kinderen vrij groot moet zijn; dat, heerschende epidemieën daar buiten gelaten, de meeste kinderen aan buikziekten sterven, terwijl het later vooral zijn katarrhen der ademhalingswegen, waaraan de kinderen te gronde gaan. De weinige zorg, die aan het kind wordt besteed, de geringe hygienische verpleging, het wisselend klimaat van Noord-Sumatra werken de groote sterfte onder deze jeugdige kinderen in de hand.

VENERISCHE ZIEKTEN.

Het viel mij zeer moeilijk om van de inlanders van Centraal-Sumatra eenigszins betrouwbare opgaven te krijgen omtrent het voorkomen van geslachtsziekten. Wanneer ik den inboorlingen daaromtrent inlichtingen vroeg, werd mij in den regel ten antwoord gegeven, dat ter plaatse, in hun eigen kampong, dergelijke ziekten niet voorkwamen, doch hadden zij wel eens gehoord, dat in naburige dorpen de bewoners aan geslachtsziekten leden. Blijkbaar schaamden zij zich om zulks voor zichzelf te bekennen.

Bij het bepalen van de lengtemaat van het mannelijk lid heb ik steeds nauwkeurig acht gegeven of er eenige pathologische afwijking aan de genitaliën was te constateeren, maar daarvan geen sporen gevonden. De officier van gezondheid te Taloek, Dr. Jensen, vertelde mij echter, dat hij onder de inboorlingen aldaar enkele gevallen van tertiairen lues had aangetroffen. Toch schijnt syphilis in het hart van Sumatra nog weinig voor te komen; waarschijnlijk moeten de enkele casus, die daar worden gevonden, op rekening gebracht worden van contact met vreemdelingen, als Europeanen, Chineezen, die echter diep in Sumatra nog slechts sporadisch zijn ingedrongen. Dit geldt ook voor andere gebieden van den Indischen Archipel. „Die Syphilis" — zegt Breitenstein — „in dem indischen Archipel folgt nur der Spur der Europäer, sie folgt dem Zuge der europäische Pioniere der Civilisation."

Dit is nu zeer zeker wat al te exclusief gezegd, want stellig hebben andere volkeren, als de Chineezen en de Arabieren, eveneens aan deze verbreiding schuld. Ook de overige auteurs, die over de syphilis in Indië schreven, zooals Waszklewicz, Meyer, Kunze, Alken, Rutgers van der Loeff, van der Heyden, Giesbers e. a. komen tot de conclusie, dat lues zeer uitgebreid voorkomt, overal waar de Europeesche maatschappij is doorgedrongen (van der Burg).

Vóór dertig jaar was de syphilis in Medan, Sumatra's Oostkust, nog onbekend; later echter, toen het land daar in Europeesche exploitatie kwam, werden zeer veel inlanders door deze ziekte aangetast. Men mag ook hier echter niet vergeten, dat de exploitatie door Europeanen op den voet gevolgd wordt door het zich vestigen van Chineezen, Indiërs, Javanen en andere rassen, die tot de verbreiding niet minder bijdragen. Op Atjeh zou volgens Jacobs syphilis tot de zeer groote uitzonderingen behooren; hij heeft de overtuiging gekregen, dat de Atjeher eene zekere immuniteit tegenover deze ziekte bezit, wat hij ook bij de Baliërs meent te mogen aannemen. Scheube schrijft omtrent het voorkomen van lues in onze Oost: „Am oberen Kapuas in Central Borneo haben erst in neuester Zeit mit dem stromabwärts sich entwickelnden Verkehr die Venerische Krankheiten ihren Einzug gehalten und herrschen hier in erschreckendem Maasse. Heriditäre Syphilis, namentlich mit Knochen-affectionen, ist häufig. Dasselbe gilt von Aborten und Frühgeburten. Nieuwenhuis fand hier nur wenig eingeborene Frauen, die nicht mit Geschlechtskrankheiten behaftet waren. Was Neu-Guinea anlangt so kommt in Kaiser-Wilhelmsland, wo vor unserer ersten Gründungsansiedelung Europäer noch nicht sesshaft gewesen sind, nach den übereinstimmenden Berichten von Schellong (1886—88) und Wendland (1894—98) Syphilis unter den eingeborenen Papua

nicht vor. Auch Dempwolff hat bei denselben niemals einen Fall der Krankheit gesehen. Die Papua halten ihre Frauen auf das strengste von jedem geschlechtlichen Verkehr mit den Weissen zurück. Ebensowenig ist auch weicher Schanker bei Ihnen beobachtet worden. Sogar der Tripper scheint bei ihnen unbekannt zu sein; wenigstens haben die genannten Berichterstatter keinen Fall davon zu sehen bekommen. Auch in Britisch Neu-Guinea soll derselbe nach Davidson unbekannt sein. Auf Sumatra war die Krankheit in den Batta-Ländern in der Mitte vorigen Jahrhunderts, als Junghuhn dieselben bereiste, noch vollständig unbekannt; ebensowenig kannte man dieselben in Medan."

Ludeking (Natuur- en geneeskundige topografische schets der residentie Agam, 1862) schrijft, dat te dien tijde aldaar in Sumatra syphilis weinig voorkwam; echter voegt hij er aan toe, dat de ziekte in den regel wordt geheim gehouden.

Tegenover de meeste andere genoemde auteurs is echter Schidlof van meening, dat de geslachtsziekten bij de natuurvolkeren autochthoon ontstaan zijn. „Die Behauptung, dasz die Weissen die Geschlechtskrankheiten zu denn Naturvölkern brachten, ist ebenso unerwiesen, wie die umgekehrte Beschuldigung. Man kann als ziemlich sicher annehmen, dasz sich diese Krankheiten bei so ziemlich allen Rassen selbständig entwickelt haben. Unreinlichkeit wird wohl allüberall die Grundursache gewesen sein." (De spatieering is van mij!)

Daartegenover wil ik nog aanhalen eene uitspraak van Montano, die van de lues bij de bewoners van de Philippijnen zegt: „la syphilis que l'on ne trouvé guère d'ailleurs que dans les ports de mer et les grands centres". Echter niet alleen van de vreemdelingen, die zich daar vestigden, kregen, naar ik meen, de inboorlingen van Sumatra hunne lues; zeer zeker zullen ook veel inlanders op hunne bedevaarten naar Mekka geïnfecteerd worden en aldus de

syphilis bij hun terugkeer naar hun vaderland overbrengen. — De doekoens van Taloek gaven op, dat het hun onbekend was, dat door geslachtelijke gemeenschap infectie van het genitaalapparaat mogelijk zou zijn. Wel kan het gebeuren, dat eene vrouw, die jaloersch is, omdat haar man overspel pleegt, uit wraak hem een genitaallijden tracht te bezorgen. Daartoe bestrijkt zij den doek, dien hij om de lenden draagt met de fijne haartjes, de miang, van de bamboe, die ondragelijken jeuk veroorzaken. Er ontstaat dan eene zwelling rondom den rand van het orificium urethrae, later vormt zich aldaar een papel, waarvan de inhoud meer en meer etterig wordt, terwijl tenslotte het absces doorbreekt. In dat geval behandelt de doekoen den patient met klapperwater en tawas (aluin), hetgeen 's avonds tegen zonsondergang wordt gekookt en den volgenden dag aan den patient te drinken gegeven, nadat het tevoren is verwarmd. Deze therapie moet gedurende drie achtereenvolgende dagen worden toegepast; helpt het niet, dan neemt hij het vleesch van de rijpe ananas, perst dat uit, vermengt het sap met wat water en voegt daaraan verder toe gekneusde witte en zwarte komijn, kruidnagelen en nootmuskaat. Dit moet men 's nachts buiten de woning ophangen om het door den dauw te laten bevochtigen en wordt den volgenden morgen vroeg aan den patient te drinken gegeven. Bij het bereiden van dit middel mag vooral het bezweringsformulier niet achterwege blijven.

Aan den dauw wordt door vele inlandsche stammen van den Indischen Archipel geneeskrachtige werking toegeschreven. De Maleiers van Malakka behandelen een kind, dat voortdurend huilt en geen voedsel gebruiken wil, aldus: De bladen van de Hedyotis congesta worden gekookt met eenige andere bladen, totdat een derde van de vloeistof verdampt is; het afkooksel wordt gedurende den nacht aan den dauw blootgesteld en daarin het kind ge-

wasschen (Ridley). Tromp vermeldt, dat bij de Dajaks van Koetei eveneens geneesmiddelen worden toegediend, die 's nachts te voren in den dauw zijn gezet. Tegen hoesten gebruiken de inlanders van Malakka de bladen van de boenga china (tabernaemontana coronaria, Apocynaceae) die, na fijngemaakt te zijn, met kandysuiker en water worden vermengd en welke men dan gedurende één nacht aan den dauw blootstelt. Ook de Niassers wenden bij verschillende aandoeningen dauw als geneesmiddel aan, terwijl de Javanen het hoofdhaar met dauw wasschen, opdat het niet spoedig grijs worde (Kruyt). Volgens van Höevell moeten ook bij de bewoners der Molukken verschillende medicijnen in dauw getrokken worden. De Javanen schrijven bij flauwvallen het volgend recept voor: drie mespunten Moringa pterygosperma met 5 gram kandysuiker vermengen en daaraan water toevoegen; dit wordt 's nachts aan den dauw blootgesteld en moet 's morgens gedronken worden (Bohatta). Bij gonorrhoe wordt door de Maleiers van Malakka (Ridley) de boenga rajah (bloemen van hibiscus rosa-sinensis) met een weinig water en kandysuiker den nacht te voren in den dauw gezet en dit water den volgenden morgen gedronken. De inlanders van Sidjoengdjoeng gebruiken dauwwater tegen oogaandoeningen. In de Europeesche volksgeneeskunde wordt ook aan den dauw krachtige werking toegekend. In Holland wendt men ook nu nog dauwwater bij oogaandoeningen aan; vooral de dauw, die in den Kerstnacht verzameld is, zou goede werking hebben (van Andel). [1])

---

[1]) Aan den dauw werd vroeger ook de kracht toegekend om booze machten te weren. Zoo gingen in O.-Friesland de boer en zijn vrouw op Meimorgen vóór zonsopgang den dauw van 't gras op een beddelaken strijken en wrongen dat boven de karn uit. Anders kwamen de heksen „dauwstrieken" en namen de koeien de „süver" (boter) uit de melk. (Heuvel Volksgeloof en Volksleven).

Hebben wij dus gezien, hoe de Menangkabausche vrouwen uit wraak er soms op uit zijn bij haar echtgenoot een lijden van de genitaliën te veroorzaken, omgekeerd tracht een man dat soms te doen bij eene vrouw, die zijne liefde heeft afgewezen. Daartoe neemt hij een oud kippenei, dat van buiten groen van kleur is, maar als men er door heen kijkt, er zwart uitziet. Verder tracht hij een stukje van den doek machtig te worden, waarin het meisje hare menses opvangt. Deze beide ingredienten begraaft hij nu op eene plaats, waar wat water uit den grond voor den dag komt. Het eerste gevolg van deze handeling zal dan zijn, dat de vrouw gaat menstrueeren; zoodra echter het ei in den grond stuk gaat, zullen bij het slachtoffer de menses stinkend en het meisje daardoor ziek worden. Men noemt deze methode: memboesoekan perempoeang, d. w. z.: de vrouw stinkend maken.

Het slachtoffer kan echter van dit lijden genezen; daartoe moet zij 's nachts zeven wandluizen zoeken, die terdege bloed gezogen hebben. Deze luizen worden in een kopje geworpen, gevuld met kwantanwater en daarin fijngewreven. In den tijd van zeven dagen moet de patient dat kopje hebben uitgedronken. Wanneer dit niet helpt, neemt de doekoen drie sterk riekende bedwelmende bloemsoorten, de boenga tjimpago (Michelia Champaca), — inango (Cananga odorata) en de boenga tandjoeng (Mimusaps Elengi); van elke bloemsoort worden drie bloemen in een kopje met kwantanwater uitgeperst en met dit water moet drie achtereenvolgende dagen het hoofd gewasschen worden. —

Niet zeldzaam zou bij de inlanders van Midden-Sumatra voorkomen de sakit saboen, waarvan de symptomen zijn: etterige afscheiding uit de urethra, soms met bloed gemengd, pijn bij de mictie en frequente aandrang tot urineeren. Ik vermoed, dat hiermede de gonorrhoe bedoeld is. Echter zou deze aandoening ook kunnen optreden bij

mannen, die nimmer met eene vrouw omgang hebben gehad. In dat geval wordt zij toegeschreven aan het drinken van moeraswater, dat door de zon sterk is verhit geworden. Om van deze ziekte te genezen moet de patient 's morgens vroeg, als de andere kamponggenooten nog slapen, naar de kali gaan en daar het water uit de rivier drinken. Natuurlijk dient het uitspreken eener bezweringsformule deze eenvoudige therapie te ondersteunen.

Als een man, lijdende aan sakit saboen, met eene vrouw gemeenschap heeft, zou zij volgens de doekoens van Taloek deze ziekte niet behoeven over te nemen. Wel zou eene dergelijke ziekte primair bij vrouwen voorkomen.

In Sidjoengdjoeng, meer naar Sumatra's Westkust gelegen, waar de ontwikkelingsgraad der inlanders reeds eene hoogere is, wisten de doekoens zeer wel, dat door cohabitatie met eene geslachtelijk geïnfecteerde vrouw de besmetting op den man kan worden overgebracht. De doekoens aldaar onderscheiden drie venerische aandoeningen, te weten:

1. De saboen nana, eene geslachtsziekte, die de vrouw reeds van hare geboorte af bezit en wel doordat na den partus de navelstreng niet voldoende naar de placenta toe is uitgedrukt. De man, die met zulk eene vrouw gemeenschap heeft, krijgt eene zwelling in de lies en etterige afscheiding uit de urethra. De behandeling bestaat uit het toedienen van een aftreksel van ananas, aluin en koenjit (Curcuma longa). Wanneer deze ziekte niet tot genezing komt, gaat zij over in de

2. sakit saboen darah, waarbij zich op den glans penis een harde knobbel vormt, terwijl de patient verder klaagt over pijnen in den nek, in de kuiten en in de zij, en tevens over jeuk; zijne oogen krijgen eene gele kleur. In dat geval worden de lampoejang (Zingiber Cassumunar), de koenjit temoe (Curcuma Zedoaria), de langkwas (Alpinia Galanga) met wat sirihkalk fijngestampt, dan in

water gekookt en dit afkooksel geeft men driemaal daags aan den patient te drinken.

3. De derde ziekte is de penjakit kampar; hierbij loost de patient donkerroode urine, als koffieaftreksel, hij heeft bloedige slijmige harde ontlasting en een harden buik. De doekoen behandelt den lijder door hem op den buik te leggen eene pap van gebrande damar, katjang boesoek (Vigna Catjang) en gelingang laut (Cassia alata), terwijl de patient drinken moet een afkooksel van malati bladen (Jasminum Sambac), waaraan wat zout is toegevoegd.

Indien een man, lijdende aan een van deze drie ziekten, den coitus uitoefent, zal de vrouw ook geïnfecteerd worden.

In Goenoeng Sahilan gaf men mij op, dat geslachtsziekten alleen bij die mannen voorkomen, die in Singapore zijn geweest. De ziekte wordt sakit saboen of karang genoemd en vertoont verschijnselen, die bestaan uit etterige, soms bloedige excretie uit de urethra en pijn bij de mictie; zulke patienten zullen door geslachtelijke gemeenschap hunne vrouwen infecteeren.

De behandeling is aldaar de volgende:

1. akar koenjit (Curcuma longa), oerat laboe ajer (Lagenaria vulgaris), oerat antimon (Cucumis Sativus), oerat bajem (spinazie), — ompoej tjibabi en oerat doekoengan anak (Phyllanthus urinaria) kooken in water en het afkooksel te drinken geven!

2. Nassi poeloet itam (padi poeloet = Oryza glutinosa) en daun pisang lidi worden verkoold met den dooier van een ei en dan sirih speeksel toegevoegd, welk mengsel men op den penis smeert.

3. daun senameki (senna) wordt met arengsuiker in klappermelk gekookt en dit 's morgens aan den lijder te drinken gegeven.

In Soengai Batoeng geeft men den lijders aan sakit saboen het sap te drinken van de jonge djamboe bidji (Psidium Guajava) en jonge ananas.

Prostitutie zou volgens de doekoens in Taloek niet voorkomen; de controleur aldaar, de heer Meyer, meende echter deze opgave te moeten betwijfelen. De adat verbiedt het prostitueeren en stelt het strafbaar.

Wanneer een man zijne vrouw op overspel betrapt, stond de adat toe, dat hij zoowel den minnaar als zijne vrouw op staanden voet doodt. Ook de koran verbiedt overspel. „Die Keuschheit ausserhalb und innerhalb der Ehe macht der Prophet den Gläubigen zur Pflicht: Enthaltet euch der Unkeuschheit! Denn sie ist ein Laster und führt auf schlimme Wege" — XVII, 34 (Karl Opitz).

Koran IV, 10: Si quelqu'une de vos femmes a commis l'adultère, enfermez-la jusqu'à ce que la mort termine sa carrière.

Koran IV, 29: Que vos épouses soient chastes, qu'elles craignent l'impureté et qu'elles n'aient pas d'amant.

Koran IV, 20: Imposez une peine à la femme libre et à l'homme libre surpris dans le crime (Bruzon).

Willinck schrijft, dat het delict van overspel door de Menangkabauers altijd zeer ernstig is opgenomen, zoowel door den adat als door de sjarat. In de Korintjilanden zou de beleedigde man zelfs hier en daar de bevoegdheid hebben gehad om de woning, in welke beide schuldigen zich bevonden, heimelijk desnoods in brand te steken, ten einde te trachten hen op die wijze den dood te doen vinden. Volgens Willinck's meening heeft men hierbij te doen met een overblijfsel van een oer-oud wraakrecht, dat zich echter pas in een patriarchale wereld kan hebben ontwikkeld. Hij gelooft daarom niet, dat het in de oorspronkelijke Menangkabausche gemeenschap bestond, maar dat het waarschijnlijk door de Hindoe-Javanen in haar midden werd gebracht. „In de matriarchale maatschappij der Menangkabauers, in welke de gehuwde man eigenlijk nooit meer dan een geleend, een in pand genomen voorwerp voor de vrouw is geweest, wien het eigenlijk

volkomen onverschillig was of hij kinderen bij haar kreeg of niet, moet het overspel der vrouw eigenlijk altijd heel wat minder zwaar hebben gewogen dan elders in patriarchale menschengroepen." Kwam het vergrijp den man slechts ter oore, dus betrapte hij haar niet in flagranti delicto, zoo had hij hoogstens het recht om eene boete te vorderen van zijne vrouw of hare familie, doch eerst, nadat de zaak door de hoofden onderzocht was. De boete bedroeg na onze vestiging in de Bovenlanden ongeveer 80 gulden. In den Padritijd werd de schuldige niet zelden gesteenigd of doodgeslagen, terwijl men in de Korintjilanden later eene overspelige vrouw wel verdronk. Elders weer, bv. in de Ophirdistricten werd wel eens het gansche bloote lichaam met honig ingesmeerd en aan een paal gebonden, om de vrouw door groote roode mieren, die men op haar lichaam plaatste, langzaam te laten dooden. Bovendien werd haar schaamdeel, tot diep in het lichaam, met Spaansche peper en andere hevig bijtende stoffen bestreken. Al die barbaarschheden, aldus schrijft Willinck, lagen echter minder in den aard van den gewonen Menangkabauer; slechts Moslimsche geestdrijverij had daar gewoonlijk de hand in. —

Daarentegen vertelde mij in Goenoeng Sahilan de doekoen, dat daar prostitutie wel voorkomt; voor eenige belooning, een kain of iets dergelijks zou men daar gemakkelijk eene vrouw voor gemeenschap kunnen krijgen. Moeilijker zou het zijn eene maagd daartoe over te halen; deze gevoelt ook niet de behoefte aan geslachtelijke gemeenschap, zooals eene vrouw, die daarmede reeds heeft kennis gemaakt. Te Soengai Batoeng werd mij medegedeeld, dat prostitutie aldaar niet voorkomt; vroeger zou zich eens een geval hebben voorgedaan, waarbij eene vrouw zich met zulke praktijken tegen vergoeding had afgegeven; die vrouw was daarvoor echter door Toean Allah gestraft geworden, die haar ernstig ziek maakte; haar

buik zwol sterk op, zij kreeg eene etterige afscheiding uit de vagina en succombeerde na een langdurig en smartvol lijden. —

Men zou a priori veronderstellen, dat in landen, waar het maatschappelijk leven minder bezwaren tegen het huwelijk oplevert en waar het huwelijk op jeugdigen leeftijd plaats heeft, geslachtelijke afwijkingen als de onanie, paederastie en andere dergelijke, ook minder worden aangetroffen. Toch schijnt dat niet algemeen het geval te zijn.

In Midden-Sumatra gelukte het mij niet omtrent het voorkomen van deze geslachtelijke aberraties betrouwbare opgaven van de inlanders te krijgen. Meestal werd, op de plaats, waar ik inlichtingen daaromtrent inwon, het voorkomen van deze afwijkingen ontkend, maar werd dikwijls opgegeven, dat in naburige kampongs zulke praktijken wel worden uitgeoefend. Ik meen hieruit wel te mogen afleiden, dat ook in Midden-Sumatra deze aberraties bestaan. De doekoens van Taloek vertelden mij, dat paederastie en onanie daar niet voorkomen; wel echter wisten zij, dat de inlanders der Bovenlanden zich daaraan schuldig maken. De koran zou volgens deze doekoens paederastie streng verbieden, onanie daarentegen geoorloofd zijn. Karl Opitz zegt daaromtrent in zijn werk „Die Medizin im Koran": „Sexuelle Perversitäten werden, abgesehen davon, dasz die Bestrafung der Sodomitér wegen der von ihnen geübten Päderastie häufig (VII, 79) als abschreckendes Beispiel aufgeführt wird, nur einmal erwähnt und verboten: „Wenn zwei Männer Unzucht begehen, so strafet sie beide" (IV, 20).

Ook in Solok werd het voorkomen van paederastie ontkend; de inlanders gaven echter toe, dat onder de bewoners bij het Singkarahmeer zich mannen bevinden, die er kleine jongens voor zulke doeleinden op na houden. In Sidjoengdjoeng daarentegen verzekerde men mij, dat het daar wel eens voorkomt, dat een man een jongen onderhoudt om

paederastie te plegen. Zulk een jongen wordt anak djawi (koejongen?) genoemd. Verder zouden jongens onder elkaar wel paederastisch verkeeren, hetgeen mij ook in Goenoeng Sahilan werd bevestigd. Ook cohabitatie met dieren zou daar wel eens voorkomen.

Hovorka vermeldt, dat het Mohammedaansch recht geslachtelijk verkeer met dieren verbiedt; alleen aan geslachtszieken zou de coitus met dieren zijn toegestaan, omdat daardoor de patienten (vooral lijders aan gonorrhoe) van hunne aandoening kunnen genezen: „Wenn ihr also krank seid und ohne ärzliche Hilfe, oder auch, wenn die Aerzte nichts vermögen, so gebrauchet Tiere; aber dieses musz in dem Moment aufhören, wo ihr euere Gesundheit zurück erlangt habt."

Hoe is het nu met deze afwijkingen in andere gebieden van onze Oost gesteld? Van der Burg zegt, dat onanie bij de inlanders eene zeldzaamheid is, en wel waarschijnlijk, omdat het voldoen aan geslachtelijken lust niet zeer bemoeilijkt wordt; hij moet echter toegeven, dat toch alle vormen en afwijkingen in de geslachtsdrift onder hen worden aangetroffen.

Blumentritt verhaalt, dat bij de Bisaya's de ontucht onder de meisjes algemeen is: „hatten doch diese sogar die Erfindung eines Künstlichen Penis gemacht um die unstillbaren Gelüste der verbuhlten Weiber befriedigen zu können." Volgens Hardeland en Perelaer is hetzelfde bij de Dajaks het geval; Bastian schrijft, dat de Dajaksche meisjes de balak, een uit hout gesneden penis, gebruiken. Volgens Jacobs masturbeeren de meisjes op Bali met een uit was vervaardigden phallus; ook Stern erkent de onanie bij de Balineezen, gelijk ook tribadie daar moet voorkomen. Bij Jacobs lezen wij, dat op Bali kleine jongens van tien tot twaalf jaren, de gandrung's, die als meisjes verkleed gaan, zich voor zulke praktijken aanbieden. Hardeland maakt van zulke knapen, de basir's, melding bij de Olo-

Ngadja Dajaks, terwijl Meyer (über die Perforation des Penis bei den Malayen, Mitth. der Anthrop. Ges. in Wien, dl. VII no. 9) daarover bij de bewoners der Philippijnen schrijft. Volgens sommigen zou de gewoonte om den glans-penis te doorboren, waarbij door de gemaakte opening een staafje gestoken wordt, aan weerszijden voorzien van een knop of schijfje, ten doel hebben de paederastie onder de mannen tegen te gaan. Olivier van Noort meent, dat daarvan niet de bedoeling is, zooals in den regel wordt aangenomen, ad augendam in coitu mulierum voluptatem, maar zegt hij: „Dese maniere van doen was eertydts gheconsenteert op 't request van de vrouwen van den lande, welcke siende dat hare mannen seer genegen waren tot de paederastie, dit remedie daartegen gesocht ende verkreghen hebben van hare overste magistraten".

Van de Atjehers schrijft Jacobs: „Daar de jonge man meestal eenige jaren ouder is dan zij (het meisje — zijne vrouw) en dus van eene inmissio penis nog geen sprake kan zijn, is wederzijdsche masturbatie aan de orde van den nacht en al te spoedig is het jonge meisje met al de finesses ervan volkomen op de hoogte. Is het hymen bij het huwelijk eventueel niet meer aanwezig, dan is dit een gevolg van vroegtijdige masturbatie en daartegen heeft de jonge Atjeher geen bezwaren. Onanie moet bij kinderen van beiderlei geslacht veel voorkomen. Grootere meisjes maken zelfs van een uit was gemaakten penis gebruik, om aan de geslachtslust te voldoen. Ook tribadie zou vooral bij oudere meisjes volstrekt geene zeldzaamheid zijn. Prostitutie komt in Atjeh veel voor."

Volgens Kruyt (Atjeh en de Atjehers) bezitten de meeste Atjehsche hoofden eenige sedati's, kinderen van 9—12 jaar, die voor paederastie worden gebruikt en tevens worden opgeleid om hunne heeren op andere wijzen te vermaken. Jacobs schrijft echter dat deze voorstelling zeer overdreven is; „zoodra zulk een sadati neiging mocht vertoonen

voor perverse sexueele handelingen, houdt hij op sadati te zijn en wordt verwijderd".

Betz (Iets over Karakter en psychische degeneratie, Ned. Tijdschr. voor Geneeskunde 12 Juni 1909) daarentegen is van meening, dat onder de inlanders op Java, bij welke de gelegenheid daartoe overigens zoo gemakkelijk is, sexueele perversiteiten slechts schaars voorkomen. —

Of fluor albus bij de vrouwen van Midden-Sumatra voorkomt, daaromtrent bleef ik in het onzekere. Men weet, hoe Stratz de meening voorstaat, dat een zoogenaamd specifieke fluor albus tropicus niet bestaat, en dat de witte vloed niet als een ziekte, maar slechts als een symptoom is op te vatten.

Volgens de doekoens van Taloek zou bij de inlandsche vrouwen voorkomen de sakit nana, welke echter alleen bij vrouwen wordt aangetroffen, die met mannen omgang hebben gehad en niet bij virgines. Behalve over de witte afscheiding uit de vagina klagen deze vrouwen dan over dolor bij de mictie en pijn in de lendenen. Als een man met zulk eene vrouw cohabiteert zal hij eveneens een geslachtslijden krijgen (dit stemt niet met de vroegere opgave van deze doekoens, volgens welke het hun niet bekend is, dat door geslachtelijke gemeenschap genitaallijden van de eene op de andere partij kan worden overgebracht!). Ik vermoed, dat men dus hier met eene specifieke infectie te doen heeft, waarvoor eveneens pleit, dat deze aandoening ook wel sakit saboen wordt genoemd. Om van deze ziekte te genezen, moet de vrouw midden in den nacht opstaan en zich naar de kali begeven, zonder dat zulks door iemand gemerkt wordt, en daar wat rivierwater drinken; verder moet zij een jong opgekruld varenblad (pakoe) eten. Helpt dat niet, dan verzamelt zij het schuim van het rivierwater in den Kwantan, neemt verder wat zand van een der zandbanken, die zich in genoemde rivier bevinden en voegt aan het mengsel van

beiden wat sirih speeksel toe, hetwelk dan op den buik rondom den navel wordt gesmeerd.

Ook in Sidjoengdjoeng kon ik omtrent het voorkomen van een eenvoudigen fluor albus geene zekerheid krijgen; volgens de doekoen zou daar bij de inlandsche vrouwen na de bevalling eene ziekte voorkomen, de sakit toemboeng genaamd, waarbij eene witte secretie uit de vagina wordt waargenomen. Deze ziekte wordt toegeschreven aan het feit, dat de vrouw kort na de bevalling zware lasten heeft gedragen. Bij meisjes zou iets dergelijks nimmer voorkomen. Evenmin maakten de opgaven der doekoens van Soengai Batoeng en Goenoeng Sahilan het voorkomen van witte vloed bij inlandsche vrouwen waarschijnlijk. Mijne bevindingen hieromtrent schijnen in overeenstemming met die van Mayer, welke zegt, dat bij de Javaansche vrouwen witte vloed (sakit ketoerahan of sakit rembes) slechts hoogst zeldzaam voorkomt. Jacobs vermeldt van de Atjehsche vrouwen, dat fluor albus, volgens de inlichtingen althans, die men hem verstrekte, bij meisjes uiterst zelden voorkomt, echter op lateren leeftijd, als n.l. de vrouwen eenige malen gebaard hebben, niet zoo zeldzaam is.

Trouwens Stratz heeft er op gewezen, dat ook bij in Indië levende Europeesche vrouwen, fluor albus veel minder voorkomt, dan vroeger algemeen werd aangenomen. Bij 50% van de door hem op dat punt onderzochte vrouwen vond hij volstrekt geen witte vloed en bij de andere was de bestaande fluor terug te brengen tot andere gynaekologische aandoeningen, meest tot cervicaalkatarrh. „Houdt men hierbij in het oog, dat de onderzochten allen als patienten tot mij kwamen, zoo kan men, de gezonden medegerekend, met zekerheid zeggen, dat de meeste Europeesche vrouwen geen fluor hebben; in elk geval is bewezen, dat een specifiek tropische fluor niet bestaat".

OOGZIEKTEN.

Meermalen werden door mij bij de bewoners van Sumatra aandoeningen van het gezichtsorgaan geconstateerd; het meest veelvuldig zag ik bij hen conjunctivitis katarrhalis, waarbij als regel het onderste ooglid sterker was aangedaan dan het bovenste. Ik ben geneigd het veelvuldig voorkomen van ooglidontsteking toe te schrijven aan den rook, welke door onvoldoende ventilatie der woningen dezer inlanders in het woonvertrek blijft hangen en prikkelend op het slijmvlies der oogleden inwerkt. Behalve deze conjunctivitis zag ik niet zelden corneazweren of wel vlekken in het hoornvlies, verder werd ook cataract eenige malen door mij bij de Menangkabauers gezien. Eenmaal constateerde ik een aangeboren coloboma iridis; de pupil had eene peervormige gedaante en zette zich naar beneden toe tot aan den rand der cornea voort.

Scheelzien werd op het totaal aantal mijner gemeten mannen (569), tweemaal geconstateerd.

De doekoens van Taloek schrijven oogaandoeningen, met name de conjunctivitis, toe aan den zeer sterken Zuidenwind, die daar van tijd tot tijd heerscht. Zij maken een onderscheid tusschen drie oogziekten nl. de sakit kaibaran, de — kaoewaran en nog eene derde ziekte, die eveneens kaibaran wordt genoemd, maar zich door bepaalde symptomen van de eerste onderscheidt. Bij eerstgenoemde sakit kaibaran zijn zoowel de oogleden als de bulbus rood gekleurd; de oogleden zijn gezwollen en scheiden slijm

af; de oogen zijn zeer pijnlijk en gevoelig voor licht. De visus zou bij deze ziekte niet belangrijk lijden, echter kunnen de patienten toch moeilijk zien, omdat zij lichtschuw geworden zijn. In den regel zijn beide oogen aangetast. De sterke Zuidenwind wordt als de oorzaak dezer ziekte beschouwd. Voor de behandeling mengt de doekoen drie vingerspitsen zout in een bakje, met kwantanwater gevuld, verder wordt daarbij nog wat tawas (aluin) gevoegd. In dat water drenkt hij wat boomwol en knijpt dit uit in het zieke oog. Eene andere behandelingswijze bestaat daarin, dat aan wat kwantanwater het sap van een jonge pisang wordt toegevoegd, terwijl tevens de graten van bepaalde visschen in dit water worden gelegd (de ikan patin, — roean, — boeahan, — kaloeq). Dit water wordt dan op dezelfde wijze in het oog gedruppeld.

Bij de sakit kaoewaran bestaat eveneens hyperaemie van den bulbus en de conjunctiva, de oogen jeuken en doen pijn, de oogleden zijn gezwollen, echter ontbreekt de slijmsecretie. Ook deze ziekte wordt door den scherpen Zuidenwind veroorzaakt gedacht. De doekoens behandelen de aandoening door een citroen (limau kapas) in een stuk wit doek te hullen en dan op het oog uit te knijpen of wel zij wrijven een koenjitwortel (Curcuma longa) fijn, voegen daaraan water toe, waarin tevens rijstkorrels worden geworpen; met dit water drenken zij boomwol, welke dan op het oog van den lijder wordt uitgeknepen.

Bij de derde ziekte, zooals gezegd eveneens sakit kaibaran genoemd, vormt zich een witte vlek op het oog, te beginnen in het pupilvlak en zich van daar uitbreidend. De patienten klagen over hevige pijn in het oog, de oogen jeuken, er bestaat hyperaemie van de conjunctiva, het gezichtsvermogen neemt af, totdat ten slotte de lijders niets meer onderscheiden.

Wanneer het zoover gekomen is, kan geen enkel obat

eenig nut meer doen; bij het begin der aandoening worden dezelfde middelen aangewend als bij de beide eerstgenoemde oogziekten toepassing vinden. De heete wind wordt weer beschuldigd de oorzaak van dit lijden te zijn.

In Sidjoengdjoeng ziet men daarentegen in den jeuk der oogen de primaire oorzaak van de oogziekten; tengevolge van den ondragelijken jeuk plegen de inlanders de oogen te wrijven en daardoor kan het gezichtsorgaan ziek worden. Ook zou men, volgens de opvatting dezer inlanders, eene oogontsteking kunnen krijgen, als men kijkt in de zieke oogen van een ander persoon.

De therapie bestaat daar uit indruppelingen van dauwwater, waarin galingangbladen (Cassia alata) gelegd zijn of wel van een aftreksel van de daun piladang (Sonerila insignis), — sedingin (Bryophyllum calycinum), — djamboe (Psidium Guajava). Eveneens wordt wel aangewend een aftreksel van daun lodan, boenga kambang (Calophyllum of Mesua?), boenga raja (Hibiscus rosasiensis), waaraan ook wat azijn is toegevoegd. Tevens wordt dan rondom de oogen sirihspeeksel gewreven, terwijl men de patienten nog laat drinken een afkooksel van daun djamboe (Psidium Guajava), — lodan en — bijawe.

Te Goenoeng Sahilan maakt men tegen conjunctivitis gebruik van oogbaden eener keukenzoutoplossing of van eene oplossing van getah gambir (Uncaria Gambier) of wel een aftreksel van de daun laboe ajer (Lagenaria vulgaris) wordt in het oog gedruppeld. Te Soengai Batoeng zijn vooral oogwasschingen met klapperwater van toepassing. Snouck Hurgronje vertelt, hoe in Atjeh bij conjunctivitis eene geneeswijze in gebruik is, die aan de symbolische hartsreiniging der hadji's op den Djèbèl V. oer bij Mekka herinnert. Men legt daarbij een klapperdop op het hoofd van den patient, daarop een rijstkorrel (symbool van de witte „kiem" van zijn oogappel) met een stukje koenjet (Kurkuma) en snijdt dan met

een scherp mes door rijst en koenjet heen. „Als Allah wil” zal dan weldra de oogkiem breken en verdwijnen.

Volgens Jacobs druppelt bij de Badoej's op Java de vroedvrouw prophylactisch tegen oogaandoeningen bij de kinderen drie dagen na de geboorte en eveneens bij de moeder de oogen in met het vocht van de areuj siwoeroengan (een Mussaëndasoort) of van de areuj leuksa (Pipturus repandus). Het vocht van deze beide slingerplanten zou een uitstekend middel tegen oogontstekingen zijn. —

Trachoom schijnt in Midden-Sumatra wel voor te komen; ik zelf heb daarvan echter geen gevallen gezien, hoogstens een twijfelachtigen casus, waarbij in de hyperaemische conjunctiva tarsi van het bovenooglid zich witte strepen vertoonden, die misschien als trachoomlitteekens waren op te vatten.

Dr. Jensen, die eenige jaren in Taloek heeft doorgebracht, vertelde mij echter gevallen van trachoom bij de inlanders te hebben waargenomen. Als therapeutisch middel daartegen zou door de bevolking worden gebruikt het betelblad, dat fijn geperst wordt; men laat het sap bezinken en gebruikt de bovenste heldere vloeistof als oogdruppels. Ook de dokterdjawa te Sawaloento schreef mij, dat aldaar onder de inlanders trachoom voorkomt. —

Chirurgische behandeling der oogen is bij de Menangkabau-Maleiers niet in zwang.

CHIRURGISCHE NOTITIES.

In de eerste plaats trachtte ik te weten te komen, welke middelen door de bewoners van Sumatra's centrum worden aangewend om eene uitwendige bloeding tot staan te brengen. Wij hebben reeds gezien, hoe de doekoens van Taloek de bloeding, door eene verwonding ontstaan, opvatten als een teeken, door toean Allah gegeven, om te waarschuwen, dat eenig lichaamsdeel gekwetst is (teleologie!). Wanneer in de Padangsche Bovenlanden iemand verwond is en de bloeding kan niet bedwongen worden, meent men, dat een palasieq aan de wond heeft gezogen; de patient zal dan moeten sterven. Deze palasieqs zijn menschen, aan wie de macht wordt toegekend, het hoofd met de ingewanden van het overig lichaam te scheiden, zoodat die deelen een op zichzelf staand geheel vormen, dat in den regel 's nachts het lichaam verlaat om rond te sluipen en het bloed op te likken van iemand, die gewond of gestorven is, of ook van pasgeboren kinderen. Om die palasieqs te weren, pleegt men onder het huis, waar een kind geboren is, doornstokken te leggen; de palasieqs zijn erg bang zich daaraan te verwonden en durven daarom niet te naderen. De Maleiers van Malakka gelooven aan een dergelijken vampyr, die speciaal op het bloed van jonge kinderen aast, welke vampyr door hen penanggalan wordt genoemd.

Skeat vertelt omtrent het ontstaan van dit wezen het volgende: „Once upon a time a woman was sitting

to perform a religious penance (doedok bĕrtapa) in one of the large wooden vats, which are used by the Malays for holding the vinegar made by drawing off the sap of the thatchpalm (mĕnyadap nipah). Quite unexpectedly a man came in and finding her sitting in the vat, asked her: „what are you doing there"? To this the woman replied: „what business have you to ask", but being very much startled, she attempted to escape and in the excitement of the moment, kicked her own chin with such force, that the skin split round her neck and her head (with the sac of the stomach depending from it) actualy became seperated from the trunk and flew off to perch upon the nearest tree. Ever since then she has existed as a spirit of evil, sitting on the roof or tree, whinnying (mengilai) whenever a child is born in the house or trying to force her way up through the floor, on which the child lies, in order to drink its blood. The person, who has the power of becoming a penanggalan, always keeps at her house a quantity of vinegar in a jar or vessel of some kind. The use of this is to soak the intestines in, for when they issue forth from the body, they immediately swell up and cannot be put back, but after being soaked in vinegar they shrink to their former size and enter the body again". —

In Taloek wordt bij uitwendige bloeding gebruik gemaakt van het middel tahan darah. Daartoe vermengt men sterke tabak met gambir (Uncaria gambir), voegt wat water aan dit mengsel toe en dit papje wordt dan op de bloedende wond gelegd. Wanneer de bloeding opgehouden heeft, wordt na eenigen tijd dit obat verwijderd, de wond vervolgens met kwantanwater gewasschen en vervolgens een ander medicament ter plaatse aangewend, hetwelk bestaat uit minyak sappi (koevet), waaraan fijngewreven roode uien zijn toegevoegd; dit middel wordt met een kippeveer op de wond gestreken. Eene andere behande-

lingswijze bestaat daaruit, dat de jonge sirihbladen, de daun marampoejan (Rhodamnia cinerea Miq.) en de bladen van roempoet boesoek (Moschosma polystachyum Benth. s Ageratum conyzoides L.) in den mond worden gekauwd, welk kauwsel men op de wond legt. Na eenigen tijd wordt dit daarvan verwijderd en strijkt men klapperolie, waaraan fijngewreven roode en witte uien zijn toegevoegd, met een kippeveer op de gekwetste plaats.

Te Sidjoengdjoeng pleegt men bij ernstige bloedingen het gelaedeerde lichaamsdeel peripheer en centraal af te binden; zoodra dan de bloeding ophoudt, smeert de doekoen op de wond damar of hij legt daarop een papje van fijngekauwde sirihbladen.

De doekoens van Goenoeng Sahilan plegen bij verwondingen, die met ernstige bloeding gepaard gaan, centraalwaarts van de wond met den mond te zuigen, terwijl zij dan tevens met de hand op de borst van den patient slaan. Verder nemen zij de weggeworpen sirihpruim eener oude vrouw, welke verbrand wordt en waarvan men de asch op de wond strooit. Of wel men wrijft eene onrijpe pisang fijn, voegt daarbij wat gambir (Uncaria gambir), men weekt dit mengsel in water en brengt dan het papje op de wond. Eene andere therapie bestaat uit de daun sirih + poetjoek kaladi (Colocassia spec.), welke na fijngewreven te zijn, op de wond worden geappliceerd. Ook smeert de doekoen wel roet op de gekwetste plaats of de fijn gekneusde daun seboesoek (Ageratum conyzoides L.), met kalk vermengd. Een goed middel om de bloeding tot staan te brengen zou ook zijn om op de kwetsuur te urineeren. [1])

Te Soengai Batoeng worden de gekneusde toppen der jonge djarakbladen (Ricinus communis), met ongebluschte

---

[1]) In de Europeesche volksgeneeskunde wordt ook nu nog urine bij verwondingen toegepast.

kalk vermengd, door den doekoen op de wond gebracht.

Natuurlijk moeten deze behandelingswijzen vergezeld gaan van bezweringsformulieren, door de doekoens met veel ernst en plechtigheid over de wond uitgesproken. Kreemer geeft zulk eene formule op, bij de Maleiers der Benedenlanden ingeval eener verwonding in gebruik: „In naam des barmhartigen, goedertierenen Gods! Hoeri-bali-katoeban-darah! De darah-bali (= bloed, dat bij het afknippen van de navelstreng voor den dag komt) vloeie af in het lichaam van den patient; de darah-nani stijge op en deele zijn glans weer aan zijn aangezicht mede! Beneden de wond breng ik de sitawar en boven de wond de sigando (eene preisoort, in de huishouding als specerij onder den naam van koetjai bekend). Ik breng de tawar-biring op de wond en bezweer alles wat wortel heeft en alles wat eene kruin heeft (opdat de bij de wond verscheurde deelen zich zullen hereenigen). Door de bewilliging van God, van Mohamad, den Gezant van God, door den zegen der formule: er is geen God dan Allah." Na het uitspreken van dit formulier blaast de doekoen op de wond.

Gelijk men weet, waren ook in Europa dergelijke bezweringsformulen, het suggestieve bloedbespreken, in zwang. Dit blijkt reeds uit de Odyssea (XIX 457) waar men leest: *ὠτειλὴν δ' Ὀδυσῆος ἀμύμονος ἀντιθέοιο 'δῆσαν ἐπισταμένως, ἐπαοιδῇ δ' αἷμα κελαινὸν ἔσχενον* = zij verbonden de wond van den voortreffelijken goddelijken Odysseus op kundige wijze en door eene bezwering (tooverlied) brachten zij het zwarte bloed tot staan.

De volksgeneeskunde van de middeleeuwen kende evenzeer het suggestieve bloedstelpen. Zoo pleegde men bv. uit te spreken:
Sanguis mane in te, sicut fecit Christus in se.
Sanguis mane in tua vena, sicut Christus in sua poena.
Sanguis mane fixus, sicut Christus quando fuit crucifixus.

(Weier: De praestigiis daemonum.)

Beenbreuken.

De diagnose eener beenfractuur berust volgens de doekoens van Midden-Sumatra op de huidverkleuring, de verplaatsing der beenstukken, de fuctio laesa, de abnorme bewegelijkheid en de pijn. De inlandsche geneeskundigen trachten eerst door tractie aan het gebroken deel de repositie te bewerkstelligen, vervolgens fixeert men de extremiteit tusschen twee stukken hout, waarom een doek stevig gebonden wordt. Tevoren brengt men echter op de breukplaats een obat, bestaande uit een aftreksel van de jonge spruit van de bamboe, de rabong pering (Bambusa spec. div.), — tibarau (Saccharum arundinaceum) en — peroepoek (Eulalia japonica), alsook van de jonge spruit van den pandanus, terwijl verder asem gloeboer (Garcinia macrophylla) is toegevoegd. De bedoeling van dit medicament is te bewerken, dat het been niet gaat opzwellen en de vergroeiing der breukeinden spoediger tot stand kome. Heeft men met eene gecompliceerde fractuur te doen, dan wordt vóór de fixatie op de breukplaats als obat aangewend getah warangan + dasoen bawang (Allium spec.), waaraan water is toegevoegd. Of wel men vangt een slang, die men den kop afhakt en dan aan den staart ophangt en verzamelt het vocht, dat afloopt, kookt dit met klapperolie en smeert dat mengsel op de fractuur. In Goenoeng Sahilan wordt eveneens door tractie, gecombineerd echter met rotatie, getracht de beenstukken op hun plaats te brengen, waarna het deel rondom tusschen de bladnerven (lidi) van de karambil idjau (Cocos nucifera) geïmmobiliseerd wordt. Vóórdat men echter de extremiteit fixeert, moet een obat op de fractuurplaats worden aangewend. Daartoe pleegt men een haan te slachten (is de patient eene vrouw, dan moet het eene kip zijn), de buikinhoud wordt verwijderd en daarna het dier fijngehakt. Dit haksel vermengt de doekoen met fijngestampte roempoet sambau (Eleusine coracana) + — saroet (Eleusine indica),

koenjit (Curcuma longa) en jongen pisangstam. Indien de extremiteit gedurende drie dagen gefixeerd is geweest, wordt dit obat verwisseld voor een ander, hetwelk bestaat uit batang sarai (Andropogon schoenanthus), roempoet saroet (Eleusine indica), — sambau (Eleusine Coracana), Curcuma longa en daun djamboe awe (Eugenia aquea), welke ingredienten in water gekookt en dan als pap op de breukplaats worden aangewend.

De doekoen van Sidjoengdjoeng is gewoon vóór de fixatie der beenstukken tusschen twee bamboestukken, eene pap van rijst en aluin ter plaatse te appliceeren, terwijl in Soengai Batoeng deze brij gemaakt wordt van roempoet sereh (Andropogon schoenanthus L.), Curcuma, jonge spruit van linsambau, knoflook en uien. Deze pap moet verwarmd toegepast en na acht dagen vernieuwd worden. Ook de behandeling der beenbreuken zal zonder bezweringsformulieren, door den doekoen uit te spreken, geen resultaat kunnen hebben. Bij de Maleiers der Padangsche Benedenlanden luidt deze formule als volgt: „In naam des barmhartigen, goedertierenen Gods! De hoofdnerf staat schuin naar zee en moet gehaald worden van de plaats, waar de civetkat gezeten heeft. De gespleten steen kan weer aaneengelascht worden, hoeveel te meer dan de opperhuid en het daaronder gelegen weefsel, het vleesch en het bloed van den patiënt. De genezing trede naar binnen en de ziekte trede naar buiten! Door de bewilliging van God, van Mohamad, den Gezant van God, door den zegen der formule: er is geen God dan Allah" (Kreemer). —

Voor de diagnose eener luxatie (takilir) wordt door de Menangkabausche doekoens rekening gehouden met het aetiologisch moment, den dolor, de functio laesa en den veranderden stand van het ontwrichte deel. Door snelle tractie met opvolgend terugduwen wordt getracht de geluxeerde extremiteit te reponeeren. Wanneer de repositie is bewerkstelligd, appliceert de doekoen op het

gewricht een obat, hetwelk bestaat uit fijngewreven damarhars (Hopea of Shorea spec.), waaraan wat water is toegevoegd. Vervolgens wordt de extremiteit met behulp van een kain geïmmobiliseerd. Te Sidjoengdjoeng wrijft de geneeskundige na de repositie het betreffende gewricht in met verwarmde jonge pisangspruit, waarna eene warme pap wordt aangebracht, bestaande uit damar noten (?), sereh (Andropogon Schoenanthus) en roempoet saroet ((Eleusine indica).

In Goenoeng Sahilan noemt men eene ontwrichting takalitji; de diagnose berust daar op het aetiologisch moment, de pijn, de gelaedeerde functie en abnormen stand en op het d o o r v o e l e n v a n h e t g e w r i c h t s h o o f d. De repositie wordt ook hier door tractie met opvolgenden terugdruk tot stand gebracht. Na de repositie wordt dadelijk het deel geïmmobiliseerd, zonder dat van eenig obat wordt gebruik gemaakt. Te Soengai Batoeng wendt men na de repositie hetzelfde obat aan, dat ook bij beenbreuken toepassing vindt. —

Amputaties worden in Midden-Sumatra door de doekoens niet uitgevoerd; de inlanders zijn daarvoor veel te bang; bovendien zou, zoo vertelde men mij in Taloek, de adat dergelijk gevaarlijk ingrijpen verbieden. —

Nog altijd is men in het onzekere of inderdaad bij natuurvolkeren wonden sneller genezen dan bij de cultuurstammen en infectie bij eerstgenoemden werkelijk minder veelvuldig optreedt.

Dikwijls toch vindt men in de literatuur opgegeven, dat wonden bij de natuurstammen spoediger tot genezing komen en dat zij minder neiging tot infectie vertoonen. Ook Bartels (Culturelle und Rassenunterschiede in Bezug auf die Wundkrankheiten) is de meening toegedaan, dat men bij de natuurvolkeren een grooter weerstandsvermogen tegen septische infecties moet aannemen. In zijn boek „Die Medicin der Naturvölker" schrijft hij

daaromtrent: „Wenn wir die Berichte von diesen grossen Operationen (bei Naturvölkern) lesen, so müssen sie uns mit vollem Rechte in ein nicht geringes Erstaunen versetzen. Sie alle gehören denjenigen operativen Eingriffen an, welche in den civilisirten Ländern von den allerberufensten Händen doch nur so selten, wie nur irgend möglich, und nur mit einer gewissen Scheu unternommen wurden, bevor man durch das antiseptische Verfahren dahin gekommen war, mit einem hohen Grade von Wahrscheinlichkeit die grossen Gefahren des Wundverlaufes, das Wundfieber, die Eiterungen und vor allen Dingen die septische Infection, die „Blut- und Eitervergiftung", auszuschliessen. Diese Methoden beherrschen die Naturvölker nicht. An schmutzigen Patienten, mit schmutzigen oder ganz ungenügend desinficirten Händen und mit sicherlich oft höchst unsauberen Instrumenten führen sie diese gefährlichen Operationen (trepanatie, laparatomie, ovariotomie, mikaoperatie, castratie etc.) aus und dennoch sterben ihnen nicht nur nicht alle ihre Operirten, sondern sie bringen überraschender Weise sogar eine grössere Zahl ihrer Kranken durch, als das unter den geordneten Verhältnissen wohl eingerichteter Kliniken und Krankenhäuser der Fall war. Dieser Widerspruch ist nicht anders zu erklären, als dass wir annehmen, die Naturvölker besitzen einen bedeutend höheren Grad von Widerstandsfähigkeit gegen die Angriffe der Erreger der Wundcomplicationen, als die hoch civilisirten Nationen".

In zijn artikel: „Culturelle und Rassenunterschiede in Bezug auf die Wundkrankheiten" komt Bartels tot de volgende conclusies:

1. Wir können nicht umhin anzunehmen, dass diese wilden Menschen einen gewissen Grad von Immunität gegen die septischen Keime besitzen.

2. Je höher die Rasse, des to geringer ist die Toleranz, und je niederer innerhalb der gleichen Rasse der Cultur-Zustand ist, desto grösser ist die Toleranz. —

Tot staving van zijne eerste stelling haalt Bartels ook aan: „die ausserordentliche Seltenheit des Kindbettfiebers bei wilden Völkern trotz jeglichen Mangels einer Wochenbettpflege”.

Rekening houdend met hetgeen ik daaromtrent van de inlandsche bevolking in Sumatra te weten kwam en ook andere onderzoekers van de inboorlingen in onzen Archipel hebben meegedeeld, kan ik echter de uitspraak van Bartels niet onderschrijven. Bovendien moet men niet vergeten, dat bij natuurstammen de bevolking eene veel minder dichte is, zoodat het zeldzaam zal voorkomen, dat er gelijktijdig meerdere kraamvrouwen in de kampong zijn, waardoor er ook geringer kans is van overbrenging der infectie van de eene op de andere vrouw, te meer omdat de natuurvolkeren hunne zieke puerperae niet in inrichtingen, in elkaars onmiddellijke nabijheid dus, verplegen en behandelen.

Verder zou volgens Bartels voor zijne stelling pleiten, dat ook voor bepaalde specifieke infectie-ziekten als malaria, gele koorts e. a. de meeste natuurvolkeren minder vatbaar zijn dan de hooger staande rassen. Echter moet ik voor onze Oost opmerken, dat wat malaria aangaat, deze ziekte ook bij de inlanders zeer veelvuldig wordt aangetroffen. Kiewiet de Jonge zegt in zijn onlangs verschenen werk (Tropische ziekten van den Indischen Archipel): „De vatbaarheid van inlanders schijnt niet geringer te zijn dan die van Europeanen, daar de percentcijfers voor de beide rassen elkaar niet veel ontloopen. Ook de bewering, dat bij inlanders alleen de meer goedaardige vormen van malaria voorkomen en bij Europeanen meer de kwaadaardige, is onjuist. Het percentcijfer van tropica op daarop onderzochte plaatsen is toch bij inlanders niet geringer dan bij Europeanen, terwijl ook pernicieuse gevallen bij inlanders niet minder veelvuldig schijnen te zijn. Wat dus hier in ons gewest

aangaande den invloed van rassen bekend is, moeten wij zeggen, dat de hier voorkomende rassen geen verschil vertoonen". Nieuwenhuis vond de malaria uiterst frequent bij sommige Dajakstammen, terwijl Kruyt hetzelfde bericht van bepaalde inlandsche stammen in Midden-Celebes. Zoo schrijft hij van de Tawaelijaërs, een klein volkje in het landschap Tawaelija levend: „Men zegt, dat dit volkje nooit meer dan een honderdtal zielen mag tellen; zoodra dit getal overschreden wordt, komt er eene sterfte, die hen tot een klein getal terugbrengt." Kruyt heeft nagegaan, wat de oorzaak kan zijn van dit stationair blijven der Tawaelijaërs. Van de 27 op het oogenblik van zijn verblijf aldaar getrouwde mannen, van wie meer dan de helft nog in de kracht des levens waren, zoodat van hen nog vermeerdering van kroost mocht verwacht worden, teekende Kruyt op, dat zij bij 37 vrouwen (tien der mannen hadden 2 vrouwen gehad, of hadden ze nog) 126 kinderen hadden verwekt, waarvan 42 waren gestorven. Hieruit bleek dus, dat het stationair blijven niet aan het gering aantal geboorten kon worden toegeschreven. Kruyt zoekt de oorzaak in de malaria, die de menschen vroeg ten grave sleept. Oude mannen komen bij dit volkje niet voor. Hij zag onder de mannen verscheidenen met een door de miltzwelling sterk opgezetten buik. Tawaelija is gelegen in eene enge vallei, omringd door hooge bergen, tengevolge waarvan de wind de hangende dampen en miasmen, die uit den moerassigen bodem opstijgen, niet flink verjagen kan.

Van de inboorlingen der Philippijnen zegt Montano: „La fièvre paludéenne est beaucoup plus fréquente chez eux que chez les Européens et récidive avec une grande facilité. Il n'est pas rare de rencontrer des individus âgés de deux sexes, qui ont chaque année, depuis leur enfance, des accès intermittents et qui vivent dans un état de santé relatif avec des rates énormes. Beaucoup aussi succombent à la cachexie paludéenne."

Martin vond zeer veel malaria bij de Jakoens van Malakka. — Dat „Die Syphilis ebenfalls eine Erkrankung ist, unter welche die weisse Rasse viel schwerer zu leiden hat als die Farbigen", zooals Bartels zegt, is mijns inziens nog volstrekt niet bewezen. Wel zegt Martin (Etude sur la prostitution en Chine) van de Chineezen: „La race jaune possède une aptitude moindre à la syphilis que la race blanche" en beweert Livingstone onder zijne Afrikaansche volkeren nooit zware vormen van syphilis gezien te hebben; daartegenover staat echter de uitspraak van vele anderen, volgens welke bij de volkeren, die vroeger geen syphilis kenden, de secundaire en tertiaire periode zich juist kenmerken door heftige verschijnselen, die tot uitgebreide verminkingen leiden. Zoo vond ook Nieuwenhuis ernstige gevallen van tertiaire lues bij de Dajaks, terwijl Dr. Jensen, naar hij mij meedeelde, deze ook bij de Menangkabauers van Taloek heeft waargenomen.

Bartels is van meening, dat naast het ras, ook de lage cultuurtoestand tot de geringere praedispositie voor wondinfecties medewerkt. „Vielleicht haben wir die Sache in der Weise vorzustellen, dass bei den unter primitiven Verhältnissen lebenden Menschen durch diejenige Umbildung in dem Haushalte des Organismus, welche wir gemeinhin mit dem Namen der Abhärtung zu bezeichnen pflegen, der Stoffwechsel beschleunigt und gesteigert wird, und dass sie hierdurch die Befähigung erlangen, Fäulniserreger, welche in ihre Wunden eingedrungen sind, mit grosser Geschwindigkeit wieder aus ihrem Körper auszuscheiden und dadurch natürlich an ihrer schädigenden Weiterentwicklung zu verhindern."

Omtrent de Indonesiërs zijn de berichten der verschillende onderzoekers nog al tegenstrijdig. Junghuhn schrijft van de Bataks: „Zu inflammatorischen Krankheiten sind sie nicht geneigt und ertragen die grössten Verwundungen ohne Entzündung". Minder enthousiast uit zich Römer

over het wondverloop bij de Karo-Bataks: „der Wundverlauf hat jedoch bei ihnen nicht denselben Ruf, den er bei vielen anderen Naturvölkern genieszt; vielleicht üben die überaus grosse Unreinlichkeit, vielleicht auch die jetzt bei den Batak sehr verbreitete Syphilis darauf Einfluss ein". De opgave van Stratz, dat „de Javanen een grooter weerstandsvermogen tegen alle mogelijke infectiekiemen bezitten, dat alle huidwonden gemakkelijk en snel genezen", schijnt weer in tegenspraak met die van van der Burg, waar hij zegt: „de inlanders lijden niet zelden aan allerhardnekkigste ulcera crurum, die dikwijls door de inlandsche behandeling met gekneusde bladen mechanisch geïrriteerd zijn. Meermalen kan men eerst genezing krijgen door de geheele ulcereerende vlakte met minerale zuren te vernietigen en die uit te snijden". Nieuwenhuis heeft zich dikwijls kunnen overtuigen, dat bij de Bahau-Dajaks wonden sneller en volkomener genezen, dan bij Europeanen. Verder zegt hij: „j'ai commencé à apprécier la résistance du tissu cutané. Malgré les occasions beaucoup plus nombreuses d'irritation et de blessure, je n'ai jamais vu des ulcérations, qui ressemblent aux ulcères résistants des membres inférieures des Européens". Zeer optimist is de uitspraak van Kohlbrugge omtrent de genezing van wonden bij de Tenggereezen: „Wunden, auch grössere, heilen stets ohne Behandlung und im grössten Schmutz überraschend schnell; man sollte fast glauben, dass die Leute gegen Sepsis immun sind". Het is mogelijk, dat de sterkere pigmentatie der huid van de inlanders een grooter weerstandsvermogen levert. Rollier toch heeft in zijn sanatorium te Leysin (Alpes vandoises) bij de kinderen met tuberculose van het beenstelsel vastgesteld, dat eene sterkere pigmentatie bevorderlijk is voor de genezing, dat dan de huid meerder weerstandsvermogen bezit en de wonden of fistels spoediger droog worden. (Cornelia de Lange: Zonnekuur en Hoogtekuur bij chirurgische

tuberculose der kinderen. Nederlandsch Tijdschrift voor Geneeskunde 4 September 1909).

Martin vond echter bij de Senoi van Malakka dikwijls uitgebreide ulceraties aan de onderste extremiteiten, die zulke dimensies hadden aangenomen als men in Europa niet te zien krijgt.

Bij de kwestie van het al of niet sneller genezen van wonden bij inlanders wordt niet zelden, mijns inziens zeer ten onrechte, eene vergelijking gemaakt met de in het land dier inlanders levende Europeanen; de inlanders zijn in hun vaderland in hun eigen element, de Europeanen aldaar leven daarentegen in een hun vreemd terrein, hetgeen natuurlijk op het weerstandsvermogen tegen ziekten van invloed moet zijn.

Leopoldt (die Leiden des Europäers im Afrikanischen Tropenklima und die Mittel zu deren Abwehr) zegt zeer terecht: „in der Tropenzohne nehmen äusserliche, oft sehr unbedeutende Verletzungen durch Stosz oder Druck, ja selbst Stiche von Dornen, besonders in der feuchten Jahreszeit leicht einen ausserordentlich entzündlichen und gefährlichen Charakter an. Man hat also Grund genug jede Wunde, wie klein sie auch sei, mit Sorgfalt zu behandeln". Deze uitspraak strookt geheel met de ervaringen, welke wij op onze reis, dwars door Sumatra, opdeden.

Ik heb in Sumatra een aantal artsen en doktersdjawa naar hunne meening gevraagd of de genezing van wonden bij de inlanders sneller en de praedispositie voor infectie geringer is dan bij de Europeanen. De antwoorden waren nogal uiteenloopend. Sommigen zijn van meening, dat inderdaad bij de inlanders de wonden sneller heelen dan bij de Europeanen het geval is en dat er bij de eersten minder gevaar voor infectie bestaat; anderen echter hebben een zoodanig onderscheid niet opgemerkt. Hierbij mag vooral niet vergeten worden, dat de meeste door mij geraadpleegde artsen alleen ervaring hebben en een oor-

deel kunnen uitspreken over de wonden, die bij Europeanen in onze Oost voorkomen en dat nog wel niet zelden bij personen, welke nog onvoldoende geacclimatiseerd zijn of die door ontberingen en vermoeienis (soldaten!) min of meer uitgeput zijn en tengevolge daarvan over een geringer weerstandsvermogen beschikken. Onderzoekingen omtrent de percentages van door eene bepaalde infectieziekte aangetaste inlanders en Europeanen en nog meer omtrent de mortaliteit aan die ziekte bij beiden, hebben mijns inziens ter vergelijking slechts beperkte waarde en zeggen eventueel omtrent de praedispositie van het Europeesche ras voor die infectieziekte slechts weinig, omdat men de inboorlingen als zoodanig niet vergelijken mag met menschen, die in een hun vreemd klimaat en ongewone verhoudingen, vaak onder zeer ongunstige voorwaarden, leven moeten.

Meer zin zou het dan hebben te vergelijken de mortaliteit bv. aan malaria bij de Europeanen in een Europeesch malariagebied en die van de inlanders aan dezelfde ziekte in een door hen bewoond malariacentrum, waarbij men echter weer niet vergeten mag, dat voor de Europeanen de verpleging en de geneeskundige behandeling in den regel eene zooveel betere is.

Dat de Zuid-Europeesche volkeren meer weerstandsvermogen bezitten in tropische gewesten tegen bepaalde infectieziekten als malaria en gele koorts dan de Noord-Europeesche stammen, zooals Vernial en Hirsch hebben aangetoond, laat zich, als ik mij niet vergis, voldoende verklaren door het feit, dat het Zuid-Europeesch klimaat grootere overeenkomst heeft met het tropische en de levensverhoudingen in Zuid-Europa meer gelijk zijn aan die in de Tropen dan van Noord-Europa kan gezegd worden.

Eene statistiek van Hirsch (Handbuch der historisch-geographsichen Pathologie) voor de mortaliteit aan gele koorts in Guyana geeft op, dat van de inboorlingen aan

die ziekte stierven 6,9%, van de Italianen en Franschen 17,1%, van de Engelschen 19,3%, van de Duitschers en Hollanders 20,2%, en van de Scandinaviërs 27,7%. Men ziet dus het mortaliteitscijfer stijgen, naarmate de Europeanen uit een Noordelijker gebied stammen.

Buschan zoekt daarentegen de verklaring van het meerdere aanpassingsvermogen der Zuid-Europeesche naties aan het tropenklimaat in het feit, dat deze volken meer vermengd zijn met Semitische elementen, die zich door een groot aanpassingsvermogen onderscheiden. Volgens Virchow (Ueber Akklimatisation. Verh. d. Vers. deutsch. Naturf. zu Strassburg, 1885) zouden het vooral lieden zijn, stammend uit gebieden, waar oude Phoenicische en Carthaagsche kolonies bestonden, die eene groote resistentie tegen tropische ziekten bezitten. —

Ulceraties werden ook door mij herhaaldelijk bij de inlanders waargenomen; het meest zag ik ulcera cruris, in den regel ontstaan door infectie van wondjes, veroorzaakt door de scherpe doorns in het bosch, of uit geïnfecteerde patjekbeten. In Taloek werden deze beenzweren toekak genoemd. Men vertelde mij daar, dat zij ontstaan door een diertje — de koeman — hetwelk wij reeds bij de bespreking der huidziekten leerden kennen. Dit dier dringt tusschen de huid en spieren in en vreet dan de weeke deelen weg. Bovendien veroorzaakt het jeuk, waardoor de inlanders de huid krabben, wat het ulcus nog grooter maakt. De behandeling dezer beenzweren is een der volgende:

1. daun sitawar (Costus speciosus), — sedingin (Bryophyllum Calycinum), koenjit (Curcuma longa) worden met wat rijst fijngewreven, dan water toegevoegd en deze pap op het ulcus gelegd.

2. de wortel van toroeang asam + oerat mali mali (Leea sambucina) worden in een pot met kwantanwater fijngewreven en dan op de zweer aangebracht.

Ook in Goenoeng Sahilan komen de toekak veelvuldig bij de inlanders voor; als oorzaak daarvan nemen de doekoens aan, dat vuil van den grond in een wondje is geraakt of wel, dat tengevolge van de jeukveroorzakende bamboeharen de huid met vuile handen wordt opengekrabt. De behandeling is aldaar de volgende. Men kookt de daun djamboe awe (Eugenia aquea) en koenjitwortel (Curcuma longa) in water, wringt die vervolgens door een doek uit, waarna met het uitgeperste vocht de zweer wordt gewasschen. Vervolgens wrijft de doekoen de daun petai belalang (Pithecolobium angulatum) en — marampoejan (Rhodamnia trinervia) fijn, wringt dit uit en brengt het sap op het ulcus. Tenslotte worden zeven bladen van de limau ketjil (citroensoort) op het ulcus boven elkaar gelegd en elken dag het onderste blad weggenomen, waarbij dan de wond telkens weer met het sap van de djamboe awe en de koenjit wordt behandeld. Is het ulcus na eene kuur van zeven dagen nog niet genezen, dan moet zij herhaald worden.

In Soengai Batoeng behandelt men de ulcera cruris met de fijngekneusde bladen van de bindaloe api (Loranthus ferrugineus), de ingoe (Ruta graveoleus) en de gadang (= gadong? Dioscorea hirsuta). Aan deze gekneusde bladen wordt klappermelk toegevoegd, daarna gekookt en na afkoeling de pap op de zweer gelegd.

In de buurt van Sidjoengdjoeng zag ik een jongen, die op een beenzweer een stuk bladgoud had gelegd, hetwelk met behulp van een rood bandje op het ulcus was bevestigd. Dit bladgoud wordt als een goed middel bij ulceraties aangeprezen. Men weet, dat in Europa het goud reeds in de Romeinsche oudheid voor een krachtig geneesmiddel gold, in staat om giften onschadelijk te maken. Plinius (Historia naturalis) schrijft: Aurum pluribus modis pollet in remediis vulneratisque et infantibus adplicatur, ut minus noceant quae inferantur veneficia.

Op Ambon wordt het goud gebruikt tegen huidziekten; daartoe legt men een stukje goud in water en met dit water wordt de huid gewasschen.

Breitenstein vertelt, dat op Bantan de inlanders de beenzweer plegen te behandelen door daarop een kopermunt te leggen, die zij met een snoer bevestigen. —

Waar ulceratieve processen bij den inlander herhaaldelijk voorkomen, laat het zich hooren, dat ook abscessen niet zelden zullen optreden. Deze abscessen dragen verschillende namen, afhankelijk van de plaats, waar zij voorkomen. Zoo worden de abscessen in oksel en lies door de inlanders van Taloek b a r a genoemd, die op de borst en beenen heeten p i r o, terwijl de abscessen op de nates den naam b i s o e l dragen. De bara behandelt men met uitgekauwde sirihpruim, welke, met kalk vermengd, op het absces wordt gesmeerd, zoodanig echter, dat het centrale deel van het ettergezwel vrij blijft; het absces zal door deze behandeling spoediger openbreken. Of wel men wrijft de nesten van wepsen (sarang angkoet angkoet) fijn, voegt daaraan water toe en smeert dit evenzoo in een cirkel op het absces. Bij de piro bestaat de behandeling uit de aanwending van de koelit poeding itam (Codiaeum variegatum), die met een mes wordt afgeschraapt, waarna men het afschraapsel rondom op het absces brengt of wel de onrijpe pisang wordt met de bladstelen van de sirih fijngewreven en evenzoo aangewend. Voor de behandeling van de bisoel worden de jonge bladen van de ladådjintan met sirih en kalk gekneusd, welke massa in een kruisvorm op het absces wordt gebracht, waarbij alleen weer het centrale deel onbedekt blijft.

Ook pleegt men wel, om het doorbreken van het absces te bevorderen, daarop een doek te leggen, nadat die is gedompeld in een heet afkooksel van ladå itam (Piper nigrum) en sipadi (Zingiber officinale Rox).

In Goenoeng Sahilan worden de abscessen, onverschillig

waar zij voorkomen, bangkak genoemd. Echter worden verschillende vormen van bangkak onderscheiden, n.l.:

1. bangkak itam. Deze ziet blauwrood van kleur en gaat gepaard met snijdende pijnen, welke 's nachts het ergst gevoeld worden.

Behandeling:

a. bijang ongo wordt op een steen of op een stuk hout fijngewreven, en dan, met sirihspeeksel vermengd, op het absces gesmeerd.

b. nassi poeloet itam + gekneusde koelit bajoer (Pterospermum Jackianum) op het ettergezwel aan te wenden.

2. bangkak merah, hierbij is de kleur van 't absces, gelijk de naam aanduidt, eene roode.

Behandeling:

a. de pit van de boeah mokorek + 1 c.M. koenjit (Curcuma longa) + beras (rijst) worden gekneusd, met water vermengd, welke pap men op het absces legt.

b. djariangouw (Acorus Calamus) + koenit bolai (Zingiber cassumunar) + dasoen bawang (Allium spec.) + bawang merah (Allium ascalonicum) fijnsnijden, op eene schelp (koelit kerang) verwarmen, daarna klapperolie toevoegen en deze massa op het absces aanbrengen!

c. sarang ankoej ankoej (eene bijsoort, die in de huizen nestelt), palampong torok, het spongieuse deel van de rotan toengal, sarok gantong (onkruid dat onder de huizen of aan de boomen hangt), atok penoetoean en lampoeng ikan (zwemvlies van een visch) worden verkoold, fijngemaakt, en dan met sirihspeeksel bevochtigd op het absces geappliceerd.

3. bangkak pialang. Hierbij is de etter gelocaliseerd in de gewrichten van de knie, elleboog of de hand, of wel het absces bevindt zich tusschen en in de spieren.

Therapie:

a. poetjoek moubi, akar bara biring, poetjoek tjimpoer (Dillenia aurea?), — akar itam (Merremia umbellata), —

ketelo (Carica Papaya) en akar poetak (Barringtonia spec?) worden gekneusd, met rijst en koenjit (Curcuma longa) vermengd, met water aangelengd en als pap aangewend.

b. isi berah (Alocasia macrorhiza), isi kalimajang (Scindapsus pertusus), isi berah alang (Lasia aculeata), daun djelatang (Laportea spec.) worden eveneens met rijst en koenjit gekneusd en nadat water is toegevoegd, verwarmd toegepast.

c. ladå itam (Piper nigrum), sipadis (Zingiber officinale), ladå gadang, — ketoembar (Coriandrum sativum), sendi roemah (iets van de poot van 't huis of de balei), daun sepi toengoer, — sirimau en — lakoen (Vitis indica) kneuzen, daarna aan het mengsel sirih speeksel toevoegen en water; dit dan verwarmd op het absces leggen!

4. B a n g k a k b a r a k a l i m a j o; een vorm van absces, die zoowel op den romp als aan de extremiteiten kan voorkomen.

B e h a n d e l i n g:

De daun boenga rajă (Hibiscus Rosasinensis L.), — soesoeng poetri (mussaenda spec.?), — pandak, — tijmpoer (Dillenia aurea?), — petai belalang (Pithecolobium angulatum), — tima tima (Mussaënda frondosa), tampang laboe aejr (laboe ajer = Lagenaria vulgaris), — antimoen (Cucumis spec.), — petoeloe (Luffa acutangula), — kambodja (Plumiera acutifolia), laboe lobak (Rhephanus caudatus) worden gekneusd, dan wordt klappermelk toegevoegd, waarna men deze massa op het absces aanwendt.

In Sidjoengdjoeng behandelt de doekoen de abscessen met eene pap gemaakt van varenbladen en daun amboeng amboeng (Panax fruticosum), alleen het centrale gedeelte van het absces wordt onbedekt gelaten.

Van inscisie van abscessen willen de bewoners van Midden-Sumatra niets weten; de inlanders daar zijn veel te bang voor het mes. Toen ik in Taloek vertoefde, kwamen de inboorlingen mij meermalen om raad en hulp vra-

gen, maar steeds moest ik beloven hen bij de behandeling geen pijn te zullen doen, daar zij anders van mijne hulp liever afzagen. Dezelfde ervaring deed Nieuwenhuis op bij de Bahau Dajaks: „Schmerzen können sie nur sehr schwer ertragen, man muss daher im Verkehr mit den Eingeborenen vor allem ihrer groszen Sensibilität Rechnung tragen". Het verwonderde mij daarom ten zeerste in Tehupejory's boek (Onder de Dajaks in Centraal-Borneo) te lezen, dat de inlanders van Borneo zich gewillig door hem tanden en kiezen lieten trekken en wel zonder eenige pijn te toonen. In Midden-Sumatra kon ik den inlander niet bewegen een zieke tand of kies te doen extraheeren. Meermalen heb ik bij de Menangkabauers in Centraal-Sumatra het gebit van dien aard aangetroffen, dat de extractie van een of meerdere kiezen eene weldaad zou geweest zijn.

Men vindt in den regel opgegeven, dat bij natuurvolkeren carieuse processen der tanden minder voorkomen dan bij hoogere rassen het geval is. Door Wiedersheim (der Bau des Menschen als Zeugnis für seine Vergangenheit) vond ik opgegeven, dat caries der tanden onder de Eskimo's bij ± 2,5%, onder Indianen bij 3—10%, — Maleiers bij 3—20%, bij 40% der Chineezen en bij 80—96—100% der Europeanen wordt aangetroffen. Deze getallen werden verkregen door het onderzoek in de verzamelingen, die rassenschedels bevatten.

Volgens de onderzoekingen van C. Röse is de gelaatsvorm van invloed op de frequentie van tandlijden. Bij 4407 Beiersche dienstplichtigen vond hij, dat de leptoprosopen met smal gehemelte en smalle onderkaak, weinig ontwikkelde kauwspieren en speekselklieren, voor ongeveer 30% meer slechte tanden bezitten dan bij de lieden met breede gezichten het geval is.

Van Hasselt vermeldt, dat bij de Menangkabauers caries zeldzaam is, en dat dit voorrecht algemeen aan

het betelkauwen wordt toegeschreven. Door mij werd echter herhaaldelijk bij de inlanders in Sumatra caries dentium geconstateerd, en ook reeds uit het feit, dat de doekoens mij een aantal middelen tegen tand- en kiespijn opgaven, viel af te leiden, dat tandlijden bij hen zoo zeldzaam niet is. In overeenstemming hiermede zijn de onderzoekingen, welke in 1905 in de garnizoens te Weltevreden en Meester-Cornelis bij de inlandsche en Europeesche soldaten werden ingesteld. Onderzocht werden daar 1000 Europeanen en 1661 inlanders. Uit dit onderzoek bleek, dat bij 113 Europeanen (± 11%) en 357 inlanders (± 26,6%) het gebit volledig en (oogenschijnlijk) gezond was. Ieder der overblijvende Europeesche soldaten miste gemiddeld 2,9 tanden of kiezen en bezat er nog 2,4, die carieus waren, terwijl de inlandsche soldaat gemiddeld ± 2 tanden of kiezen miste en bij hem — 3,7 carieuse tanden werden gevonden. Veel tandsteen kwam voor bij ± 26,6% der Europeanen en ± 59,4% van de inlanders; het tandvleesch bleek bij ± 65% der Europeanen normaal te zijn, terwijl dit slechts bij ± 43% van de inlanders het geval was.

Daarentegen verklaart Kohlbrugge van de Tenggereezen op Java: „Cariöse Zähne sind ziemlich selten; dasz auch die abgefeilten Stümpfe so selten schmerzen oder cariös werden, kann man wohl nur durch die Nahrung (Reis und Mais) erklären; vielleicht ist auch das Betelkauen ein Präservativ.”

Ludeking zag echter bij de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden veelvuldig kaak- en tandfistels, hetgeen hij meent te moeten toeschrijven aan het tandenvijlen, waardoor het overblijvend deel der tanden in het centrum verweekt, zoodat zich paardenhaardikke kanalen vormen, die den tandwortel en daarop de tandkas doorboren. Hagen vond bij de Bataks aan de onderste snijtanden bijna regelmatig de tandholte geopend en lag de

pulpa daarin bloot. Volgens Römer moet men het weinig voorkomen (?) van tandcaries bij alle sirihkauwende volkeren misschien toeschrijven aan de adstringeerende en desinficeerende werking van de charicol (paraoxylallylphenol), die zich in de sirihbladen bevindt. Opmerkelijk is, dat Stevens bij de Jakoens, die in de bosschen van Malakka leven, slechts hoogst zelden caries dentium aantrof, daarentegen veelvuldig bij diegenen, welke onder de Maleiers wonen.

Therapeutisch worden door de inlanders in Sumatra's Centrum tegen tand- en kiespijn de volgende middelen aangewend:

1. toroeang poengar (Solanum melongena) wordt in water gekookt en na afkoeling met dit water de mond gespoeld.

2. daun tjoebadak (Artocarpus Polyphema), ladå itam (Piper nigrum) worden fijngewreven, in water gekookt en met dit water laat men eveneens na afkoeling den mond spoelen.

3. In de holle kies stopt men wat tabak of indien dit niet helpt kopervitriool. (In Europa geldt het rooken van tabak als een goed (volks)middel tegen tandpijn, terwijl tabak met teer ook nu nog in de holle kies wordt gestopt).

4. Of wel men brengt het sap, dat zich bevindt aan de binnenzijde van de koelit batang kajoe sapai (Eugenia of Macaranga?), in de holle kies.

5. Men laat den patient den mond spoelen met een afkooksel van koelit manggis (Garcinia mangostana L.).

6. In Soengai Batoeng pleegt men in de holle kies het sap van serehgras (Andropogon schoenanthus L.), hetgeen verkregen wordt door kneuzing van dit gras, te druppelen.

Te Sawaloento trekt men, ingeval de zieke tand of kies los zit, deze met de hand, zonder eenig instrument dus, uit.

Ook Ludeking vermeldt een aantal middelen bij de Menangkabau-Maleiers van Sumatra's Westkust tegen tand- en kiespijn in gebruik.

1. Padangtabak wordt met heete olie vermengd en dit na bekoeling in de holle kies gedaan.

2. de uitspruitsels van de sereh (Andropogon schoenanthus) en de knoppen van de koenjit (Curcuma longa) worden fijngemaakt, door toevoeging van water wordt een papje daarvan gemaakt en dit, verwarmd, in de holle kies gebracht.

3. de bloemen van de laboe (Cucurbita idolatrica) en zwarte peper, op dezelfde wijze als bij 2 beschreven is, aangewend.

4. op dezelfde wijze maakt men gebruik van ampelas hars (Ficus politoria) en lado itam (Piper nigrum).

5. de zaden van de Ketjoeboeng (Datura spec.) worden fijngewreven, verwarmd en dit in het gat van de kies gestopt. —

Volgens Snouck Hurgronje plegen de Atjehers tegen kies- of aangezichtspijn eene soort van medicinale sigaar te rooken. Deze sigaren hebben tot dekblad een stuk pisangblad of papier en tot inhoud een mengsel van allerlei fijngewreven bladen, als van groepheuëng agam (Mal. langgoendi), groepheuëng inòng, nawaïh (ricinus), rihan (als sĕlasih), glinggang, peundang, adat agam, adat inòng, meura, Keuthab rajeu, Keuthab tjoet, pladang; verder opium, mò hars, saffraan, enkele uitheemsche drogerijen als ganti en meuthoei, kamfer en eindelijk boomwol. Ook moet er nog bij zijn eene hoeveelheid van de z.g.n. 44 kruiden. In de winkels nl. der medicijnverkoopers op de Atjehsche markten wordt eene groote verscheidenheid van gedroogde kruiden, zaden, wortels, knollen etc. alsook minerale stoffen verkocht. Ten deele zijn deze van inheemschen oorsprong, grootendeels echter van Indische of Arabische origine. Van een 44-tal dezer medicamenten nu wordt op de gis eene kleine hoeveelheid genomen en dooreen gemengd. Dit mengsel op zichzelf wordt dan geacht een voortreffelijk geneesmiddel te zijn en maakt van de meeste recepten een onmisbaar bestanddeel uit.

Ik herinner er hier nog eens aan, hoe aan het getal 44 volgens de Atjehsche begrippen groote beteekenis moet worden toegekend. Wij hebben reeds gezien, hoe in Atjeh en ook in Centraal-Sumatra in sommige plaatsen, de officieele kraamtijd op 44 dagen is gesteld.

Op het aan Sumatra's Westkust gelegen eiland Nias gelooft de inlander, dat tandpijn wordt veroorzaakt, wanneer men door een vijand is behekst geworden of doordat deze in de sirihdoos van het slachtoffer vergif heeft gedaan. Door een offer aan den afgod Siraha dalimbo, die in staat wordt geacht alle ziekten te genezen, zal de tandpijn verdwijnen. Bovendien moet de zieke dan 4 dagen thuis blijven, zonder eenig bezoek van zijne buren te ontvangen en moet hij op het gelaat, aan de aangedane zijde, eene pap leggen, bereid uit de bladen van verschillende planten (Durdik).

Een enkele opmerking nog omtrent het vijlen der tanden, dat ook bij de Menangkabau-Maleiers in zwang is!

Reeds in het „Journal gehouden op het schip Hollandia door den adelborst Frank van der Does" (2 April 1595—13 Juni 1597) leest men van de bewoners van Sumatra, dat zij „seer leelycke swarte gesleepen tanden hebben en de sommighe, die haeren mondt versiert es met silvere ende goude tanden, die sy luyden uyttrecken ende weeder insteecken cunnen". Iets verder heet het van de Javanen, dat zij „middelmatige persoonen syn.... met leelycke swarte ende gebrooken tanden, soedat er veel syn die silvere ende goude tanden in haeren mondt hebben, deselve cunnen sij uyt ende insetten". Van der Does heeft blijkbaar de gouden en zilveren stukjes, waarmede sommige Maleiers de tanden bekleeden of die zij in de tanden inbrengen, voor kunsttanden aangezien.

Valentijn vermeldt eene dergelijke versiering der tanden met goud bij de Makassaren. „Een van de grootste cieraaden stellen zij in hunne tanden te slypen, die gitswart

te houden, of die zoo te maaken, en zommige trekken 'er goude kassen, na de tanden gemaakt, over heenen, dat voornamelijk een cieraad der groote vrouwen hier is."

Antonio Pigafetta (Primo viaggio intorno al Globo Terracqueo) verhaalt van een hoofdman op een der Philippijnsche eilanden, die in elken tand drie goudplaten droeg, zoodat het den schijn had alsof zijn gebit in goud was vervat.

Door Thévenot vinden wij hetzelfde gebruik vermeld bij de Tagalen en de Bisaya's.

Heden ten dage vindt men deze gewoonte om de tanden met goud te versieren op Sumatra nog slechts bij de Bataks (van der Tuuk, Hagen) en bij de Menangkabau-Maleiers. Bij de Karo-Bataks worden volgens Römer de afgevijlde tanden in plaats van met goud ook wel met stukjes parelmoer versierd. Bij de Menangkabauers vinden wij deze versiering der tanden reeds beschreven door Marsden: „the great men sometimes set their teeth in gold, by casing, with a plate of that metal, the underrand; and this ornament, contracted with the black dye, has by lamp or candle light a very splendid effect. It is sometimes indented to the shape of the teeth, but more usually quite plain. They do not remove it either to eat or sleep".

Ook door mij werd de goudversiering der tanden bij de Menangkabau-Maleiers, met name bij die der Padangsche Bovenlanden, meermalen waargenomen. Daartoe boort de toekan pape in de voorvlakte der tanden kleine gaatjes, waarin het gouden belegsel wordt ingevuld.

Onder de 569 mannen, welke ik in Midden-Sumatra onderzocht, vond ik er slechts 23 met ongevijlde tanden. Van deze laatsten waren er tien jonger dan 20 jaar, de overigen tusschen twintig en veertig jaar oud. Bij 170 mannen waren de tanden niet zwart gemaakt.

Volgens Kohlbrugge hebben de Indonesiërs (oermaleiers in den zin van Hagen) bijna alle afgevijlde zwarte tanden; vindt men bij slechts de helft der inboorlingen zulke tanden, dan ziet hij daarin eene aanwijzing, welke voor een mengvolk pleit.

In den regel zijn het uitsluitend de snijtanden van boven- en onderkaak, zeldzamer ook de hoektanden, die de bewerking van het vijlen ondergaan; de kiezen worden niet bewerkt. Eerst wordt met eene vijl een gleufje in den tand gemaakt en daarna met een zaagje, uit een mes vervaardigd (garoegadji), de tand doorgezaagd. Vervolgens vijlt men met een groven steen (batoe pangasa gigi kasar) de randen en vlakten van den tandstomp af en wordt daarna de tand nog met een fijneren steen (batoe aloes) gepolijst. Ook wel heb ik gezien, dat alleen de voorvlakte der tanden was afgevijld, terwijl men daarin nog meerdere dwarsgleufjes had ingegrift. In punten gevijlde tanden (roentjiing), zooals van Hasselt bij de inlanders van de twaalfde Kota eenige malen waarnam, heb ik niet gezien.

De doekoen van Sidjoengdjoeng vertelde mij, dat aldaar de bewerking der tanden kort na het huwelijk (15e—16e levensjaar) plaats heeft; in Taloek echter geschiedt zij bij jongens reeds kort na de besnijding (± 10-jarigen leeftijd) en bij meisjes tegen den tijd, dat zij huwbaar worden (13—14e jaar). In den laatsten tijd zou van de bewoners van Sumatra's Westkust eene beweging uitgaan om dit gebruik af te schaffen.

Sommige inlanders klaagden, dat het tandenvijlen zeer pijnlijk is, terwijl andere echter beweerden, dat de operatie volstrekt geene pijn veroorzaakt. Men ziet hieruit weer, hoe voorzichtig men moet zijn in zijne conclusies, wanneer men moet afgaan op de mededeelingen en opgaven der inlanders. Van Hasselt deelt mede, dat na de vijling de tanden besmeerd worden met een papje, gemaakt van gestampte peperkorrels, citroensap en roetwebben en wel

met de bedoeling om daardoor de pijn te verzachten; in Solok vernam ik, dat de jongelieden na de bewerking der tanden op lombok of gewone peper plegen te kauwen, waardoor de pijn zou verminderen.

Na de vijling worden dan in den regel de tanden nog zwart gekleurd. In Taloek neemt men daartoe de binnenschaal van de klappernoot (timpoeroeng karambil), welke gehalveerd wordt; de eene helft verhit men boven een vuurtje en zoodra zij voldoende verwarmd is, plaatst men er over heen de andere helft van de schaal, nadat daarin tevoren eenige gaatjes zijn geboord. De walm van de verhitte onderste schaal ontwijkt door de gaatjes van de haar bedekkende; men laat haar dan aanslaan tegen een mes of een lepel, waarmede men over de gevijlde tanden heenstrijkt.

In Goenoeng Sahilan wordt voor het zwart kleuren der tanden gebruik gemaakt van een stuk kajoe marampoejen (Rhodamnia cinerea), hetwelk men boven een vuur verwarmt; het uitloopende sap wordt op een mes opgevangen en vervolgens met den vinger op de tandstompen gesmeerd. De inlanders van Sidjoengdjoeng plegen een badjouwortel, waarop een koker met gaatjes wordt gezet, te branden; door deze gaatjes ontwijkt de walm, welke dan tegen een ijzeren plaatje aanslaat. Volgens van Hasselt wordt daartoe ook wel van Karamoenting hout (Arch moending — Rhodomyrtus tomentosa) gebruik gemaakt.

Wat is de beteekenis en de bedoeling van het vijlen en zwart maken der tanden? Vraagt men de inlanders, waartoe het tandenvijlen dient, dan krijgt men in den regel tot antwoord, dat zij het doen ter wille van hun schoonheidszin, omdat zij hunne afgevijlde tanden veel mooier vinden dan onze groote witte tanden, die gelijken op die van een dier (Saroman andjiing). Dit begrip van niet op dieren te willen gelijken, wordt ook door andere volkeren voor analoge gebruiken opgegeven. Zoo schrijft Azara

(Voyages dans l'Amérique méridionale), naar aanleiding van het epileeren der haren bij de Mbaya in zwang: „Les hommes portent le barbote et tous s'arrachent constamment les sourcils, les cils et le poil; ils disent qu'ils ne sont pas des chevaux pour avoir du poil". Daarentegen werd mij in Sidjoengdjoeng opgegeven, dat de bedoeling van het vijlen was om op die wijze tandlijden te voorkomen; ook in Soengai Batoeng meent men, dat door deze bewerking tandziekte — de wolf in de tanden (massoek oelat) — wordt tegengegaan.

Helfrich maakt melding van eene Menangkabausche legende, volgens welke het tandenvijlen in zwang zou zijn gekomen, nadat een zekere Aboe Djahil in een tweegevecht met Nabi Prang, dezen met een steen een zijner tanden afbrak, hetgeen tengevolge had, dat diens volgelingen hunne tanden afvijlden.

Ook het zwart kleuren der tanden zou volgens de meeste inlanders ten doel hebben de fraaiheid van het gebit te verhoogen. Den aldus versierden en door sirihspeeksel gekleurden mond zijner geliefde vergelijkt de dichter bij de klove van een door rijpheid gebarsten granaatappel! (Veth.)

Wilken is echter van meening, dat aan het gebruik van het zwart kleuren der tanden eene diepere beteekenis ten grondslag ligt: „De aanleiding tot het zwartmaken is volgens mijne meening evenzoo te verklaren als het uittrekken en uitslaan der tanden. Het spreekt immers van zelf, dat waar dit laatste nog als eene sociale of religieuse verplichting bestond, men bij het niet-nakomen daarvan getracht heeft de tanden, die uitgebroken hadden behooren te worden, zooveel mogelijk aan het oog te onttrekken, onkenbaar te maken. En zeker kan dit niet beter geschieden, dan door ze met eene donkere kleur te bedekken en zoo hunne schittering te doen ophouden en daardoor min of meer den indruk te geven, dat daar ter

plaatse zich geen tanden meer bevinden." Tegen deze verklaring zie ik echter een bezwaar in het met goud en parelmoer versieren der tanden, bij een aantal Indonesische stammen in gebruik, want daardoor moest toch wel juist de aandacht des te meer gevestigd worden op de tanden, „die uitgebroken hadden behooren te worden". Of het zou moeten zijn, wat echter weinig waarschijnlijk is, dat dit inbrengen van goud- of parelmoerstukjes eerst in zwang is gekomen, toen de oorspronkelijke beteekenis van het zwart kleuren der tanden reeds lang in vergetelheid was geraakt.

Het vijlen der tanden houden Uhle en Ploss voor analoog aan het tanden uitslaan, dat in sommige deelen van Australië, in Melanesië en ook in den Indischen Archipel (bij de Tonapo, de Tobada en Tokulabistammen van Celebes) en op Formosa nog wordt toegepast; zij zien in dit gebruik eene zelfkastijding, die de dapperheid en den moed van het individu op de proef moet stellen. „Tot zulk eene conclusie," — zegt Kruyt — „kan men alleen op de studeerkamer komen; wanneer men de weekheid en zwakheid heeft gezien, waarmede Indonesische ouders hunne kinderen behandelen, en zeker altijd behandeld hebben, kan men niet anders zeggen, dan dat er een diepere drang moet zijn geweest, welke tot deze wreede gewoonte aanleiding heeft gegeven".

Wilken is van meening, dat beide gebruiken — het vijlen en het uitslaan der tanden — oorspronkelijk eene offerhandeling zijn geweest, waarvoor zou pleiten, dat bij sommige volkeren de tanden eerst gevijld worden, als de naaste bloedverwanten zijn overleden (bij de Alfoeren van de Minahassa, in de residentie Kedoe, in de Ommelanden van Bengkoelen en op de Soela-eilanden). Hij ziet daarin eene vingerwijzing, dat het tandenvijlen eenmaal is geweest een rouwbeklag, analoog aan de in Polynesië bestaande gewoonte om bij een sterfgeval als rouwbeklag

een paar tanden uit te breken [1]). Ook meent Wilken in het feit, dat de tandenvijling in den regel na het intreden der puberteit of tegen het huwelijk plaats vindt, de aanwijzing eener oorspronkelijke offerhandeling te herkennen. Het laatste zou men, volgens de opvatting van Uhle en Ploss, naar ik meen, ook aldus kunnen verklaren, dat de jongeling en het meisje eerst dan als volwassen en tot den huwelijksstaat waardig gekeurd worden, als zij bij het doorstaan van het tanden uitbreken, later geworden tot het tandenvijlen, hun moed en hunne wilskracht getoond hebben. Eene analoge beteekenis heeft b.v. de mensuur bij de Duitsche studenten, die in laatste instantie toch niets anders is dan eene manbaarheidsceremonie, waarbij de student door het overwinnen van het angstgevoel en het blijk geven van durf en wilskracht blijk moet geven den nieuwen staat waardig te zijn.

Nieuwenhuis deelt mede, dat bij de Kajou Dajaks op Borneo de jonge mannen toonen pijnen te kunnen verdragen door stukjes damarhars op de huid te verbranden.

„Alleen is het dan vreemd” — zegt Kruyt — „dat ook vrouwen en meisjes zich aan beide bewerkingen (tatouage en het aanbrengen van brandwonden) onderwerpen, daar toch van eene vrouw geene dapperheid wordt geeischt. Daarom heeft de meening, dat een en ander in verband staat met de puberteit, met de gemeenschap van beide geslachten, meer waarschijnlijkheid. Overal vinden wij, dat de ziel op het stuk van het uitoefenen van den coitus in het hiernamaals wordt beproefd, dat het haar als zonde wordt aangerekend, wanneer zij niet heeft genoten van

---

[1]) Het verminken van het lichaam ten teeken van rouwbeklag wordt reeds door Herodotus van de Scythen vermeld. Wanneer bij de Scythen een Koning stierf, werd zijn lijk gebalsemd, met was overtrokken en vervolgens onder de stammen rondgevoerd, waarover hij geheerscht had, en allen, die het lijk zagen, moesten zich het hoofd kaal scheren, voorhoofd en neus openscheuren en hun linkerhand met een pijl doorboren.

den wellust des levens. Het tatoueeren en het aanbrengen van brandwonden zouden dan eene openlijke getuigenis zijn, dat men zich in dit opzicht niet onbetuigd heeft gelaten." Voor een causaal verband tusschen het tandenuitslaan en het vijlen pleit wel, dat onder de Dajaks bij sommige stammen (bv. de Doelit Doesoen) de tanden worden uitgebroken, terwijl men ze bij andere, zooals de Rejang Dajaks, pleegt te vijlen.

Wat dan de oorspronkelijke beteekenis van het tandenvijlen moge geweest zijn, zeker is het, dat zij nu bij de Indische stammen in vergetelheid is geraakt en dat men tegenwoordig in deze bewerking in den regel ziet eene methode om aan een schoonheidsideaal te voldoen. Daarvoor pleit het versieren der tanden met goud en parelmoer, daarvoor pleiten ook de verschillende vormen, die door het vijlen aan de tanden worden gegeven (vijlen in punten, het aanbrengen van sleufjes in de afgevijlde voorvlakte, het polysten etc.).

Volgens Snouck Hurgronje lijven sommige Javanen de tandenvijling bij den godsdienst in door de meening, dat men daarmede het voorbeeld van den Profeet volgt, wiens tanden in den slag bij Oehoed verwond werden. Dit is natuurlijk eene later ontstane verklaring, daar deze tandbewerkingen reeds bij de Heidensche stammen worden aangetroffen.

Eene bijzondere verklaring geven volgens Römer de Karo-Bataks van deze gebruiken: „Das Zahnfeilen sollte dem Mund seine ursprüngliche menschliche Form wiedergeben, und Stümpfe werden schwarz gemacht, ja selbst verziert, damit Si Dajang, der Geist des allgegenwärtigen, schöpfenden Lebens, nicht schrecke und davon laufe, wenn er in den Mund eintreten will, denn in der Kritischen Periode der Pubertät, wenn die Heirat mit ihrem Kindersegen bevorsteht, ist gerade diese Lebenskraft sehr nötig."

Voor andere volkeren moeten misschien weder bijzondere verklaringen voor het gebruik van het tandenvijlen gegeven worden. Bij de Eskimo's maakt het den indruk alsof bedoeld wordt de scherpe kanten en hoeken, welke ontstaan door het uittrekken van spijkers of andere dergelijke praktijken met behulp der tanden, door het vijlen weg te nemen.

Ten opzichte van de Australiërs komt Stoll tot de volgende conclusies:

1. Wenn die Operation heutzutage in einzelnen Fällen blosz noch kosmetischen Zweck zu besitzen scheint, so ist dies doch sicher nicht das ursprüngliche Verhältnis.

2. Vielmehr zeigt sich bei einzelnen Stämmen ein deutlicher, wenn auch nicht mehr völlig klar zu durchschauender Zusammenhang der Operation mit den atmosphärischen Niederschlägen und dem Wasser, speziell bei denjenigen Totemgruppen, die den Regen oder das Wasser als Totemzeichen führen.

3. In einigen dieser Fälle ist ein mystisches, mit den Zauberglauben, speziell in der Form des Regenzaubers, in Verbindung stehendes Element noch zu erkennen, das sich dadurch äussert, dasz dem Hineinwerfen des Zahnes in ein Wasserloch oder dem Begraben des Zahnes an Rande des Tümmels ein Einflusz auf das Aufhören der Regenzeit zugeschrieben wird.

4. Nicht weniger deutlich ist aber der Zusammenhang der Zahnverstümmelung mit der soziologischen Gliederung der australischen Stämme zu erkennen, in dem ganz bestimmte Verwandtschaftsklassen in ganz bestimmter Weise, sei es bei der Operation selbst beteiligt sind, sei es zu dem ausgeschlagenen Zahn und seinem ursprünglichen Besitzer in Beziehung treten. Der kausale Zusammenhang dieser Beziehungen läszt sich allerdings nicht mehr deutlich erkennen. —

Wundt oppert het vermoeden, dat in sommige gevallen

het tandenuitslaan als een „Hauchzauber" is op te vatten en dat men meent daarmede de kracht van den jager en krijger te kunnen vermeerderen door den invloed en bezieling van den adem, welke dan tusschen de tanden den mond kan verlaten. Voor deze opvatting van een „Hauchzauber" zou pleiten de bij de Australiërs bestaande ritus, dat de medicijnman, vóórdat hij de tanden van den jongen man uitslaat, eerst zijn eigen onderste snijtanden tegen de bevoentanden van den knaap vast aandrukt, wat dan zou kunnen beteekenen, dat men aldus den adem van den geneeskundige en daarmede diens bezieling op den jongen wil overbrengen. —

Tot de chirurgische operaties moet ook worden gerekend de besnijdenis, welke men in Midden-Sumatra zoowel bij jongens als bij meisjes verricht. In Taloek was ik in de gelegenheid deze kunstbewerking bij beiden te zien uitvoeren.

Bij de jongens heeft zij in den regel op 10—12-jarigen leeftijd plaats; men veronderstelt, dat op dien ouderdom de jongen in staat is zelfstandig te denken, zoodat dus de besnijdenis geacht kan worden met zijn goedvinden te geschieden. Bij meisjes schijnt dat er minder op aan te komen, althans bij haar heeft de operatie reeds kort na de geboorte plaats. Ook in Atjeh wordt de besnijding bij de meisjes op zeer jongen leeftijd uitgevoerd; volgens Snouck Hurgronje motiveert men deze haast met de vrees, dat het meisje, als het reeds spreken kon, in kinderlijke onschuld de zaak wellicht ter sprake zou brengen. Natuurlijk moet er echter eene andere beteekenis aan dit vroegtijdig opereeren ten grondslag liggen. Bij de jongens wordt in Midden-Sumatra de besnijding steeds vóór het dertiende levensjaar volbracht, terwijl als onderste leeftijdgrens mij het zevende jaar werd opgegeven. Vóór de operatie moet de knaap in den Kwantan een bad nemen, daar men van meening is, dat daardoor de bloe-

ding minder hevig en ook de pijn geringer zal zijn. In de naburige Lampongsche districten wordt de jongen 's morgens zeer vroeg, omstreeks 4 uur, naar de kali gebracht, waar hij een uur lang in het water moet doorbrengen. Vervolgens leidt men hem naar het plein der doeson en moet hij aldaar op een nog niet ontbolsterde kokosnoot, met het aangezicht naar het Westen gekeerd, plaats nemen. Tot zonsopgang wordt hij dan door zijne moeder of eene bloedverwante voortdurend met koud water begoten (Helfrich).

Ik vermoed, dat aan dit baden en met water begieten nog eene diepere beteekenis ten grondslag ligt; misschien wel is daarmede bedoeld eene afwering van booze invloeden.

De bewerking zelve — soenat rasoel of malapekan dari àhil, ook wel malapekan dari maloe genoemd — wordt verricht door een mannelijken doekoen. Meestal is daarvoor een specialist, de doekoen rasoel, aangewezen, echter mogen ook de andere doekoens de operatie uitvoeren. De doekoen brengt een dun bamboestaafje (toemang) onder het praeputium en licht dit in eene plooi op. Deze plooi wordt ingeklemd tusschen de beide beenen van een bamboe klemmetje, tapit genaamd, waarna om de vrije uiteinden van de klem een ring — simpai — van klapperhout gemaakt, wordt heengeschoven, welke ring de uiteinden der tapit samenknijpt. Dan wordt de aldus afgeklemde praeputiaalplooi met een scherp mes in éene snede geamputeerd. Voordat echter de doekoen daartoe overgaat, worden door hem op het mes gepreveld de bekende koranformules: „ik getuig dat er geen god is dan Allah en ik getuig, dat Moehammad de gezant is van Allah" (formule der Mohammedaansche geloofsbelijdenis). „Zeg: Allah is één, Allah, de toevlucht (toeverlaat); hij heeft niet geteeld en is niet geteeld en hij heeft geenen gelijke." (112e soerah van den Qoerân, veelal genaamd soerat alichlâg, d. i. het hoofdstuk der volkomen toewijding — van

den mensch aan Allah). „De lof zij aan Allah, den Heer der werelden, den barmhartigen Erbarmer, den Vorst van den dag des oordeels. U aanbidden wij en U roepen wij om hulp aan. Leid ons op den rechten weg, den weg dergenen, die gij beweldadigt, op wie gij niet toornt, en die niet dwalen, Amen!" (eerste soerah van den Qoerân, genaamd de Fatihah = de openende). „O Allah! Zegen onzen Heer Moehammad!" [1])

Na het uitspreken van dit formulier, blaast de doekoen drie maal op het mes, alvorens daarmede de snede te maken.

Vervolgens wordt de knaap, in den rug en aan weerszijden door opgerolde matten gesteund, met uiteengespreide, in het kniegewricht gebogen beenen op een pisangblad, waarop men wat asch heeft gestrooid, neergezet. Het bloed, dat nog uit de wond mocht loopen, wordt in de asch opgevangen. Gedurende de eerste drie dagen houdt een waker bij den knaap de wacht, die moet zorg dragen, dat de jongen de beenen niet naar elkaar toe zal bewegen. Onmiddellijk na de operatie knijpt men de djara (= djarak? ricinus communis L.) en mali-malibladen (Leea sambucina), die te voren in een kan, met Kwantanwater gevuld, gelegd zijn, op de wond uit; dit aftreksel zou eene bloedstelpende werking hebben. Vervolgens wordt op de wond areng (houtskool) van den tarokboom gewreven, om te voorkomen, dat zij zich zal vergrooten en om bloeding tegen te gaan.

Den volgenden morgen mag de patient gebaad worden, waarna een ander obat wordt aangewend; daartoe wordt de daun linsau linsau, in Kwantanwater gedrenkt, op de wond uitgeknepen en vervolgens fijngewreven rijpe betelnoot (pinang massak) geappliceerd. Elken volgenden morgen na het bad herhaalt men deze therapie.

---

[1]) De vertaling en de toelichting dezer formules dank ik aan Prof. Snouck Hurgronje.

Gewoonlijk is na ± 8 dagen de wond geheel genezen; het genezingsproces verloopt bijzonder vlug, als reeds na drie dagen de wond geheeld is, terwijl eene restitutie eerst na 15 dagen bijzonder langzaam wordt genoemd. Ernstige ontstekingen, met koorts gepaard gaande, zouden niet voorkomen. Echter moet ik opmerken, dat juist in het geval, welks verloop ik kon nagaan, na ± 3 weken de wond nog niet genezen was en dat zich daarbij duidelijke ontstekingsverschijnselen, met etterafscheiding, voordeden.

Gedurende de eerste dagen post operationem mag de patient alleen gebruiken rijst, zout en visch uit den Kwantan. Vleesch en specerijen zijn hem dan nog verboden. Om het schuren van de wondvlakte tegen den lendendoek te voorkomen, draagt de knaap de eerste weken onder dezen doek een bamboehekje, dat hem voor den buik is gebonden.

Of de asch, waarop de jongen moet gaan zitten, alleen de bedoeling heeft om het bloed op te vangen, dan wel of daaraan nog eene diepere beteekenis moet worden toegekend, waag ik niet te beslissen. Wij hebben reeds gezien, hoe ook bij de bevalling door de inlanders van asch wordt gebruik gemaakt. Bij de inboorlingen van Malakka wordt het kind na de geboorte terstond in warme asch gerold en bovendien smeert de moeder asch op den buik van de pasgeborene. De asch heeft volgens een aantal volkeren van den Indischen Archipel geestenverdrijvende kracht. Als bij de Karo-Bataks iemand gestorven is en het lijk wordt voorbijgedragen, mogen de kinderen de huizen niet verlaten, terwijl buitenshuis asch wordt gestrooid; volgens Römer met de bedoeling om te verhinderen, dat de geest van den doode het huis zal binnenkomen. Wanneer bij deze inlanders eene moeder naar de kali gaat om te baden, neemt zij wat asch van de rijsthulzen, met citroensap gemengd, mede, opdat de booze

geest haar zuigeling met rust zal laten. Ook zwangere vrouwen maken van asch gebruik om de daemonen, die op haar loeren, van zich af te houden.

Bij de Toradja's in Celebes moeten de deelnemers, van eene begrafenis teruggekeerd, in een bak met asch trappen, terwijl bij sommige stammen alleen de leider een bakje met asch naar het Westen (de ingang van het huis is steeds naar het Westen gekeerd) schopt, met de woorden: „ga weg, en zie niet naar ons om". Terwijl de lijkstoet de huizen voorbijgaat, wordt daaruit eveneens asch naar het Westen uitgeworpen onder het uitspreken van dezelfde woorden (Kruyt).

Jacobs vertelt, dat bij de Badoejs bij een sterfgeval asch om het geheele gehucht wordt gestrooid.

Bij de Javanen geeft men wel aan de kraamvrouw, na de bevalling, voordat zij een bad neemt, aschwater met wat zout er in, te drinken; op de plaats, waar het vruchtwater bij de geboorte gevloeid heeft, wordt ook dikwijls asch gestrooid. Ook in de geneeskunde der Menangkabau-Maleiers is aschwater een geliefd medicament. —

In Goenoeng Sahilan pleegt men, naar men mij mededeelde, de besnijdenis op ietwat andere wijze te verrichten. Daar wordt de voorhuid naar voren getrokken en dan tusschen twee bamboeklemmetjes ingeknepen, tusschen welke het praeputium circulair wordt doorgesneden. Na de operatie druppelt men het sap van sirihbladen op de wond en wordt vervolgens klapperolie er op gesmeerd Vervolgens wrijft men de daun kaladi (Aglaonema marantifolium), — sirih en — mambang fijn en brengt deze massa op de teruggetrokken voorhuid. Dan neemt de doekoen een sirihblad, waarin hij een gaatje maakt, waardoor de glans penis wordt gestoken, terwijl het blad op het corpus penis wordt teruggeklapt en bevestigd. Om den penis legt hij een bandje, waarvan de uiteinden op den rug van den patient worden vastgeknoopt, zoodanig,

dat de penis in verticalen stand is opgebonden. Na drie dagen verwijdert men het obat, de penis wordt in de kali gereinigd, waarna de doekoen een ander medicament aanwendt, hetwelk bestaat uit fijngewreven oerat bakare en oerat asem batang, dat hij met een kippeveer op de wond strijkt. Dit middel moet 7—15 dagen daarop blijven, gedurende welken tijd de jongen niet mag baden. —

Eene eigenaardige methode om de wond, door de besnijding veroorzaakt, te doen genezen, zou volgens Riedel bij de inboorlingen op het eiland Serang bestaan; bij deze lieden verwijdert zich de knaap na de operatie met den meesten spoed buiten de negri en bij zijn meisje komend „penis vulneratus ut sanetur in ejus vulvam inmittitur. Quando penis, quia praeputium nimis praecisum, non facile in puellae vaginam inmitti potest, amicam, quae jam peperit, rogat ut locum suum suppleat, donec desinierit sanguinis effluvium". Het zou dezer vriendin verboden zijn dit verzoek af te slaan. Voor de waarheid van deze opgave van Riedel sta ik niet in; men doet verstandig met 't aannemen der verhalen van Riedel eenigszins voorzichtig te zijn, omdat hij lang niet altijd betrouwbaar is in zijne mededeelingen en zijn materiaal op eenigszins slordige en weinig degelijke wijze verzameld heeft.

In de Aaroearchipel plegen de inlanders het praeputium tusschen twee scherpe stukken bamboe in te klemmen om het tot putrefactie te brengen en te doen afvallen, wat in den regel na ± 5 dagen is bereikt. De menschen daar zeggen, dat de bedoeling der besnijding is „ad augendam voluptatem mulieris in coitu". —

Het afgesneden praeputiumstukje wordt bij de Menangkabauers in Centraal-Sumatra na het feestmaal door den doekoen onder een pisangboom begraven. In Atjeh hangt men dit praeputiumstuk boven de stookplaats in het woonvertrek op om het te drogen. Wordt de jongen

later ziek, dan haalt men het voor den dag en maakt het schoon, waarna men het in lauw water te weeken legt, welk water den patient te drinken wordt gegeven.

Vrouwen mogen bij de besnijdenis van een knaap niet tegenwoordig zijn; in Goenoeng Sahilan vertelde men mij, dat de jongen ongetwijfeld ziek zal worden, wanneer eene vrouw tijdens de operatie aanwezig is. De plechtigheid gaat steeds met de noodige feestelijkheden gepaard. Reeds 's avonds te voren, omstreeks acht uur, maakt men daarmede een aanvang en komen de belangstellenden en vrienden bijeen om van het feestmaal, hetwelk bestaat uit ajam, rijst met sajoer en koffie, naar hartelust te genieten. Bij meer gegoeden wordt soms eene geit geslacht, terwijl men door muziek de feeststemming nog verhoogt. Na het maal wordt gebeden, uit den Koran gelezen en dan opnieuw gegeten en gedronken. Dat gaat zoo door tot diep in den nacht, waarbij voortdurend nieuwe gasten verschijnen, om aan de feestvreugde deel te nemen en zich te doen onthalen. De vrouwen maken het feest ook mede, echter afgezonderd van de mannen.

Den volgenden morgen na de besnijding pleegt men opnieuw te onthalen en allerlei lekkernijen toe te dienen, terwijl weder uit den Koran wordt gelezen. Als de mannen dan vertrokken zijn, mogen de vrouwen van het overgebleven lekkers genieten.

Als belooning krijgt de doekoen voor deze kunstbewerking 2 gantangs (½ pikol) rijst, vier klappernoten en een haan. Bij de besnijdenis van een meisje wordt nimmer een haan, soms echter eene kip aangeboden. Geldelijke belooning krijgt de operateur slechts in het geval, dat er geen haan voorhanden is. Dikwijls wordt de doekoen bij de operatie door zijn zoon of een anderen bloedverwant geassisteerd, die aldus in de gelegenheid wordt gesteld de operatie-methode af te zien en te leeren.

Omtrent de beteekenis van de besnijdenis in den Indi-

schen Archipel loopen de meeningen uiteen. Men moet aannemen, dat zij reeds bestaan heeft vóór de invoering van den Islam, daar zij behalve bij de Mohammedaansche volkeren ook bij de Heidensche stammen in zwang is. Ook in Arabië bestond zij reeds vóór den Islam; Mohammed zwijgt in den Koran geheel over de besnijdenis, waaruit kan worden afgeleid, dat zij toen reeds als een algemeen erkend gebruik bestond. Volgens de meest algemeene opvatting wordt met de besnijding bedoeld een gezondheidsmaatregel, daar de reinheid der genitaliën er door bevorderd wordt, wat vooral in de tropische landen van veel belang moet geacht worden. Deze verklaring voor het ontstaan van dit gebruik is echter weinig aannemelijk, waar men toch de besnijdenis zoo dikwijls aantreft bij onbeschaafde volkeren, die zich om hygiënische voorzorgen en maatregelen allerminst plegen te bekommeren. Evenals Kuenen ziet de ethnoloog Gerland in de besnijdenis een godsdienstig gebruik. Volgens Gerland zou de penis, als het levenwekkend beginsel van den mensch, den goden gewijd zijn. Men spleet de voorhuid, die den penis bedekt, om dezen bloot te leggen en aldus niet langer aan de blikken der goden te onttrekken. Snouck Hurgronje deelt ons mede, dat bij de inlanders der Gajolanden in Sumatra niemand anders dan de besnijder het besneden lichaamsdeel mag bekijken, omdat anders ziekten der oogen van den beschouwer op den besnedene zullen overgaan.

Tegen de opvatting van Gerland zijn Ploss en Wilken opgekomen; volgens hen is de oorspronkelijke bedoeling geweest, dat men door het vrij maken van den eikel meende den coitus te bevorderen en aldus de manbaarheid te verhoogen. Eerst later zou volgens Wilken het godsdienstig karakter bij deze handeling gekomen zijn. „Onbeschaafde volkeren” — schrijft Wilken — „ beschouwen gaarne als door de goden gewild, wat oorspronkelijk eenvoudig maatregelen ten nutte van den mensch waren”.

Dat de besnijding den coïtus kan bevorderen, schreef reeds Carsten Niebuhr (Beschreibung von Arabien 1772), echter slechts in bepaalde gevallen, n.l. bij hoogen graad van phimosis; bij normalen toestand zal de coitus daardoor niet beinvloed worden. Ook maakt de verklaring van Wilken volstrekt niet duidelijk, waarom bij meerdere stammen eveneens de meisjes worden besneden. Jacobs houdt aan het godsdienstig karakter dezer handeling vast; hij ziet daarin een offer van het levenwekkend orgaan aan de levenwekkende godheid, van het „organon procreans" aan den „deus generator". „Men bracht dit offer, zoodra de jongeling zich rijp gevoelde voor de voortteling, men wilde de genoegens, die het leven voortaan zou aanbieden, de heilige roeping om mede te werken tot de instandhouding van de soort, niet aanvaarden, zonder vooraf den God, die immers een deel van zijn eigen voortbrengende en levenwekkende kracht thans op den, tot man gerijpten knaap had overgebracht, een bloedig offer gebracht en een deel te hebben gewijd van dat orgaan, dat tot de voortteling diende." Ook aan de besnijding der meisjes kan volgens Jacobs niet anders dan een offeridee ten grondslag liggen; onverklaard blijft het dan echter, waarom bij haar de besnijding reeds op zoo jeugdigen leeftijd plaats vindt. Voor eene godsdienstige beteekenis der besnijding pleit wel, dat de jongens bij vele stammen (Atjeh, op Nieuw-Guinea, bij de Badoejs e. a.) na de operatie de nachten niet meer thuis, maar in den dorpstempel moeten doorbrengen; echter zou men dat, mijns inziens, ook zòo kunnen verklaren, dat men vanaf de operatie de jongens voor manbaar houdt en daarom uit de omgeving der meisjes wil verwijderd houden.

In gelijken zin als Jacobs uit zich Prof. Chantepie de la Saussaye: „Manche Opfer werden nur symbolisch oder stellvertretend gebracht, darin pflegt man meistens die Spuren eines älteren, später umgeformten Cultusgebrauchs

zu finden. Dahin gehören die Opfer, bei denen ein Theil statt des Ganzen gegeben wird; vorzüglich gilt dies von den Sitten, wobei man wohl das Menschenleben schont, aber eine Wunde macht oder Blutt fliessen läszt, um die Gottheit zu befriedigen. Hierher gehören die zahlreichere Verstümmelungen, die bei den Wilden einen Theil der religiösen Sitte ausmachen, unter Anderen das so sehr verbreitete Fingeropfer, ferner die blutige Geisselung der Knaben vor dem Altar der Artemis zu Sparta, *die Beschneidung*, die in Afrika so allgemein ist und deren ursprünglicher Sinn wohl noch bei den Israeliten nach der kleinen Erzählung Exod. IV, 23ff. nicht ganz vergessen war; auch die Castration, die bis in spätere Zeit in dem Dienst kleinasiatischer Göttinnen geübt wurde, und die Tättowirung der Polynesier haben ursprünglich diesen Sinn, *womit freilich nicht geläugnet werden soll, dasz diesen Sitten im Laufe der Zeit allerlei andere Gedanken untergeschoben sind.* (De spatieering is van mij.)

Echter ook van de Joden is het lang niet zeker of de oorspronkelijke beteekenis der besnijdenis wel eene religieuse is geweest. Voor een àantal volkeren, zooals de in het centrum van Viti Levu levende stammen (Lorimer Finson), de Cesori-Indianen en andere Indianenstammen, kan men de beteekenis eener offerhandeling als vaststaande aannemen. Een analogon van de besnijding als offerhandeling kan men zien in het eigenaardig sexueele offer, dat de Maya aan de godheid brengen. In zijne „Relacion de las cosas de Yucatan" schrijft de bisschop Landa, dat de Maya bij sommige gelegenheden zich in de tempels op een rij opstellen en dan iedere man zijn penis in dwarsche richting doorboort, waarna door de aldus gemaakte gaten een touw getrokken wordt; verder wordt met het bloed, dat uit de wond voor den dag komt, het beeld der godheid besmeerd.

Door sommigen wordt in de besnijdenis, evenals in het tandenuitslaan, gezien een middel om de dapperheid op de proef te stellen. Hiervoor zou o. a. pleiten eene mededeeling van Niebuhr (Beschreibung von Arabiën) omtrent een tusschen Abuarisch en Hedschas levenden stam: „Sie beschneiden nicht nur die Vorhaut, sondern machen auch einen Schnitt in der Haut oben auf dem männlichen Gliede der Länge nach und lösen einen Theil der Haut am Unterleibe gänzlich ab. Wir waren am 23 Dezember 1762 ein paar Stunden in dieser Gegend am Lande und nahmen einige van diesen Arabern an Bord. Weil auch ihnen die Beschneidung der Araber auf unserem Schiffe, welche aus Oman waren, unbekannt war, so hatte von beiden Seiten einer gezeigt, wie er beschnitten war. Sie sollen sich eine besondere Ehre daran machen, eine grosze Pein standhaft ertragen zu können. Sie hatten erzählt, dasz sie demjenigen, welcher beschnitten werden soll, eine Lanze in die Hand gaben, welche er auf seinen Fusz setzen musz und dasz er während der ganzen Operation, ohne die geringste ängstliche Miene zu machen, und ohne dasz die Lanze zittert, mit unverrückten Augen immer nach der obersten Spitze sehen musz, wofern er nicht als ein feigherziger Mensch verachtet werden will. Diese Beschneidung soll nicht nur sehr schmerzhaft, sondern bei erwachsenen Personen bisweilen tödlich sein.” Voor een causaal verband tusschen de besnijdenis en het tanden deformeeren pleit eene mededeeling van Riedel, dat op Boeroe tegelijkertijd met de operatie aan het genitaalapparaat ook de tanden gevijld worden. Hiervoor pleit ook, dat sommige Afrikaansche stammen hunne knapen besnijden, terwijl bij naburige de besnijdenis ontbreekt, maar bij deze de beide middelste bovensnijtanden driehoekig worden gevijld of wel worden uitgebroken. Echter plegen weder meerdere andere stammen in Afrika, als de Masai en de Pokomo, de besnijding reeds op zeer jeugdigen leeftijd der knapen te

verrichten; de Wasegua besnijden de jongens al, wanneer zij 1—2 maanden oud geworden zijn.

Riedel vertelt, dat de inlanders zelf op Boeroe opgeven, dat de besnijding der jongens ten doel heeft om masturbatie tegen te gaan. Ook deze verklaring kan niet bevredigen, daar de operatie plaats heeft op den leeftijd, dat de knaap tot den huwelijkstaat gerijpt is; na het huwelijk zal hij toch wel minder behoefte aan masturbatie gevoelen! Ware de bedoeling inderdaad om masturbatie tegen te gaan, dan zou men de besnijdenis op veel jeugdiger leeftijd verwachten. De besnijding der meisjes zou ten doel hebben om de geslachtsdrift vóór het huwelijk te bedwingen. Echter is 't niet duidelijk, waarom dan ook niet na het huwelijk de geslachtsdrift bij de besneden vrouwen geringer zal blijven en nu ligt het volstrekt niet in den aard der Oostersche stammen om maatregelen te nemen, waardoor de geslachtsdrift der vrouwen zou kunnen verminderen; eerder zullen zij al het mogelijke doen om die maximaal op te voeren. —

Bij de Menangkabausche meisjes heeft, zooals reeds gezegd, de besnijdenis al enkele maanden na de geboorte plaats. De operatie wordt verricht door eene vrouwelijke specialiste — de doekoen soenat perempoeang. Deze begint met een citroen in stukken te snijden, welke stukken uitgeperst worden in een schotel, gevuld met Kwantanwater. Dit water, met citroensap vermengd, wordt dan op het hoofd van het kind gesprenkeld. Waarschijnlijk is de oorspronkelijke bedoeling hiervan den invloed van booze geesten tegen te gaan, daar aan den citroen bij vele inlandsche stammen eene geestwerende kracht wordt toegeschreven. In de Lampongsche districten van Sumatra wordt der zwangere vrouw van af de derde maand geregeld maandelijks door de doekoen eenige druppels citroensap op het hoofd gesprenkeld onder het toewenschen van eene gelukkige en voorspoedige bevalling. Wij

zullen later nog gelegenheid vinden hierop nader terug te komen.

Als dan de doekoen het hoofd van het kind bevochtigd heeft met het citroenwater, neemt de moeder het meisje op den schoot en houdt de beenen vaneen, waarop de doekoen met een mesje een zeer klein stukje van de clitoris (daging haram) afschraapt, totdat er eenige bloeddruppels voor den dag komen. Dan wordt als obat aangewend op de wond minjak kamajan, die men verkrijgt door klappervleesch te raspen, fijn te wrijven en te verwarmen. De olie wordt dan vermengd met de getah van den kemenjan (benzoëhars) en deze welriekende weeke massa op het wondje gebracht. Gewoonlijk is na een paar dagen alle spoor van de bewerking verdwenen.

Als belooning krijgt de doekoen één boenkoes rijst, een boenkoes goela (suiker), verder de ingrediënten voor het sirihkauwen. 's Avonds wordt er in intiemen kring een kleine kandoerie gevierd, waarvoor meestal een hoen geslacht wordt.

In Sawaloento bestaat de operatie bij de meisjes slechts uit het prikken met een doorn in de clitoris, totdat er wat bloed te voorschijn komt. Te Soengai Batoeng worden de meisjes op ongeveer tienjarigen leeftijd besneden; ook daar prikt men de clitoris met een puntig stalen voorwerp aan. Als grond voor deze bewerking wordt daar opgegeven, dat het slechte bloed moet worden verwijderd (mangankat darah boesoek). —

Eene behandelingswijze, die bij de Menangkabau-Maleiers van Centraal-Sumatra, evenals bij alle andere inlanders van den Indischen Archipel, veelvuldig wordt toegepast is de massage, waarin de inlanders bijzondere behendigheid bezitten.

Wij hebben reeds bij de bespreking van verschillende aandoeningen gezien, hoe de massage (oeroet) dikwijls een rol van beteekenis speelt; vooral in de verloskunde wordt

zij veelvuldig aangewend. Hetzelfde wat Stratz schrijft van de Javaansche doekoens nl. dat „de geschiktheid de vingerkootjes naar willekeur in alle gewrichten te buigen en te strekken, de buitengewone buigzaamheid van alle deelen der hand en een fijn ontwikkeld tastgevoel, gevoegd bij groote kracht en volharding, de Javaansche doekoens in staat stellen tot de fijnste schakeeringen bij de uitoefening van hare kunstvaardigheid" geldt ook voor de Menangkabausche collegae.

De massage bestaat in hoofdzaak uit wrijf- en knijpbewegingen. Bij het wrijven maakt de doekoen in den regel van klapperolie gebruik. Gewoonlijk wordt de massage van de peripherie naar het centrale deel van het lichaam uitgevoerd. In hoofdzaak zijn het pijnen in eenig deel van het lichaam, daarnaast ook stijfheid der gewrichten, welke de doekoens door massage trachten te genezen. Ook bij hoofdpijn is massage in gebruik; in dat geval wordt eerst het mediale deel van het voorhoofd, boven den neuswortel (de glabella) gewreven; daarna wrijft de doekoen zijwaarts boven de wenkbrauwen, vervolgens de slaapstreek boven het oor en dan naar achteren naar den nek toe; tenslotte wordt van de schouders uit naar het achterhoofd toe gemasseerd. Ook bij vermoeidheid masseeren de inlanders de ledematen en den romp, bovendien worden dan korte snelle tracties aan de vingers en teenen uitgevoerd, waarbij een knappend geluid in de gewrichten moet worden opgewekt. In den regel geschiedt het masseeren met den duim, zeldzamer ook met de andere vingers. Wil de doekoen zeer sterken druk uitoefenen onder het wrijven, dan masseert hij met den hiel van den voet; vooral bij lendenpijnen is deze methode in gebruik. Ook klopbewegingen met de ulnairzijde der hand worden wel toegepast. Massage van den buik heeft plaats bij constipatie of wanneer iemand zich na het eten bezwaard gevoelt, doordat hij te veel ge-

geten heeft — iets wat bij de inlanders nog al eens voorkomt. Bij oogpijnen wordt de streek onder de wenkbrauwen gemasseerd, te beginnen boven den binnenooghoek en vandaar uit lateraalwaarts. Tevens wordt dan ter plaatse een obat ingewreven, de z.g.n. obat mata, hetwelk bestaat uit fijngewreven koenjit (Curcuma longa) en rijstkorrels, waaraan wat ajer kwantan is toegevoegd.

Nimmer wordt door de doekoens bij de massage van eenig voorwerp als instrument gebruik gemaakt. In sommige deelen van Sumatra zijn er specialist-doekoens, die uitsluitend de massage beoefenen.

Te Goenoeng Sahilan pleegt men bij hoofdpijnen de ruimten tusschen de metacarpaalbeenderen der hand en verder de beide elleboogsgewrichten te masseeren.

Ook bij verstuikingen en bij beenbreuken wordt somtijds de massage aangewend. In Goenoeng Sahilan plegen de doekoens eerst centripetaal en daarna centrifugaal te wrijven; behalve van klapperolie maakt men daar ook wel van minjak koentau bij het wrijven gebruik.

Zelfs bij koortsige ziekten wordt somtijds door de inlandsche geneeskundigen van Sumatra massage aanbevolen. —

Een ander middel, waarvan men vooral bij pijnen veelvuldig gebruik maakt, is het zetten van koppen (bakam?), dat zoowel bij pijnen in 't hoofd als bij die in romp en ledematen toepassing vindt. In het gelaat worden de koppen alleen op de slaapstreek gezet, het overig deel mag niet op deze wijze behandeld worden. Ook op de borst is het verboden koppen te zetten; volgens de doekoens zou de Islam verbieden, dat de mensch zijn gelaat of borst ontsiert. Van Prof. Snouck Hurgronje vernam ik, dat het willekeurig aanbrengen van veranderingen in den natuurlijken lichaamsvorm, zoodra het naar verminking gaat gelijken, door den Islam al naarmate van den graad, streng afgekeurd of bepaald verboden is.

De inlanders zijn van meening, dat pijnen vaak het gevolg zijn van overvulling met bloed en dat daarom het koppenzetten een gunstigen invloed kan hebben. Zij nemen daartoe een koehoorn, waarvan in de punt een klein gaatje wordt geboord; de basis van den hoorn wordt gezet op het deel, waaraan men bloed onttrekken wil en dan aan de punt gezogen; daarna sluit men het openingetje met een weinig was. Na eenige minuten neemt men den hoorn weg en nu worden op de opgezwollen plek met een mesje kleine scarificaties aangebracht, waarna men den hoorn opnieuw ter plaatse appliceert en wederom wordt gezogen. Op deze wijze kunnen vrij groote hoeveelheden bloed ontlast worden. Soms zou het voorkomen, dat geen bloed verkregen wordt, maar ook in dat geval plegen de pijnen toch te verminderen.

In Europa werd in de Middeleeuwen ook van een hoorn gebruik gemaakt; in Duitschland heette de „Schröpfkopf" ook wel „Schröpfhörnl".

Dikwijls zijn het specialisten, die zich met dat onderdeel der geneeskundige behandeling bezig houden.

Bij kleine kinderen mogen geen koppen gezet worden; eerst na het twaalfde levensjaar mag men met deze behandelingswijze aanvangen. Het appliceeren van bloedzuigers is in Midden-Sumatra onbekend, hetgeen wel vreemd is, omdat het in de Sumatraansche wouden wemelt van patjeks, die men daartoe zou kunnen gebruiken. Ook het aderlaten is in Centraal-Sumatra niet in gebruik. De besproken wijze van koppenzetten vindt ook bij de meeste andere stammen van onzen Archipel aanwending. Van collega dokterdjawa Emor vernam ik echter, dat op Bali nog eene andere methode bestaat en die vooral bij maagpijnen in zwang is. De doekoen neemt dan een glas, hetwelk wordt opgevuld met boomwol, deze boomwol steekt men aan, terwijl dan onder het branden het glas omgekeerd op de maagstreek wordt gezet.

De Papoeas plegen — aldus vertelt Hagen — bij ontsteking bloedonttrekkingen toe te passen door met eene glasschijf een groot aantal kleine inkervingen te maken. Bij hoofdpijnen maken zij sneden op het voorhoofd, dan echter niet zelden zeer diep tot op het been, zoodat later diepingetrokken litteekens zichtbaar blijven.

Volgens Bastian brengen de Dajaks vaak onder muziek en zang den zieken inlander diepe sneden met een mes toe; dit zou echter ten doel hebben om den boozen geest door deze openingen uit het lichaam van den lijder te verjagen. In Atjeh wordt het bloed, dat men met een kop (koehoorn) heeft uitgezogen, begraven, want dat bevat de ziektestof, die op een ander individu zou kunnen overgaan.

Wanneer daar een volwassene aan hoofdpijn lijdt, slaat hij eene flesch stuk, neemt daarvan eene scherpe glasscherf en bevestigt die op een veerkrachtig staafje, bv. een stukje bamboe of rotan. Vervolgens bindt hij zich een doek zoo stijf om den hals, dat de aderen van het gezicht opzwellen en het gelaat blauwrood ziet; de patient neemt dan het stokje met de scherf in de linkerhand, buigt het met de rechter naar achter en laat het zoo eenige malen tegen het voorhoofd aanslaan, waardoor hij zichzelf eenige wonden toebrengt (Jacobs). —

Cauterisatie wordt in Taloek en eveneens in Goenoeng Sahilan niet toegepast; daarentegen vertelde mij de doekoen in Sidjoengdjoeng, dat hij bij puisten en zweren onder de voeten, die niet genezen willen, een stukje doek om een stokje windt, dit in klapperolie doopt en aansteekt en dan de kokende olie op de geinfecteerde plaats laat afdruppelen. Ridley vermeldt, dat ook de Maleiers van Malakka wonden, die een chronisch verloop aannemen, vooral steekwonden, plegen te branden. Zij nemen daartoe eveneens een lapje, hetwelk zij in klapperolie doopen en aansteken om zoodoende de heete olie in de wond te laten loopen.

Volgens Snouck Hurgronje worden bij de Atjehers wonden, door slangenbeet veroorzaakt, vaak met een gloeiend ijzer uitgebrand, terwijl Hagen bericht, dat de Papoeas wratten met een stuk gloeiend houtskool plegen weg te branden; ook bij verwonding houdt men gloeiende kool zoo dicht mogelijk bij het gekwetste deel, waardoor de korstvorming in de hand gewerkt wordt en de bloeding tot staan komt. —

STRUMA.

Deze aandoening komt in Midden-Sumatra en vooral in de bergstreken zeer veelvuldig voor. Ook bij de bewoners der vlakten werd de vergrooting der schildklier, die zoowel bij vrouwen als bij mannen wordt aangetroffen, zij het ook zeldzamer dan in het bergland, meermalen door mij waargenomen. Van Hasselt vermeldt eveneens het veelvuldig voorkomen van struma bij de inlanders van het bovenstroomgebied van den Batang Hari en van den Kwantan, terwijl ook de officier van gezondheid Dr. Neeb en de controleur de Rooy omtrent de frequentie van dit lijden in de Padangsche Bovenlanden mededeeling hebben gedaan. Aan Marsden was reeds de vergroote schildklier bij de Maleiers opgevallen, hetgeen hij toeschreef aan de dampen, die in den ochtend in de bergdalen blijven hangen: „exclusive of the natural probability that a cold vapour, gross to an uncommon degree and continually enveloping the habitations, should affect with tumours the throats of the inhabitants".

Ik vond in Midden-Sumatra de aandoening vrij wel even frequent bij vrouwen als bij mannen; in den regel is het de parenchymateuse vorm van struma, waarbij gewoonlijk beide lobi aangedaan waren, niet zelden echter de eene kwab meer vergroot is dan de andere. Kroppen van een kinderhoofdsgrootte zijn in Midden-Sumatra geene uitzondering.

Morbus Basedow heb ik bij de Menangkabau-Maleiers

niet geconstateerd; evenmin hadden de geneeskundigen, welke ik daaromtrent inlichtingen vroeg, gevallen waargenomen. Ook van myxoedeem waren hun geen voorbeelden onder de inlanders bekend. Cretinisme werd slechts éénmaal door mij waargenomen; het betrof een jonge cretin met sterk ontwikkeld struma. Van Hasselt schijnt meerdere cretins te hebben gezien; echter mag men toch wel zeggen, dat in verhouding tot het zoo uiterst frequent voorkomend struma gevallen van cretinisme zeldzaam zijn. Evenzoo in andere landen zijn gebieden bekend, waar struma zeer veelvuldig wordt aangetroffen, terwijl cretinisme niet of slechts sporadisch voorkomt.

Virchow formuleerde reeds het verband tusschen beide afwijkingen met deze woorden: „überall wo der an territoriale Bedingungen gebundene Cretinismus vorkommt, ist auch Kropf endemisch.... man kann nicht umhin beide aus gleichartigen Einflüszen abzuleiten; den Kropf als das Resultat der geringeren, den Cretinismus als das Ergebnis der stärkeren Einwirkung der schädlichen Potenz anzusehen". In gelijken zin uit zich Niepce: „Le goître est le premier degré de la dégénérescence, dont le crétinisme est le dernier terme."

Volgens van der Burg komen in de Palembangsche Bovenlanden cretins veelvuldig voor; daarentegen zegt Römer, dat in de Bataklanden, waar struma eveneens zeer frequent is, cretins uiterst zelden worden waargenomen: „diese sind wohl in der frühesten Jugend vielleicht nicht ganz ohne den Willen der Eltern zu Grunde gegangen". Kohlbrugge vond onder de Tenggereezen op Java de meeste idioten in het dorp Ngadiwono, waar krop meer voorkomt dan in de andere dorpen; dit is het eenige dorp, dat in een dal gelegen is.

In Taloek wisten de doekoens mij geene oorzaak van het struma op te geven. Als obat geven zij de schalen van kippeneieren, waaruit de kuikens reeds gekropen

zijn, welke schalen dan verbrand worden met tapi karambil (Aralia dasyphylla Miq.) en daun bindaloe (Filet 2e ed. 1205). De asch vermengt men met rijstwater, welk mengsel op het gezwel wordt gesmeerd. Een ander middel tegen het struma is de getah soedoe soedoe (Euphorbia neriifolia), dat vooral bij kleinere gezwellen aanwending vindt. Heel veel zouden deze obats echter niet uitwerken, vandaar dat de inlanders zich gaarne tot mij wendden om hulp en raad.

Te Goenoeng Sahilan meent men in het drinken van het rivierwater de oorzaak der aandoening te moeten zien. Aan den rivieroever staat de kembang bangke (brachyspatha variabilis Schott), waarvan het sap, in het drinkwater gemengd, het struma zou veroorzaken. Als obat wordt daar aangewend de akar bähå, welke men verkoolt, terwijl men de asch, vermengd met koffie of thee, bij afnemende maan den patient ingeeft. Zeer verbreid vindt men in den Indischen Archipel onder de inlanders het geloof, dat het strumeuse gezwel bij afnemende maan kleiner wordt. Ook in Europa heeft men langen tijd gemeend, dat de vergrooting der schildklier beinvloed wordt door de maan. Eene zeer gebruikelijke geneesmethode was, dat de strumalijder zich met het aangezicht naar de afnemende maan opstelde en dan den krop driemaal achtereen met een veldsteen bestreek, waarna hij dien steen achter zich moest wegwerpen. Hierin zit ongetwijfeld het idee opgesloten van het overbrengen der ziekte op den steen. (ook bij de inlanders van onze Oost wijzen meerdere gebruiken op eene zoodanige denkwijze).

Magnus wil het verband, dat het volk aanneemt tusschen de ziekte en de maanphase, afgeleid zien van de oude Assyriërs en Babyloniërs: „Für gewisse sympathetische Kuren ist eine bestimmte Mondphase durchaus erforderlich, ein Moment, das mit vollster Sicherkeit auf die uralten Vorstellungen der Assyrier und Babylonier zurück-

zuführen ist, welche gerade den Mond mit ganz besonderer Verehrung behandelt hatten." Plinius is van meening, dat oogziekten met de maan af en toenemen. Ook volgens de Nederlandsche volksgeneeskunst moeten verscheidene sympathetische geneeswijzen bij afnemende maan worden toegepast (van Andel).

In Sidjoengdjoeng werd mij als oorzaak van het struma opgegeven het drinken van rivierwater, waarin de akar boehoe gevallen is, terwijl men te Soengai Batoeng van meening is, dat booze geesten de ziekte aan de menschen brengen. Daar geeft men als medicament aan de patienten te drinken klappermelk, waarin men den geraspten bast van den katoneboom heeft uitgeperst. Volgens Neeb wordt door de Maleiers ook wel uitwendig aangewend het sap van de ketjoeboeng puteh — datura alba — welk middel de inlander ook gaarne bij zweren en pijnlijke gezwellen toepast.

In het Zuidelijk deel der Padangsche Bovenlanden heerscht volgens de Rooy het geloof, dat men door baden in eene bron onder een boom, die sâti is, d. w. z. over bovennatuurlijke macht beschikt, de schildklieraandoening kan krijgen.

Eigenaardig is het, dat het struma in Sumatra vaak op scherp omschreven plaatsen zeer frequent voorkomt, terwijl de omgeving daarvan geheel vrij is gebleven. Zoo zag Schouw Santvoort veelvuldig struma in het dorp Tandjoeng Alam, gelegen aan den Djoedjoean, eene zijrivier van den Batang Hari, terwijl het hem opviel, dat in het naburige Rantau-Skir geen gevallen worden aangetroffen. Omgekeerd blijven niet zelden bepaalde plaatsen te midden van een zeer besmet strumagebied van de ziekte geheel vrij. Römer vermeldt, dat ook bij de Karo-Bataks de voorstelling onder de inlanders bestaat, dat struma het gevolg is van het gebruik van drinkwater, dat door planten is vergiftigd geworden of doordat de

vrucht van de taboe dimbo (saccharum officinarum) in het water is gevallen.

In Atjeh, waar de aandoening eveneens in sommige streken veelvuldig voorkomt, gelooven de inlanders, dat zij moet worden toegeschreven aan het drinken uit beekjes, waarover zich de loembéstruik heeft heengeslingerd. Deze plant zou dienen tot woonplaats van den menschen vijandige wezen; in het hout dezer struiken komen knoopen of knoesten (goetji) voor; vindt men nu drie zulke goetji's op korten afstand van elkaar in eene vertakking van een loembéstruik, dan moet men aannemen, dat die struik door zulk een boozen geest bezeten is. Verder meenen de Atjehers, dat men ook een kropgezwel kan krijgen, als men de frissche poentòëvrucht van de pit afzuigt, in plaats van met de hand een stuk er af te nemen. In Kĕmela op Atjeh schrijft men het struma toe aan het drinken van rivierwater bij hoogen waterstand, als wanneer het water met de dikke uitwassen van het ondereinde van de tring bĕtony (eene bamboesoort) in aanraking komt. Bij de benting van den daar verblijf houdenden pretendent-sultan had men eene soort peilschaal in de rivier gezet, waarop kon worden afgelezen, wanneer het rivierwater tot die hoogte was gestegen, dat het voor het gebruik ongeschikt werd (Jacobs).

Kruyt vond in de bergstreken van Midden-Celebes zeer veel inlanders met kroppen. De bewoners schrijven ook daar het lijden toe aan het drinkwater; wanneer men om te drinken den mond zet aan een bamboe, waarlangs water wordt afgeleid, zal men naar hunne overtuiging ongetwijfeld een kropgezwel krijgen. Van het voorkomen van cretins vond ik door Kruyt geene melding gemaakt. Bij de bewoners van het bovenloopgebied der Emin (landschap Semendo) bestaat volgens Wyckerheld Bisdom de meening, dat het struma een gevolg is van het drinken van water, dat uit den grond opborrelt (ajer

ketjil). Anderen weer beweren, dat in dit water een worm voorkomt, die bij het wasschen van het gelaat door de neusgaten in de keel geraakt en vergrooting van de schildklier veroorzaakt. Ook wordt de ziekte wel toegeschreven aan het eten van veel water bevattende bladgroenten.

In Lematang Oloe meent men, dat struma ontstaat tengevolge van het drinken van water, dat over magnesietgesteente loopt. De drinkwatertheorie staat dus wel in den geheelen Archipel op den voorgrond.

Ook op Bali heb ik het struma veelvuldig kunnen waarnemen; daar schrijven de inlanders de aandoening toe aan eene bijzondere godheid, die gevestigd is in het gebergte bij het dorp Bangkala en die daarom Dewa-aju-Bangkala genoemd wordt. Zoodra zich op Bali bij iemand het gezwel begint te openbaren, wordt hij door de gezamenlijke dorpsbewoners bij fakkellicht naar de naastbijzijnde rivier gebracht, waar dan de balians of shamanen onder aanroeping van alle geesten de booze dewa trachten uit te drijven. Volgens Jacobs komen op Bali geen cretins voor.

TUBERCULOSIS PULMONUM.

Eene zeer gevreesde ziekte onder de inlanders van Centraal-Sumatra is de sakit batok — de hoestziekte. Als symptomen daarvan werden mij opgegeven door de doekoens, behalve het hoesten: opgeven van sputum, soms van bloed, verder koorts en vermagering; ik vermoed dus, dat hiermede longtering wordt bedoeld. Het maakte op mij den indruk, dat tbc. pulmonum onder de Menangkabauers weinig voorkomt; slechts eenmaal zag ik een patient, welken ik zeer sterk verdacht een teringlijder te zijn, echter was ik niet in de gelegenheid hem nader te onderzoeken. Met mijne bevindingen is in overeenstemming de uitspraak van Nieuwenhuis, die van de bewoners van Borneo zegt: „Je ne me souviens pas d'avoir vu parmi les vrais indigènes, les Malais et les Dajaks, un seul cas de maladie, incontestablement occasionné par la tuberculose, quoique les maladies des organes respiratoires n'y fassent pas défaut". Kohlbrugge zegt van de Tenggereezen, dat „phtisis pulmonum überhaupt nicht vorkommt".

Daarentegen geeft van der Burg op, dat longtering in het heete klimaat veelvuldig — ook bij inboorlingen voorkomt. Voor het leger geeft hij in de jaren 1880—85 de volgende cijfers op:

	Aangetast.			Overleden.		
Jaren.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.	Europeanen.	Afrikanen.	Inlanders.
1880	128	1	113	8		22
1881	172		149	12		21
1882	135		121	7		20
1883	129	1	110	12	1	21
1884	111		116	10		22
1885	126		91	7		15

De uitspraak van Van der Burg, dat in den Indischen Archipel de longtuberculose zich sneller ontwikkelt en sneller verloopt dan in het koude klimaat, wordt ook door andere schrijvers, die omtrent de tuberculose in tropische gewesten (Ceylon, Achter-Indië, Polynesië) een onderzoek hebben ingesteld, gedeeld. Van Buuren heeft nog onlangs op de Algemeene Vergadering van de Nederlandsche Maatschappij tot bevordering der geneeskunst te Leeuwarden uitgesproken, dat de tering in Indië de laatste jaren belangrijke dimensies gaat aannemen.

Hagen vertelt, dat de Koeboes, die in de Djambische bosschen van Sumatra leven, een heidenschen angst hebben voor een ieder, die aan eene borstziekte lijdt en hoest. Zelfs het leven van zoo iemand kan bedreigd worden, daar deze Koeboes vreezen, dat de ziekte van den lijder op hen zal overgaan.

De Menangkabau-Maleiers zijn van oordeel, dat een booze geest (hantoe), die in het lichaam van den zieke indringt, de oorzaak van de sakit batok is; deze daemoon slaat voortdurend tegen de buitenvlakte van de klamboe (middenrif) aan, tengevolge waarvan het slachtoffer gaat hoesten.

De behandeling dezer ziekte is de volgende: Zwarte

peper, nootmuskaat en kruidnagelen worden fijngewreven; daarna maakt de doekoen een gaatje in eene jonge klappernoot, waardoor de gekneusde specerijen worden ingebracht. Dan houdt hij de klappernoot boven een vuur, totdat het vocht begint te kooken; wanneer het voldoende is afgekoeld, wordt het den patient te drinken gegeven. In twee dagen tijds moet de klapper leeggedronken zijn, waarna de patient het vruchtvleesch met het obat, dat er op achtergebleven is, te eten krijgt. Tevens moeten allerlei bezweringsformulen worden uitgesproken, om den boozen geest te verdrijven, terwijl een gebed (de 112de soera van den Qoerân, met het eerste deel der Mohammedaansche geloofsbelijdenis) wordt uitgesproken op het oogenblik, dat men de specerijen in den klapper brengt. Als belooning voor zijne behandeling moet de patient den doekoen twee el witte kain en nog wat geld afstaan; ook ik heb dit offer aan de wetenschap moeten brengen, om dit belangrijk (!) recept van den doekoen te weten te komen.

Ernstige longbloedingen behandelt men op de volgende wijze: De boeah pala (nootmuskaat), boenga tjanke (kruidnagelen), ladå itam (Piper nigrum) worden fijngewreven, en vermengd met asem limau soendai (sap van een Citrus soort) en kwantanwater, welk mengsel de patient 's morgens vroeg verwarmd moet drinken of wel de doekoen verhit een jongen klapper boven het vuur, opent dan de vrucht en laat den vloeibaren inhoud, met zout vermengd, door den patient gebruiken.

In Sidjoengdjoeng laat de doekoen eveneens klapperwater, waaraan fijngewreven peperkorrels zijn toegevoegd, door den lijder innemen of wel warm rivierwater met wat zout.

Bij maagbloedingen zou volgens den doekoen het bloed nimmer uit den mond te voorschijn komen, maar wordt het langs het darmkanaal verwijderd. In zoo'n geval krij-

gen de patienten een drank n.l. een aftreksel van akar koenjit (Curcuma longa), daun tjapo (Blumea balsamifera) en — bisako.

De doekoens van Goenoeng Sahilan hadden wel eens opgemerkt, dat het bloed, door den lijder opgegeven, nu eens lichter, in andere gevallen weer donkerder van kleur is en dat het ook niet steeds evenzeer schuimt; eene oorzaak voor dit verschil wisten zij echter niet op te geven. Daar worden de patienten, die bloed opgeven, op de volgende wijze behandeld: De djari angau (Acorus Calamus), koenit bĕner (Curcuma longa), koenit bolai (Zingiber Cassumunar), — temoe (Curcuma Zedoaria), karako (piper muricatum), sirih kadoek (Piper sarmentosum), daun limau kapeh (Citrus acida) of de vrucht daarvan worden gekneusd en door een doek uitgewrongen. Aan het sap voegt men dan toe het vocht, hetwelk verkregen wordt door het vleesch van de klappernoot uit te knijpen, vervolgens worden daaraan z e v e n kristallen zout toegevoegd, verder fijngewreven nootmuskaat, kaneel, kruidnagelen, ladå ketoembar (Coriandrum sativum), djintan poetih (cuminum cyminum), djintan itam (zwarte komijn), sipades (Zingiber officinale) en ladå itam (zwarte peper). Dit mengsel moet de patient d r i e achtereenvolgende dagen 's morgens innemen. De daarop volgende d r i e dagen moet de lijder rauwe eieren gebruiken, den eersten dag drie, den tweeden 2, en den derden slechts één ei, en dan weer gedurende d r i e dagen het beschreven medicament gebruiken.

Wij hebben reeds meermalen uit de voorschriften der Menangkabau-Maleiers kunnen afleiden, dat bij hen ook in de geneeskunde aan de getallen zeven en drie beteekenis wordt toegekend. Ook in Atjeh is het getal zeven, gelijk Snouck Hurgronje ons mededeelt, bij de inlanders van belang. De zevende dag na de geboorte, na een huwelijk of na den dood moet op bijzondere wijze worden herdacht; het geheele eerste zevental dagen na het hu-

welijk is nog min of meer feestelijk, eerst na den ochtendmaaltijd van den zevenden dag beschouwt men de huwelijksfeesten als afgeloopen. Bij de ceremonie van de haarschering der bruid bestrooit eene oude vrouw het lijf van het meisje met rijst, wat in zeven tempo's, die plechtg geteld worden, geschiedt. Deze telling tot zeven heeft ook bij andere ceremoniën plaats, bv. bij bezweringen; verder ook bij de gebruikelijke kinderspelen.

Bij de Javanen is volgens Mayer de zevende maand der zwangerschap eene zeer belangrijke. Er moet dan een sĕdĕkah (offermaal) gehouden worden, waarbij het getal zeven weer eene groote rol speelt, immers niet alleen moeten zeven „toempengs" of kegels van witte rijst voorhanden zijn, maar elk dezer toempengs moet omringd zijn door zeven soorten van lawoehan (toespijzen), terwijl daaromheen en daartusschen nog zeven soorten van djenang, min of meer brijachtige gebakken of snoeperijen, alsmede zeven schotels of kommen met roedjaq tjrobo, d. i. een mengsel van fijngesneden of fijngestampte curcuma, sere (Andropogon Schoenanthus) en djaé (Zingiber officinale) met doedoeh (cocosmelk) worden geplaatst. Terwijl de sedekah wordt gehouden, behandelt de vroedvrouw de aanstaande moeder met boreh of smeersels. Deze smeersels, waarmede het bovenlijf, de armen en de beenen der vrouw worden bestreken, dienen om de goden ten opzichte der zwangere gunstig te stemmen. Zij zijn eveneens zeven in getal en moeten op zeven deelen van het lichaam, n.l. op het gelaat, het bovenlijf, den rug, de beide armen en de beide beenen, worden aangebracht. Zoodra de gravida hiermede is besmeerd, wordt zij met water, dat uit zeven putten of bronnen in een „djoen" of nauwhalzig en dikbuikig aarden watervat verzameld is, overgoten en gewasschen; het watervat wordt dan stuk gegooid ten zinnebeeld van de hoop, dat het bij de geboorte van het verwachte kind even voorspoedig en vlug moge gaan als het

leegloopen en in stukken springen van het op den grond geworpen vat [1]). Daarna wordt de vrouw gewasschen met „banjoe" d. i. water, welriekend gemaakt door diverse, zooveel doenlijk weer zeven soorten bloemen, welk water liefst uit zeven bronnen of putten moet geschept worden en men in zeven tempo's over het lichaam der vrouw behoort te gieten.

Van Dissel vertelt, dat bij de ceremoniën voor den gestorvene bij de gegoede Javanen eerst het hoofd van den doode zeven keer begoten wordt met zeven verschillende wateren, te weten merangwater, koenjitwater, assem —, rijstwater en water door verschillende bloemen welriekend gemaakt. Het lichaam wordt slechts met gewoon water gewasschen en dan gelegd op zeven stukken pisangstam. In de baar wordt het lijk met zeven touwtjes gebonden, die men eerst in het graf los maakt. — Na deze uitwijding keeren wij terug tot de behandeling der longbloedingen en moeten daaromtrent nog opmerken, dat naast het reeds aangegeven middel in Goenoeng Sahilan ook wel toegediend wordt een mengsel van citroensap (limau soendai), manissan laba laba en andoe (honigsoorten), gală-gală, (Ficus retusa?), taboe (Lagenaria vulgaris?) en anau (Arenga saccharifera). Dit mengsel moet gekookt en warm door den patient worden gedronken.

In Soengai Batoeng krijgt de lijder aan sakit batoek te drinken een mengsel van citroensap (limau soendai), klappermelk en koenjitsap (Curcuma longa), hetwelk twee tot driemaal per etmaal aan den patient verstrekt wordt.

---

[1]) Dit stuk werpen van het vat hebben wij ook bij de Menangkabauers leeren kennen als middel om de bevalling te bevorderen.

LEPRA (sakit koetă.)

Of bij de oorspronkelijke bewoners van Sumatra reeds melaatschheid voorkwam, is moeilijk na te gaan. Volgens Wise (Commentary on the Hindosystem of Medicine) zou in Voor-Indië de lepra tot in de zevende eeuw voor Chr. na te sporen zijn; het is dus zeer wel mogelijk en waarschijnlijk, dat met de eerste Hindoe-kolonisaties van uit Voor-Indië naar den Indischen Archipel de melaatschheid door de kolonisten ook daarheen is overgebracht; deze kolonisatie had plaats in de eerste eeuw na Christus.

In Centraal-Sumatra kwam volgens de opgaven der doekoens de lepra vroeger nog meer voor dan nu het geval is, al wordt ook tegenwoordig bij de inlanders deze ziekte nog lang niet zelden aangetroffen. In vroegere tijden, en in sommige streken geschiedt dat ook nu nog, werd de lepralijder op last van den panghoeloe — het dorpshoofd — uit den kampong verwijderd en moest hij ergens diep in het oerbosch een afgezonderd leven leiden; daar werd dan een hutje voor den ongelukkige gebouwd, hem werden eenig gereedschap en noodzakelijke benoodigdheden medegegeven en verder kwamen dan op geregelde tijden zijne bloedverwanten wat voedsel brengen, hetwelk op eenigen afstand van hem werd neergelegd. Aldus wist men alle contact met den lijder te vermijden. Na zijn dood werd hij ter plaatse, waar hij geleefd had, begraven en al zijne bezittingen, zijn huis en gereedschap, moesten verbrand worden. De lepra wordt

door de inlanders beschouwd als eene straf, welke door toean Allah den menschen wegens hunne zonden is opgelegd.

In Sidjoengdjoeng pleegt men ook nu nog de lepralijders uit de gemeenschap af te zonderen en vermijden de inlanders alle contact met den aangetaste. Hetzelfde is ook het geval in Goenoeng Sahilan; daar wordt bovendien goed acht gegeven, dat zich ter plaatse, waar de lepralijder is geïsoleerd, geen stroomend water bevindt, omdat men vreest, dat hij dit water zal besmetten en daardoor andere menschen kans loopen te worden aangetast. Men graaft voor den lepreuse ter plaatse, waar zijn hutje gebouwd is, een put, waaruit hij zijn drinkwater kan verkrijgen. Ook in Goenoeng Sahilan zijn de inlanders van oordeel, dat deze ziekte beteekent eene straf, door toean Allah opgelegd, maar dat de directe oorzaak is het drinken van water, hetwelk door een leprapatient is besmet. Daarentegen bestaat bij de Maleiers van Lebong aan Sumatra's Westkust de overtuiging, dat de lepra veroorzaakt wordt door een booze geest, genaamd Djihin dibawa lauoet d. w. z. de geest, die onder de zee woont, omtrent wiens ontstaan het volgende wordt verhaald. Nadat Toeankoe-koeasô de tanah sätäpako — de aarde — geschapen had, werd na eenigen tijd de engel Radjô-Brail daarheen gezonden, om eens te zien, hoe het op de aarde toeging en daarvan der Godheid bericht te brengen. Na eenigen tijd kwam de engel bij de Godheid terug met de boodschap, dat hij aldaar een mensch had aangetroffen, die een gedeelte van de aarde had verwoest. Toeankoe-Koeäsô liet dien onverlaat bij zich komen en vroeg hem, waarom hij dat gedaan had, waarop deze ten antwoord gaf, dat hij doen kon, wat hij wilde, omdat hij machtiger was dan de Godheid. Spoedig echter bleek het, dat hij zich daarin vergist had en werd hij door de Godheid tot zijne straf in de zee geworpen, waar hij sedert dien voortleeft als

een booze geest, die den menschen allerlei onheil brengt en de lepra bezorgt (van Hasselt).

Ook in de Padangsche Bovenlanden worden de melaatschen uit het dorp verbannen, hetgeen geschiedt in overleg met de dorpshoofden en de familieleden van den lijder. Hem worden tien soekè gepofte rijst, een bijl en kapmes, tabak, sirih, vuurslag, zwam en koemajan mede gegeven; aldus uitgerust trekt de lijder de wildernis in. Deze soort van uitbanning wordt pai-taraq genoemd, hetgeen zeggen wil „van de bosch- en berggeesten genezing vragen". Als zijn voedsel opgeteerd is, mag hij nieuwen voorraad komen halen, maar zich niet langer dan noodig is in de negri ophouden.

De Menangkabauers zijn van oordeel, dat er menschen zijn, die door tooverij in staat zijn bij anderen de sakit koeta te veroorzaken. Daartoe nemen zij een stuk glas, dat zij stuk slaan en tot een fijn poeder wrijven. Dit poeder wordt vermengd met lado djintan (Spaansche peper), tjirit babi (de faeces van wilde zwijnen), roempoet tjirit babi (eene grassoort, die naar zwijnendrek stinkt — pterospermum saberifolium) en katjang miang, de haren van verschillende rupsen. Als het slachtoffer gaat baden, wordt ongemerkt wat van dit mengsel op zijn lendendoek gebracht; wanneer hij dezen doek omslaat, zal hij spoedig ziek worden en de sakit koeta krijgen. Om den lijder van de ziekte te genezen, wascht de doekoen hem met ajer beras, het water, waarin de rijst gekookt is. Verder verzamelt hij het vuil, dat zich onder het huis of onder de rijstschuur en de balei bevindt, werpt dat op een vuurtje en verzoekt dan den patient vlak bij dit vuurtje plaats te nemen, zoodat de rook tegen hem aanslaat.

Bij de Bataks heerscht het geloof, dat de vrucht eener lianensoort (bewan) de lepra veroorzaakt. Deze vrucht zou eene substantie leveren, die het water besmet en daardoor de bewoners infecteert.

Jacobs schrijft omtrent de lepra in Atjeh het volgende: „Vóór onze komst op Atjeh, onder het sultanaat, werd ieder, die de kenteekenen van lepra vertoonde, onverbiddelijk uit de Atjehsche maatschappij verstooten. Zij werden van uit deze streken naar de kampong Yĕr sĕoĕm (warme bron) verbannen. Deze kampong is bekend door hare zwavelhoudende heetwaterbronnen, waarin de leprozen genezing trachten te vinden. Zij is nog steeds de verbanningsplaats voor lepralijders, die van heinde en verre derwaarts worden gezonden. Als een lepralijder ontdekt wordt, voert men hem zonder vorm van proces te bestemder plaatse. Het is hem toegestaan al zijne roerende goederen mede te nemen, zijne onroerende goederen vervallen aan zijne naaste erfgenamen, evenals of hij overleden ware. Zijne vrouw is dan wettig van hem gescheiden en kan hertrouwen, terwijl hijzelf in het ballingsoord een ander huwelijk met eene lotgenoote kan aangaan. Het is daar eene geheel geïsoleerde maatschappij, die zoo goed als geen contact heeft met de buitenwereld.

Dat men op Atjeh sterk gelooft aan de besmettelijkheid dezer ziekte, bewijst o. a. het feit, dat men hier zelfs geene eieren zal koopen van iemand, die ze uit de omstreken van Yĕr sĕoĕm heeft aangevoerd."

POKKEN (Ketoembohan).

In vroeger tijd kwam de pokziekte in Centraal-Sumatra uiterst veelvuldig onder de inlanders voor; zij behoorde zoowel wegens hare verbreiding als om haar kwaadaardig verloop tot de meest gevreesde ziekten. Volgens de doekoens werd het land in den regel om de zeven jaren door eene ernstige epidemie geteisterd. Ik zag onder de inlanders nog velen, die in den vorm van litteekens de sporen van eene vroeger doorstane pokziekte vertoonden. In den laatsten tijd heeft ook reeds tot in het hart van Sumatra de vaccinatie haar weldadigen invloed doen gelden; de inlanders begrijpen zelf het nut der inenting, waaraan zij zich in den regel gaarne onderwerpen, temeer omdat zij wel overtuigd zijn, dat hunne eigen medicamenten onvoldoende zijn en in den steek laten.

Als oorzaak der pokken nemen de inlanders van Taloek aan de werking van een boozen geest, die van uit het zuiden van het land daarheen komt en zich van den eenen inlander naar den anderen begeeft, telkens de ziektekiemen op diens lichaam uitstrooiend. Het eerste gevolg daarvan is, dat de menschen jeuk krijgen, gaan krabben, waardoor de huid wordt geopend en de ziektekiemen gelegenheid hebben door de krabwondjes heen te dringen en het geheele organisme aan te tasten. Deze booze geest staat als een bijzonder verraderlijk type bekend en wel doordat hij in staat is zich zoo goed te verstoppen.

Men zou zoo denken, dat hij is weggegaan, dat hij de streek heeft verlaten om zich naar eene andere te begeven, maar neen, dan komt hij plotseling weer voor den dag en tast opnieuw menschen aan.

De inlanders zeggen dan, dat de geest zich dien tijd heeft schuil gehouden in een of ander graf.

Vroeger werd door de inboorlingen bij pokken als obat aangewend de boenga blimbieng (Averrhoa Bilimbi), sibone (bonei of boeni = Antidesma Bunius) en poeloet (kleefrijst). Dit alles wordt in Kwantan water uitgeperst, waarna men dit water d r i e m a a l daags over het lichaam van den lijder uitgiet. Veel nut zou deze behandeling echter niet opleveren.

In Sidjoengdjoeng had de doekoen reeds wat meer rationeele voorstellingen omtrent deze ziekte. Hij verklaarde de infectie daardoor, dat iemand, uit eene door pokken besmette streek komend, de ziektekiemen bij zich draagt en aldus anderen kan aantasten of wel, doordat men baadt in eene rivier, waarin kort te voren een poklijder gestaan heeft. Ook in Goenoeng Sahilan is men van oordeel, dat het lijden door een geïnfecteerd individu wordt overgebracht en dat het eene individu het andere kan besmetten. Daarom dragen de inlanders goed zorg. dat de kleeren van een poklijder worden verbrand.

Daar ter plaatse trachten de doekoens o. a. door uitzuigen de ziektekiemen uit het lichaam van den lijder te verwijderen. Daartoe wordt op de plaats, waar gezogen zal worden (in den regel op een der gewrichten, op den maagkuil, het jugulum, soms ook boven het oog) een wit lapje gelegd, waarop de doekoen den mond appliceert, waarna hij flink opzuigt. Vervolgens spuwt hij van zich af. Dit zuigen moet door den doekoen d r i e m a a l achtereenvolgens worden toegepast.

Verder hopen de inlanders door het dragen van verschillende amuletten en vooral ook door het uitspreken

van gebeden van de ziekte bevrijd te blijven. In Goenoeng Sahilan plegen de inlanders ten tijde eener epidemie op het graf van een of anderen heilige te bidden en te offeren. Men noemt dat sikir. In den regel geschiedt dit op een Vrijdag of op Donderdagavond. Zij smeeken dan op het graf tot toean Allah hen te willen bevrijden van het onheil, dat hunne streek getroffen heeft. Bovendien hangen de inlanders aan het dak hunner woningen stukjes wit katoen, wat ten doel zou hebben toean Allah op die woningen opmerkzaam te maken, zoodat Hij kan zorg dragen, dat daarin geen menschen worden aangetast.

In de naburige Lampongsche districten plegen de inlanders, als iemand door de pokken is aangetast geworden, wierook te branden (Helfrich). Dit zal wel ten doel hebben de booze geesten te verdrijven, gelijk ook bij tal van andere ziekten door de inlanders in den Archipel met dat doel koemajan gebrand wordt. Volgens Annandale zouden de inlanders van Malakka echter juist meenen, dat wierook de geesten aantrekt.

Van Hasselt schrijft, dat ook in de Padangsche Bovenlanden de pokken door de inlanders aan een boozen geest, niniëq nan mambaou boeah-boeah, wordt toegeschreven. Wanneer de pokken heerschen en iemand droomt, dat de niniëq bij hem komt en hem vruchten aanbiedt, dan is die droom een teeken, dat hij door de pokken zal worden aangetast; de soort van vruchten, die hem in den droom worden aangeboden, wijst aan of de pokken al dan niet hevig zullen zijn.

Vroeger plachten de inlanders van Midden-Sumatra, als er zich een geval van pokken voordeed, op de vlucht te gaan en de streek te verlaten, waarbij dan de aangetaste eenvoudig aan zijn lot werd overgelaten. Dat middel schijnt ook nu nog door de Koeboes, de wilde boschstammen, die in de oerwouden van het Djambische ten deele nog een zwervend leven leiden, te worden toege-

past (van Dongen). Volgens Winter zouden sommige dierstammen in hunne vlucht op eene bijzondere wijze te werk gaan; zij vluchten eerst een eindweegs op den grond, dan klauteren zij in de boomen en slingeren zich van tak tot tak, van boom tot boom, om na eenigen tijd weer uit de boomen voor den dag te komen, deze te verlaten en dan verder op den bodem te ontvlieden. Het doel is den boozen geest op een dwaalspoor te brengen, hem te verschalken en zoodoende aan zijne aanrandingen te ontkomen; ook deze lieden laten de aangetasten aan hun lot over en een ellendigen dood sterven.

De Bataker kent ook het gevaar van besmetting, dat van een poklijder uitgaat; als het lijk van een aan pokken gestorven dorpsgenoot voorbij gedragen wordt, pleegt hij zijn huis goed te sluiten en zich de ooren en neusgaten met boomwol dicht te stoppen; waarschijnlijk om te voorkomen, dat de booze geest zijn lichaam zal binnendringen.

Riedel vertelt, dat bij de inboorlingen van Boeroe bij het uitbreken van de pokken of eenige andere epidemie, de hoofden bijeen komen om maatregelen te nemen ten einde de ziekte (de daemon) te verdrijven. Daartoe vervaardigt men eene prauw van 6 M. lengte en een halven Meter breedte en plaatst aan den voor- en achtersteven een vlag, gewoonlijk de Nederlandsche, omdat verondersteld wordt, dat de booze geest, die de epidemie veroorzaakt, door de Hollanders is uitgezonden om onder de inboorlingen dood en verderf te brengen. De rand der prauw wordt met jonge kalapabladen versierd, terwijl in de prauw een mat en daarop een stuk wit lijnwaad gelegd wordt. Verder legt men daarin nog eene gebraden kip en den kop van een varken, van een hert en een buideldier, een en ander geroosterd; alsook gekookte en op het vuur gepofte visch, z e v e n kippen en z e v e n Megapodius rubripeseieren, een bord gekookte rijst, gekookte gierst, patatas en kasbi, Janipha manihot, twee djagong en sui-

kerrietplantjes, een pisangboom, een katjang-tanahplant etc. etc., eindelijk nog klapperolie, sagopap, sirih-pinang en tabak. Wanneer dit alles in gereedheid is gebracht, wordt er dag en nacht op vervaarlijke wijze op de trom en gong geslagen, terwijl de bewoners der geteisterde negri allerlei bokkesprongen maken, om den boozen geest vrees aan te jagen en naar de prauw te drijven.

Den volgenden morgen kiest men tien krachtige jonge mannen, die met takken, in een aarden vat met water gedoopt, op de aanwezigen ranselen. Dan gaan zij springende naar het strand, waar de prauw is gereed gemaakt, binden in de prauw een levenden haan vast, brengen in allerijl eene andere prauw te water en trekken dan de met genoemde ingrediënten gevulde boot naar zee. Verin zee gekomen wordt het vermelde vaartuig losgelaten en roept een der tien mannen uit: „Heer grootvader pokken, ga maar weg, ga goedschiks weg, ga een ander land bezoeken; wij hebben uwe spijzen voor de reis gereed gelegd, wij hebben thans niets meer te geven". Aan het strand teruggekeerd, gaan de mannen, vrouwen en kinderen gezamenlijk in zee baden, opdat zij niet meer door de ziekte zullen aangetast worden.

Ook in Midden-Sumatra bestaat in sommige streken de gewoonte om bij epidemieën kleine scheepjes met offers de rivier te laten afzakken, als offer aan den boozen geest, die daardoor tevreden gesteld moet worden.

Evenzoo maken de inlanders van Serang ten tijde van eene epidemie vaartuigjes, die beladen worden met allerlei lekkers en waarin men den ziektedaemon tracht te lokken om hem dan naar zee te laten wegdrijven. De inlanders der Watubela-eilanden doen hetzelfde en spreken dan tot den vertrekkenden geest: „Heer ziekte! aan wal hebt gij thans geene woning meer (de woning is tot stof veranderd), vertrek van hier naar een rustig of beter oord".

Ook de Maleiers van Malakka (Patani) maken dergelijke scheepjes, waarin zij de spirits der ziekte trachten te lokken. Volgens Skeat spreken de inlanders op 't oogenblik, dat het vaartuigje in het water wordt gezet:

„Peace be with You, Khailir (Khizr) Profet of God and [Lord of Water,
Maduraya is the name of Your sire,
Madurati the name of Your mother,
Sikĕkas the name of their child;
Accept this present from Your younger brother, Sikĕkas,
Cause him no sickness or headache,
Here is his, Your younger brother's, present."

In deze toespraak zit tevens opgesloten het bij vele inlanders voorkomend begrip, hetwelk men ook bij de Menangkabau-Maleiers herhaaldelijk tegenkomt, dat men, door te doen blijken den naam van den geest te kennen, dezen onschadelijk kan maken.

Annandale vertelt, dat de Patani in plaats van scheepjes ook wel huisjes voor de ziekteverwekkende geesten inrichten. „When an audience hall is made in stead of a ship, it is built in some waste place, generally by the side of the river, and is furnished as a real house would be, except that all the furniture consists of roughly made models in miniature. Models of fruit, birds, fish and prawns, ingeniously plasted out of strips of palmleaf, are often suspended within to give the hall a festive appearance, similar objects being frequently hung up in a room, in which spirits are being conjured, in order to make them think, that they are summoned to a pleasure garden."

Zulke gebruiken vindt men ook in Atjeh; men maakt daar van de bladschede van de pinang een soort van vaartuigje, lantjang genaamd, welk scheepje van allerlei zoetigheden, sirih, een levend hoen, twee rauwe eieren, gekookte kleefrijst, bloemen en een stuk wit katoen wordt voorzien en dan òf in de kali wordt gezet òf op de sawah

en dan wel liefst op een drie- of viersprong. Eerst moet de zieke zelf van de zoetigheden eten, de andere zaken worden een voor een door den geneeskundige boven het hoofd van den zieke zeven maal heen en weer bewogen onder plechtige telling tot zeven en dan in de lantjang geplaatst. In tijden van zware epidemieën werd vroeger op last van den sultan een groote lantjang van hout of bamboe gebouwd en van gekookte rijst en vleesch voorzien. Tevens placht men dan, in schijn althans, ook een mensch te offeren. Daartoe werd de een of ander gehuurd om in dit vaartuig de Atjehrivier naar zee af te drijven. Bij de monding der rivier sprong hij dan echter uit het scheepje en liet den strijd met de baren aan het vleesch en de rijst over (Snouck Hurgronje).

Men heeft in dit gebruik te zien een overblijfsel van het werkelijk menschenoffer, dat in vroeger tijden de inlanders in onze Oost ingeval van eene ernstige epidemie brachten om den boozen geest te bevredigen en te verzoenen. Zoo werd vroeger bij de bewoners der Solorei-eilanden in zoo'n geval door den radja bevolen twaalf menschen te vangen en te dooden (Kluppel: de Solorei-eilanden, Tijdschr. van Taal, L. en Volkenk. deel XX). Ook in Bali bestond eertijds een dusdanig gebruik; toen van Eck daar vertoefde, werden nog menschenoffers, in schijn althans, aan den vertoornden geest gebracht.

De Dajaks van Makaham waren gewoon bij de geboorte van een kind een kop te snellen, om daarmede de booze geesten, die het kind belagen, tevreden te stellen. Vroeger toen in Noord-Nias het koppensnellen nog vaak plaats vond, werd, als bij de afgoden geen baat werd gevonden, een kop gesneld om daarmede den boozen geest te verbidden zijn slachtoffer los te laten. Werden bij ernstige ziektegevallen in Nias koppen gesneld, als alle middelen tot genezing uitgeput waren, dan is daarmede, volgens Rappard, bedoeld een plicht tegenover de afgestorvenen.

Wanneer aan dezen niet de noodige eer is bewezen, wreken zij zich op de nagelaten betrekkingen door ziekten teweeg te brengen. In andere gevallen echter maakte de priester uit, dat het Latoere, eene godheid van den tweeden rang was, die de ziekte veroorzaakte en moest men, om dezen tevreden te stellen, een kop snellen. In plaats van een mensch wordt voor de geesten, die dorsten naar een bloedig offer, ook wel een dier geslacht. Wilken wijst in verband hiermede op het gebruik bij de oude Arabieren, om als een kind zeven dagen oud was, een schaap te slachten. De bedoeling van deze handeling blijkt uit het formulier, dat volgens Lane (Arabian Society in the Middle-Ages) bij het dooden van het offerdier wordt uitgesproken: „O God, verily this aqîqa (zoo heet dit formulier) is a ransom for my son such a one; its blood for his blood and its flesh for his flesh, and its bone for his bone, and its skin for his skin and its hair for his hair. O God, make it a ransom for my son from hell fire." Een rudiment van het menschenoffer ter verzoening der daemonen is ook het haaroffer, dat bij geboorten, het intreden der puberteit, bij het huwelijk, maar ook wel in geval van ziekte wordt gebracht. Ook hierbij tracht men door toepassing van het bij de offers veelvuldig geldend beginsel van het „pars pro toto" hetzelfde doel te bereiken, waartoe in vroeger tijd een levend mensch werd geofferd. De Kenja-Dajaks aan de Baramrivier in Serawak zouden voorheen alleen het haar hunner vijanden hebben afgesneden, waarmede zij hunne schilden versierden. Toen is het eens voorgekomen, dat een schildpad, volgens eene andere lezing is het een kikvorsch geweest, hun opperhoofd Tokong aanried, om liever zijne vijanden het hoofd af te slaan. Tokong volgde dien raad op en men merkte alras, dat degene, die in het bezit was van zulk een gesnelden kop, er beter aan toe was dan een ander, dat hij minder last van

vermoeidheid had enz. In het dorp, waar zich zulk een hoofd bevond, ging alles eveneens veel beter, met name genazen daar de zieken spoediger. Volgens Kruyt werkt hier het gesnelde hoofd niet als offer, maar doordat de zielestof dier menschenhoofden zich aan alles en allen mededeelt. Ook bij andere stammen als de Niassers, de Galelareezen, de Toradjas heeft men gebruiken waargenomen, die voor Kruyts meening pleiten.

In Atjeh schrijft men de pokken toe aan eene oude vrouwelijke geest, Po Ni genaamd, die op dezelfde manier als de Menangkabauers van Centraal-Sumatra meenen, de inlanders ziek maakt n.l. door hun kleine korrelachtige partikels op het lichaam te werpen, die dan ter plaatse het exantheem doen ontstaan. Dit idee, dat de booze geesten met iets werpen, tengevolge waarvan ziekte ontstaat, treft men ook bij de Niassers aan. De kwaadgezinde Bela's trachten de inlanders met zand, asch en andere dingen te werpen, hetgeen koorts en uitslag tengevolge heeft (Sundermann, Chatelin [1]).

Bij wijze van offer aan den pokkendaemoon hangen de Atjehers dagelijks, zoolang de pokken nog niet goed uitgekomen zijn, aan een draad geregen keumeung of keumeu (gepofte, ontbolsterde rijst) op, met de bloemen er tusschen. De ontloken bloemen en de ontbolsterde rijst zijn een symbool, waardoor de pokken eveneens tot ontsluiting en ontbolstering opgewekt worden. Verder wordt de zieke gehuld in een kleed, dat met kurkuma geel geverfd is. Ook moeten er bepaalde voorzorgen in acht genomen worden, b.v. men mag den zieke niet onnoodig zien, waarvoor dan ook een gordijn vóór de legerstede wordt gespannen, men mag de pokken in de nabijheid van den

[1]) In het Oude Testament (Exodus IX 10) leest men: Zij namen asch uit den oven en stonden voor Faraö's aangezicht; en Mozes strooide die naar den hemel; toen werden er zweren, uitbrekende met blaren, aan de menschen en aan het vee.

lijder slechts „bloemen” noemen etc. Dit laatste verbod om den naam der ziekte te noemen vindt men ook bij andere stammen in den Archipel, zoo zullen de Bataks uit vrees voor de booze geesten nimmer het woord lepra gebruiken; wanneer zij het over deze ziekte hebben, worden steeds omschrijvingen gebezigd.

Het hullen van den patient in een met kurkuma gekleurd gewaad heeft, naar ik vermoed, ten doel om den boozen geest af te schrikken. Het geel wordt n.l. naast sommige andere kleuren n.l. het rood en wit dikwijls als eene geestwerende kleur opgevat. Wanneer bij de Badoejs een sterfgeval plaats heeft, worden de kinderen met kurkuma en panglej ingewreven, terwijl asch om het geheele gehucht wordt gestrooid, hetgeen alles bedoelt de bewoners voor den geest van den overledene te beveiligen (Jacobs).

In Noord-Indië, zoo vertelt ons Crooke, pleegt men eenige dagen vóór het huwelijk bruid en bruidegom met een mengsel van olie en curcumawortel in te wrijven. De bruid krijgt een kleed aan, dat eveneens met curcuma geel gekleurd is, de invitaties voor de huwelijksfeesten worden op geel papier geschreven en op de huismuren maakt men gele vlekken met curcuma tinctuur (Crooke: The popular religion and Folklore of Northern India). Zeer interessant voor deze kwestie is eene opmerking, die ik bij den ouden Engelbert Kämpfer vond, welke in de jaren 1690—92 als geneesheer op de Hollandsche factorij op Desima in Japan werkzaam was en die vertelt, dat de Japanners de gewoonte hadden de kinderen, die aan pokken leden in een rood laken te hullen. Als een van 's keizers kinderen door deze ziekte was aangetast, werden niet alleen het bed en de kamer met rood bekleed en behangen, maar ook zelfs alle personen, die dicht bij den zieke kwamen, moesten in rood gehuld zijn. Men moet zich, meen ik, niet voorstellen, dat de Japanners zich

reeds van de phototherapeutische werking van het roode licht bewust waren, maar mijns inziens is de bedoeling geene andere dan op die wijze den boozen geest te verjagen. Isäger ziet in de toepassing van rood gekleurde voorwerpen in de volkstherapie een rudiment van de genezende kracht, welke aan het vuur wordt toegeschreven; ook Broberg meent, dat dit gebruik van roode voorwerpen oorspronkelijk een symbool van het vuur voorstelt. In bovengenoemd geval geloof ik echter, dat de beteekenis eene andere is, vooral daarom, omdat de Japansche geneeskunde grootendeels is overgenomen uit de Chineesche en ook in de Chineesche volksdenkbeelden, gelijk Prof. de Groot ons mededeelt, het rood eene geestenverdrijvende kleur is. Met roode lappen plegen de Chineezen booze geesten af te weren, verder maken zij bij jonge kinderen roode vlekken op het voorhoofd, om daardoor de ziekte veroorzakende daemonen van het kind af te houden. De recepten worden op rood papier geschreven. In Japan zijn deze vlekken vervangen door het karakter, dat „hond" beteekent. Nu vervult de hond in de Japansche folklore dikwijls eveneens een daemonenverdrijvende rol. Waar in de Japansche literatuur sprake is van zulke met buitengewone macht begaafde honden, vindt men die in den regel beschreven als van eene r o o d e of witte kleur (Dr. de Visser: The dog and the cat in Japanese superstition). In Japan zag ik in een tempel roode lappen hangen, die, naar men mij vertelde, verkocht worden tegen de pokken. Aston (Shinto) schrijft: „In Korea red is a terror to devils. A modern Japanese writer says, that red is obnoxius to devils on account of its cheerful appearance. Small-pox being a demon-sent disease, the colour red is freely employed in combating it. The candles at the bedside are red, and red the clothing of the patient and nurse. The God of Small-pox is worshipped with offerings of red gohei (de heilige papierstrookjes van het

Shintoisme, oorspronkelijk offers van hennep) and of red adsuki beans. (Deze boon wordt ook gestrooid op een bepaalden dag van het jaar, vroeger op Oudejaar, om de booze geesten weg te jagen.) Red paper is hung round the necks of the bottles of sake offered to him. Red papier-maché figures of Daruma are placed near the sickbed. The pottery of red as a charm against small-pox is not unknown to European folklore."

Op eene andere plaats zegt hij: „there is a modern superstition, that if on the 7th day of the 1st month, a male swallows 7 and a female 14 red beans, they will be free from sickness all their life".

In de Nihongi wordt rood (roode raaf, roode musschen) als een gunstig voorteeken vermeld.

„For protection of childern from small-pox or measles people offer a red clay monkey.

Brinkley (Japan vol. V p. 240): Similiar security (against infectious diseases) is obtained by helding in the hand a red cotton bag containing the bone of a horse or by throwing into a well on the first of January 20 red beans.

Van de Maleiers van Malakka schrijft Annandale: „When a person is suffering from small-pox, he frequently asks, in the name of the spirit, which is the direct cause of the disease, for a red or yellow mosquito net and for hanging of the same colour for his bed, through of course the Malays of Patani are quite ignorant of the science of phototherapy, their knowledge, that red or yellow light benefits a small-pox patient being quite empirical and wholly based on superstition". Wanneer de doekoen daar de geesten wil bezweren, draagt hij dikwijls een gelen doek over het hoofd. Annandale zegt, omdat geel (en in mindere mate rood) geacht worden geesten aan te trekken; ik geloof, dat hij zich daarin echter vergist en dat integendeel deze kleuren bedoelen de geesten te verjagen. —

Ook bij de Gajo's op Sumatra is het verboden in de woning van den zieke de pokken bij den naam te noemen, verder mag men daar geene woorden bezigen, die leelijk, rot, stinkend, ongelukkig enz. beteekenen. Men duidt de ziekte zelve aan met den schoonen naam van „vorst der onheilafweerders" en men zegt, dat deze zijn zegel komt drukken op de menschen, die hij een vorige maal heeft overgeslagen. Boven de huisdeur hangt men een witten lap, om de pokken, als die in de buurt heerschen, er buiten te houden. Wij hebben reeds gezien, hoe ook bij de Menangkabauers van Centraal-Sumatra witte lapjes aan de huizen worden opgehangen. Merkwaardig is het, dat door de inlanders in Gajo Loeös zulke voorbehoedmiddelen tegen de pokken niet toegepast worden. Men meent daar, dat ieder kind die ziekte eens hebben moet, en wenscht het voor zijn kind hoe eerder hoe liever, opdat men wete of het er goed doorkomt. Men zou daar de kinderen zelfs wel opzettelijk bij pokkenlijders brengen, opdat zij spoedig besmet zullen worden (Snouck Hurgronje).

Behalve door witte doeken of witte vlaggetjes, al of niet met spreuken beschreven en die boven de daken of aan de boomen om en bij den kampong worden opgehangen, trachten de Gajo's de epidemie af te weren door bepaalde verkoelende, heete invloeden werende bladen en stengels aan de deurposten op te hangen.

Volgens Durdik was het bij de Niassers vroeger gewoonte de door pokken aangetaste lijders zorgvuldig te isoleeren; de zieken werden buiten het dorp in het veld in hutten onder gebracht, welke hutten uit palen en palmbladen waren opgebouwd. Een der dorpsbewoners, die vroeger reeds de ziekte had doorgemaakt, werd dan ter hunner verpleging aangewezen; hij mocht echter niet in het dorp terug komen, zijn voedsel werd op eene bepaalde plaats neergelegd, waar hij het mocht halen

zonder met de gezonde dorpsbewoners in aanraking te komen. De inlanders gelooven, dat in het bijzonder die geest de epidemie veroorzaakt, die tegen de vervalschingen van maten en gewichten moet waken, ten einde zich te wreken over de met vervalschte gewichten en maten gepleegde bedriegerijen. Om dus aan zijne wraakzucht te ontsnappen worden tijdens eene epidemie alle maten en gewichten herzien en op hunne oorspronkelijke waarde gebracht. Verder trachten de inlanders den boozen geest te verdrijven door, gewapend met allerlei voorwerpen, om zich heen te slaan en uit alle macht te schreeuwen, terwijl tevens aan den beschermgeest van het dorp vele varkens worden geofferd; naast het houten beeld van die godheid plaatst men vóór den ingang van het dorp groote, 1½ M. lange afgodsbeelden (adoe fangoeroe, de afweerders der ziekte), vervaardigd uit afgehouwen klapperstammen, met ruwe gelaatstrekken en diepliggende oogkassen, waarin scherven van porselein zijn gelegd. Verder isoleeren de inboorlingen hunnen kampong door alle wegen, die door het dorp leiden, met boomtakken en struikgewas te versperren.

Op Bali — zoo vernam ik van collega Emor — wordt de pokziekte toegeschreven aan de Dewa Modjo Pahiet, die van Java kwam om menschen te zoeken, welke zijne volgelingen wilden zijn. In Napoe (Midden-Celebes) meenen de inlanders, dat de pokken in die streek komen als de kokos- en areca (pinang) palmen vruchten dragen (Kruyt). Wel zou men hier en daar een enkel exemplaar van deze boomen vinden, maar aan geen dezer palmen ziet men vruchten. Eénmaal zou het gebeurd zijn, dat een arecapalm vrucht begon te dragen, maar toen heeft men den boom dadelijk omgehakt om het dreigend gevaar der pokken te bezweren.

EPILEPSIE.

Den inlanders van Centraal-Sumatra is het symptomencomplex der vallende ziekte bekend. In Taloek wordt de epilepsie sakit sawan genoemd. Men meent daar weer, dat deze ziekte ontstaat, wanneer de navelstreng bij de geboorte in plaats van naar de placenta toe naar het kind is uitgeknepen, waardoor wat bloed uit den funiculus in het lichaam van den neonatus is overgegaan. Dit bloed wordt dan langs de tali, die van den navel naar den hati verloopt, voortbewogen, maakt dit orgaan ziek, zoodat het begint te draaien, welke draaiende beweging naar het hoofd wordt overgebracht.

De behandeling is daar de volgende: Men neemt eene rib (bies) van een niroe, een bak, waarin de rijst door opwerpen van de schilfers bevrijd wordt, als ook eene rib van den kisajan, de zeef, waarmede de gepelde rijstkorrels van de ongepelde gescheiden worden; deze beide ribben worden geroosterd, daarna fijngewreven en vermengd met 21 gekneusde peperkorrels (ladå itam.) Aan dit mengsel voegt men klapperolie toe en dit papje wordt driemaal over het voorhoofd van den epilepticus van de linker slaapstreek naar de rechter toegestreken, daarna driemaal aan de voorzijde van den hals, vervolgens op het linker hypochondrium, daarna op het rechter en ten slotte op den navel. Als dit niet helpt, verzamelt de doekoen droge bladeren, die door een wervelwind opgewaaid worden, daarna gaat hij naar een alang alang

veld en zoekt daar twee alangbladen, die zich ook bij windstilte bewegen. Zulke alang wordt alang gila — gekke alang — genoemd. Deze bladeren moeten 's morgens zeer vroeg worden gezocht; zij worden fijngewreven met de andere droge bladeren, daarna voegt men klapperolie toe en wendt dan dit mengsel op dezelfde wijze als het vorig middel op het lichaam van den lijder aan.

In Goenoeng Sahilan noemen de inlanders de epilepsie sakit saroh of — ajenge; de patienten vallen plotseling op den grond, verliezen het bewustzijn, trekken met armen en beenen, liggen met naar boven gedraaide oogen; er vertoont zich schuim op den mond, de urine en ontlasting ontloopen. Als oorzaak van de epilepsie werd mij daar opgegeven, dat de placenta van den lijder niet met de noodige zorg en vereischte ceremonie was begraven. De doekoens behandelen den patient door hem de asch van wit papier met sirihspeeksel op het voorhoofd in den vorm van een kruis aan te brengen. Tusschen de aanvallen in smeeren zij de asch van een citroen als een kruis op het hoofd. Deze therapie, het maken van een kruis, wijst er op, dat oorspronkelijk de ziekte door een geest veroorzaakt werd gedacht, vooral omdat het kruis gemaakt wordt met asch en citroen, beide geestwerende ingrediënten. Te Soengai Batoeng meent men ook nu nog, dat de vallende ziekte door een daemoon wordt veroorzaakt. Ook de inlanders van Java plegen bij ziekten, die zij door booze geesten veroorzaakt denken, den patienten kruisjes op het lichaam te maken (Kreemer).

Snouck Hurgronje bericht van een eigenaardig gebruik, dat bij de Atjehsche vrouwen in zwang is, wanneer haar kind lijdende is aan epilepsie. De moeder steekt dan haar vinger in hare vagina en daarna in den mond van het zieke kind. De bedoeling daarvan wordt niet opgegeven; misschien tracht de moeder daardoor levenskracht van zichzelf op haar kind over te brengen of wel men kan

hier denken aan de geestverdrijvende kracht van het genitaalapparaat.

Eene merkwaardige voorstelling hebben de Balineezen omtrent het ontstaan der vallende ziekte. Collega Emor vertelde mij, dat volgens hunne meening, wanneer eene vrouw zwanger is, de ziel der vrucht zich in den hemel bevindt; deze ziel daalt eerst op het oogenblik der geboorte op aarde neder en vaart dan in het lichaam van het kind. Nu kan het echter gebeuren, dat de ziel in den hemel of op weg naar de aarde op de eene of andere manier gekwetst wordt; als gevolg daarvan zal het kind epileptisch geboren worden.

Wanneer op het aan Sumatra's Westkust gelegen eiland Nias een kind lijdend is aan vallende ziekte, wordt de priester er bij gehaald, die na onderzoek van het patientje en na inlichtingen omtrent den duur der ziekte te hebben ingewonnen, zich tot zijn goeden geest (bela) wendt om van dezen den naam van den daemon, die het kind kwelt, te vernemen. Zoodra hij voldoende is ingelicht, beveelt hij dat aan den afgod Tombali Zamiri geofferd worde; hij geeft verder den vorm aan van het afgodsbeeld, dat men maken moet en tevens de houtsoort, waaruit het vervaardigd moet zijn. Steeds worden er twee van zulke beelden gemaakt; het eene hangt men aan een boom op en begraaft daaronder een levenden hond, terwijl op de begraafplaats een varkentje geofferd wordt. Deze afgod moet nu den boozen geest, die in het lichaam van het zieke kind zit, noodzaken den begraven hond tot woonplaats te kiezen en het zieke kind te verlaten. Het andere afgodsbeeld wordt boven de slaapplaats van het kind opgehangen en zoodra de patient opnieuw door krampen wordt aangetast, brengt de inlander aan het beeld allerlei offers (Durdik).

Riedel verhaalt, dat bij de inboorlingen van het eiland Leti het geloof heerscht, dat epilepsie ontstaat, doordat

de geest eener geit in den mensch is gevaren; echter zou men de ziekte ook door overerving kunnen krijgen.

Op Atjeh schrijft men de vallende ziekte toe aan een boozen geest, die in den mensch is gevaren; men zal zoo'n patient nooit aanraken, omdat er gevaar bestaat, dat de booze geest, die elk oogenblik het lichaam van den lijder kan verlaten, op den ander zal overgaan (Jacobs).

De inlanders van Celebes daarentegen meenen, dat de epilepsie ontstaat, wanneer de ziel het lichaam verlaat; om de ziel in het lichaam van den lijder terug te brengen en den patient te genezen, plegen zij den epilepticus eens flink te slaan, meenende, dat de ziel daardoor medelijden zal krijgen en naar het lichaam van den zieke terugkeert.

Men vindt dit slaan van patienten nog op andere eilanden in onzen Archipel b.v. op Tamembar, de Timorlaudeilanden, in den Babar- en Aaroearchipel e. a. Daar is men gewoon den zieke met boomtakken te slaan, omdat men hoopt, dat dan de booze geest, die in het lichaam van den lijder zit, in deze takken zal overgaan en daardoor het lichaam van den lijder verlaat. Is de patient aldus flink onderhanden genomen, dan worden de takken zeer behoedzaam terzijde gelegd en vernietigd.

De Topantoenuasoe (Centraal-Celebes) schrijven krankzinnigheid toe aan de omstandigheid, dat een booze geest (angga) in het lichaam van den lijder is gevaren om hem te kwellen. De patient wordt dan vastgebonden en flink geslagen, opdat de angga op de vlucht zal gaan (Riedel).

Wij hebben reeds gezien, hoe soms de Atjehers een patient lijdende aan huidziekten met takken plegen te slaan.

Moeilijker te duiden is een gebruik, dat volgens Kreemer bij de Javanen zou voorkomen, waarbij de vader, als zijn kind langen tijd ziek is geweest en maar niet geneest, zijne vrouw eens op een flink pak slaag onthaalt.

KRANKZINNIGHEID.

In Taloek vat men tegenwoordig den waanzin op als eene ziekte, die door toean Allah den menschen wegens hunne zonden wordt opgelegd. De doekoens aldaar onderscheiden twee soorten van krankzinnigheid, de eene vorm is aangeboren en wordt bongak (?) genoemd, terwijl de andere, de bingoeng, zich eerst op later leeftijd openbaart. Voor den eersten, den aangeboren vorm, weten de doekoens geen enkel geneesmiddel, dat eenigszins baten zou; de bingoeng kan op de volgende wijze behandeld worden.

1. djari angau (Acorus Calamus), koenit bolai (Zingiber cassumunar), sipades (Zingiber officinale), boeah pala (nootmuskaat) en de boenga tjankeh (kruidnagelen) worden fijngewreven, daarna wordt toegevoegd djarak (ricinusolie), welk mengsel men op den buik van den krankzinnige wrijft, te beginnen bij den proc. xiphoïdeus van het borstbeen naar beneden toe langs den ribbenboog naar den navel.

2. Een beter middel zou het volgend zijn: Men verzamelt op drie verschillende plaatsen mata ajer, dat is het water, hetwelk uit den wal, die de moeras omgeeft, voor den dag sijpelt. Met dit water worden drie flesschen gevuld en deze boven een vuur, waarop men benzoëhars heeft geworpen, verwarmd. Dit water moet dan door den krankzinnige gedronken worden. Genoemd middel pleit er, mijns inziens, voor, dat ook in Taloek de dementie

oorspronkelijk aan een boozen geest werd toegeschreven.

3. Men schraapt een langen slagtand van een wild zwijn af en dit afschraapsel mengt men in het eten van den lijder.

4. Hondendrek wordt boven een vuurtje verwarmd en de gek moet dan den walm inademen en tegen het lichaam laten aanslaan.

5. Men neemt eene broedhen, die zoo lang gebroed heeft, totdat zij daarbij is gestorven. Dit hoen wordt afgevleeschd, de beenderen boven een vuurtje gedroogd, daarna afgeschraapt en dit schraapsel in het eten van den krankzinnige gemengd.

6. Men pakt den gek onverwachts beet en gooit hem in de kali, waarbij men zorgt, dat hij goed ondergedompeld wordt en ook zijn hoofd onder water komt. Dit onderdompelen wordt eenige malen herhaald. Daarna wordt de krankzinnige naar zijne woning teruggebracht, waarbij men dan onder weg nog onverwachts een vuurwapen vlak bij zijn oor afschiet. Men hoopt hem door den schrik te kunnen genezen. Ook dit middel zal wel oorspronkelijk bedoelen den daemon uit het lichaam van den waanzinnige te verschrikken. Marsden schrijft, dat men in sommige gedeelten van Sumatra den gek in een hutje plaatste, hetwelk men vervolgens aanstak, hopende, dat de geest uit angst van te zullen verbranden het lichaam van den lijder zal verlaten en daardoor de patient geneest.

In Sidjoengdjoeng neemt men aan, dat een booze geest de oorzaak van de krankzinnigheid is. Deze daemon zit in het lichaam van den lijder en doet daarin allerlei dwaze dingen, welke zich uiten in de handelingen van den patient.

Deze geest heeft het uiterlijk van een mensch en wordt als een homunculus gedacht. Door bezweringen moet men trachten den daemon uit het lichaam van den

krankzinnige te verdrijven; ook geneesmiddelen kunnen daartoe dienstig zijn, terwijl eveneens herhaaldelijk baden in de kali van nut wordt geacht. Als geneesmiddel geeft men den patient te drinken een afkooksel van djari angau (Acorus Calamus), koenjit bolai (Zingiber cassumunar), dasoen (uien) en sipades (Zingiber officinale). Verder neemt de doekoen eenige peperkorrels in den mond kauwt die fijn en spuwt ze dan in de oogen van den waanzinnige; hierdoor zal de booze geest verdreven worden.

Het handelen van den geest door het lichaam van het slachtoffer heen, zooals wij dat in Sidjoengdjoeng leerden kennen, wordt ook door de Atjehers aangenomen en wel wanneer kinderen aan stuipen lijden. Men stelt zich het spook, dat de stuipen verwekt voor als een monster, voorzien van vleugels, vandaar het slaan en trekken met armen en beenen. Het spook handelt dan door het kind, de krampachtige trekkingen der armen zijn het klapwieken van het monster (Jacobs). Soms gaat men nog verder in deze opvattingen en meent men, dat de waanzinnige zelf tot daemon is geworden. „Dasselbe Motiv", — zegt Wundt — „das die Besitznahme als eine unsichtbare denken lässt, die plötzliche Ergreifung des ganzen Menschen, erweckt nun unmittelbar noch die Vorstellung einer totalen geistigen Verwandlung, bei welcher der Körper die dem Dämon adäquate Gestalt annehmen kann. Der Besessene wird zum wilden Tier, das alles zerstört was ihm in den Weg tritt. Das sind Vorstellungen, die leicht durch die Anfälle Epileptischer, Hysterischer und Tobsüchtiger erweckt werden können, und denen die Wahnvorstellungen der Kranken selbst hilfreich entgegen kommen. So kehrt sich hier der beim Krankheitsdämon stattfindende Prozess teilweise um: der Krankheitsdämon ist häufig ein sichtbares Wesen, ein Tier oder tierähnliches Ungeheuer, das im Innern des Menschen ver-

schwindet; der Wahnsinnsdämon ist unsichtbar, aber er verwandelt den, in den er gefahren ist, selbst in einen Dämon, so dasz nun auch dessen äusseres tierische Gestalt annimmt."

In Sumatra worden de krankzinnigen niet geëerd, zooals in sommige andere landen, waar de Islam heerscht, het geval is. In het Arabisch heeten krankzinnigen Madjûn (door een daemoon bezeten) of ook madjdhûb, d. w. z. in hoogere spheren levend (Wilken). Petermann (Reise im Orient) zag in Damascus een naakten krankzinnige loopen, wien door alle voorbijgangers de handen gekust werden; men meent daar algemeen, dat zulk een door den geest van God bezetene in staat is van slechts vijf rozijnen daags te leven.

In Centraal Sumatra pleegt men lastige bezetenen, om te voorkomen, dat zij kwaad zullen doen, in het blok te leggen, waarbij de beenen door twee gaten in den zwaren balk worden heengestoken.

Ook in Goenoeng Sahilan meenen de inlanders, dat de waanzinnige door een boozen geest is bezeten; de gek wordt in het blok gelegd of wel men maakt hem onschadelijk door hem in eene houten kooi op te sluiten of aan een der palen onder het huis vast te binden. Te Soengai Batoeng worden de krankzinnigen over hoofd en lichaam besmeerd met het sap van den limau poeroet (Citrus Papeda), vermoedelijk met de bedoeling daardoor den boozen geest te bannen.

Een eigenaardige vorm van tijdelijken waanzin, die bij de vrouwen somtijds epidemisch optreedt, is de sidjoendai. Ik zelf heb daarvan geen gevallen gezien; van Hasselt was echter meermalen in de gelegenheid de sidjoendai bij vrouwen van de Padangsche Bovenlanden te bestudeeren. De vrouwen zitten wezenloos voor zich uit te kijken of loopen gillend rond en meenen dan iemand te zien, dien zij willen aanvallen,

maar niet bereiken kunnen. Te Langki, een plaatsje in Zuid-Sidjoengdjoeng vond hij zeven vrouwen van één gezin door de sidjoendai aangetast; de booze geest, aan wien de ziekte wordt toegeschreven, wordt Si-Maboeboengô genoemd. Om dezen daemon te verjagen geeft de doekoen aan de patient een drank van water, gemengd met de asch van verbrand papier, waarop Koranspreuken zijn geschreven. Bovendien worden de nagels der bezetene met den naam Allah beschreven, waartoe men als pen een gebroken naald en als inkt het vocht van een dasoen gebruikt. Uit de voorstelling, die de inlanders omtrent de aetiologie en de behandeling dezer ziekte hebben, blijkt weder recht duidelijk, hoe onder de Menangkabau-Maleiers de Islam zoowel als het animisme den gedachtengang van den inlander beheerscht. Van der Toorn verhaalt ons, dat in sommige streken der Padangsche Bovenlanden de inlanders meenen, dat een man, die door eene vrouw, welke hij ten huwelijk heeft gevraagd, is afgewezen, door toovenarij de hulp kan erlangen van booze geesten, die de soemange — de ziel — der vrouw wegvoeren, tengevolge waarvan zij een aanval van sidjoendai krijgt. Tot dat doel tracht hij in het bezit te komen van het voorhoofdsbeen van een gestorven orang barani (dapper man) of van een orang barelemoe (iemand, die allerlei kunstenarijen kent) en van eenige hoofdharen van het slachtoffer. Aan dat been geeft hij den vorm van eene schijf, hij windt er de haren om heen en boort er een paar gaten in, zoodat het werktuigje door het heen en weer trekken aan een koord, dat door de openingen gebracht is, een snorrend geluid voortbrengt. Met deze gasing, waarover een tooverspreuk wordt uitgesproken, begeeft hij zich, gewoonlijk des avonds naar de eene of andere heilige plaats in het bosch, waar hij, aan het koord trekkend, voor zijn doel de hulp der geesten inroept. Is zijn toeleg gelukt, dan begint de vrouw te lij-

den aan vlagen van krankzinnigheid, die zich in zulk eene woestheid openbaren, dat zij gillend overal tegenopklimt en zich de kleeren van het lichaam rukt of stuk scheurt, daarbij onophoudelijk den naam van haar minnaar uitroepend. Het eenige middel om dezen toestand te doen ophouden is, dat een der bloedverwanten van de betooverde, insgelijks door toedoen van het manggasieng de booze geesten terugdrijft of hen overhaalt de soemange van den belager eveneens te kwellen. —

Op Bali vernam ik, dat daar evenzoo in toovenarij de oorzaak van krankzinnigheid gezocht wordt; b.v. als een meisje wordt ten huwelijk gevraagd en zij wijst den minnaar af, zou deze uit wraak door een of ander toovermiddel het meisje waanzinnig maken. Ook kan krankzinnigheid ontstaan, als de ziel van het kind vóór de geboorte in den hemel door krissen gekwetst wordt; aldus ontstaat de aangeboren waanzin.

Op Atjeh schrijft men den waanzin toe aan een boozen geest, die in het lichaam is gevaren; hij kan echter ook ontstaan, wanneer men zich al te veel met diepzinnige studies bezig houdt; doch ook in het laatst geval blijft toch altijd een booze geest, die zich van de vrome ziel meester maakt, de onmiddellijke oorzaak der ziekte. Goedaardige krankzinnigen worden daar als eene soort shamanen beschouwd, die in staat zijn de toekomst te voorspellen; daarentegen worden de kwaadaardige in het blok gelegd.

Volgens Riedel meent men op Boeroe iemand krankzinnig te kunnen maken, als men zijn naam, op papier geschreven, of ook wel eene figuur, die het slachtoffer moet voorstellen, in de takken van een hoogen boom werpt. Eene analoge methode past men daar toe, als men iemand wil doen uitteren; dan maakt men een gat in een boom, en stopt daarin een stuk papier, waarop de naam van het slachtoffer staat geschreven en maakt dan het

gat weder dicht. De verklaring zal wel zijn, dat men den naam met den lijder zelf vereenzelvigt. Dergelijke methoden komen ook bij andere Oostersche volkeren, b.v. bij de Chineezen voor. Ook in onze volksgeneeskunde speelt de naam een rol; wanneer b.v. iemand in Friesland lijdende is aan koortsen, schrijft men zijn naam op een turf en verbrandt dien in den haard. In Nieuwland gooit men een briefje met naam en bijzonderheden van den patient in het vuur. De koortsopnemer kan de koorts bezweren, als hij weet den naam, ouderdom en woonplaats, benevens het aantal koortsaanvallen (van Andel). Dit is hetzelfde principe als hetwelk bij de Menangkabauers bestaat, die n.l. meenen, dat, als zij blijk geven den naam van den ziektedaemon te kennen, zij daarmede den geest in bedwang hebben en onschadelijk maken. —

Zelfmoord zou volgens de doekoens in Centraal Sumatra hoogst zelden voorkomen. In Taloek herinnerde men zich niet een dergelijk geval; te Goenoeng Sahilan vertelde men mij, dat in het naburige Troesan iemand eerst zijne vrouw had vermoord en daarna zich zelf van kant gemaakt. Omtrent de aanleiding tot deze wanhoopsdaad wist men mij echter niet nader in te lichten.

Steinmetz heeft in eene studie — Suicide among primitive peoples (American anthropologist 1894) de motieven vermeld, die bij lagere volkeren tot zelfmoord kunnen leiden. Als zoodanig noemt hij o. a. versmade liefde, gedwongen huwelijk, zorgen, gebrek, beleedigd eergevoel, vrees voor slavernij of gevangenschap, teleurstelling, jaloezie, verdriet, ziekten, ouderdom, familietwist. Aan deze motieven heeft Lasch nog eenige toegevoegd. In de eerste plaats wraakzucht; zoo hangen b.v. de Tschuwaschen zich op aan de woning van dengeen, op wien zij wraak willen nemen. Ook de Wotjäken doen dat om zich op hun vijand te wreken; eveneens bij de Brahminen komt deze gewoonte voor. Zij meenen, dat dan na den dood hunne

geesten den vijand zullen kwellen en tergen. Nog bij tal van andere volkeren, als de Chineezen, Singhaleezen, Afrikaansche stammen, een aantal Polynesische stammen, bij de Indianen, Japanneezen heeft Lasch dit motief tot zelfmoord kunnen opsporen. Bij sommige dier volkeren (b.v. Chineezen, Singhaleezen, op Guinea) meent Lasch eene andere beteekenis aan dit motief tot zelfmoord uit wraak te moeten toekennen, n.l. dat volgens de rechtsbegrippen dezer volkeren de persoon, die aanleiding geeft tot zelfmoord, daarvoor verantwoordelijk wordt gesteld en gestraft moet worden.

Daarnaast heeft Lasch nog gewezen op het religieus moment, dat bij een aantal natuurvolkeren of half beschaafde stammen aanleiding geeft tot suicidium, terwijl ook erotische bedoelingen daaraan ten grondslag kunnen liggen. Het godsdienstig moment beteekent een bloedig zoenoffer om de vertoornde godheid te verzoenen of tevreden te stellen. Zoo wordt b.v. bij de Tschuktschen, als eene ernstige epidemie het land teistert, een vrijwillig menschenoffer gebracht (Skrzyncki: der Selbstmord bei den Tschuktschen; Am Urquell 1894).

In de literatuur van den Indischen Archipel heb ik slechts weinig omtrent redenen, die bij de inlanders tot zelfmoord leiden, kunnen vinden. Van Hasselt vertelt, dat in Midden-Sumatra zelfmoord niet ongewoon is. Gedurende zijn verblijf te Soepajang en te Silago hadden twee gevallen daarvan plaats, beide van jonge vrouwen, die zich ophingen. Terwijl een dier vrouwen zeer zwakhoofdig was, bestond voor de andere, voor zoover was na te gaan, geene aanleiding tot deze daad. Het betrof eene jonge vrouw van zeventien jaar, van zeer gegoede familie, nog niet lang getrouwd en gravida. Met eenige gezellinnen had zij den dag op de rijstvelden doorgebracht om padi te drogen. Toen men huiswaarts wilde keeren, bleef zij achter, begon eensklaps te gillen, zich de kleeren van het lijf te trekken en in kleine stukjes te verscheuren,

waarop hare vriendinnen zich haastten naar het dorp te ijlen ten einde hulp te roepen. Toen zij terugkwamen vonden zij de vrouw in een wachthuis, waar zij zich met een stuk doek aan een balk had opgehangen. Vermoedelijk heeft men hier te doen gehad met een geval van acute psychose in verband staande met de graviditeit.

Ling Roth bericht, dat de Dajaksche vrouwen vaak reeds door een onvriendelijk woord tot zelfmoord gedreven worden, waartoe zij in den regel van vergiften gebruik maken. Wilken schrijft van den zelfmoordenaar bij de Dajaks en Bataks: „The selfmurderer is there thought to be isolated in the future life, like the thief; those who drown themselves are condemned thenceforth to live up to their waists in water; those who poison themselves to live in houses built of poisonous woods and surrounded by the ipoh (antiaris toxicaria) and other noxious plants whose benumbing evaporations are painful to the spirits". Daarentegen zou bij de Karo-Bataks de geest van den zelfmoordenaar vereerd worden; de inboorlingen van Nias gelooven, dat de geesten van deze lieden evenals die van menschen, welke een gewelddadigen dood sterven, in het hiernamaals gescheiden zijn van de geesten van andere menschen.

De bewoners van Tonapo and Tobada (Centraal-Celebes) dooden zich, als zij door hunne vrouwen op overspel betrapt worden. Jacobs vermeldt eene legende op Atjeh, waarbij een man suicidium pleegde, toen hij den zoon van den sultan op ontucht met zijne vrouw betrapte. Door Kohlbrugge vond ik een geval van zelfmoord bij de Tenggereezen vermeld, terwijl Nieuwenhuis schrijft, dat bij de Dajaks zwangere vrouwen somtijds daartoe overgaan.

Volgens Römer maken de Bataks om zelfmoord te plegen gaarne van giften gebruik, b.v. van een decoct van de akar mangoel (Milleta serieca) of wel de vrucht van Barringtonia speciosa (Onograriaceae) of van de Cerbera

Lactaria en Nerium odorum (Cazapa obovata, Apacyneae), welke eene snelle werking op het hart hebben. Datura Strammonii zou ook wel worden aangewend. Dikwijls is bij hen angst voor de bevalling de oorzaak, dat het ongehuwd meisje zich het leven beneemt. De zelfmoord wordt niet als eene schande aangerekend; men neemt aan, dat het meisje door een boozen geest daartoe is verleid geworden. Ook lepralijders plegen meermalen tot deze wanhoopsdaad hun toevlucht te nemen om aan hun rampzalig lot een einde te maken.

Jacobs schrijft, dat in Atjeh zelfmoord hoogst zeldzaam is en in den regel slechts door verleide zwangere meisjes wordt gepleegd.

Gottfried maakte melding van eene soort „Massen-Selbstmordes" in Java (17e eeuw): „Sie hätten im Brauch, wann der König mit Todt abgieng, verbrenneten sie den Leichnam und hüben die Aschen auf; fünf Tag hernach gingen des Königs Weiber an einen gewissen Orth, und die Oberste unter ihnen würfe ein Kugel hinweg, wo nun dieselbe liegen bliebe, da giengen die andern alle hin, wendeten ihre Angesichter gegen Auffgang der Sonnen und stecken ihnen selbst das Hertz mit einem Dolchen ab, wüschen sich also met ihrem eigenen Blut und fielen auff ihre Angesichter und stürben". Ook op Bali bestond in vroeger tijd het gebruik, dat eene weduwe zich met haar gestorven man liet verbranden.

Steinmetz komt in zijne studie over den zelfmoord bij natuur- resp. weinig beschaafde volkeren tot de volgende conclusie: „It seems probable from the data I have been able to collect, that there is a greater propensity to suicide among savage than among civilized peoples and that its frequency may be owing to the generally more positive faith in the future of life existing in the former races, which enables them to meet death with greater calmness and a slighter resistance of the instinct and other na-

tural motives tending to conservation of life, and finally the question suggests itself, that if suicide is one of the positive symptoms of moral degeneration, as Dr. Winkler suggests, is it possible, that moral degeneration is taking place among the primitive peoples?" De laatste vraag moet, mijns inziens, bevestigend beantwoord worden.

Tenslotte moet ik nog vermelden, dat Betz onder de Maleiers melancholie zeer weinig heeft aangetroffen; dit verklaart dan misschien de geringe frequentie van zelfmoord, die toch wel door de meeste auteurs bij de Maleiers schijnt vastgesteld te zijn. Bovendien ontbreekt bij de Maleiers het alcoholisme, hetwelk het percentage van zelfmoord zoozeer doet stijgen.

Prof. Snouck Hurgronje deelde mij mede, dat de Qoerân niet opzettelijk over zelfmoord spreekt, wat volgens berichtgever begrijpelijk is, daar afgezien wellicht van hoogst zeldzame uitzonderingen, zelfmoord niet voorkwam. De Moslimsche wet is er om soortgelijke reden niet uitvoerig over, maar veroordeelt den zelfmoord toch zeer beslist als eene der grootste zonden. Vooreerst is het te brengen onder de rubriek: het dooden van een leven, dat Allah onaantastbaar verklaard heeft, en verder is het een willekeurig ingrijpen (of wil het dat althans zijn) in Allah's bestuur, dat aller levensduur heeft vastgesteld.

Nog onlangs heeft Schermers er op gewezen, dat de godsdienst een voorname factor kan zijn, welke den zelfmoord tegen gaat. In streken van Holland, waar de Roomsch-Katholieke godsdienst, die den zelfmoord streng veroordeelt, beleden wordt, vond Schermers veel minder gevallen van suicidium dan in de Protestantsche provincies. In Groningen, Friesland en Drenthe, waar niet meer dan 6,9% R.-K. wonen, komt zelfmoord meer dan driemaal zooveel voor dan in de Zuidelijke provincies. In Zwitserland heeft men in de Protestantsche kantons 4—5 maal meer gevallen van zelfmoord geconstateerd dan in de Katholieke.

VERGIFTEN EN TOOVERMIDDELEN.

Gelijk bij alle andere inlandsche stammen van den Indischen Archipel zoo spelen ook bij de Menangkabau-Maleiers in Centraal-Sumatra vergiften en toovenarij een groote rol. In Taloek gaven mij de doekoens een groot aantal toovermiddelen resp. vergiften op, waardoor zij in staat meenen te zijn iemand ziek te maken en zelfs te dooden of waarmede zij trachten van eene vrouw de liefde te winnen.

Als een zeer gevaarlijk gif staat daar bekend de ramoean, welk vergif bestaat uit de haren eener rups (oelat boeloe), de snorharen van den tijger, de katjang miang, de fijne haartjes van de bamboe, de sisoengoet koetjing (snorharen van een kat) en de zeer korte haren op het voorhoofd van den mensch. Al deze ingrediënten worden dooreengemengd, vervolgens geroosterd en dan in het eten van het slachtoffer gedaan. Na eenige dagen krijgt deze pijn in de borst, zijne ontlasting wordt bloederig, hij geeft bloed op, de eetlust vermindert meer en meer, de lijder wordt heesch en tenslotte bezwijkt hij na eenige maanden door uitputting.

Wanneer de doekoen bemerkt, dat de man door de ramoean vergiftigd is, neemt hij een rijpe ananas, waarvan hij het vleesch met een koekoeran (instrument, dat gebruikt wordt om klappers te raspen) uitkrabt; aan dit vleesch voegt hij toe fijngewreven boeah pala (nootmuskaat), boenga tjankeh (kruidnagelen), djari angau (Aco-

rus Calamus) en koenjit bolai (Zingiber cassumunar). Dit alles doet hij in een priok, een aarden pot, waarin de rijst gekookt wordt, voegt wat water toe en van dit mengsel moet de patient dan drie maal daags wat innemen. Is er zeer veel vergif in het lichaam van den lijder of bestaat de vergiftiging reeds geruimen tijd, dan is de patient niet meer te redden. Als daarentegen het gif pas is toegediend, dan geeft de doekoen den lijder drie leden suikerriet, zoo warm mogelijk, te eten, hetgeen als een sterk afvoermiddel werkt. Of wel hij laat het slachtoffer drinken het water van de karambil idjau (Aralia dasyphylla Miq.), waardoor hij gaat braken.

Een goed recept tegen deze vergiftiging zou ook zijn een versch kippenei, djari angau (Acorus Calamus) en koenjit bolai (Zingiber cassumunar Roxb.); de beide laatste ingrediënten worden fijngewreven met het ei vermengd, dan in een pan gebakken; dit laat men den lijder innemen; het middel werkt als braakmiddel en tevens als laxans.

Een ander, niet minder gevaarlijk gif, bestaat uit de ati kalalawar (hart van een vledermuis), de ati kankong kasek, het hart van een grooten kikvorsch en de oelat boeloe, de haren eener rups. Deze zaken worden fijngemaakt, dooreen gemengd en verhit in een droge koewali (ijzeren pan). Vervolgens wrijft men het fijn tot een poeder en mengt dat in het eten van zijn vijand. Hij zal dan gaan hoesten, kortademig worden, bloed opgeven, pijn in de borst krijgen, meer en meer den eetlust verliezen, braken, totdat hij ten slotte, dikwijls na langdurig lijden, sterft. In dit geval geeft de doekoen weer, als het gif eerst kort is toegediend geworden, het water van een karambil idjau te drinken, of hij schraapt het vleesch van een karambil toea uit, vermengt dit met klapperwater en perst het uit door een doek, waarna aan het doorgeperste vocht wordt toegevoegd gekneusde koenjit. Dan

wordt dat mengsel nog eens door een doek uitgeknepen en het vocht 's morgens aan den lijder te drinken gegeven.

Eene andere manier, op toovenarij berustend, om iemand ziek te maken bestaat daarin, dat men van het slachtoffer wat haar tracht te bemachtigen; vervolgens zoekt men in de kali naar een boomtak, die half in het water staat en die door het stroomend water in beweging gebracht wordt. In dezen tak wordt een gat gemaakt, waarin het haar wordt gestoken; de man zal dan aan hevige hoofdpijnen gaan lijden. Waarschijnlijk moet men deze methode aldus duiden, dat de inlander meent met het haar iets — zielestof (Kruyt) — te ontnemen, waarvan ziekte het gevolg moet zijn.

Het ontnemen van hoofdhaar voor magische doeleinden wordt bij een groot aantal volkeren waargenomen (Stoll: das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie p. 182 en volg.). Ook in onze Oost vindt men daarvan voorbeelden te over, waarvan men in Kruyt's werk „Het animisme in den Indischen Archipel" een aantal kan vinden.

Ter behandeling van deze aandoening verzamelt de doekoen de vruchtkernen van de Hopea (Shorea spec.), slaat die stuk en wrijft ze fijn; daaraan wordt toegevoegd de fijngewreven bladstelen der sirih en van den betel en tevens wat klapperolie, welk mengsel dan op het voorhoofd van den zieke wordt gestreken van den eenen slaap naar dien van de andere zijde. —

Eene andere wijze, waarop men iemand zware hoofdpijn en tevens koortsen kan bezorgen, is de volgende: Men neemt wat haren en de nagels van handen en voeten van het slachtoffer, verder verzamelt men, als hij gegeten heeft, de rijstkorreltjes, die hij heeft overgelaten. Dan gaat men naar het bosch en zoekt daar een boomtak op, die door wrijven tegen een anderen tak glad is geworden en bij dat wrijven een klagend geluid geeft.

Zulk een tak noemt men galangan hantoe. In dit hout wordt een gat gemaakt en daarin de verzamelde ingrediënten gestopt. Het slachtoffer zal dan onder bovengenoemde verschijnselen ziek worden. Om hem te genezen snijdt de doekoen de nagels van handen en voeten van den lijder, knipt hem eenige haren van het hoofd, neemt een bies van een bezem (lidi sapoe), legt dit alles op een vuurtje en laat den patient den rook daarvan inademen.

Het haar wordt bij meerdere stammen in den Archipel als een geneesmiddel aangewend. Bij de Kajan-Dajaks is het haar van een versch afgeslagen menschenhoofd, gebrand en vermengd met sabangbladen een uitstekend middel tegen flauwten, brakingen, stuipen, toevallen enz.; ziekteverschijnselen, waarvan men het ontstaan toeschrijft, doordat de zielestof het lichaam verlaat. Van Hoevell schrijft, dat bij de Dajaks der Westerafdeeling, bij Sumatranen, Javanen en Makassaren, aan eene barende vrouw het hoofdhaar in den mond wordt gestopt, als men bevreesd is, dat de zielestof zal ontsnappen. Ook bij de Chineezen heeft het haar bij therapeutische doeleinden dergelijke beteekenis. De Groot (On food and medicines prepared from animals and men) schrijft: „If the Chinese, acting on the principle that parts of the human body contain vitality and animation, consider them highly useful in therapeutics and in their prophylactic art, it is only natural, they should ascribe medical virtues also to such parts as can be obtained without infliction of wounds, and to secretions and excretions. Hair, nails and teeth were admitted in the list of medicines with so much the more readiness as they manifest life and animation by their growth. According to the Pen-tsao king of Shen Nung ‚human hair in general brings back into the individual the operation of his shen". —

Eene analoge manier om iemand ziek te maken door hem haren of nagels te ontnemen vinden wij door Skeat

bij de Maleiers van Malakka medegedeeld: „Take parings of nails, hair, eyebrows etc. of your intended victim and make them up into his likeness with wax from a deserted bees' comb. Scorch the figure slowly by holding it over a lamp every night for seven nights and say:

„It is not wax that I am scorching,
It is the liver, heart and spleen that I scorch."

„After the seventh time, burn the figure and your victim will die!" Bij de Maleiers van Malakka is 't al voldoende, dat men wat aarde van iemands voetstap neemt en dit op bepaalde wijze behandelt, om hem tot slachtoffer te maken. Eene dergelijke methode, zooals door Skeat wordt medegedeeld, waarbij eene pop gemaakt wordt, die het slachtoffer voorstelt en blijkbaar met dezen vereenzelvigd wordt, moet ook bij de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden voorkomen. Bij van der Toorn toch leest men het volgende: „Als iemand zijn wrok niet koelen kan of zijne liefde op den duur onbeantwoord ziet, roept hij de hulp in van een oerang barelemoe (iemand, die allerlei kunstenarijen kent) om het individu van zijn haat of wanhopige liefde de tinggam — eene soort van booze zweer — te bezorgen. Nadat hij den toovenaar de noodige inlichtingen heeft gegeven, omtrent naam, gedrag, lichaamsgestalte, woonplaats en familie van de bewuste persoon, maakt hij eene pop, die het slachtoffer moet voorstellen en begeeft zich daarmede naar het woud, waar hij de beeltenis aan een geheel alleen staanden boom ophangt. Onder het prevelen eener tooverformule steekt hij dan door den navel der pop zoolang in den boom, dat het sap van dezen door de ontstane opening heendringt. Dit sap is volgens de voorstelling, de soemange van het slachtoffer. Spoedig daarna openbaart zich bij dit laatste de tinggam, die hoe langer hoe erger wordt en alleen genezen kan, als het aan de bloedverwanten gelukt, een stuk hout van bedoelden boom machtig te worden. Slagen

zij daarin niet, dan moet de persoon sterven." Geheel analoge toovenarij komt ook in Europa voor. In het proefschrift van Van Andel las ik een verhaal, door C. Bakker medegedeeld omtrent een schippersknecht uit Hoorn, die ziek was geworden en steeds achteruit ging. Daar hij zijne vrouw verdacht hem te bekollen, deed hij op een zekeren dag, alsof hij uitging, maar verborg zich in een kast en zag nu, dat zijne vrouw om twaalf uur een doos voor den dag haalde, waaruit zij een poppetje nam, dat zij met een speld eerst in het hoofd, toen in de voeten, vervolgens in de oogen en daarna in de enkels stak, zoodoende van weerszijden de plaats van het hart naderend. Voordat zij zoover kwam, overviel hij haar echter, anders ware hij verloren geweest (C. Bakker, Iets over kollen en belezen, N. T. voor Gen. 1903, I). —

De Rochas (l'Envoûtement) schrijft, dat op Borneo eene toovenares haar mededingster trachtte te vernietigen, door een wassenbeeld, hetwelk deze vrouw moest voorstellen, bij een vuur te zetten. Naarmate dit beeld bij het vuur wegsmolt, zouden ook de krachten der vrouw verdwijnen.

Het Boheemsche volk tracht de liefde van een meisje te winnen door een beeldje van deeg met haar naam te doopen en dan te verwarmen; het meisje zal dan ook in liefde ontvlammen. —

Wil de Menangkabauer zijn vijand eene ziekte bezorgen, waarbij hem urineeren en defaeceeren onmogelijk wordt, dan neemt hij de olie van een karambil idjau, verder d r i e bladstelen (lidi) van de karambil en de giftige blaas van een schorpioen (kalo). Dit alles wordt fijngemaakt, goed door elkaar gemengd en dan op de t i a n g t o e a (den oudsten paal) onder het huis, ter hoogte van de heup van het slachtoffer gesmeerd. Om hem van dit lijden te verlossen steekt de doekoen eenige jonge takken in het vuur, echter zoodanig, dat slechts een gedeelte dier takken op het vuur ligt; aan het andere einde loopen dan

vochtdruppels uit het hout; deze druppels worden verzameld, met wat Kwantanwater vermengd en dan den patient te drinken gegeven. Ook zou een goed middel tegen deze vergiftiging zijn het laten drinken van mata ajer, het water, dat sijpelt door de dammetjes, die de rawas omgeven. — Eene methode om bij iemand de sakit sopak — eene huidziekte, waarbij zich witte vlekken op de huid vormen — te veroorzaken is de volgende: Men vangt een groenen kikvorsch en plaatst dien in eene vogelkooi, waarin op den bodem wat tabak is gestrooid. Gedurende zeven dagen moet de kikker in deze kooi opgesloten blijven, dan neemt men de tabak, vermengd met de excreta van het dier, uit de kooi en stopt die ongemerkt in de tabakdoos van het slachtoffer. Wanneer deze van de tabak gebruikt maakt, zal zich bij hem spoedig de huidaandoening openbaren. De behandeling door den doekoen bestaat in dit geval daarin, dat de belimbing besi (Averrhoa spec.), koenjit (Curcuma longa) en sirihkalk worden fijngemaakt en vermengd, waarna hij Kwantanwater toevoegt en dit water over het lichaam van den lijder op de aangedane huidplaatsen giet. Of wel de doekoen roostert een groenen kikvorsch en wrijft dien fijn in klapperolie, waarin men door koken een stukje benzoëhars heeft opgelost. Met deze massa worden de zieke huidplaatsen ingewreven. Hier heeft men weer het denkbeeld, dat een zelfde voorwerp als „Zauber" en „Gegenzauber" kan dienst doen [1]). In de geneeskunde der inlanders van onzen Archipel, ook bij de Menangkabau-Maleiers,

[1]) Deze voorstelling kwam reeds bij de oude Babyloniërs voor „Nach chaldäischer Vorstellung — aldus schrijft Fühner in zijne Lithoherapie — „liess sich der Dämon am besten dadurch vertreiben oder prophylaktisch fernhalten, dass man einer Wurzel, auch einem Steine, die Gestalt desselben verlieh, oder dessen geheimnisvolles Zeichen, Symbol, in den Gegenstand eingrub; denn dem Dämon ist nichts verhasster, als sein eigenes furchtbares Bild, und er flieht, wenn man ihm dasselbe vorzeigt".

herkent men telkens het begrip, dat „het gelijke met het gelijke wordt genezen". Zoo worden wonden, door een of ander dier veroorzaakt, vaak met substantie van hetzelfde dier behandeld.

Eene eenvoudige wijze om iemand slapelooze nachten te bezorgen bestaat daarin, dat men een varkensbeentje onder de mat legt, waarop hij zich ter ruste legt. —

Wanneer de bedoeling is een vijand koorts te geven, dan neemt men de rijstkorrels, die hij bij het eten heeft overgelaten, verder zijne weggeworpen sirihpruim, ook tracht men een stukje van zijn kain (doek) machtig te worden en steekt dit alles in een boomstam, die onder water staat. Men ziet ook hieruit weer de intieme relatie, die door de inlanders wordt gedacht tusschen het kleedingstuk en den drager, waarschijnlijk, omdat zij meenen, dat er essence van den drager op zijne kleêren is overgegaan, welke voorstelling zich bij de inlanders misschien beter laat begrijpen, omdat zij zoo hoogst zelden van kleedingstuk verwisselen, maar het dragen, totdat het geheel versleten is.

De doekoen kan den patient genezen door drie korrels zwarte peper in wat ajer beras (rijstwater) te kneuzen en na verwarming dit zoo heet mogelijk te laten drinken. Eene andere therapie bestaat daarin, dat men, als de rijst bijna gekookt is, het deksel krachtig op de rijstmassa drukt; tilt men het deksel op, dan zullen eenige rijstkorrels er aan blijven hangen; deze korrels nu worden gemengd met asch van gebrande tabak, daaraan wat klapperolie toegevoegd en deze massa op het voorhoofd van den lijder van den eenen slaap naar den anderen toe gewreven. —

Braken en diarrhee kan men bij iemand op de volgende manier veroorzaken: Men neemt een handvol boeah pantja en eveneens een aantal bilalang (groene sprinkhanen); deze beide ingrediënten wrijft men fijn en werpt

de massa in de bron, waaruit de gehate persoon zijn drinkwater verkrijgt. Hij kan echter genezen worden, wanneer de doekoen drie verschillende sleutels, aan een koord bevestigd, in de bron heen en weer trekt; daarna drie handvol aarde vlak bij de bron verzamelt en onder het uitspreken van eene bezweringsformule over het huis van den patient werpt. —

Wil men bij eene zwangere vrouw de bevalling bemoeilijken, dan neemt men van de gravida zeven haren op het oogenblik, dat de eerste weeën zich doen gevoelen. Deze haren moet men om een jongen pisangstam wikkelen. Deze betoovering kan door den doekoen opgeheven worden, wanneer hij wat water in een laboe ajer (Lagenaria vulgaris Ser.) uit den Kwantan haalt en der vrouw te drinken geeft en bovendien een stuk van den lendendoek der gravida afknipt om dat onder haar hoofdkussen te leggen. Of wel de doekoen wrijft driemaal met de niroe (de zeef waarmede de rijst wordt opgeworpen) over het lichaam der vrouw, van het hoofd naar de voeten toe. —

Een genitaallijden kan men bij een meisje, dat haar minnaar heeft afgewezen, opwekken door een oud kippenei te nemen, dat van buiten groen van kleur is en, als men er door heen kijkt, er zwart uitziet. Vervolgens tracht men in handen te krijgen een stukje van den doek, waarin zij hare menses opvangt en begraaft nu beide zaken in den grond, ter plaatse, waar wat mata ajer voor den dag komt. Het gevolg daarvan zal zijn, dat het meisje gaat menstrueeren; zoodra echter het ei in den grond stuk gaat, zullen hare menses stinkend worden. Men noemt deze methode memboesoekan perempoeang, d. w. z. het stinkend maken der vrouw. Om van dit lijden te genezen moet het meisje 's nachts zeven wandluizen (koepinding) vangen, die terdege bloed hebben gezogen en die in een kommetje met Kwantanwater werpen. In

den loop van zeven dagen moet de vrouw dit kopje hebben leeggedronken.

Ik wil hier opmerken, dat ook bij ons in de volksgeneeskunde luizen als een probaat geneesmiddel gelden. Cats spreekt van

...... vers gevangen luysen
Om eenig slim gebreck uyt 't vleesch te doen verhuyzen.

Tegen de epilepsie geldt als middel het gebruiken van een boterham met luizen (Teugen), ook tegen de tering zou dat een goed middel zijn, terwijl het eveneens bij geelzucht wordt aanbevolen (van Andel).

Eene andere methode om het meisje van dit lijden te verlossen bestaat daarin, dat men drie welriekende bloemsoorten zoekt (de boenga tjimpago — Michelia Champaca; boenga inango — Cananga odorata en de boenga tandjoeng — Mimusaps Elengi). Van elke soort worden drie bloemen in eene kom met Kwantanwater uitgeperst en met dit water moet drie achtereenvolgende dagen iederen morgen het hoofd der vrouw gewasschen worden. Ik maak hier attent, hoe uit dit recept evenals ook uit vele der vorige blijkt, dat naast het getal zeven eveneens aan het getal drie in de geneeskunde door de Menangkabau-Maleiers bijzondere beteekenis wordt toegekend. —

Wanneer men verlangt bij een meisje den tegenzin in liefde te veranderen, dan neemt men drie limau poeroet (Citrus Papeda), snijdt die in kleine stukjes en perst ze uit in eene kan met Kwantanwater. Met dit water wascht men zich het hoofd en laat het dan afdruppelen op een daun kaladi ajer (Aglaonema marantifolium). Van dat water mengt men nu ongemerkt wat bij de sirihkalk van het meisje, hetwelk, na van deze kalk gebruik gemaakt te hebben, in liefde zal ontvlammen.

Een andere methode om hetzelfde doel te bereiken bestaat daarin, dat men zich van alle twintig nagels wat af-

schraapt en dit schraapsel bij de sirihkalk van het meisje vermengt. Ook aan het haar wordt door de Menangkabau-Maleiers eene dergelijke werking toegeschreven. Hagen vertelt van de Papoea's aan de Astrobabebaai, dat als een knaap de hand van een meisje wil vragen, hij eene sigaret maakt, waarin hij een zijner hoofd-, oksel- en schaamharen wikkelt. Deze sigaret rookt hij voor de helft op en geeft dan de overblijvende helft aan zijne moeder met het verzoek deze aan het meisje te brengen. Wanneer het meisje de sigaret ten einde rookt, is hij zeker, dat zijne liefde beantwoord wordt (Schidlof: Das Sexualleben der Australiër und Oceaniër).

Ik kan niet nalaten opmerkzaam te maken, dat dergelijke gebruiken vroeger en zelfs ook nu nog bij Europeesche volkeren voorkomen. Hovorka maakt melding van een geval, dat zich nog onlangs in de buurt van Weenen heeft voorgedaan, waarbij een jong meisje trachtte de liefde van haren rijken buurman te winnen door wat fijngesneden haren in zijne koffie te mengen. Door omkooping der dienstbode werd deze praktijk langen tijd volgehouden, echter zonder het gewenschte gevolg; toen de rijke buurman er tenslotte achter kwam, kreeg hij eene nerveuse maagaandoening.... en huwde een ander meisje. In Bohemen plegen de jonge boerinnetjes zich eenige okselharen uit te trekken, te drogen en te pulveriseeren en dan in den koek te bakken, welke den jongen, wiens liefde zij tracht te winnen, wordt voorgezet (Stoll: das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie). Jacobsen vertelt, dat in Noorwegen een bekend toovermiddel om de liefde van een meisje te winnen daarin bestaat, dat men fijn gehakte schaamharen in het eten van het meisje mengt.

Een ander middel, waardoor de inlander van Centraal-Sumatra zich de liefde van een meisje tracht te verzekeren, is het sperma van een olifant, die op het oogenblik, dat

hij het wijfje gaat bespringen, verschrikt wordt. Men smeert daarvan ongemerkt wat op haar lichaam of op haar sarong. Dit middel zal wel met erotische bedoelingen worden toegepast, gelijk bij zooveel andere, vooral Oostersche volkeren van het sperma wordt gebruik gemaakt, om de geslachtsdrift op te wekken. Een Indisch voorschrift luidt: Wie aan het eind van den coitus het zaad in de linkerhand neemt en dit strijkt op den linkervoet eener vrouw, dien zal deze vrouw ter wille zijn. Grohmann (Der Deutsche Volksaberglaube der Gegenwart-Wüttke) vertelt, dat in Bohemen ook nu nog de jongens trachten wat sperma in de spijs of drank van het meisje te mengen, wier liefde zij willen winnen.

In het decreet van den Bisschop Burchard van Worms leest men: „Fecisti quod quaedam mulieres facere solent? Prosternunt se in faciem, et discoopertis natibus, jubent, ut supra nudas nates conficiatur panis, et eo decocto tradunt maritis suis ad comedendum. Hoc ideo faciunt, ut plus exardescant in amorem illarum. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias poeniteas. Gustasti de semine viri tui, ut propter tua diabolica facta plus in amorem tuum exardesceret? Si fecisti, septem annos per legitimas ferias poenitere debes. Fecisti quod quaedam mulieres facere solent? Tollunt piscem vivum et mittunt eum in puerperium suum et tamdiu ibi tenent, donec mortuus fuerit, et, decocto pisce, vel assato, maritis suis ad comedendum tradunt. Ideo faciunt hoc, ut plus in amorem earum exardescant. Si fecisti, duos annos per legitimas ferias poeniteas” (Dulaure).

Wanneer de Menangkabauer de liefde eener vrouw in tegenzin wil veranderen, neemt hij het hart van een kikvorsch en dat van een vliegende hagedis, droogt deze boven het vuur, wrijft ze tot een poeder en doet dit poeder bij de sirihkalk van het meisje.

In Goenoeng Sahilan worden ook aan het menstruaal-

bloed liefde verwekkende eigenschappen toegekend; indien hiervan wat in het eten van den knaap wordt gemengd, zal hij op het meisje verliefd worden. Ook aan andere excreta en secreta wordt eene dergelijke werking toegeschreven. Het menstruaalbloed wordt voor zulke doeleinden bij bijna alle Oostersche volkeren en ook in de Europeesche volksgeneeskunde van oudsher en ook nu nog toegepast. Stoll schrijft daaromtrent: „Es versteht sich beinahe von selbst, dass der Brauch, den Männern Menstrualblut in Speise oder Getränk zu mischen, zu Zwecken des Liebeszaubers auch in Deutschland noch vorkommt".

Wanneer een jongen in Goenoeng Sahilan zich van de liefde van een meisje wil verzekeren, kan hij ook op de volgende wijze te werk gaan. Hij neemt twee djelatangbladen; op het eene blad defaeceert hij en bedekt dan met het andere de faeces. Den volgenden dag verhit hij beide bladen, wrijft ze fijn en geeft het poeder het meisje heimelijk ten eten. Ook kan hij zijn doel bereiken door een rijpe pinang (betelnoot) in te slikken en als deze bij de defaecatie voor den dag komt, de noot fijn te wrijven en in het eten van het meisje te mengen. Geheel analoge gebruiken vinden wij ook in Europa. Krauss vertelt, dat in de streek van Varazdin de jongen op nuchtere maag drie peperkorrels inslikt, later de korrels in zijne faeces opzoekt en fijn wrijft om dit heimelijk in 't eten van het meisje te mengen; of wel hij slikt eene muskaatnoot in, welke op dezelfde wijze wordt aangewend. Op de laatste wijze zou ook Magdalena Sybilla von Neitschütz de liefde van den keurvorst Johann Georg IV van Sachsen gewonnen hebben.

Wilken heeft in een opstel gewezen op de groote beteekenis, die de betelpruim bij de inlanders van den Indischen Archipel heeft als symbolisch middel, dat een jonge man zich aan zijne uitverkorene declareert of zich

van hare gezindheid tracht te overtuigen. Bij de Menangkabauers wordt het verlovingscontract bevestigd door het schenken van de tanda, waarvan de sirih pinang een onmisbaar bestanddeel vormt. De Makassaren plegen als een bijzonder teeken van liefde een sepah, dat is eene uitgekauwde sirihpruim te wisselen (Matthes: Makassaarsche Chrestomathie). Hetzelfde gebruik komt op Bali voor en eveneens bij de Tagala's der Philippijnen. Dat ook bij de Maleiers het aanbieden eener uitgekauwde sirihpruim eveneens als een groot bewijs van affectie geldt, blijkt onder meer uit de Bidasari, het Maleisch gedicht, waar het herhaaldelijk heet: „De vorst nam eene sirihpruim, omhelsde zijne gemalin, kuste haar en gaf haar eene sepah". De bedoeling zal ook hiervan wel zijn, dat men iets van zijn eigen lichaam (speeksel) aan de geliefde vrouw geven wil. Als een jonge Alfoer van de Minahassa bij een meisje aanzoek wil doen, laat hij haar eene klaargemaakte sirih- of betelpruim aanbieden. Wordt deze aangenomen, dan is het een bemoedigend teeken en zendt de jonge man wederom iemand, die nu het meisje om een betelpruim vraagt. Bij Jacobs las ik, dat als eene Atjehsche prostituée eene samenkomst verlangt met een man in den kampong, zij meestal een klein kind, dat van de zaak nog niets begrijpt, met een klein geschenkje, meestal eene geprepareerde sirihpruim, naar den bewusten persoon toezendt, alleen maar met de boodschap, hem te zeggen, van wie het geschenk komt. Neemt deze de pruim aan, dan geeft hij daarmede te kennen, dat hij tot eene samenkomst genegen is. In vele oude liederen van de bewoners der Ambonsche eilanden smeekt de jonge man: „O meisje, als uw hart mij genegen is, verberg dan pinang en sirih in uwe met bloemen versierde haarwrong en geef mij die onder het loopen als teeken uwer liefde". Riedel vertelt van een gebruik, dat bij de Timorlaoet bewoners zou voorkomen. Als een jonge man liefde voor

een meisje heeft opgevat, gaat hij 's nachts onder hare woning staan en klopt dan tegen den latten vloer. Het meisje, dat heel goed weet, wat zulks beteekent, vraagt wie zich daar bevindt. De jonge man noemt dan zijn naam en spreekt: „Ik heb geen pinang, ik verzoek U om een gedroogde, in tweeën gekloofde pinang met sirih". Indien het meisje den jongen genegen is, antwoordt zij: „Wacht een weinig, ik zal zien of er nog iets te vinden is". Daarop reikt zij hem door de reten van den vloer het gevraagde toe, ten bewijze, dat zij hem tot bruidegom verkiest. Riedel voegt er aan toe, dat na het intreden der puberteit de meisjes steeds met een gevulden sirihkoker bij zich ter ruste gaan, om op zulke, niet onaangename interrupties voorbereid te zijn. (!)

Bij de Timoreezen behoort bij het afleggen van den eed van trouw door beide minnenden o. a. ook, dat zoowel de jongen als het meisje een sirihblad, pinang en een weinig aarde in den mond nemen, daarop kauwen en dan van pruim verwisselen, zoodat de één de sirih en de pinang van de ander kauwt. Wie den eed schendt, zal onvoorwaardelijk ziek worden en moet, indien de ziekte niet bijtijds op de juiste wijze behandeld wordt, sterven. De makdôk — de toovergeneesheer kan echter de ziekte genezen. Wat toch is de oorzaak van het lijden? Toen de zieke de sirihpruim van de ander had gekauwd, is er een weinig van het sirihspeeksel van die ander in den navel van degene, die thans ziek is, terecht gekomen. Het is daar blijven zitten, totdat de gedane belofte werd verbroken en heeft nu die geloftebreuk gewroken door eene ziekte te veroorzaken. Zoolang het sirihspeeksel in den navel blijft zitten, kan de patient niet genezen en zal na eenigen tijd moeten sterven. Om dat speeksel te verwijderen gaat nu de makdôk aldus te werk; hij neemt een draad ter lengte van den afstand van den mond tot aan den navel van de patient, bindt aan het eene einde een

stukje pisang en laat dit de zieke slikken, zorgdragende het andere einde van den draad goed vast te houden. Wanneer deze draad nu behoorlijk gespannen is en men meent, dat het stukje pisang in den navel is aangeland, wordt dit langzamerhand weder te voorschijn getrokken. Gewoonlijk zit het ziekte veroorzakende sirihspeeksel dan aan de pisang en is de patient gered (Grijzen).

Volgens Kruyt (de berglandschappen Napoe en Besoa in Midden-Celebes) is het in Woeasa — een der Napoedorpen — gebruik, dat als een jongen het oog heeft laten vallen op een meisje, hij haar zijn beteldoos zendt. Wanneer het meisje het aanzoek aanneemt, stuurt zij den jongen haar eigen beteldoos en de beide jongelieden gebruiken de geschonken voorwerpen. Heeft deze uitwisseling van beteldoozen plaats gehad, dan mag niemand meer aanspraak maken op het meisje en ook de jonge man kan zich niet meer terugtrekken, zonder eene zware boete op te loopen. Op Nias behoort tot de huwelijksceremoniën, dat de bruid een sirihblad en pinangvrucht in tweeën deelt en de eene helft aan den jongen man geeft, terwijl zij de andere zelf gebruikt (Lagemann). —

De doekoens van Goenoeng Sahilan geven den patient, wanneer deze vergiftigd is geworden, als obat koenjit temoe (Curcuma zedoaria Rosc.), koenjit bolai (Zingiber cassumunar Roxb.), bladen van verschillende sirihsoorten (kadoek, karako), verder ketoembar (Coriandrum sativum), djintan itam (zwarte komijn) en poetih (Cuminum cyminum), koelit manis (kaneel), boeah pala (nootmuskaat) en boenga tjankeh (kruidnagelen). Dit alles wordt fijngestampt, met z e v e n zoutkorrels vermengd, verder het sap van een citroen en klappermelk toegevoegd. De patient moet dit mengsel d r i e dagen achtereen 's morgens gebruiken. Den vierden dag moet hij vijf halfgekookte eieren innemen, den vijfden dag drie en den zesden één ei. Hij zal dan dunne overvloedige ontlasting krijgen en aldus wordt het gif

langs het darmkanaal uitgescheiden. Een ander middel, dat de doekoens daar toepassen, is een jonge klappernoot, waarin eene opening gemaakt wordt, door welke opening fijngewreven koenjitwortel (Curcuma longa) wordt gebracht. Daarna verwarmt men de klapper en geeft het vocht den lijder warm te drinken. Hij zal dan gaan braken en diarrhee krijgen, waardoor het gif uit zijn organisme verwijderd wordt.

Nog eene andere methode bestaat daarin, dat men de kevertjes vangt, die gewoonlijk in de rijst zitten en daarvan leven. Deze diertjes worden in eene flesch gedaan en daarin tevens wat rijst en katoen gebracht. Na eenigen tijd neemt men de uitwerpselen der kevers uit de flesch, voegt daaraan water toe, filtreert door een doek en laat dan den zieke dit vocht innemen. Ook hiervan is de bedoeling braken op te wekken en aldus het gif uit het lichaam van den patient te verwijderen.

Evenzoo pleegt men in Sidjoengdjoeng in geval van vergiftiging, indien het gif eerst kort te voren is toegediend, middelen aan den patient te verstrekken, die braken of diarrhee veroorzaken. —

Nu is de vraag, hoe kunnen de doekoens te weten komen, dat in een bepaald geval vergiftiging in het spel is. De doekoens van Taloek vertelden mij in het gelukkig bezit te zijn van toovermiddelen, waardoor ze in staat zijn uit te maken, op welke wijze de patient ziek geworden is, met welke hulpmiddelen tevens de prognose van het ziektegeval kan gesteld worden.

Daartoe neemt hij een limau poeroet (Citrus papeda) en snijdt hiervan aan de beide uiteinden een schijfje af onder het uitspreken eener bezweringsformule. Deze formule, welke ik Prof. Snouck Hurgronje toezond met verzoek haar te willen vertalen, bleek voor vertaling niet vatbaar te zijn, daar er volstrekt geen logisch verband in gevonden werd. De doekoen snijdt dan drie dunne

schijfjes van den citroen af en laat deze vallen in een kom, gevuld met water. Uit de wijze, waarop deze schijfjes komen te liggen, zijn nu verschillende dingen af te leiden. Komen alle drie schijfjes naar den kant van den doekoen te liggen, dan is vergiftiging in het spel; begeven zij zich echter naar de tegenovergestelde zijde, dan is de zieke door een boozen geest bezeten. Ligt het eerste schijfje, dat hij in 't water werpt, horizontaal, het tweede verticaal op het eerste en het derde weer horizontaal op het tweede, dan zal geene redding meer mogelijk zijn, maar de patient moeten sterven.

Wanneer het schijfje, dat het eerst in het water wordt geworpen, naar den kant van den doekoen komt te liggen, het tweede schijfje, hetwelk de ziekte voorstelt, aan de tegenovergestelde zijde, en het derde, dat voorstelt het toe te dienen obat, begeeft zich naar het tweede toe, dan zal het geneesmiddel helpen en de patient kunnen genezen.

Eene andere methode, waardoor de doekoen kan ingelicht worden of vergiftiging dan wel iets anders in het spel is en waardoor hij omtrent de prognose van het lijden zekerheid kan krijgen, is de volgende. Hij neemt een mes en verbindt dat kruiselings met het ijzer van eene inlandsche bijl (baliong). Dit kruis wordt eerst horizontaal boven een vuurtje gehouden, d. w. z. boven eene gehalveerde kokosschaal, waarin eenige stukjes houtskoolvuur gloeien, waarop wat benzoëhars is gestrooid.

Terwijl de doekoen zijn kruis boven dit vuur houdt, spreekt hij zijne tooverformule uit. Daarna houdt hij het horizontaal boven het hoofd van den lijder en vervolgens in verticalen stand weer boven het vuur en wel gesteund op de tegen elkaar aangehouden rechter wijsvinger van zichzelf en den patient. Nu stelt de doekoen achtereenvolgens verschillende vragen, bv. of de zieke vergiftigd is, dan wel of hij door een boozen geest bezeten is, of hij zal kunnen genezen, enz. Wanneer na eene vraag het

kruis begint te draaien, dan wordt zij als bevestigend beantwoord beschouwd. Op deze wijze kan de doekoen omtrent alles, wat hij wenscht, ingelicht worden. Dit kruis van bijl en mes wordt haisi madjo lelo gaib genoemd.

Vrijwel dezelfde methode is in gebruik bij de Olo Doesoen Dajaks op Borneo; zij leggen eene ijzeren bijl in evenwicht op den vingertop; vervolgens stellen zij verschillende vragen en wanneer de bijl begint te draaien, beduidt zulks een toestemmend antwoord op de vraag.

Analoge methoden, waardoor men omtrent diagnose en prognose kan ingelicht worden, komen bij de andere stammen van den Archipel voor. Volgens Skeat maken ook de Maleische doekoens van Malakka van dergelijke hulpmiddelen gebruik: „For the purposes of the diagnosis the Malay medicine man resorts to divination by means of omens taken from the smoke of the burning censer, from the position of coins thrown into water-jars (batu buyong) and parched rice floating upon the water's surface".

Kruyt vertelt van een middel bij de Toradja's in gebruik. Zij nemen acht snoertjes, elk 4 c.M. lang, welke twee aan twee aan elkaar geknoopt en over den wijsvinger worden gehangen. De vrije uiteinden dier touwtjes worden aan elkaar gedraaid, vervolgens de touwtjes om de uitgestrekte vingers heengeslagen en dan de uiteinden twee aan twee aan elkaar geknoopt. Uit de figuur, die door de aldus aan elkaar geknoopte touwtjes gevormd wordt, is dan de conclusie te stellen. Zijn zij bij toeval zoodanig aan elkaar geknoopt, dat zij een gesloten keten vormen, dan wordt de vraag als bevestigend beantwoord gerekend. Matthes vond eene gelijksoortige methode bij de Boegineezen.

Volgens Veth rollen de Dajaks in Poelopetak met doorgebroken en weder ineengevoegde kokosnoten, waarbij de uitspraak afhangt van de wijze, waarop de stukken uit elkaar vallen.

In Landak en de aangrenzende gewesten wordt weer eene andere manier toegepast; de Dajaks dragen daar bij zich *zeven* touwtjes, tali penerit geheeten, in een bamboe koker. Deze touwtjes zijn ieder tien duim lang, zij moeten getrokken worden uit het vlechtwerk, waarin een gesnelde kop is gedragen. Met deze touwtjes in de hand wijzen zij onder het aanroepen der Djewata's of onder het tellen tot *zeven* naar de verschillende hemelstreken; daarop knoopen zij de touwtjes aan elkaar en werpen ze op den grond. Vormen zij met elkaar een kring, dan geldt dat als een gunstig teeken; hoe meer zij echter in elkaar verward zijn, des te ongunstiger is het geval (Veth).

De Karo-Bataks plaatsen voor het stellen van de prognose der ziekte eene kip voor een korf met verschillende soorten rijst. Neemt het hoen — zoo vertelt Römer — een zwarten rijstkorrel, dan zal de ziekte ongeneeslijk zijn; wordt een roode korrel uitgepikt, dan is de prognose dubia en wanneer een witte korrel genomen wordt, zal de patient genezen.

Nieuwenhuis vertelt, dat de Mahakam Dajaks de toekomst voorspellen uit de ingewanden van het zwijn. Is de galblaas goed ontwikkeld en vast verbonden met de kleine leverkwab, dan stelt men de prognose gunstig. Een diep ingesneden rand van de milt bewijst ongeluk. Ook uit de ingewanden van een haan valt veel af te leiden. Een gladde, niet roode darm, een pancreas, dat niet veel langer of korter is dan de darmlus, waartusschen zij bevestigd is en een volle galblaas zijn gunstige omina. Ook de oude Grieken wisten uit de ingewanden van het offerdier allerhande af te leiden: Xenophon (Anabasis Lib. VIII 3.): *ἰδὼν δὲ τὰ ἱερὰ Εὐκλείδης εἶπεν, ὅτι πείθοιτο αὐτῷ μὴ εἶναι χρήματα.* Ik herinner er aan, hoe de inboorlingen van den Babar-archipel uit de ingewanden van het varken kunnen bepalen het geslacht van het kind, waarvan eene vrouw zwanger gaat. De priesters op Nias weten eveneens uit de

lijnen van het hart en de ingewanden van een geslacht varken allerlei voorspellingen te doen.

De Javanen snijden een stuk Curcuma longa in de lengte in twee helften, leggen die met de vlakke zijde op de vingers, spreken eene tooverformule uit en laten vervolgens de stukken vallen; komt het eene stuk op de vlakke zijde, het andere op de bolle zijde te liggen, dan is zulks een gunstig teeken.

Bastian schrijft van de Dajaks:: „Der Antang (Fulco pondicerianus) dient den Dayak zum Vorzeichen. Nach Aufstecken von zwei Pfählen ruft der Dayak einige Tage lang den Antang, dessen Erscheinen beim rechten Pfahl günstig, beim linken ungünstig ist. Die Dayak ziehen die wahrsagenden Vögel herbei durch Gesang und Streuen von Reis. Trifft bei Krankheitsfällen der günstige Flug des Antang zu, so legen ihm die Dayaker Reis, Sirih-Blätter u.s.w. hin. Antang, der Stammvater der Dayak von Poeloepetak, trug (im hohen Alter) seinen Brüdern auf, ihn ins Wasser zu werfen, aus dem er als der die Menschen in Vorzeichen beschirmende Vogel Antang wieder zurück kam." Ten tijde van Homerus werd ook door de Grieken uit het vliegen der vogels een besluit getrokken. Ziet degeen, die om raad vraagt in de lucht een adelaar rechts van zich vliegen, dan geldt zulks als een gunstig teeken, daarentegen als infaust, wanneer de vogel aan de linkerzijde wordt waargenomen. Ook reeds bij de oude Babyloniërs werd uit het vliegen der vogels de prognose gesteld. Wundt is van oordeel, dat de oorspronkelijke beteekenis van dit voorspellen uit de vlucht der vogels „in der Vorstellung lag, in dem Vogel sei eine Seele verborgen, in der man nach einer weit verbreiteten primitiven Vorstellung die Seele eines Ahnen sah, der an den Schicksalen der Lebenden teilnehme und als dämonische Macht in sie eingreife, eine Vorstellung, die sich weiterhin leicht, wie bei dem Augurium, zu der unbestimmteren einer prophe-

tischen Bedeutung des einstigen Seelentiers verflüchtigen konnte."

Van de inboorlingen van Celebes vertelt Bastian verder, dat zij, om den beschermgeest van een jongen of een meisje op te sporen, wat sirih op den blooten buik leggen en dan de namen van verschillende geesten opnoemen. Zoodra de sirih bewogen wordt, weten zij, dat de juiste naam is gezegd en daarmede is de beschermgeest bekend geworden.

In Loewoe zag Kruyt de inlanders met een stuk houtskool over de bolle zijde van een rijstwan twee middellijnen trekken, die elkaar rechthoekig snijden. Op het snijpunt wordt een opgevouwen betelblad, waarin wat kalk en arecanoot waren gewikkeld, gelegd. Twee tegenover elkaar zittende mannen laten de wan op hun uitgestrekten wijsvinger rusten, zoodat deze in evenwicht is. Onder de wan brandt men wierook. Wanneer de wan bij het doen van eene vraag draait of schommelt, geeft de ziel een bevestigend antwoord.

Wanneer de inlanders van Boeroe willen weten, welke ziel iemand ziek gemaakt heeft, hangt men een stok aan twee touwen op aan een draagboom, dien twee mannen op hunne schouders nemen. De priester staat in het midden en spreekt met den geest of de ziel. Slaat nu de hangende stok plotseling tegen een daar dichtbij staanden paal, zoo beteekent dit een toestemmend antwoord op de vraag, welke door den priester gesteld is.

Codrington vertelt, dat op het eiland Isabel de geneesheer den geest, die iemand heeft ziek gemaakt, leert kennen door een touw in de hand te houden, waaraan een steen hangt; hij noemt dan verschillende geesten op, die verdacht worden de oorzaak der ziekte te zijn en als de steen bij het noemen van een bepaalden naam zich beweegt, is daarmede de schuldige aangeduid.

Volgens Kruyt heeft men bij deze proeven niet te doen met gewoon wichelen, maar met gevallen, waarin ondersteld wordt, dat de ziel direct zelf door middel van eenig voorwerp iets te kennen geeft.

ZIEKTEN DOOR DIEREN VEROORZAAKT.

Wij hebben reeds bij de behandeling der huidziekten en beenzweren opgemerkt, hoe de inlanders van Sumatra sommige dier aandoeningen toeschrijven aan een klein diertje, de koeman, hetwelk onder de huid kruipt.

Verder komt het volgens de doekoens van Taloek niet zelden voor, dat bij iemand, die zich aan den waterkant te rusten heeft gelegd, een lansing (waterdiertje) in het neusgat dringt. De man gaat dan lijden aan neusbloedingen, hij krijgt heftige hoofdpijn en als het diertje in de hersenen doordringt, zal hij sterven. Wanneer de lansing zich nog in den neus bevindt, zet de doekoen den patient, in doeken gewikkeld, in de zon, zoodat hij flink gaat zweeten. Het ingedrongen dier begeeft zich dan naar de neusopening en wordt met een sapi djangoej — een tangetje, dat men gebruikt voor het uittrekken der lichaamsharen — gepakt en verwijderd.

Bij vrouwen, die in de sawas werkzaam zijn, komt het voor, dat de linta, een bloedzuiger, in de vagina dringt. Dit dier hecht zich daar aan het slijmvlies vast en zuigt bloed uit; de vrouwen kunnen somtijds zooveel bloed verliezen, dat zij tengevolge daarvan succombeeren. Om den bloedzuiger te verwijderen zuigt de doekoen met den bladstengel van de palapa kaliki een aftreksel van tabakbladen op en spuwt dit door den stengel in de vagina der vrouw; het dier laat dan het slijmvlies los en kruipt uit de vagina weg.

Een ander zeer gevreesd dier is de kalimanjer, de duizendpoot, welke bij voorkeur in iemands oor dringt en zelfs in de hersenen weet te komen. Wanneer zulk een dier zich in het oor van den lijder bevindt, lost de doekoen in het sap van uitgeperst suikerriet wat zout op en druppelt dit in het oor. De kalimanjer zal dan zijne schuilplaats verlaten.

De patjeks, de kleine bloedzuigers, waarvan het in de Sumatraansche oerbosschen wemelt, kunnen ook somtijds in iemands oor dringen. Men kan het dier daaruit verwijderen door wat tabakwater in het oor te gieten. Ook oorwurmen en mieren kunnen op dezelfde wijze uit het oor verdreven worden.

In Soengai Batoeng tracht men den oorwurm listiglijk uit het oor te voorschijn te halen door een stukje versch vleesch vlak bij het oorgat te houden.

Wanneer te Goenoeng Sahilan een bloedzuiger in de vagina eener vrouw is gekropen, legt de doekoen haar eene pap op den buik, gemaakt van gekneusde djari angau (Acorus Calamus), koenit (Curcuma longa), koelit kapendjong en koenit bolai (Zingiber cassumunar Roxb.), waaraan wat rivierwater is toegevoegd. Deze pap moet warm worden aangewend. —

Vooral de kinderen der Menangkabauers zouden veel last hebben van wurmen, die allerlei ziekten kunnen veroorzaken. De beste behandelingswijze bij deze ziekten is de volgende: men kneust koenjit (Curcuma longa) en daun paraweh (Psidium quajava L.) en mengt de gekneusde ingrediënten dooreen. Daarna drenkt men wat tabak in sirihspeeksel en voegt dan dat speeksel toe aan de koenjit en de daun paraweh. Deze massa moet op den buik van het kind rondom den navel worden aangewend. De wurmen bewegen zich dan niet meer en daardoor verdwijnen de bezwaren. Eigenaardig is het, dat ook in de Europeesche geneeskunst de stoornissen dikwijls

aan het bewegen der wurmen werden toegeschreven, zoo b.v. bij tandpijn. Yperman toch schrijft: „Het gevalt menechwerf, dat tanden siin gegaet dewelke reume sendet, die verteye humoren, diere gaten in maken. Ende onderwilen doent worme diere in wassen, dewelke gi moget kennen, want alse die worme stille liggen, dan so en sweren die tanden niet, mer alsi roeren, so sweren si" (van Andel).

Volgens Kreemer meenen de Maleiers der Padangsche Benedenlanden, dat ieder mensch reeds bij de geboorte allerlei wurmen in het lichaam herbergt, zooals de bia, eene madesoort, de galang galang panjait en de galang galang tambago (spoelwurmen). Verder bevindt zich in ieder menschelijk lichaam nabij den navel één lintwurm (galang-galang rajo). Gaat dit dier dood, dan moet de mensch, in wiens lichaam het dier gehuisvest is, eveneens sterven. De wurmen doen den menschen geen direct kwaad, maar als men slechte of vuile spijzen of dranken tot zich neemt, dan worden de wurmen boos, beginnen zich te bewegen en maken daardoor de menschen ziek. Dan ontstaat de sakit galang galang. Kreemer is van meening, dat oorspronkelijk die wurmen werden gehouden voor booze geesten, welke in deze gedaante in 's menschen lichaam indringen; thans wordt echter bij de Menangkabauers der Benedenlanden deze opvatting niet meer gehuldigd. Mijns inziens is echter het geloof aan de booze geesten niet het primaire ,ik geloof, dat oorspronkelijk in de geneeskunde ingedrongen dieren als zoodanig als de oorzaak van ziekten werden beschouwd en dat men eerst in een later stadium, toen theurgische voorstellingen op den voorgrond traden, in die dieren daemonen is gaan zien. Hofschlaeger heeft het, naar ik meen, bij het rechte eind, wanneer hij schrijft: „Der Einfluss der Insekten auf die frühe Menschheitsgeschichte ist kaum hoch genug zu veranschlagen; er lässt sich nur mit den Einwirkungen

der Elementarmächte vergleichen, von denen er sogar noch eine grössere Stetigkeit voraus hat. Ueberall wo sich immer der primitive Mensch aufhielt, war er gleich den Tieren der Wildniss von Insekten umgeben, verfolgt und gequält. Kein Wunder, dass sich auch auf dem Gebiete der geistigen Kultur das naturgeschichtliche Wissen über Insekten niedergeschlagen hat, das sich im parasitären Dämonismus wiederspiegelt, der in den Krankheitsvorstellungen des animistischen Zeitalters einen breiten Raum beansprucht.... Das Verständnis für die Entstehungsweise und den genetischen Zusammenhang der primitiven Heilmethoden wird wesentlich erleichtert durch die Annahme eines präanimistischen Zeitalters".

De Maleier der Benedenlanden pleegt dikwijls misselijkheid, braken, diarrhee, dysenterie en cholera op rekening van ingewandswurmen te stellen. [1])

Natuurlijk bezitten de Menangkabauers ook tal van bezweringsformulen tegen deze wurmen.

Kreemer geeft de volgende op: „In naam des barmhartigen, goedertierenen Gods! Brengt stroomafwaarts den drijvenden boomstam (d. w. z. ontlast de wurmen) en brengt stroomopwaarts den Oembilanstam (d. w. z. braakt

---

[1]) Eene eigenaardige opvatting omtrent de oorzaak van cholera moet bij de Atjehers bestaan. Snouck Hurgronje schrijft daaromtrent: Zij meenen, dat cholera het gevolg is van de gevechten, die de djens met elkander leveren. Deze wezens, die zich in allerlei gedaanten vertoonen of ook onzichtbaar kunnen maken en zich in hunne bewegingen door de lucht, water en aarde niet belemmerd zien door de wetten der zwaartekracht, zijn evenals de menschen verdeeld in ongeloovigen en Moslim's.

De heilige krijg komt dus ook bij hen voor. Nu zoeken de Moslimsche djens, als de vijanden hen met hunne voor den mensch onzichtbare pijlen vervolgen, hunne toevlucht bij de menschen, zonder daarbij tusschen geloofsgenooten en heidenen onderscheid te maken. Tengevolge daarvan treffen de pijlen der ongeloovige djens dan vele menschen, waardoor de cholera ontstaat.

de wurmen uit), de groote zoowel als de kleine (?), die tegengehouden worden door het saroeq-gras. Ik betoover de wurmen en heb daartoe reeds in den buik van den patient geknepen. De genezing trede naar binnen en de ziekte trede naar buiten! De genezing door God, door Mohamad, den Gezant van God, door den zegen der formule: er is geen God dan Allah". Ik maak er hierbij op attent, dat ook nu nog in de Europeesche volksgeneeskunst, evenzoo in Nederland allerlei bezweringsformulen tegen wurmen in gebruik zijn.

Ook de Menangkabauers der Bovenlanden onderscheiden een aantal soorten van wurmen, die in 's menschen darmkanaal kunnen gehuisvest zijn, als de galang galang api (vuurworm), de — nassi (rijstworm), — siapa daijah, — ampat poeleh (viermaal gedraaide worm) — djoehoeng (tooverwurm), — singoelong tanon (rond ineen geweven wurm) en de lintwurm, de galang rayoh besar (Ludeking). De laatste is de voornaamste, zij heeft zich op last van Mahomet in den buik van den mensch gevestigd, is altijd in mannelijk en vrouwelijk geslacht aanwezig; het mannelijk exemplaar is met het uiteinde in de rechter, het vrouwelijk in de linker borsthelft gelegen. Als de galang galang rayoh besar zich in den buik begint te bewegen, is algemeene stoornis der gezondheid het gevolg.

De behandeling kan dan eene der volgende zijn:

1. Jonge pisang kaleh wordt gebraden, daarna met water in een ijzeren pot gekookt; dit laat men den patient 's morgens vroeg innemen.

2. Jonge bladen (poetjoek) van sigalaboe en sikàsok, bladen van de pohon nanang en de garam-garam, zeven zwarte peperkorrels worden met heet water overgoten; dit water drinkt men 's morgens.

3. Men kneust de bladen van sibalingka, katjang parang en boeboet, voegt daaraan zeven zwarte gekneusde pe-

perkorrels toe; dit mengsel legt men 's avonds op den buik.

4. Jonge bladen van karakoh tanak
„ „ „ boeboet
„ „ „ ganjo
worden met zeven zwarte peperkorrels gekneusd en op den buik van den patient aangewend.

5. Men maalt uitspruitsels van poewangit en katari, zwarte peper, rijstkorrelpunten en oogen van koenjit fijn en legt dat op den buik.

6. Bladen van limoh paga en van roempoet tjiri babi (pterospermium saberifolium), kapoer toehoer (ongebluschte kalk) worden als bij 5 aangewend.

7. De bladen van limoh kambing en van roempoet tjirit babi worden in water gekookt, het afkooksel den patient te drinken gegeven.

8. Men perst de jonge bladen van de tjapoh (Blumea balsamifera) en van de piladang fijn, vermengt dat met kokosmelk en laat dit den patient 's morgens vroeg innemen.

9. De bladen van siantjing, inai ajer, verder rijstkorrelpunten en koenjitoogen worden fijngemalen, heet gemaakt en 's morgens vroeg op den buik gelegd.

10. Men geeft den patient te drinken het melksap van soedoe soedoe (cactus spec.) of van de jonge kalikivruchten (fruct. carica papaja). —

Verder herinner ik er aan, hoe door de Menangkabauers van verschillende dieren of organen van dieren wordt gebruik gemaakt voor hunne vergiften of toovermiddelen.

Een door de inlanders zeer gevreesd dier, dat in de bosschen van Midden-Sumatra heel veel wordt aangetroffen, is de slang (oelar). Indien een man door zulk een dier wordt gebeten, neemt de doekoen het speeksel van een haan, dat hij verkrijgt door den bek van het dier te openen en met een veer daarin rond te draaien. Is eene vrouw gebeten, dan verzamelt de doekoen op

dezelfde wijze het speeksel eener kip. Dit speeksel wordt vermengd met dat van den patient zelf, aan dat mengsel voegt hij wat sirihkalk toe en appliceert dat onder het prevelen van een formule op de wond.

In Sidjoengdjoeng raadt de doekoen aan, in geval van slangenbeet, de hersenen eener slang te nemen en deze goed in de wond te wrijven, nadat zij tevoren flink is uitgeknepen. Dit middel was reeds van oudsher ook in de Europeesche geneeskunde in gebruik. Plinius zegt: „viperae caput impositum vel alterius quam quae percusserit, sine fine prodest". Ook nu nog wordt bij verschillende Europeesche volkeren de slang als tegengif tegen haar beten aangewend.

In Soengai Batoeng vermengt de doekoen bij slangenbeet het sap van de sereh tjinganau en dat van de poenti kajoevrucht met het speeksel, dat van de tong eener kip wordt geschraapt; dat mengsel smeert hij op de wond.

De naburige Bataker bindt, in geval iemand door een slang is gebeten, terstond het gebeten lichaamsdeel af en zuigt dan met den mond de wond flink uit. Ook bij een beet door een schorpioen wordt het gebeten lichaamsdeel afgebonden of wel met het slijm uit den krop eener kip ingewreven. Volgens Römer's eigen ervaring zou dit middel eene goede werking hebben.

Het is niet alleen om haar giftige beten, maar ook, omdat vele inlanders van den Indischen Archipel in de slang zien de incarnatie van een boozen geest of den geest van een afgestorvene (zielsverhuizing), dat dit dier zoozeer gevreesd is.

Von Rosenberg vertelt, dat wanneer de bewoners der Mentawei-eilanden bezig zijn een huis te bouwen en zij zullen b.v. met veel moeite een zwaren boom in het bosch omgehouwen hebben en dien naar huis sleepen, als zij dan onderweg een slang tegenkomen, zullen zij terstond den stam laten liggen en een anderen boom gaan hakken.

Als de Topantoenoeasa van Centraal-Celebes onderweg een slang ontmoeten, zijn zij verplicht die te dooden, willen zij niet hun ongeluk tegemoet gaan (Riedel). Vóór het huwelijk laten de mannen zich acht wonden op den bovenarm door middel van eene arengzwam branden, welke wonden daarna met slangenbloed ingewreven worden. Zou dit misschien een middel bedoelen om zich tegen slangenbeet te immuniseeren?

Ook de Zee-Dajaks zien in de slang een verschijningsvorm van geesten; zij mogen dit dier volstrekt niet dooden, maar moeten het integendeel zeer eerbiedig behandelen. Volgens Niemann en van der Tuuk bestaat dit geloof ook bij de Bataks.

Graafland vermeldt in zijn opstel „de geestesarbeid der Alfoeren in de Minahassa gedurende de heidensche periode", dat deze inlanders de slangen houden voor de gezanten der goden; men zal dat wel zoò moeten opvatten, dat de door de goden afgezonden geesten worden gedacht in de gedaante eener slang onder de menschen te verschijnen. Als een Alfoer op reis eene slang tegen komt, zal hij zijn weg niet vervolgen, maar naar huis terugkeeren. Ik breng hier in herinnering, dat de Alfoeren van Menado, bij de ceremonie van het eerste bad, dat het jonggeboren kind ondergaat, een slang tegenkomend, de geheele plechtigheid van onwaarde achten en opnieuw beginnen.

Bij de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden moet eene zwangere vrouw vooral vermijden eene slang te dooden, daar zij anders een lam kind ter wereld zal brengen. Wanneer de Atjeher, op reis zijnde, links van zich over den weg eene slang ziet kruipen, ziet hij liefst van den verderen tocht af. Als de slang in eene woning komt, wordt zij door velen beschouwd als een ziel of geest, die een mensch komt halen; men gelooft, dat dan de eigenaar van het huis of een der huisgenooten of degeen,

die het dier het eerst heeft gezien, moet sterven. Dit geloof bestaat volgens Kruyt bij de Galelareezen, Kailiërs, Toradja's, Makassaren, Javanen, Dajaks, Niassers en Bataks. Op Boeroe verschijnen de daemonen als slangen; vertoont een àbiwaigeest zich als zoodanig aan eene vrouw, die bezig is bladen te vlechten om er matten van te maken, dan heeft dit onvruchtbaarheid der vrouw tengevolge, indien zij niet hare werkzaamheden daar ter plaatse staakt. Een andere geest in de gedaante van een pythonslang bezorgt kramp en stijve ledematen, als men hem geen varkenskop offert. Ook op Ambon kunnen de daemonen in de gedaante van slangen aan de menschen verschijnen en hun allerlei kwaad aanbrengen.

Voor de Timoreezen was eveneens het zien van een slang een ongunstig voorteeken. Hetzelfde was reeds bij de oude Indiërs het geval: Als een geneesheer, op weg naar een patient, een slang zag, gold voor hem de zieke reddeloos verloren. Misschien dat deze denkbeelden met de Hindoekolonisatie naar onzen Archipel zijn overgebracht.

BOOZE GEESTEN.

Bij de bespreking der voorstellingen, welke de Menangkabau-Maleiers omtrent het wezen van ziekten hebben, vonden wij reeds herhaaldelijk gelegenheid er op te wijzen, hoe booze geesten dikwijls als de oorzaak dier ziekten worden beschouwd.

Het is ons reeds gebleken, op welke wijze de daemonen in staat worden geacht bij menschen ziekten te verwekken. De meest gewone wijze is die, dat de booze geest in het lichaam van zijn slachtoffer binnendringt en daarin veranderingen teweegbrengt, die ziekte tengevolge hebben. Bij de behandeling der pokken is besproken, hoe de pokkengeest de menschen ziek maakt door de ziektekiemen op iemands lichaam uit te strooien. Echter is het, om iemand de gezondheid te ontnemen, dikwijls reeds voldoende, dat de booze geest dien persoon even aanraakt. In Goenoeng Sahilan zou het meermalen voorgekomen zijn, dat menschen plotseling ziek werden en stierven en dat men op hun lichaam den afdruk eener hand had gevonden; dit was de hand van den boozen geest, die door zijne aanraking de ziekte had veroorzaakt. De lijkenvlekken denkt men daar ook ontstaan door het knijpen van de booze geesten. Het gevaarlijke en verraderlijke van deze booze geesten is, dat zij zich geheel onzichtbaar kunnen maken, zoodat men tegen zoo'n geest kan aanloopen zonder hem te zien. Stoot men met zijne rechter lichaamshelft tegen zoo'n geest aan, dan zal ook deze helft

ziek worden; omgekeerd, wanneer men met de linker lichaamshelft tegen den geest aanloopt.

Eene andere methode, waardoor een booze geest iemand ziek kan maken bestaat daarin, dat hij het bloed van zijn slachtoffer opzuigt; wij hebben reeds gezien, hoe onstelpbare bloedingen worden toegeschreven aan booze geesten, die aan de wond zuigen; verder hebben deze geesten vooral voorliefde om het bloed van pasgeboren kinderen op te zuigen.

Bij de Dajaks bestaat het geloof, dat booze geesten iemand ziek kunnen maken, doordat zij hem met onzichtbare speren verwonden (St.-John, Bastian). De inlanders van den Babararchipel meenen, dat daemonen bij iemand in den anus kunnen dringen en de ingewanden langzaam verslinden (Riedel). Ook vindt men bij meerdere stammen, waaronder ook de Menangkabauers, dat de geesten iemand ziek kunnen maken door een of ander (ziektekiemen, zand, stof etc.) op zijn lichaam te werpen.

Wij hebben reeds besproken, hoe de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden gelooven, dat de booze geesten niet alleen iemand op het ziekbed kunnen werpen, maar dat zij ook in staat zijn eene vrouw te bevruchten. Dat idee komt ook bij andere inlanders voor. Riedel bericht, dat op Ambon eene vrouw, die met een boozen geest in het bosch gecohabiteerd heeft, de latah zal krijgen. Dit is eene in onze Oost bij de inlanders veelvuldig voorkomende ziekte, waarbij het individu zich geheel onderwerpt aan den wil van een ander en dien in alles nabootst. Breitenstein zegt: „das typische des Krankheitsbildes ist die unwillkürliche Action willkürlicher Muskeln in dem Banne eines fremden Willens. Die Patientin imitirt heftig erregt die suggerirten Bewegungen". Volgens Breitenstein zijn het reflex bewegingen door suggestie opgewekt.

Stoll schrijft, dat de latah, evenals de mali-mali der

Tagalen, eene imitatieve werking der suggestie is, datgene wat in de tegenwoordige psychiatrie „echopraxie resp. echolalie" genoemd wordt. Betz vat de latahziekte op als eene monosymptomatische hysterie.

Ook de land-Dajaks zijn van meening, dat de booze geesten somtijds met vrouwen cohabiteeren en deze bezwangeren. (St.-John).

De Olo Ngadjoe op Borneo gelooven eveneens, dat geesten zich met menschen paren; kinderen, die op deze wijze verwekt worden, zouden zeer schuw zijn en, zoodra zij ouder zijn geworden, het bosch inloopen. Ook bij de Toba-Bataks komen vele verhalen voor, die wijzen op dit geloof; den priesterkoning Singa Mangaradja houdt men voor de vrucht van de verbintenis eener vrouw met een geest. Wij hebben reeds gezien, hoe meerdere stammen den albino door een geest verwekt achten en hoe ongehuwde zwangere meisjes op Nias dit geloof trachten voor zich uit te buiten.

In Europa hield men het vooral in de middeleeuwen voor mogelijk, dat eene vrouw met den duivel cohabiteert; in het bijzonder beschuldigde men de heksen van dergelijke praktijken. Echter was het eene veel bestreden vraag, of uit zulk eene verbintenis kinderen kunnen voortkomen. Bodinus schrijft daaromtrent: „Haec quaestio, an isti coitus fieri possint, coram Sigismundo Caesare fuit agitata et an ex iis aliquid nasci; tandem fuit constitutum posse copulationem istam et generationem existere.... Sed neque hac in re inter doctores convenit: ex quibus nonnulli putant daemonas hyphialtas sive succubos virorum semen accipere et ephialtas sive incubos eodem in mulieres abuti. De hac autem copulatione Hieronymus et Augustinus asserunt nihil ex ea procreati; si fiat, diabolum in carne, non hominem fore".

Zoowel Albertus Magnus als Thomas van Aquino en Bonaventura hebben getracht de verhouding, waarin de

duivel staat tot het geslachtsleven, van theologisch en van medisch standpunt op te helderen. [1])

Kohlbrugge vertelt, dat bij de Tenggereezen op Java geslachtelijk verkeer vóór het huwelijk zeer vrij is, echter zou graviditeit zelden voorkomen en mocht dat het geval zijn, dan wordt deze aan den duivel toegeschreven.

Hoe stellen zich nu de Menangkabau-Maleiers die geesten voor? In Taloek werd mij gezegd, dat de satan (hantoe) het uiterlijk heeft van een gewoon mensch; zoo'n booze geest zou zelfs als een mensch kunnen praten. De doekoen besar aldaar vertelde mij, dat hij zelf eens zulk een daemon had gezien. Een typische karaktertrek dier booze geesten, waardoor men hen van een gewoon mensch kan onderscheiden, bestaat daarin, dat zij in staat zijn plotseling te verdwijnen. — Zoo ziet men ze en ineens zijn zij verdwenen!

In de buurt van Taloek is een moeras, omgeven door hooge boomen, waarin gevaarlijke geesten huizen; daarom moet men zich daar niet wagen, wanneer de duisternis invalt, want dan komen die geesten uit hunne schuilplaats te voorschijn en heeft men groote kans zulk een daemon te ontmoeten en door hem aangerand te worden. Die geesten hebben het echter niet alleen op de menschen begrepen, ook dieren laten zij niet met rust, en trachten die eveneens ziek te maken.

Vooral tegen den tijd, dat de zon het hoogst aan den hemel staat, is het in de buurt van dit moeras lang niet pluis, omdat de geesten dan ook ronddolen; verder is het daar bijzonder gevaarlijk, als het regent en tevens de zon schijnt. Het vreemde van dit natuurverschijnsel geeft dan zeker tot dergelijke fantastische speculaties aanleiding.

---

[1]) Het bergvolk in Tyrol meent ook nu nog, dat heksen in staat zijn met den duivel ontucht te plegen en daardoor het vermogen krijgen door haar „boozen blik” anderen te schaden (Seligmann).

Wanneer iemand door zulk een geest is aangeraakt, wordt hij zwaar ziek; hij krijgt koortsen, pijnen in het hoofd, in de borst en gevoelt zich zwak en krachteloos. Het meest vijandig zijn die hantoes zwangeren vrouwen gezind; komt eene gravida in de buurt van het moeras, dan zullen de booze geesten haar achtervolgen; zoo zij haar te pakken krijgen, de vrucht doen afsterven en verder de bevalling zoozeer bemoeilijken, dat dikwijls ook de vrouw succombeert. In den avond moet eene zwangere vrouw zich niet bij het moeras wagen. Zij kan zich echter tegen de aanvallen van die daemonen beschermen door gedurende hare graviditeit om het middel een koord te dragen. Dit koord bestaat uit eene zwarte, witte en roode streng (geestverdrijvende kleuren). Aan dit koord, dat den naam benang pantjono draagt, hangt men schijven van djari angau (1), koenjit bolai (2) en koenjit benar (3). Van elk dezer wortels moeten 3 schijfjes gesneden, welke in de volgorde 1 2 3, 1 2 3 enz. aaneengeregen worden. De booze geesten kunnen den geur dezer wortelen niet uitstaan en zullen daarom de vrouw met rust laten. Eerst op het oogenblik der geboorte mag deze tali, tegelijk met alle sieraden, die de vrouw gedragen heeft, worden afgelegd.

Echter ook in het bosch huizen op bepaalde plaatsen booze geesten. Indien iemand ziek wordt, kort nadat hij in het bosch is geweest, haast hij zich derwaarts terug, om aan den boschgeest, die als de oorzaak zijner ziekte wordt beschouwd, offers te brengen. In de Padangsche Bovenlanden meenen de Menangkabauers, dat deze boschgeesten ontstaan uit het bloed van personen, die door het een of ander ongeval, waarbij verwonding plaats heeft, om het leven zijn gekomen (van Hasselt). Te Sawaloento deelde men mij mede, dat de inlanders dikwijls praeservatief offers, bestaande uit gekookte eieren, aan deze geesten brengen, om hen daardoor gunstig te stemmen, zoodat zij de menschen geen kwaad zullen doen.

Wanneer bij de Toradja's — zoo vertelt Kruyt — de priesteres heeft uitgemaakt, dat de ziekte door een boschgeest is veroorzaakt, wordt naar den kant van het woud een offertafeltje opgericht met een bamboestengel er naast, waarlangs de boomgeest kan neerdalen. Tot het offer behoort ook een pop, die als remplaçant van den zieke den geest wordt aangeboden. Is het offer gereed en op het tafeltje gelegd, dan roept een der zake kundig man de boschgeesten aan: „O, bela, wij hebben vergeten u te offeren; o bela, gij hebt ons bezocht met deze krankheid; o bela, wil nu van ons heengaan naar een andere plaats; leeftocht voor de reis hebben wij u gereed gemaakt; zie hier een kookpot, zie hier rijst, vuur en eene kip; o bela, ga van ons heen". Meent men, dat de geest de geroofde zielestof heeft teruggebracht, dan wordt de bamboestengel doorgehakt om alle verdere gemeenschap af te snijden. Vooral vreezen de Toradja's de geesten van sommige waringinboomen; meestal wordt in den droom geopenbaard, dat iemand door een waringingeest is ziek gemaakt. Een der verwanten van den zieke gaat dan naar den aangewezen boom toe en richt daar een offertafeltje op, waarop hij een offer legt van rijst, zeven stukjes arecanoot en een gekookt ei. Nog bij andere stammen als bij de Minahassers, de bewoners van het eiland Siaoe, de Dajaks van Landak en Tajan, van Serawak, de Bataks, Niassers, de bewoners der Molukken etc. bestaat het geloof, dat de boomgeesten in staat zijn iemand ziek te maken en pleegt men, om hen te verzoenen, aan deze geesten te offeren. De Dajaks van Serawak zijn gewoon een afgescheurd stukje van hunne kleeding aan boomen op kruispunten op te hangen, daar zij vreezen ziek te zullen worden, indien zij dat nalaten. Hieruit blijkt weer duidelijk de beteekenis van het kleedingstuk als offer, waarschijnlijk omdat de kleeding als een deel van 's menschen lichaam door de inlanders wordt beschouwd. In

Duitschland pleegde men oudtijds een kind aan den boom te offeren; in later tijd nam men daartoe een kleedingstuk van het kind (Schmeller en Fromann).

Verder houdt men in Centraal-Sumatra ook bepaalde plaatsen langs den oever der rivieren voor de woonplaatsen van den menschen vijandige geesten. Ook daar moet men 's avonds tegen de duisternis niet komen. Trapt iemand bij ongeluk op de plaats, waar zulk een geest verblijf houdt, dan zal de daemon nijdig worden en zijne woede koelen door den armen stakkerd eene ernstige ziekte op het lijf te jagen. Men noemt dergelijke plaatsen, die berucht zijn, omdat zij als verblijfplaats van booze geesten gelden, tempat säti.

In Goenoeng Sahilan houdt men, met het oog op de booze geesten, voor gevaarlijkste uren van den dag 's morgens omstreeks acht uur, 's middags als de zon het hoogst staat en 's avonds, wanneer de schemering invalt. Dan verlaten de geesten hunne schuilplaats en dolen rond, een ieder, dien zij tegenkomen, aanrandend om hem ziek te maken. In het bijzonder hebben die daemonen het ook begrepen op onreine lieden, die niet geregeld plegen te baden.

Die geesten kunnen ook somtijds in de woningen der menschen binnendringen met het doel den bewoners eene ziekte op den hals te jagen. Een middel om het huis tegen de ongewenschte bezoeken dier hantoes te beschermen bestaat daarin, dat men bij het bouwen van het huis den eersten paal — de bekende tiang toea — berookt met benzoëhars, waarbij dan tevens eene bezweringsformule tegen de satans wordt uitgesproken. Ook plegen de Menangkabauers wel bij het bouwen hunner woningen verschillend gekleurde lapjes aan de palen en balken te bevestigen, waarmede zij te kennen willen geven, dat die woning bestemd is voor menschen en dat de booze geest daar buiten moet blijven. Verder wordt vaak onder het

vooruitstekende dak van het huis de z.g.n. „gantoeng poetjoek” opgehangen. Deze bestaat uit eenige bladen van het jonge uitspruitsel van den klapperboom, waaraan een stuk touw hangt, loopende door eene halve klapperschaal, terwijl aan het onderste eind van het touw hangen sitawar, sidingen en koelit lamang — een stuk van een gehalveerde bamboe-talang koening — alle ingrediënten, die de booze geesten niet kunnen verdragen. Eveneens worden vaak doornige struiken boven den ingang van het huis opgehangen; de geesten durven dan de woning niet binnenkomen, uit vrees zich aan die doornen te verwonden. Verder kan het van nut zijn de woning terdege schoon te houden, want de hantoes kiezen bij voorkeur smerige huizen uit en is het gewenscht bij de tiang toea onder de woning een vuur te branden (Goenoeng Sahilan). Zoo pleegt men ook in Atjeh tijdens en na de bevalling een vuur te stoken om de booze geesten te verjagen.

Een goed middel ook om te voorkomen, dat men door een geest zal worden aangerand, is het dragen van een amulet. Als de hantoe probeert iemand aan te pakken, die een amulet bij zich heeft, zal hij pijn gevoelen en zijn slachtoffer terstond loslaten.

Een veel gebruikt amulet bestaat uit een stukje getah ingoe (asa foetida), opgerold in een reepje bladlood (timah) en daarna gestoken in een bamboekoker (haoer koening), waarvan de uiteinden met ampalau hars zijn gesloten. De mannen moeten dit om den rechter arm, de vrouwen om den linker dragen; ook wordt deze amulet wel om den hals gehangen. De ingoe behoort tot die stoffen, waarvan de daemonen den geur niet kunnen uitstaan. Om deze amulet nog meer kracht bij te zetten wordt daarover eene bezweringsformule uitgesproken. Echter ook allerlei andere voorwerpen, die de inlander toevallig om de een of andere reden merkwaardig vindt en aan welke hij daarom buitengewone kracht toekent, worden als amulet gedragen.

Ook gebruiken zij wel Koranspreuken op een stukje papier geschreven en dan in een blikken doosje opgeborgen, hetwelk zij om den hals hangen. Vooral ook van steenen, met name als zij een eigenaardigen vorm of eene vreemde kleur hebben, wordt gaarne als talisman gebruik gemaakt; bijzonder geliefd zijn de bezoarsteenen; somtijds wordt nog in die steenen of anders in een stukje lood de naam van Mohamed gekrast.

Een heel eenvoudig amulet bestaat uit een ringetje, uit de betelnoot gemaakt, dat om den hals wordt gedragen. Volgens van Hasselt kennen de Menangkabau-Maleiers der Bovenlanden groote kracht toe als amulet aan de rantai koendiëq, een varkensring. Dit is een niet geheel gesloten ringetje, zoo groot als een vingerring, hetwelk volgens de Maleiers sommige wilde zwijnen om den hoektand dragen. Hoe die dieren daaraan komen, weten zij niet op te geven, maar zeker is het, dat zwijnen, welke zulk een ringetje bezitten, schotvrij zijn. Wanneer zulk een dier zijn leger maakt en daartoe takken en struiken afscheurt, gebeurt het, dat de ring aan een tak blijft hangen en dan door den een of ander wordt gevonden. De gelukkige vinder zal door het bezit van dit amulet onkwetsbaar worden; hij kan de kracht van den ring op de proef stellen door zich het naakte lichaam met djilatang, eene soort brandnetel, te slaan en dan met den ring over de pijnlijke plaats te strijken; de pijn zal dan terstond moeten verdwijnen.

Aan verschillende metalen, maar vooral aan het ijzer, wordt door de Maleiers eene geestverdrijvende kracht toegekend. Ook bij die van Malakka geldt een stuk ijzer als een uitstekend middel om de booze geesten van een pasgeboren kind af te houden of ter bescherming van de rijstziel enz. Evenzoo heeft in andere Oostersche landen (Arabië, Voor-Indië etc.) het ijzer deze beteekenis, terwijl ook in Europa van oudsher daaraan een toover-

werende invloed is toegeschreven. Plinius (historia naturalis) zegt, dat als men om een volwassene of een kind met een stuk ijzer een cirkel trekt of dat driemaal om hem heen beweegt, dat het individu dan voor toovenarij beveiligd is [1]). Evenzoo wordt door de Maleiers aan het tin zulk eene kracht toegekend (Skeat: Malay Magic).

In Goenoeng Sahilan werd mij nog als een goed middel tegen de hantoes aanbevolen: een zwarten doek, de schil van de rijpe pinang, daun sereh en daun koenjit te branden; de geesten vinden den rook van deze ingrediënten zeer onaangenaam; of wel men neemt een stuk djari angau (Acorus Calamus) of koenjit bolai (Zingiber cassumunar) in den mond, kauwt het goed fijn en spuwt dat dan om zich heen. Om de satans te beletten het huis binnen te dringen werd mij daar ook aangeraden bij de tiang toea van het huis te begraven kaladi itam (Colocasia Antiquorum), teboe tawar (Costus speciosus), koempai (Panicum auritum?), tjikero (tjikerreh = Ageratum conyzoides), sitawar (Bryophyllum calycinum), soegi soegi (Gnetum Gnemon), sedingin (Costus speciosus), piladang (Sonerila insignis), tjapo (Blumea balsamifera D. C.), kadoedoek (Melastoma polyanthum), bamboe kapoempoengan, getah ingoe (asa foetida), tai koeda (paardenmest), tai besi (ijzerroest), koelit terang (een schelp), een stuk tin en een stuk damarhars.

Mijne vraag, of de geesten der afgestorvenen in staat zijn, iemand ziek te maken, werd ontkennend beant-

---

[1]) Men heeft het feit, dat het ijzer bij meerdere volken als een daemonen verdrijvend metaal wordt beschouwd, op verschillende wijzen trachten te verklaren. Zoo b.v. wordt als reden opgegeven, dat het ijzer in den steentijd nog onbekend was en de ontdekking ervan aan de geesten van den ouden tijd onaangenaam moest zijn. Seligmann meent, dat de zwarte kleur van het ijzer den geesten gehaat is of wel, dat deze bang zijn voor dit metaal, omdat van ijzer wapenen worden gemaakt, eene verklaring, welke door de Indiërs wordt gegeven.

woord in Taloek; daarentegen vertelde men mij in Sidjoengdjoeng, dat de geesten der afgestorvenen de eigen familie tegen ziekten behoeden, maar dat zij gaarne andere lieden, die niet tot de familie behooren, ziek maken, hetgeen zij bewerken door die menschen ongemerkt aan te raken. Te Goenoeng Sahilan meenen de doekoens, dat de geesten der afgestorvenen niet in staat zijn iemand ongesteld te maken, want die geesten zijn door toean Allah tot zich genomen.

Ik moet hieraan toevoegen, dat ook de Islam het bestaan van ziekteverwekkende daemonen erkent. Opitz (Die Medizin im Koran) schrijft: „Es scheint nicht ganz sicher, ob man geglaubt hat, dass der Dämon das betreffende Leiden erzeugte, oder ob er selbst die Krankheit sei; für ersteres spricht die Etymologie, für letztere Anschauung verschiedene Stellen, in denen es von Muhammed heisst: „Ihr sollt euch überzeugen, dass kein böser Geist in ihm wohnt" (XXXIV, 45) und von Noah: „Er ist ein Mann, in welchem ein böser Geist ist" (XXIII, 25).

De inlanders van den Seranglao- en Gorongarchipel houden vele ziekten voor eene straf van toean Allah. Zij nemen aan, dat toean Allah vertoornd is en dan aan de ziekte veroorzakende daemonen opdraagt in het lichaam der menschen in te dringen en hen ziek te maken. Hier ziet men weêr recht duidelijk de combinatie van heidensche elementen met de leer van Mohammed. —

Eene andere kwestie van belang was te weten of in Centraal-Sumatra booze geesten in staat worden geacht bij iemand een of ander lijden te veroorzaken door hem de ziel of eenig lichaamsdeel te ontrooven. Het is bekend, dat deze voorstelling bij tal van stammen van den Indischen Archipel wordt aangetroffen, gelijk men in het algemeen ook van meening is, dat ziekten ontstaan, doordat de ziel (zielestof volgens Kruyt) tijdelijk het lichaam van het individu (wat daarvan dan ook de oorzaak moge zijn)

heeft verlaten. In Taloek werd ontkend, dat de daemonen in staat zijn iemands ziel of eenig lichaamsdeel weg te nemen. De doekoens van Sidjoengdjoeng vertelden mij echter, dat de booze geest wel degelijk in staat is iemands soemange te ontnemen; hij kan dan die ziel kwellen of plagen, tengevolge waarvan het individu ziek zal worden. In sommige deelen van Centraal-Sumatra dragen de kraamvrouwen een touw om het middel, opdat de ziel het lichaam niet zal verlaten. Ik heb meermalen onder de Menangkabauers personen een wit bandje om den pols zien dragen, wat ten doel moest hebben ziekten te voorkomen. Men zou dat als een amulet kunnen opvatten, echter is het ook mogelijk, dat de beteekenis is, daardoor de ziel in het lichaam te houden. Kruyt heeft dat gebruik ook bij andere stammen vastgesteld. Wanneer een Karo-Batak, niettegenstaande eene belofte aan den een of anderen geest, toch ziek blijft, bindt men hem om de polsen een wit bandje. Ook de Olo Doesoen doen dat in tijden van ziekte, opdat de zielestof uit vrees voor die ziekte niet heenga. De Olo Ngadjoe brengen dit afbinden niet in verband met de zielestof, maar met booze geesten, die door dit afbinden verhinderd worden in het lichaam binnen te dringen. Opmerkelijk is het, dat steeds van een wit bandje schijnt gebruik gemaakt te worden. Wij weten reeds, hoe ook de witte kleur veelvuldig wordt aangewend om booze geesten te verjagen, zoodat het niet vreemd zou zijn, indien ook deze beteekenis hier ten grondslag ligt. Ik herinner er nog eens aan, dat ik een jongen op een beenwond een stukje bladgoud met een rood bandje om het been zag dragen; nu wordt zoo wel aan het goud als aan de roode kleur geestwerende kracht toegekend. Overigens laten zich de uiteenloopende opgaven der inlanders van Midden-Sumatra omtrent de mogelijkheid van het ontstaan van ziekten tengevolge van het ontrooven der ziel door een boozen geest wel ver-

klaren in den geest, waarin Wundt dat gedaan heeft: „Der Gegensatz aller dieser Vorstellungen zu Vision und Ekstase besteht aber darin, dass, während bei den letzteren die Seele aus sich selber heraus in ferne Räume und Zeiten versetzt wird, umgekehrt bei der Inkubation ein fremdes beseeltes Wesen Körper und Seele bedrängt, um schliesslich selbst sich an deren Stelle zu setzen. Da somit die Inkubation eine objektive und eine subjektive Seite hat, so kann sich übrigens hier eine und dieselbe Erscheinung je nach dem Standpunkt der Betrachtung gleichzeitig als Vision und Inkubation darstellen. Während der Visionär selbst seinen Geist dem Körper entrückt meint, erscheint er seinen Mitmenschen als ein Besessener, aus dem ein dem seinigen fremder Geist redet; und während der Fieberkranke sich selbst von einem Dämon ergriffen glaubt, hört sein Genosse aus seinen Delirien möglicher Weise eine Entführung der Seele heraus. So spielen diese Vorstellungen mannigfach in einander, und zum Teil sind es gerade solche Verbindungen, aus denen wahrscheinlich viele der verwickelteren Gestaltungen des Seelenmythus hervorgehen".

Van der Toorn leerde eveneens bij de Menangkabauers der Bovenlanden de voorstelling kennen, dat ziekten worden veroorzaakt tengevolge van het ontrooven der ziel door een geest. Hij beschrijft dan tevens de wijze, waarop de doekoen kan te weten komen, waarheen de booze geest de ziel heeft ontvoerd en hoe die aan den lijder wordt teruggebracht. Voordat de doekoen daarmede een aanvang maakt, moeten de volgende ingrediënten door haar worden klaar gemaakt:

1. sirih langko, waarvoor men sirihbladen kiest, waarvan de bijnerven op dezelfde plaats aan de hoofdnerf samenkomen; langs de nerven wordt het blad met een mes verdeeld, zoodanig dat de stukken aan de hoofdnerf blijven vastzitten. Van elk deel wordt door toevoeging van jonge

pinang, gambir en kalk een betelpruimje gemaakt, sirih baransi geheeten.

2. de bloem van de sipangiĕ-pangiĕ.

3. batiĕh, d. i. natgemaakte en daarna geroosterde rijst, die goed heen en weer geschudt wordt.

4. ampiĕng-rijst, die vochtig gemaakt, verwarmd en vast ineengestampt wordt.

5. aloeĕ-rijst, die eerst geroosterd, daarna fijngemaakt, en vervolgens met stroop vermengd is.

6. gekookte kippeneieren en wel zooveel in aantal als het getal personen betreft, wier soemangat teruggehaald moet worden.

7. gewone gekookte rijst.

8. *zeven* pitih sirah (± 6 centen).

Deze zaken moeten in orde gebracht worden door eene *reine* vrouw, d. w. z. door eene vrouw, die op dat oogenblik niet menstrueert. De doekoen ontsteekt dan in een parasapan — een schaal met gloeiende kolen — wat benzoë en verzoekt de djihins, de bevriende geesten, haar behulpzaam te willen zijn in het opsporen van de ontroofde soemange. Daarop legt zij zich neder en wordt met een deken toegedekt. Ongeveer een kwartier later bespeurt men aan het trillen van de beenen der doekoen, dat ook hare soemange het lichaam heeft verlaten en op weg is naar de djihins, om deze te verzoeken de plaats aan te geven, waar de soemange zich bevindt en die naar den patient terug te brengen.

Zijn de djihins daartoe niet in staat, dan zal de patient moeten sterven. Als het echter den djihins gelukt de ziel aan den boozen geest te ontnemen, — somtijds is daarvoor noodig een of ander geschenk bv. een armband of kris, welk voorwerp dan door de patient aan de doekoen moet worden afgestaan — dan brengt de djihin die aan den zieke terug, waarbij zij in het lichaam van den doekoen dringt, welke komst wordt aangekondigd door nieuwe

trillingen in de beenen der doekoen. De djihin, die in het lichaam der doekoen is gevaren, antwoordt op verschillende vragen bv. waar de soemange vertoefd heeft en wat men voor den lijder verder doen moet, terwijl onder het opdreunen van de volgende pantoens de ziel aan den patient wordt teruggegeven:

De lakoep (wilde mangga) draagt vruchten;
Zij draagt er zeven en twintig;
Den levensgeest hebben wij gehaald;
Hij zetelt in het lichaam.

De lakoep draagt vruchten;
Zij draagt er een mandje vol;
Den levensgeest hebben wij gehaald;
Hij zetelt in den ringvinger.

De lakoep draagt vruchten;
Zij draagt er een mandje vol;
Den levensgeest hebben wij gehaald;
Hij zetelt in den duim.

De lakoep draagt vruchten;
Zij draagt er een mandje vol;
Den levensgeest hebben wij gehaald;
Hij zetelt in den grooten toon.

De lakoep draagt vruchten;
Zij draagt er een en twintig;
Den levensgeest hebben wij gehaald;
Hij zetelt in de pupil van het oog.

Het is echter niet alleen bij ziekten, dat de soemange het lichaam tijdelijk verlaat. Zij kan dat ook doen gedurende den slaap; door den droom wordt dan ook aan

den slapende geopenbaard, waar de ziel vertoeft en wat zij ondervindt. Van der Toorn vertelt, dat de Menangkabauers het voor zeer verkeerd houden om iemand in zijn slaap het gelaat zwart te maken of te bemorsen, want dan gevoelt de soemange een afkeer om weer in het lichaam terug te keeren en het slachtoffer moet daardoor sterven. Ook door schrik of angst kan de levensgeest tijdelijk het lichaam verlaten.

Dergelijke voorstellingen omtrent het weggaan der ziel bij verschillende toestanden vindt men bij vele andere stammen in onzen Archipel. In Wilken's en Kruyt's werken kan men daaromtrent heel wat vinden, en tevens, hoe de doekoens, als shamanen en priesters, in staat zijn de ziel weder aan den lijder terug te brengen.

Ook Skeat (Malay Magic) heeft beschreven, op welke wijze bij de Maleiers van Malakka de doekoens daarbij te werk gaan: „Take a golden ring, an iron nail, a candle nut, three small cockle shells, three closed fistfulls of husked rice and some parti-coloured thread. These articles are all put in a ricebag and shaken up together s e v e n times every morning for three days, bij which time the soul is supposed to be firmly reseated in the patients body; then the rice is poured out at the door to let the fowls eat it. The ring is tied to the patients wrist by means of a strip of tree-bark and it is by means of this string, that the soul is supposed to return to its body".

Wilken heeft er op gewezen, dat bij een aantal volkeren in den Indischen Archipel eene kip wordt gebruikt als lokvogel om de ziel in het lichaam te houden of, als deze het lichaam verlaten heeft, haar weer terug te brengen. Zoo bestaat bij de bewoners der Palembangsche Bovenlanden en de Olo-Ngadju de gewoonte om bij het sluiten van een huwelijk rijst te strooien, terwijl men eene kip van de gestrooide korrels laat pikken. Men is namelijk bang, dat de ziel in de gedaante van een hoen het li-

chaam der jonge lieden zal verlaten, waardoor hun allerlei onheil te wachten staat, en men meent nu, dat deze zielenvogel niet zal wegvliegen, indien hij een anderen vogel zoo smakelijk van de rijst ziet eten. Het gebruik om bij de rijststrooiing eene kip van de korrels te laten pikken, vindt men ook in een bepaald geval bij de Makassaren, namelijk tijdens de zwangerschap eener vrouw. Bij eene plechtigheid, die o. a. moet dienen om het kind behoorlijk op zijne plaats te brengen, wordt onder het wrijven van den buik der zwangere, rijst daarop gestrooid, die men vervolgens door een haan of eene kip laat oppikken. Weigert het dier zulks te doen, dan is dat een zeer veeg teeken en heeft men te duchten, dat het te verwachten kind niet lang zal leven (Matthes: bijdragen tot de ethnologie van Zuid-Celebes). Ook voor het genezen van een zieke wordt bij het terugroepen van de ziel, die het lichaam heeft verlaten, somtijds gebruik gemaakt van eene kip. Zoo bv. bij de Bantiks, die in Bolaäng-Mongondou gevestigd zijn. Bij het fosso- of offerfeest pleegt men een weinig rijst te strooien, terwijl men eene kip bij de pooten rond slingert, totdat het dier begint te schreeuwen, alles, zooals het heet, om de aandacht van de ontvluchte ziel van den lijder te trekken en haar tot terugkeer te lokken (Iets over Bolaäng-Mongondou en een Bantik-fosso aldaar, Tijdschr. van het Nederl. Aardr. Gen. dl. VII).

Van Dissel vertelt, dat bij gegoede Javanen jonge kinderen wel onder een koerongan (kippenkooi) gezet en dan met gele rijst bestrooid worden. De moeder roept alsdan even alsof zij kippen roept; het kind mag dien dag met geld spelen en naarmate het grijpt naar stukken van meer of minder waarde, zal het meer of minder rijk worden. Bij Neumann leest men, dat de Karo-Bataks, wanneer zij meenen, dat iemands ziel is weggegaan, die terugbrengen door gepelde rijst te strooien en het koerr-na te roepen, waarmede men kippen lokt. Ook de Bataks van

Tanah Si Baloengoen trachten de zielestof terug te lokken met eene handvol rijst en een ei; evenzoo wordt bij de Maleiers van Malakka daartoe wel van rijst gebruik gemaakt.

Deze bestrooiing der zwangere met rijstkorrels kan, mijns inziens, echter ook wel als een symbool van vruchtbaarheid worden opgevat. Bij een aantal volkeren in onze Oost toch vindt men de gewoonte bij bepaalde gelegenheden rijst te strooien, om elkaar daardoor veel geluk, en voorspoed en vooral vruchtbaarheid toe te wenschen; zoo bv. bij het aangaan van een huwelijk op Sumatra o. a. bij de Bataks, de Maleiers der Palembangsche Bovenlanden en ook bij de Menangkabau-Maleiers. Verder bij de Dajaks, de Oeliasers, op Ambon, bij de Makassaren, de Boegineezen en Soendaneezen. Schroeder zegt: „es ist am höchster Grade wahrscheinlich, dass diese so weit verbreitete, merkwürdige Sitte ursprünglich die Fruchtbarkeit andeutet, welche von der junge Frau gewünscht und erwartet wird". Wilken daarentegen meent, dat dit niet de oorspronkelijke bedoeling is geweest; hij ziet daarin een middel om te maken, dat de ziel niet een buit zal worden van de booze geesten, die het op 't geluk der menschen begrepen hebben. Hij meent, dat de rijst een lokmiddel is, om de ziel, die als een vogel dikwijls het lichaam verlaten wil, daarin terug te houden. In gelijken zin uit zich Bastian voor de bewoners van Celebes: „Bei der Hochzeit wird der Brautigam mit Reis umstreut, um den Lebensgeist fest zu halten, der durch das grosse Glück verwirrt zum Entweichen geneigt sein möchte". In een aantal dier gevallen geloof ik, dat toch wel degelijk de oorspronkelijke bedoeling is geweest, door middel van de rijst, die de inlanders als een bezield wezen opvatten, zielestof en zielekracht aan het individu te verschaffen. Het bestrooien van de zwangere met rijst bedoelt, mijns inziens, de zielekracht, welke in de rijst zit

en die haar zoo vruchtbaar maakt, op de vrouw te doen overgaan. Vooral pleit voor deze opvatting, dat ook bij de huwelijksceremonie de rijststrooiing gepaard gaat met zegenwenschen voor de vruchtbaarheid der vrouw. Echter zijn er nog andere verschijnselen, die er op wijzen, dat men hier met een vruchtbaarheidsymbool te doen heeft. De Menangkabauers toch meenen, dat de rijst zich nog in de schuur kan vermenigvuldigen; in verband met dit begrip staat eene ceremonie, die nog in enkele streken wordt gevolgd bij den bouw van een padi-schuur. Als men n.l. hiermede gereed is, wordt er een feestmaal aangericht, waaraan steeds eene hoogst zwangere vrouw moet deelnemen. Op deze zinnebeeldige wijze wordt de wensch geuit, dat de padi zich in een talrijk kroost verheugen moge. Hier wil men dus blijkbaar omgekeerd de vruchtbaarheid der vrouw op de rijst doen overgaan. Er blijkt dus uit, dat tusschen de voortplanting van de rijst en het geslachtsleven der vrouw verband gebracht wordt. Als zeer nadeelig geldt het bij de Menangkabauers om het lijk van eene in zwangerschap gestorven vrouw voorbij de padi te dragen; de halmen rollen zich dan op en zullen geen bloesems dragen. Verder bestaat ook de meening, dat de rijstkorrels bederven, als eene onreine vrouw, eene vrouw, die menstrueert, in de nabijheid van de padi komt. Dit verband tusschen den rijstgroei en het geslachtsleven der menschen valt ook bij andere volkeren te constateeren. Zoo vertelt pater Gumilla (El Orinoco Ilustrado), dat volgens de overtuiging der Orinoko-Indianen de oogst veel overvloediger zal zijn, wanneer eene vrouw mais plant of maniok zaait, dan indien zulks door een man geschiedt, en wel omdat vrouwen kinderen voortbrengen. Men meent, dat deze kracht tot vermenigvuldiging van de vrouw op de planten overgaat (Westermarck). Op Celebes, zoo vertelt Kruyt, laat men gaarne het planten van kokosnoten aan eene oude vrouw, die veel klein-

kinderen heeft, over, in de hoop, dat de boom dan ook zeer vele vruchten zal voortbrengen. Wanneer eene vrouw — zoo meent de Niasser — een palmwijnboom plant, zal deze meer vocht leveren dan het geval is bij het planten door een man (Sundermann). Dat omgekeerd de rijst gedacht wordt de vruchtbaarheid der menschen te bevorderen, blijkt uit eene mededeeling van Gubernatis: „Dans le voyage aux Indes Orientales du père Vincenso Maria da Santa Caterina, nous lisons que dans l'Inde pour obtenir des enfants et contre les maladies des femmes, on offrait du riz avec du safron. Chez les Arabes le riz est une nourriture sacrée, il serait né d'une goutte de sueur de Mahomet, tombée du Paradis. Le plat national, composé d'un mélange de riz avec d'autres ingrédients, appelé Kuskussu, aurait été révélé à Mahomet par l'ange Gabriel luimême; Mahomet devait en manger chaque fois qu'il avoit à combattre ou qu'il s'unissait avec une femme". Dit verband tusschen het geslachtsleven der rijst en dat van de menschen blijkt ook uit de mededeeling van Sollewijn Gelpke, die verhaalt, dat de Javanen wel met hunne vrouwen 's nachts naakt langs de rijstvelden loopen en daar cohabiteeren, opdat de rijst tot navolging geprikkeld worde. Met hetzelfde doel gaat de bewoner van Noessa laoet (Molukken) des nachts in zijn plantsoen staan en bootst de acte van den coitus na (van den Hoevell). Dergelijke gebruiken, of de rudimenten ervan, komen ook nu nog wel hier en daar in Europa voor. Zoo schrijft Freimark, dat de Slavische boer, na het uitwerpen van het zaad, op het veld met zijne vrouw cohabiteert, opdat een overvloedige oogst verkregen worde. Soms ook zou de vrouw het mannelijk sperma opvangen en dat over het veld verspreiden. Zij zegt daarbij: „O God, begunstig mijn graan! Gelijk dit zaad voor den dag spoot, zoo moge het graan spoedig uit de aarde te voorschijn komen! Gelijk de teeldeelen

van mijn man gezond zijn, zoo moge ook het graan gezond en zwaar zijn!" Volgens Riedel is het ook in den Seronglao- en Gorongarchipel, en eveneens op de Watubelaeilanden verboden, dat een meisje, hetwelk de menses heeft, een rijstveld betreedt. Dit alles is het gevolg van het feit, dat de inlanders de rijst gepersonifieerd opvatten, als individu dus, met de aan menschen eigen hoedanigheden. Veth schrijft, dat volgens eene Javaansche overlevering de ziel van Tisnă Wati, de dochter van Bătăru Goeroe in de bergrijst, die van déwi Sri, de echtgenoot van Wisnoe, in de sawahrijst is gevaren. Vandaar dat beide gewassen zorgvuldig als menschen moeten behandeld worden, daar in ieder van hen eene ziel is besloten. De bloem van de rijstplant beschouwt de inlander als het eerste gevolg der bevruchting, de plant is dan in zijn oog zwanger. Hij zegt van haar, evenals van eene zwangere vrouw, dat zij ngidam of njidam, d. i. met lusten, is en veronderstelt, dat zij behoefte heeft aan samentrekkende zelfstandigheden, evenals de zwangere vrouw naar zure of prikkelende spijzen verlangt. 't Is daarom, dat hij het water, dat naar zijne sawahs stroomt, met roedjak (een zure, van onrijpe vruchten bereide spijs), ananas en tawah ampo (eetbare aarde) vermengt.

Jacobs deelt ons mede, dat bij de Badoejs (op Java) ter gelegenheid van het tandenvijlen het meisje in feestgewaad wordt gestoken; zij krijgt ook de oorversieringen aan en begeeft zich naar de balei. Voor den ingang der balei blijft zij staan en wordt dan met ongekookte rijst en oude duiten bestrooid. Dit bestrooien zou ten doel hebben voor het kind vruchtbaarheid en geluk af te smeeken. Voor deze opvatting pleit ook wel, dat deze ceremonie plaats heeft met het intreden der puberteit.

Als de rijsthalmen gevuld zijn en de vruchtzetting is ingetreden bestrooit de Badoej het gewas met hondjé (de vrucht van Elettaria speciosa, Zingiberaceae) en de

bladen van de tjalik angin (Plagianthera oppositifolia, Euphorbiaceae). Ook deze behandeling is eene nabootsing van het bevredigen der zwangere vrouw, die trek heeft in zure spijzen en vruchten. „Beim Mangel an Regen" — zoo schrijft Bastian — „wird auf Flores der Acker mit Blut bespritzt aus Menschenopfern." Ook hiervan is de bedoeling de zielekracht van den mensch op het gewas te doen overgaan.

Uit bovengenoemde voorbeelden blijkt mijns inziens wel voldoende, dat eenerzijds de inlander meent, dat de vruchtbaarheid der menschen op de planten kan overgaan, terwijl ook omgekeerd de zielekracht, het vermogen tot vermenigvuldigen van de plant zich op den mensch kan doen gelden en dat beide opvattingen het gevolg zijn van het gepersonifieerd opvatten der planten. Waar dus uit genoemde voorbeelden duidelijk blijkt, dat de inlanders van onzen Archipel zich bepaalde planten als bezielde wezens denken, kan ik het met Wundt niet eens zijn, die in zijn „Mythus und Religion" schrijft: „Gegenüber ihren mannigfachen Verkörperungen in Tiergestalt erscheint der Uebergang der Seele in Pflanzen als ein seltenes Vorkommen, und je weiter wir zu früheren Stufen der Kultur emporsteigen, um so zweifelhafter werden die Zeugnisse, die sich für einen solchen Uebergang auffinden lassen. Das meiste, wenn nicht alles, was hierfür aus dem Mythus der Naturvölker angeführt wird, gehört offenbar einem anderen Gebiet an, nämlich dem der Wald-, Berg- und Feldgeister, Dämonenvorstellungen, auf die wir später zurückkommen werden, und die zwar in dem Seelenglauben ihre letzte Quelle, selbst aber ebenso wenig wie die Nymphen, Pane, Satyrn, Faune und andere dämonische Naturwesen der griechischen und römischen Mythologie, in den Bäumen und Büschen ihren Sitz haben, sondern in Wald und Flur herumstreifend vielmehr das Leben und Weben dieser freien Natur in sich ver-

körpern. Wenn daher die Dajaken auf Borneo dem Geist des Reises Opfer darbringen, damit die Aehre nicht abfalle, so weisen diese und ähnliche Züge im allgemeinen nicht auf Pflanzengeister, als die man sie gedeutet hat, sondern auf Frucht- und Erntedämonen, wie sie bei allen ackerbautreibenden Völkern vererhrt werden." Ook al moge dit offer voor de booze geesten bedoeld zijn, wat wel mogelijk is, dan bewijst dit nog volstrekt niet, dat zich in die rijst geen ziel zou bevinden; immers ook voor het heil der menschen, die dan toch wel steeds als bezielde wezenns worden opgevat, worden wel aan de hen bedreigende daemonen offers gebracht.

Volgens Bastian heeft bij enkele stammen het rijststrooien eene andere beteekenis en tracht men daardoor de booze geesten te verdrijven. „Die Theilhaber am Tiwahfest (der Todten) werden bei den Dayak durch den Balian in einem Djoekong (hohlen Baumstamm) im Fluss umgeworfen (zur Reinigung) und lassen sich dann vom Kopf Reiskörner durch schwarze Hühner abpicken um die nachgetödteten Dämone zu vertreiben". [1])

Hoever die personificatie van de planten gaat, blijkt bv. uit de vereering voor den arengpalm, die den palmwijn levert. De Javaansche palmwijntapper beschouwt deze plant eerst als zijne bruid en later als zijne moeder en spreekt haar als zoodanig aan. Als hij een geschikten boom voor het tappen gevonden heeft, spreekt hij: „ik heb mij voor U doornat laten regenen en verschroeien door de zon; lang heb ik U reeds gezocht. Nu heb ik U dan eindelijk gevonden; zoo innig heb ik naar U verlangd". Zij antwoordt, of liever, hij laat haar antwoorden en op deze wijze zich een gesprek ontspinnen „Wel, schoone jongeling! ik ben

---

[1]) Men herinnere zich, hoe in Midden-Sumatra door de Menangkabauers bij het eerste bad van het kind gepofte rijst in de rivier wordt geworpen om de booze geesten af te houden.

altijd hier geweest; wat is de reden, dat ge mij gezocht hebt?" — „De reden, dat ik U gezocht heb, is omdat ik gehoord heb, dat ge lijdende zijt aan incontinentia urinae." — „Ja waarlijk! daaraan souffreer ik." — „Wilt ge maar met mij trouwen?" „Zeker wil ik dat, maar ik vraag U eerst om het verlovingspand; en dan, dat ge de gebruikelijke geloofsbelijdenis uitspreekt". De arentapper neemt nu een rotanblad, omwindt daarmede den arenpalm, waarna hij de geloofsbelijdenis uitspreekt: „Er is geen God dan Allah en Mohammed is de gezant van Allah". Hierna omhelst hij den boom op het innigst. Zal het tappen na eenigen tijd beginnen, dan hangt hij eerst een kleinen bamboekoker op; een groote mocht het arensap eens afschrikken. Voor hij den koker vastbindt, heet het: „Uw kind versmacht van dorst, hij vraagt U om te drinken." En het antwoord, dat hij in zijne gedachten den boom laat geven luidt: „Hij drinke tot verzadiging toe! Moeders borsten zijn overloopend vol. Hij blijve drinken zoolang het mij niet verveelt." Later komt een grootere koker in plaats van den kleinen. Bij het opvangen hiervan spreekt de tiang-deres den arenpalm weder aan: „Uw kind hangt een grooteren koker op; drenk hem uit Uwe welvoorziene borsten; het houde niet op te vloeien, vóór ik er een tegenzin in heb!" (Wilken). Deze personificatie blijkt ook uit de anekdote, die Römer van de Batakers vertelt: „Nach einer Bataksage wurde Si Boru Sorbadjati, die hübsche Tochter eines Häuptlings gezwungen den Si Radja inda-inda gegen ihren Willen zu heiraten. Um dieser Verbindung zu entgehen sprang die Braut jedoch zum Fenster heraus und verschwand in der Erde. An dieser Stelle erhob sich die erste Arengpalme. Ihr Wein sind die Thränen der Braut, ihr idjuk ihre Haare, seine Blätter ihre Rippen. Bei der Entnahme des Palmweins spricht der Batak den Baum an mit den Worten: „Fürstentochter, habe Mitleid mit uns und vermehre deine Thränen!" —

Waar in het lichaam denken zich de Menangkabauers van Centraal-Sumatra de ziel gezeteld? Volgens de bewoners van Taloek zit zij in alle organen; de hoofdzetel zou echter zijn het hart en de lever.

Men vindt hier weer overeenkomst met de Europeesche denkbeelden. Reeds Hippokrates en Plato beschouwden lever en hart als hoofdzetel van de zielekracht; Galenus localiseert het begeerlijke van de ziel in den lever: *τὸ δ' ἐπιθυμητικὸν ἐν ἥπατι.*

Empedokles (+ 440 a. Chr.) houdt het bloed in het hart voor den zetel van den ziel: *αἷμα γὰρ ἀνθρώποις περι κάρδιον ἐστὶ νόημα*; bij Cicero (Tusc. I, 18) leest men: aliis cor ipsum animus videtur.

Ook in het bloed is volgens het oordeel der inlanders van Taloek zielestof gezeteld; evenzoo in haren en nagels is zij te vinden. Dit laatste feit maakt het verklaarbaar, waarom de Menangkabauers zulk eene groote beteekenis aan de haren en nagels toekennen en dat deze organen in de toovenarij zulk een groote rol spelen; verklaarbaar maakt dit ook, dat de inlanders mij zoo dikwijls verboden om hun voor anthropologisch onderzoek eene haarlok af te knippen; zij waren bang, dat ik daardoor hunne ziel in handen zou krijgen, waardoor ik hen geheel in mijne macht had. Dat de inlanders aan de haren en nagels zooveel beteekenis hechten, deze als bezield zich voorstellen, zal wel zijne verklaring vinden in het feit, dat het hunne bijzondere belangstelling gaande maakt, deze lichaamsdeelen voortdurend te zien groeien, wat wel pleiten moet voor eene bijzondere levenskracht; dit toch ware niet mogelijk, indien niet deze organen rijk aan soemange waren! Het kan ons dan ook niet verwonderen, dat de haren en nagels ook wel in de geneeskunde toepassing vinden, waarschijnlijk met de bedoeling op die wijze zielekracht aan den lijder toe te voegen.

Vreemd echter en moeilijk te verklaren is de behandeling, welke de doekoens te Taloek bij de sakit sampoe toe-

passen. Dit is eene ziekte, die uitsluitend bij kinderen zou voorkomen en die het gevolg is van het overmatig eten van tjipoej — eene soort schelpdiertje. De kinderen krijgen dan koorts, koude rillingen, de milt is opgezet. De behandeling is daarbij de volgende: De doekoen knipt de nagels van handen en voeten van het kind en steekt die in een gespleten tarong (solanum melongena), welke gehangen wordt boven het vuur van de kookplaats in het woonvertrek. Het kind moet dan dicht bij dit vuur gaan staan en den rook, die van de vrucht afkomt, inademen.

Busch (Deutscher Volksglaube) vertelt van een wonderdokter in Franken, een geestelijke, die ook zijne patienten genas door hen de haren en nagels af te snijden en deze daarna te begraven. Hier is echter de bedoeling duidelijk, want dat hangt samen met het begrip van het begraven der ziekte. Bij de sakit sampoe worden echter eerst de nagels weggenomen en dan in eenen anderen vorm weer aan het patientje teruggegeven. Greidanus vermeldt een recept uit Eckarth's boek „Des getreuen Eckarts. Medicinischer Maulaffe oder der entlarvte Markt-schreyer", waarin bij koorts wordt aanbevolen vijf groote luizen, ½ lood oud vet, vijf stuks knoflook en wat nagelafschraapsel van den zieke, één uur vóór den koortsaanval in te nemen.

Wanneer bij de Menangkabauers iemand door een ander betooverd is geworden, met het gevolg, dat hij aan zware hoofdpijn en hevige koortsen lijdt, snijdt de doekoen de nagels aan handen en voeten van den lijder, knipt hem eenige haren van het hoofd en legt dit alles, alsook nog een lidi sapoe (bies van een bezem) op een vuurtje. De patient moet dan den rook inademen. Voor deze gebruiken weet ik geene verklaring te geven.

In de placenta en navelstreng bevindt zich volgens de Taloekers geen soemange; in aanmerking genomen de belangrijke beteekenis, die de inlanders aan beiden toeken-

nen, meen ik echter, dat oorspronkelijk die voorstelling wel heeft bestaan, maar dat zij, misschien onder den invloed van den Islam, verloren is gegaan.

In Sidjoengdjoeng vernam ik van de doekoens, dat de placenta wel degelijk zielestof bevat; daarom plegen zij, in tegenstelling van het voorschrift in de beide andere plaatsen, na de geboorte de placenta flink te knijpen en den funiculus naar het kind toe uit te drukken, opdat de zielestof uit de placenta naar het kind zal gaan. In sommige streken van Sumatra's Westkust wordt het afgevallen navelstrengetje zorgvuldig bewaard en als het individu, van hetwelk dit stukje afkomstig is, later ziek wordt, legt men het in eene kom met water en geeft dit water den patient te drinken. Evenzoo werd in Taloek ontkend, dat secreta en excreta van den mensch nog zielestof bevatten. In verband echter met hetgeen daaromtrent van andere stammen van den Indischen Archipel vaststaat en daar ook wel bij de Menangkabauers deze stoffen in de geneeskunde toepassing vinden, meen ik te mogen besluiten, dat aanvankelijk die voorstelling wel heeft bestaan. Wij hebben reeds meermalen er op gewezen, hoe aan het speeksel door de inlanders van Centraal Sumatra geneeskrachtige werking wordt toegeschreven; van urine wordt eveneens in de therapie der Menangkabauers gebruik gemaakt, bv. om bloedende wonden te stelpen. Bij malaria moeten de patienten 's morgens vroeg opstaan en dan bij het urineeren den warmen damp, die opslaat, tegen de hand laten aanslaan, waarna zij met de hand over den buik en de miltstreek wrijven. De Maleiers van Palembang geven in geval van bezwaren bij de mictie aan den lijder het sap van oude klappers en witte uien, sterk verdund met menschelijke urine. Römer vertelt, dat bij de Bataks de urine als zetel van levensenergie wordt gedacht en daarom geneeskrachtig werkt bij frissche wonden en oogontstekingen. De Maleiers van Malakka vermengen de

fijngemaakte bladen van datura alba met urine en gebruiken dit papje bij pijnen en opgezwollen lichaamsdeelen. Bij de Atjehers wordt eveneens aan de menschelijke urine geneeskracht toegekend; die van onbesneden jongens wordt te drinken gegeven aan lieden, die een zwaren val bv. uit een boom gedaan hebben en de urine, die men des morgens na het opstaan loost, is een uitstekend middel tegen geelzucht (Snouck Hurgronje). De laatste indicatie zou ook op de kleurovereenkomst kunnen berusten (signatuur).

Dat ook zweet oorspronkelijk wel als de drager van levenskracht werd beschouwd, is af te leiden uit de beteekenis die, zooals wij gezien hebben, aan de kleeren wordt toegekend, omdat daarin zweet, en daarmede zielestof ingedrongen is. In sommige streken van Europa tracht een meisje de liefde van een jongen te winnen door een stukje brood of beschuit in haar oksels met zweet te doen doortrekken en daarna heimelijk in zijn eten te mengen.

Van de Menangkabauers der Bovenlanden kreeg van der Toorn evenmin gelijkluidende antwoorden op de vraag, waar de soemange in het lichaam gezeteld is. Sommige doekoens hielden het er voor, dat het hart de zitplaats van de ziel is en motiveerden hunne bewering als volgt: Als iemand schrikt, legt hij het eerst de hand op het hart, omdat dit tengevolge van het wegvliegen der soemange begint te kloppen — darah koemiro, zooals de Menangkabauer zulks uitdrukt. En verder, al snijdt men iemands armen en beenen af, zelfs indien hij ernstig aan het hoofd gekwetst wordt, kan hij nog blijven leven, maar als hij slechts met een fijne klappernerf (lidi) in het hart gestoken wordt, zal hij onvoorwaardelijk sterven. Ook het z.g.n. mangga poeang oerang zou deze meening moeten bevestigen. Dit is een middel, dat wordt toegepast door iemand, die een ander haat. Terwijl hij voor zijn vij-

and allerlei onheil, ziekte en zelfs den dood afsmeekt, geeft hij hem met de hand of een paar vingers ongemerkt een tik of raakt hij hem met den voet even aan, zich daarbij voorstellende hem in het hart te treffen. Dat lichaamsdeel toch is voorzien van een tali (koord), dat door de aanraking breken kan, in welk geval de dood spoedig volgt. Breekt het koord niet, dan zijn toch een langdurig lijden, hevige pijnen en tal van tegenspoeden de gevolgen.

Volgens andere doekoens weer bevat het geheele lichaam soemange.

Wij hebben reeds gezien, hoe bij tal van inlandsche stammen de voorstelling bestaat, dat ziekte het gevolg is van het ontvlieden der ziel. Om nog een voorbeeld te geven, op welke wijze men kan trachten, die ziel aan den lijder terug te brengen, wil ik hier nog aanhalen, hetgeen Graafland in zijn opstel „de Minahassa" van de Alfoeren mededeelt: „Nu gaat men naar de aangeduide plaats (de plek waarheen volgens de priesters de ziel getogen is) en neemt een paar sarongs met een kuiken en een kind mede, en is de ziekte hoogst bedenkelijk, dan nog een walian (priester). Deze plaats is gewoonlijk de tuin, een sagoweerboom, of de plek, waar de weg zich verdeelt. Daar koken zij wat rijst en het kuiken. Is dat gereed, dan noodigen zij de ziel vriendelijk schreeuwende uit, dikwijls ook met een geluid alsof men jonge honden roept, toch zoo goed te willen zijn gebruik te maken van de lekkere gerechten. Dat duurt soms lang — vooral indien het de ziel van een rijke is, want deze zielen zijn uiterst weerspannig. Zij noemen nu ook, om haar ontzag in te boezemen en ook om hulp te erlangen, de namen der goden, en als zij daarvan genoeg meenen genoemd te hebben, dan weten zij of bespeuren, dat de ziel in aantocht is. De walians zien haar! De beweging in het gras — of in het geheel niets — toont het hun duidelijk.

De sarong is gereed; — geopend; — gesloten.... De ziel is opgevangen en zit er voor goed in. De walian houdt haar vast; — aan het eind of de opening der sarong leggen zij een blad — tawaän — en nu is zij voor goed bezorgd. Zij keeren nu naar huis. Het kind gaat vooruit en draagt een wokablad, opdat de ziel en de walian niet nat worden, als het bijgeval eens mocht beginnen te regenen. Daarop volgt de walian met de ziel en daarachter een andere walian, die gewapend is met een sagoe-sagoe, sabel en moemoe. Hiermede slaat hij rechts en links, opdat andere zielen of mogelijk eenige spijtige daemonen de pas gepakte ziel niet weder medenemen. Als men thuis komt, slaat de walian met zijn sabel op de trap, ten teeken, dat de ziel er is en dat de zieke zich gereed zal houden om haar op te vangen. Nu klimt men naar boven, loopt onrustig en met haast naar den lijder, opent de sarong boven zijn hoofd en zegt met innige zelfvoldoening over het volbrachte werk: „Uwe ziel is terug". Nu moet de zieke beter worden en zoo niet, dan is het een blijk, dat de ziel niet meer te houden was."

Kinderlijk is vooral ook de wijze, waarop de inlanders vaak trachten de booze geesten, die ziekte veroorzaken, op een dwaalspoor te brengen en te foppen. Wij hebben reeds gezien, hoe de Koeboes van het Sumatraansche oerbosch de daemonen, die de pokken verwekken, verschalken, door afwisselend een eind in de boomen en op den bodem te vluchten; de booze geesten zullen daardoor misleid worden en het spoor der vluchtelingen kwijt raken.

Van Eck schrijft, dat bij de Alfoeren in geval van ziekte de patient in een of anderen verborgen hoek van het huis wordt neergelegd; komt dan de ziekmakende daemon zijn slachtoffer bezoeken, dan is deze niet meer te vinden en de genezing volgt van zelf. Op hetzelfde beginsel berust het ook bij andere stammen voorkomend gebruik om zieken tijdelijk naar een ander huis te bren-

gen, bij voorkeur zelfs buiten den kampong. Als in eene familie telkens kinderen sterven en het volgende wordt eveneens ziek, dan is zulks voor de ouders een duidelijk bewijs, dat hunne woning het mikpunt der hantoes is en hun kindje alleen dan in het leven kan blijven, wanneer andere ouders het zich aantrekken. Tot dien einde leggen zij het kind te vondeling, na vooraf met eene bevriende familie te zijn overeengekomen, dat deze het vinden en voor de opkweeking zorgen zal.

Indien een Atjeher thuis eene zwangere vrouw heeft, zal hij, van elders huiswaarts keerend, soms eenige malen onder weg op een van zijn beide hielen ronddraaien, om het spook, dat hem mocht volgen, het spoor bijster te doen worden. Bij het opgaan der trap van zijn huis, zal hij om dezelfde reden een paar sporten overslaan, zoodat de hantoe hem niet kan volgen.

Wanneer op Timor een kind aanhoudend kermt en huilt, zoekt men de oorzaak daarvan meestal in zijn naam en wordt het kind een andere naam gegeven (Grijzen). De bedoeling zal wel zijn, dat de booze geesten hun slachtoffer dan niet meer herkennen. Kreemer vertelt, dat de Maleiers der Padangsche Benedenlanden bij langdurige ziekte herstel zoeken door van naam te veranderen, daar zij van meening zijn, dat hun oude naam niet passend is (tida sarasi samon(o). Ook de Dajaks veranderen de namen hunner zieke kinderen (Bastian). De oorspronkelijke beteekenis zal wel weer zijn de daemonen op een dwaalspoor te brengen. Men vindt dit gebruik eveneens in Atjeh (Jacobs). Iets analoogs vindt men bij sommige kasten van Voor-Indië, waar men de jonge kinderen leelijke en afkeerwekkende namen geeft, bv. mesthoop, omdat men meent, dat booze geesten een afschuw hebben voor kinderen met zulk een leelijken naam. Volgens Mayer bestaat dat gebruik ook op Java, waar de inlanders hun kind, vooral als het vorige jong gestorven is, de zonder-

lingste namen geven, bv. van bagong = zwijn. Mayer zegt, dat aan het geven van een dergelijken leelijken naam het geloof gehecht wordt, dat de God des doods (Batara Kala) of diens vrouw (Batari Kali) het uit liefde daarvoor met rust zal laten en lang zal laten leven. Meer waarschijnlijk lijkt mij echter de verklaring, dat men door dien leelijken naam de booze geesten wil afschrikken [1]). Dergelijke kinderlijke manieren om de booze geesten, die ziekten ver-

[1]) Hoe gemakkelijk dergelijke veranderingen van naam bij de inlanders ingang vinden, daarvan geeft Hueting een aardig voorbeeld bij de Toleloreezen. (A. Hueting: Woordverwisseling bij besmettelijke ziekten onder de Toleloreezen. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volk. kunde van Ned. Indië, 7e volgreeks, 9e deel, deel LXIII der geheele reeks, 1909).

De gewone naam voor de pokken is o luti. Onder dien naam sprak men ook in den beginne van deze ziekte en diegenen, welke een vervangwoord moesten gebruiken (omdat het woord luti voorkomt in de namen hunner schoonfamilie) noemen de pokken o bokàhu, dat is: besmettelijke ziekte. Eens echter kwam eene vrouw om medicijnen vragen voor iemand, want: O Djou moi wi boàka, er was een heer tot hem gekomen. Sinds hoorde Hueting den eigenlijken naam o luti door Heidenen of Mohammedanen niet meer noemen. Algemeen zei men van iemand, die de pokken had: wa tjoungu, dat is: hij verricht heerendienst. Voor het opkomen van den uitslag zei men: zijn heer is hem, of bij hem uitgebarsten.

Stierf iemand aan de ziekte, dan zei men: hij, de heer, is weggezeild of weggevaren.

Voor het hersteld zijn: hij is er mee klaar — waarbij gedacht wordt aan den verrichten heerendienst, of ook: hij heeft zich gebaad — hetgeen men steeds doet na eene volbrachte dagtaak.

Als reden, waarom men aldus sprak, gaf men op: Men mag over den Heer niet spreken als over een gewone ziekte, dat zou hem zeker vertoornen. De bedoeling was dan op deze wijze den Heer in eene goede stemming te brengen.

Van die beschouwing gaf men ook in daden blijk. Kreeg iemand de ziekte in een huis aan den hoofdweg gelegen, dan bracht men den patient naar een tuinhuisje, want de ziekte was een heer, die natuurlijk niet in een tuinhuisje, maar aan den grooten weg wilde wonen. De vruchten van de Spaansche peper en de tomaten moesten opgeruimd worden, omdat die wel iets op uitkomende pokken gelijken; de Heer mocht eens denken, dat men hem bespotte, door Zijn teekenen na te bootsen!

oorzaken, te misleiden, komen echter nu nog ook in Europa voor. Zoo pleegt bv. in Beieren het volk een koortslijder in zijn bed om te keeren, zoodanig dat zijn hoofd komt te liggen, waar eerst zijn voeten lagen. De bedoeling daarvan is, dat de booze geest, die in den lijder zit de kluts kwijt raakt, zich niet meer op zijn gemak gevoelt en maar liever het hazenpad kiest (Magnus). In Zevenhuizen (Holland) schrijft men met krijt op de deur van het huis: „Koorts, ik ben niet thuis", eveneens met de bedoeling, dat de ziekte (d. w. z. de ziektegeest) niet binnen komen zal (van Andel). Geheel hetzelfde vindt men bij de Chineezen, die als eene keelziekte in het dorp uitbreekt, op de deur der woning schrijven, dat hun kinderen niet thuis zijn. Daar hebben de booze geesten het vooral begrepen op mooie kinderen; daarom is het verstandig de kinderen zoo min mogelijk te prijzen, opdat de geesten niet op zulk een kind opmerkzaam worden. Soms gaan de ouders dan ook zoover, dat zij aan de kinderen allerlei leelijke namen geven, om de daemonen van die kinderen af te schrikken. Vooral de geest, die de pokken veroorzaakt, houdt veel van mooie kinderen; vandaar dat men zulken kinderen vaak leelijke maskers voordoet. Men vindt dus ook hierbij weer over de geheele wereld analoge opvattingen, en daarvan afhankelijk gelijksoortige gebruiken. —

Naast de booze geesten zijn er echter nog andere wezens, die in staat worden geacht menschen ziek te maken. Bij de behandeling der bloeding hebben wij reeds gezien, hoe de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden geloof hechten aan de palasieqs, dat zijn menschen, die het vermogen bezitten hoofd en ingewanden van het lichaam af te scheiden en dan rond te vliegen, trachtende andere menschen te benadeelen of ziek te maken. Van der Toorn deelt mede, dat het volgens de meening der Menangkabauers zeer moeilijk is zulk een heks te

herkennen; kenteekenen, dat iemand tot zulke veranderingen in staat is, zouden bv. zijn een paar buitengewoon groote ooren, die ver van het hoofd afstaan en ook een schuine sluipende blik. Ook in Soengai Batoeng werd mij medegedeeld, dat heksen in staat zijn iemand ziek te maken; op welke wijze zij dat doen, wist men echter niet precies op te geven. Het geloof aan deze heksen hangt samen met het leerstuk van het onafhankelijk bestaan der ziel; immers deze heksen zijn individuen, die in staat geacht worden, hunne ziel van het lichaam te scheiden, te doen ronddwalen en dan als zoodanig andere menschen te benadeelen. Dit blijkt duidelijk uit de voorstelling, die de bewoners van Midden-Timor zich van deze heksen (boean) maken (Grijzen). Zij meenen bv. dat iemand boean is, wanneer men hem aantreft in een toestand van zóó vasten slaap, dat alle middelen om hem te wekken falen. Daaruit blijkt hun, dat de ziel van zulk een individu diens lichaam heeft verlaten en dat deze er op uitgegaan is om den een of ander ongeluk aan te brengen.

Wil hij, die iemand in dien toestand (bewusteloosheid) aantreft, een nog sterker bewijs van diens boean zijn, dan kan hij dat, als hij namelijk den noodigen moed heeft, op de volgende wijze verkrijgen. Hij keert het lichaam van den bewustelooze om, zoodanig dat de voeten komen te liggen op de plaats, waar het hoofd lag en omgekeerd het hoofd daar, waar de voeten lagen. De bedoeling daarvan is de volgende. De zielen hebben het lichaam door den anus verlaten en moeten er langs denzelfden weg weder binnenkomen. Zij hebben het verlaten in den vorm van een dier bv. van een rat, die echter met zulk eene snelheid pleegt te loopen, dat men noch zijn vertrek uit, noch zijne terugkomst in het lichaam kan bemerken. Wanneer nu echter het lichaam op de aangegeven wijze is verlegd, dan zal de rat bij zijn terugkomst den anus niet zoo gauw weer terug vinden, hij raakt de kluts kwijt

en men heeft dan gelegenheid hem dood te slaan. Ook de boean zal dan binnen korten tijd moeten sterven.

Ziet men — alweer volgens Timoreesche begrippen — op eene plek, waar zelden menschen komen, iemand geheel naakt op zijn hoofd staan, zonder dat men door dien persoon bemerkt wordt, ook niet al gaat men met hem praten, dan is die naakte man een boean, want al zijne zielen zijn afwezig; wat van hem te zien is, dat is alleen het tijdelijk onbewuste, levenlooze lichaam.

Hoe kan nu zoo'n boean iemand ziek maken? Grijzen vertelt dat in zijn interessant opstel (Mededeelingen omtrent Beloe of Midden-Timor) als volgt: „Om iemand eene ziekte te bezorgen gaan de zielen van den boean 's nachts op de loer liggen bij het lichaam van het slachtoffer, dat de boean zich heeft uitgekozen. Zoodra dat slachtoffer slaapt en dus een deel van diens zielen het lichaam verlaten heeft, worden deze door de ziel van den boean gegrepen en naar den boean gebracht. Wanneer deze de gevangen zielen wenscht op te eten, dan verandert hij ze eerst in een karbouw, eene geit of een varken, welke dieren echter in plaats van hunne gewone koppen menschelijke hoofden hebben. Dit dier wordt dan geslacht en door den boean, gewoonlijk met zijne familieleden en vrienden opgegeten. Wanneer het dier geheel opgegeten is, moet de persoon, wiens zielen in dat beest veranderd geworden zijn, sterven; zoolang echter de naänloelik (d. i. de strot) van het dier niet geconsumeerd is, blijft het slachtoffer ziek, zonder evenwel het tijdelijke met het eeuwige te verwisselen". —

Dat er menschen zouden zijn, die eenvoudig door iemand aan te kijken, in staat zijn hem ziek te maken (booze blik!) werd door de inlanders van Midden-Sumatra ontkend. Ook in de literatuur heb ik omtrent het geloof aan den boozen blik bij de inlanders van onzen Archipel slechts weinig gevonden. Von Rosenberg schrijft van de bewoners

der Mentawei-eilanden: „Tritt ein Fremder in ein Haus, wo Kinder sind, so nimmt deren Vater oder ein anderes gerade anwiesendes Familienglied den Zierrat womit die Kleinen ihr Kopfhaar schmücken weg und überreicht es dem Fremden, der ihm, nachdem er ihn einige Zeit in den Händen gehalten, wieder zurück giebt. Hierdurch wird das Kind gegen die böse Wirkung geschützt, die der Blick eines Fremden auf dasselbe vielleicht ausüben könnte".

Bij Maxwell (Folklore of the Malays) leest men van de Maleiers van Malakka: „The evil eye is dreaded by Malays. Not only are particular persons supposed to be possessed of a quality, which causes ill-luck to accompany their glance, but the influence of the evil eye is often supposed to affect children, who are taken notice of by people kindly disposed towards them. For instance, it is unlucky to remark on the fatness and healthiness of a baby and a Malay will employ some purely nonsensical word or convey his meaning in a round about form, rather than incur possible missfortune by using the actual word „fat"." [1]) Hierbij heeft men weer hetzelfde beginsel, dat wij reeds besproken hebben (bij de Chineezen), namelijk dat men vreest door het prijzen van een kind de aandacht van kwade wezens daarop te vestigen.

Wel gelooven de inlanders van Sumatra's Centrum, dat er lieden zijn, die door allerlei toovermiddelen en toovenarijen in staat zijn een ander ziek te maken. Wij hebben reeds meerdere wijzen opgegeven, hoe die lieden daartoe in staat zijn. In Sawaloento werd mij nog medegedeeld, dat er menschen zijn, die door bij een ander een betooverden draad om den vinger te binden in staat zijn

---

[1]) Het door den blik betooveren heet in het Maleisch „menjulak".
In het zoo juist verschenen omvangrijk werk van Seligmann (Der Böse Blick und Verwandtes) vond ik den boozen blik ook bij de Polynesiërs en de Tagalen op de Philippijnen vermeld.

hem hevige koliekpijnen te bezorgen; de wurmen in den buik worden dan wakker, gaan zich bewegen en geven daardoor aanleiding tot heftige buikpijn.

Van Hasselt vertelt, dat als bij de Menangkabauers der Bovenlanden de doekoen tot de overtuiging is gekomen, dat de ziekte het gevolg is van een boos opzet van een ander, dat hij dan besluit „akan kadjo doah oelaq baliëq” d. w. z. de ziekte te doen overgaan op dengene, die haar veroorzaakt heeft. Om dit te kunnen bewerken heeft hij noodig één djantoeëng pisang (de nog gesloten bloesem van den banaan), het symbool van het menschelijk hart; zeven lido gilô (nerven van klapperbladen, die men aanhoudend in trilling ziet, ook al is er geen wind), één sigoelandaq poetie (een witte stekelvarkenspen), één tinggam parijs (de knevel van een visch), één saga anau di toemboewq patoejs (een harde nerf van het vezelachtig omhulsel van een arènpalm, die door den bliksem getroffen is), één gasiing tangkoeraq oerang mati badarah (eene schijf uit den schedel van een mensch, die een bloedigen dood gestorven is). In dat schijfje loopt door twee gaatjes een touw zonder eind, waarmede men de schijf eene draaiende beweging kan geven. Ook moet de doekoen nog wat brandhout hebben van een door den bliksem getroffen boom. Met deze zeven ingrediënten gaat de doekoen naar eene afgelegen en onbewoonde ladanghut, waar hij de djantoeëng pisang ophangt boven de stookplaats aan een uit zeven draden bestaand koord, terwijl hij daaronder een vuurtje stookt van het meegenomen hout. Onder het draaien van de schijf, spreekt hij zijne bezweringsformulen uit, waarbij hij de acht engelen, de vier getrouwen van den Profeet, de vier vorsten en de twee duivelen aanroept om hem bij te staan de ziekte van den patient te doen overgaan op dengene, die haar veroorzaakt heeft. Vervolgens slaat hij de djantoeëng pisang met de lidi gilô en steekt er in met de sigoe landaq

en saga anau, terwijl hij de bloem bespuwt met fijngekauwde zwarte peper, witte uien en sassafras. De djantoeëng pisang stelt het hart voor van dengene, op wien de doekoen de ziekte wil overbrengen; het slaan en steken etc. geldt ook dezen. Deze formaliteiten moeten viermalen in de vier en twintig uur gedurende zeven etmalen herhaald worden. —

Eindelijk is er in Centraal-Sumatra nog eene categorie van menschen, die gevreesd zijn, omdat zij in staat zijn zich in een of ander dier te veranderen (lykanthropie) en dan in deze gedaante andere lieden kwaad kunnen doen. Deze verandering in een dier kan zoowel tijdens het leven als eerst na den dood plaats hebben. Als voorbeeld van het laatste vertelde mij de Menangkabausche joerietoelies te Taloek, dat hij zelf eens op het kerkhof te Sidjoengdjoeng eene verschijning had gezien, waarvan het bovenlijf de gedaante had van een tijger, terwijl het onderlijf nog mensch was. Ik merk hierbij op, dat mijn zegsman een zeer beschaafde en ontwikkelde inlander was, als bewijs, hoe diep deze begrippen nog bij de bevolking zijn ingedrongen. In Pajakoembo, zoo vertelde hij verder, waar nu geen tijgers meer plegen voor te komen, zou op een zekeren dag uit een graf plotseling een tijger te voorschijn zijn gekomen. In dit graf was eenige dagen te voren eene inlandsche vrouw begraven. Het gelukte den tijger te schieten en nu zag men tot zijne groote verbazing, dat het dier denzelfden hoektand miste, welke ook aan de vrouw gedurende de laatste jaren had ontbroken, een duidelijk bewijs dus, dat de tijger ontstaan was uit het lijk van die vrouw. Bovendien had men vóór zijn dood den tijger nog toegesproken en gevraagd: „ben jij soms vrouw X.”, waarop de tijger bevestigend had gebromd (kinderlijk!). In Taloek bestaat de overtuiging, dat als men een gat boven een graf ziet, waaromheen tijgersporen te zien zijn, dat dan uit het lijk een tijger is ontstaan. In

den regel zou deze verandering in een tijger den veertienden dag post mortem tot stand komen. Den eersten tijd pleegt de tijger dan alleen 's avonds het graf te verlaten en 's morgens daarin terug te keeren. Als het individu echter 110 dagen dood is, komt de tijger niet meer in het graf terug. Deze tijgers, die uit menschen zijn ontstaan, zouden veel gevaarlijker zijn dan gewone tijgers; men kan zich echter tegen de aanvallen dezer dieren beveiligen door het dragen van een tangkal rimau, dat is een amulet, bestaande uit een stukje papier, waarop staat geschreven een verzoek aan toean Allah, dat men op zijn weg geen tijgers zal ontmoeten. Dit amulet moet aan een koord om het middel gedragen worden. Mocht men ondanks dit amulet toch worden aangevallen, dan moet òf de tijger òf de aangevallen persoon sterven. Het is zeer verklaarbaar, dat in een gebied als Centraal Sumatra, waar het nog wemelt van tijgers en telkens nog inlanders door deze dieren worden aangevallen en verscheurd, eene groote, zelfs bovennatuurlijke vrees voor deze roofdieren bestaat. De inlanders durven 's avonds zich niet zonder fakkels buiten hunne woningen te begeven, uit vrees door een tijger te worden aangevallen. Ik hoorde 's nachts ook herhaaldelijk het schreeuwen dezer dieren, terwijl ik hunne sporen telkens in het oerbosch tegen kwam.

Van Hasselt heeft ook bij de Menangkabauers der Bovenlanden het geloof aan den overgang van mensch in tijger na den dood kunnen constateeren. Wanneer zich drie tot zeven dagen na de begrafenis eene opening in het graf vertoont, is het zeker, dat de overledene in een dier is veranderd. Bevindt de opening zich boven het hoofd, dan is uit het lijk een tijger ontstaan; de overledene is echter in een varken of witte siamang veranderd als de opening in het midden van een graf te zien is en in een slang of simpai, als zij zich aan het voeteinde bevindt.

Op den linkeroever der Rawas ligt de kleine doesoen

Djangkat, waarvan de bewoners in de wildernis tegenover het dorp zoo'n witte siamang hebben opgemerkt; zij zijn erg bang voor het dier, omdat het de oorzaak is van den dood der kleine kinderen; telkens als er een kindje sterft, hoort men het onheilspellend geschreeuw en geschater van dit dier.

Volgens van der Toorn onderscheidt zich een tijger, die uit een mensch is ontstaan van een gewonen tijger, doordat hij afgevijlde tanden heeft, veel verstandiger en slimmer is en door een bijzonder vreesaanjagend uiterlijk. Het zouden vooral boosdoeners zijn, die na hun dood in een tijger veranderen.

Het is echter niet alleen na den dood, ook tijdens het leven kunnen menschen zich in tijgers veranderen; dit geloof vindt men eveneens in Centraal-Sumatra.

Ook in naburige streken vindt men tal van dergelijke verhalen. Volgens Jacobs zijn de Atjehers van meening, dat menschen, wier voeten verdraaid zijn, tot een geslacht behooren, dat naar willekeur als tijger of mensch kan optreden. Men gelooft verder, dat alleen de ziel van zeer vrome oelama's in een tijger, krokodil of een groote slang overgaat; er zijn slechts enkelen, aan wie dit voorrecht te beurt valt. Mohnike vertelt, dat volgens de bijgeloovige voorstellingen der inlanders van de Palembangsche Bovenlanden op den vulcaan Dempo zich een groote kampong bevindt, waarvan de bewoners uitsluitend tijgers zijn. Deze tijgers veranderen zich echter van tijd tot tijd in menschen en zou het aldus voorkomen, dat een meisje onwetend met zulk een tijgermensch huwde. „In dem einen Falle hätte die Neuvermählte in der Brautnacht gesehen, wie ihr Mann, wähnend dass sie schliefe, sich in einen Tiger verwandelt, das bräutliche Lager verlassen und sich aus dem Hause in den nahe gelegenen Wald begeben habe. In dem zweiten Falle habe eine schon zeit längerer Zeit verheirathete Frau einmal be-

merkt, wie ihr Mann, der sie allnächtlich zu verlassen pflegte um erst gegen Morgen zu ihr zurück zu kehren, einmal von einem solchen Ausgange mit einem verbundenen Arme wiedergekommen sei. Sie habe, als er schlief, den Verband entfernt um seine Verwundung näher in Augenschein zu nehmen. Zu ihrem Schrecken aber habe sie, anstatt eines Menschenarmes, die Tatze eines Tigers erblickt."

Newbold vermeldt deze voorstelling ook bij de Maleiers van Malakka: „They will point out men, that have the faculty of transforming themselves at pleasure into tigers, or are doomed nightly to become tigers, returning to their natural forms by days".

Skeat geeft daaromtrent het volgend verhaal van een Selangor Maleier: „An old man picked up a boy in the jungle with a white skin, green eyes and very long nails. Taking the boy home his rescuer named him Muhammad Yatim (i. e. Muhammad the fatherless) and when he grew up sent him to school, where he behaved with great cruelty to his schoolboys and was therefore soundly beaten by his master, who used a stick made of a kind of wood called los to effect the chastisiment. At the first cut the boy leapt as far as the doorway; at the second he leapt to the ground and at the third he bounded into the grass, at the fourth he uttered a growl and at the fifth his tail fell down behind him and he went upon all four, where at his master exclaimed: „This is of a truth Gods tiger!"

„Go You" — he added, addressing the tiger — „to the place, where You will catch your prey — the borderland between the primeval forest and the secondary forest-growth, and that between the secondary forest-growth and the plain — catch there whomsoever You will, but see, that You catch only the headless."

Wat is de verklaring van dezen overgang van mensch in dier en hoe zijn de inlanders tot deze voorstelling, die

ook buiten den Indischen Archipel bv. in Voor-Indië en bij de Chineezen en evenzoo in Europa voorkomt, gekomen? In Europa heeft het geloof aan de lykanthropie vooral in de Middeleeuwen tot veel geschrijf en philosophische bespiegelingen aanleiding gegeven. Nog in 1673 verscheen de geleerde dissertatie van Muller (De lykanthropia seu transmutatione hominum in lupos), naar aanleiding van een goed (!) geconstateerd geval van lykanthropie, dat zich had voorgedaan. Nifanius spreekt als zijne overtuiging uit, dat alleen aan God de macht om menschen in dieren te veranderen kan worden toegeschreven en niet aan den duivel. Anderen weer verklaarden in geleerde geschriften, dat wel het lichaam kan veranderen, doch in geen geval de geest; een weerwolf zou dus steeds eene menschelijke ziel hebben.

Volgens Wilken is het uitgangspunt van het geloof in de lykanthropie het begrip, dat de ziel van den mensch zich van diens lichaam kan losmaken, een eigen bestaan kan leiden en ook het vermogen bezit in een dier over te gaan. „Van de voorstelling van eene rechtstreeksche verandering van het lichaam van den mensch in dat van een dier kan oorspronkelijk geen sprake zijn geweest, gelijk bij de Javanen zulks ook nu nog het geval niet is. Voor zooverre derhalve bij de andere stammen deze voorstelling bestaat, moet zij eerst later voor de oorspronkelijke opvatting in de plaats zijn gekomen en is zij dus als eene jongere ontwikkelingsphase te beschouwen." Tegen deze opvatting is Prof. de Groot (De weertijger in onze koloniën en op het Oostaziatische Vasteland) opgekomen; hij beroept zich daarbij op de geleidelijke vervorming van den mensch in het dier, welk idee ik ook in Centraal Sumatra ben tegengekomen (de verschijning in Sidjoengdjoeng, die nog half mensch, half tijger was). „Schreef men de metamorphose werkelijk aan zielsverhuizing toe, dan zou zij toch noodzakelijkerwijze als plotseling en volko-

men moeten worden voorgesteld." „In de Chineesche literatuur" -- zoo schrijft de Groot verder — „wordt meermalen de overgang van menschen in tijgers als een straf van de hoogere machten beschouwd. — Ten overvloede dringt deze sage zich aan onze aandacht op, omdat zij ons leert, dat een wond, een weertijger toegebracht, zich ook op het overeenkomstige deel van zijn menschelijk lichaam vertoont. Dit denkbeeld geeft nieuw licht op de reeds opgeworpen vraag of de gedaanteverwisseling wel geacht wordt te bestaan in het verhuizen van een menschenziel in een reeds bestaanden tijger en beantwoordt haar, dunkt ons, in beslist ontkennenden zin. Hetzelfde doen trouwens de twee reeds behandelde leerstukken, dat de verandering eene gedeeltelijke kan zijn en dat de mensch een tijger kan worden door de huid van zulk een monster om te doen. Even sterk geldt dit voor de volksopvatting, ons door de legende van Pareltje (Chineesche legende ± 556 A. D.) bekend geworden, n.l. dat een weertijger de menschelijke gedaante kan hernemen door zijn huid met tanden en klauwen af te leggen."

Het komt mij voor, dat Prof. de Groot met recht tegen de opvatting van Wilken geopponeerd heeft. Immers, indien er alleen van zielsverhuizing sprake ware, dan is het niet begrijpelijk, hoe de uit den mensch ontstane tijger nog physieke eigenschappen kan gemeen hebben met den mensch, waaruit hij ontstaan is. En ik herinner er aan, hoe de menschtijger van Pajakoembo denzelfden hoektand miste als de vrouw, waaruit het dier ontstaan was; hoe de inlanders der Bovenlanden meenen, dat dergelijke menschtijgers gevijlde tanden hebben, blijkbaar, omdat zij ontstaan zijn uit menschen, die hunne tanden plegen te vijlen. Verder zou, indien alleen de ziel van den mensch in het dier overging, het menschelijk lichaam toch moeten achterblijven en in alle verhalen, waarin van deze metamorphose sprake is, vindt men, dat de mensch daarbij

verdwijnt. In het verhaal van Skeat zien wij duidelijk bij elken slag het lichaam van den knaap meer en meer gaan gelijken op dat van den tijger. Er zijn immers nog tal van andere toestanden, waarbij, zooals wij reeds besproken hebben, de ziel tijdelijk het lichaam van den mensch verlaat, bv. door ziekte, schrik, angst, in den slaap, maar dan blijft het lichaam toch steeds als zoodanig bestaan! —

De Doekoens van Taloek (Midden-Sumatra).

DOEKOENS.

Wij moeten nog iets meer vertellen omtrent de lieden, die onder de inlanders in het hart van Sumatra de geneeskundige praktijk uitoefenen. De behandeling geschiedt door inlanders, die in den regel in de plaats zelve, waar zij hun beroep uitoefenen, geboren zijn; er zijn zoowel mannelijke als vrouwelijke doekoens. De laatsten houden zich meer speciaal bezig met de verloskunde, de besnijding en massage. Echter ook onder de mannelijke doekoens bevinden zich verschillende specialisten; er zijn er, welke uitsluitend interne ziekten behandelen, andere weer houden zich bezig met het tandenvijlen, de besnijding of massage. Bovendien kan het voorkomen, dat een doekoen, ook al doet hij algemeene praktijk, toch voor een bepaald onderdeel een grooten roep heeft gekregen; zoo zijn er bv. algemeene practici onder hen, die bijzonder bekwaam worden geacht in het genezen van ziekten, welke door wormen veroorzaakt worden en in zoo'n geval dan ook gaarne geraadpleegd worden.

In den regel gaat het ambt van doekoen van vader op zoon of van moeder op dochter over. De kinderen beginnen reeds vroeg bij hunne ouders in de leer te gaan; zij leeren de geneeskrachtige plannen kennen en de wijze, waarop deze moeten worden aangewend, alsook bij welke ziekten zij toepassing vinden; verder de herkenning van ziekten en de handgrepen, die van noode zijn. Zij begeleiden daartoe hun vader of moeder, wanneer deze de zieken

gaat bezoeken. Meestal is de jongen op 17—18-jarigen leeftijd volleerd en kan dan zelfstandig praktijk uitoefenen. Een examen behoeft hij niet af te leggen; zoodra de vader meent, dat hij voldoende kennis heeft verkregen, wordt hij op de zieken losgelaten. Echter gebeurt het wel, zij het ook bij uitzondering, dat een andere jongen, die niet tot de familie behoort, bij een doekoen in de leer gaat. In Sidjoengdjoeng moet de leerling na volbrachten leertijd aan den doekoen tot belooning geven de z.g.n. isarat. Is de jongen arm, dan bestaat deze uit een stuk ijzer — om de bezweringen van den doekoen kracht bij te zetten, ± 2 M. witte kain — waarin de doekoen na zijn dood begraven wordt en wat geld, waarmede later de begrafenis van den doekoen bekostigd zal worden. Wanneer echter de leerling meer kan betalen, dan geeft hij een kris, verder witte kain en geld, zooveel hij verkiest. Te Goenoeng Sahilan geeft de knaap na afloop van zijn leertijd vijf el witte kain, een mes en één dollar.

Handschriften of geneeskundige boeken waren in de streek van Sumatra, waar ik gereisd heb, niet te vinden; ik heb overal daarnaar geinformeerd, echter zonder resultaat. De kennis gaat eenvoudig mondeling, in den regel van vader op zoon over [1]). Toch schijnen er wel handschriften te bestaan. Aan van Hasselt althans is het gelukt zulk een manuskript in de Bovenlanden te bemachtigen; tot mijn spijt heb ik dit echter niet in handen kunnen krijgen, het was in de Leidsche bibliotheek niet op te sporen. De doekoens staan bij de inlanders in hoog aanzien,

[1]) Onder de inlanders in Centraal-Sumatra leerde ik verscheidenen kennen, die blijk gaven over een zeer sterk geheugen te beschikken. Zoo was er in Taloek een man, die weken lang iederen avond bij mij kwam om een gedeelte van een lang gedicht in den grammophoon voor te dragen, wat hij telkens uit zijn hoofd zonder eenig haperen deed. Deze grammophonische opnamen zijn voor nader onderzoek en studie naar Berlijn gezonden.

niet alleen wegens hunne meerdere kennis op geneeskundig gebied, maar vooral, omdat zij door hunne bezweringsformulieren en spreuken in staat zijn den strijd tegen de booze geesten te aanvaarden en ook door hunne toovermiddelen vergiftiging kunnen constateeren; verder als priesters en shamanen zich met de daemonen in verbinding weten te stellen.

Van de spreuken, welke door de doekoens worden uitgesproken, in den regel voordat het obat aan den patient wordt verstrekt, heb ik een aantal aan Prof. Snouck Hurgronje ter inzage gegeven; de meeste echter bleken voor vertaling niet vatbaar te zijn; dikwijls zijn het slechts een aantal woorden zonder eenigen logischen zin of is de beteekenis niet duidelijk. De invloed van den Islam laat zich in die spreuken duidelijk herkennen. Het komt wel voor, dat een doekoen tevens hadji is; meestal is dit echter niet het geval. In Taloek bekleedt één der doekoens tevens het ambt van panghoeloe.

De belooning, welke de doekoen krijgt voor de behandeling van een zieke, hangt af van de draagkracht van den patient en verder van den aard van het medicament, hetwelk aan den patient wordt verstrekt. Is dat geneesmiddel zeer moeilijk te vinden en moet de doekoen om het te zoeken zich diep in het oerwoud wagen, waar hij zich aan allerlei gevaren blootstelt, dan zal de zieke meer moeten geven. Ook de behandeling van een krankzinnige moet duur betaald worden, omdat de doekoen dan gevaar loopt door den waanzinnige mishandeld te worden.

Verder is eveneens het verdrijven van booze geesten uit het lichaam van den lijder een gevaarlijk werk, dat naar waarde moet beloond worden. Zooals gezegd, houdt de doekoen echter ook rekening met de draagkracht van den patient, arme lieden behoeven slechts weinig te geven, terwijl menschen, die in goeden doen zijn, meer moeten afstaan. In moeilijke gevallen wordt soms zelfs een kar-

bouw geeischt. Wanneer de patient onder de behandeling van den doekoen niet geneest, of als hij sterft, krijgt de behandelende geneeskundige geene belooning.

In Sidjoengdjoeng bestaat de vergoeding, welke aan den doekoen voor zijne behandeling wordt toegekend, in den regel uit één ajam, één gulden, 2½ M. witte kain, verder wat sirih en pinang, gambir en kalk, de ingrediënten voor het sirih kauwen, en wat tabak. Dit alles wordt echter eerst gegeven, wanneer de patient hersteld is.

De geneesmiddelen worden steeds door den doekoen versch gezocht en bereid. Alleen de daun parawe heeft hij in den regel in zijne woning voorhanden, omdat deze moeilijk en slechts ver in het oerbosch te vinden is. Wij hebben reeds gezien, hoe somtijds bij het zoeken van de geneesmiddelen bepaalde voorschriften moeten in acht genomen worden. Men vindt dat ook bij andere stammen van den Archipel, bv. in de naburige Lampongsche districten mag het zoeken en bereiden der geneesmiddelen slechts op bepaalde dagen geschieden en moeten tevens onder het verzamelen en klaarmaken der medicamenten door den doekoen gebeden gepreveld worden (Helfrich). In Atjeh moet iemand, die voor zich zelf glinggangbladen plukt (tegen koerab of impotentie) er vooral voor zorg dragen, dat zijne schaduw niet met den glinggangstruik in aanraking kome, daar anders het geneesmiddel voor hem zijn kracht zou verliezen. Jacobs schrijft, dat volgens de Atjehers planten, welke tijdens eene zons- en maansverduistering verzameld worden, eene bijzondere geneeskracht hebben, zij mogen echter niet met de handen geplukt worden.

De Javaansche doekoen — zoo vertelt van Dissel — zal bij het verzamelen der versche kruiden nimmer den naam van den zieke noemen, ook moet hij er voor zorgen, dat zijne schaduw niet valt op den struik of boom, waarvan hij de bladen wil plukken. Op den derden en vijfden

dag der maand mogen geen kruiden gezocht worden, terwijl op den 13, 16, 21, 23 en 24sten dag der maand niet aan het bereiden van geneesmiddelen mag gewerkt worden. Bij het verzamelen der kruiden moet de doekoen het volgend gebed uitspreken: „Ik vraag van U hulp om goed te werken en alle menschen te helpen”.

Volgens Grijzen gaat op Timor de doekoen bij het zoeken van geneeskrachtige planten aldus te werk: Als hij een boom gevonden heeft, die hem de gewenschte medicijn kan leveren, legt hij bij den stam een steen en daarop een zilveren voorwerp, bv. een kwartje. Daarover strooit hij rijst, waarbij hij aan de ziel van den boom verzoekt aan de te nemen geneesmiddelen geneeskracht te willen schenken. Wanneer dan nog als offer aan de ziel van den boom met het zilverstukje langs den steen wordt gewreven, kan hij het gewenschte medicijn voor het gebruik medenemen. Bij de oude Grieken bestond eveneens bij 't verzamelen van kruiden en wortelen allerlei bijgeloof. Theophrastus (hist. plant. IX 8, 5) geeft daaromtrent inlichtingen en drijft den spot met diegenen, die bij het verzamelen van het *κλύμενον* (Calendula arvenis) en de *γλυκυσίδη* (Paeonia) den specht vreezen, bij het uitgraven van de Echinophora tenuifolia bidden en honigkoeken en tarwe op den grond werpen en bij het zoeken van nieswortel met een zwaard een cirkel trekken.

In Goenoeng Sahilan bestaat de belooning, welke de doekoen krijgt, wanneer zijn patient genezen is, gemiddeld uit vijf el witte kain, één gantang rijst, éene kip, twee klappers en de ingrediënten voor het sirihkauwen. Als één van deze dingen ontbreekt, geven zij in de plaats daarvan wat geld; ontbreekt alles, dan moeten zij vijf dollars betalen. [1])

Bij Mayer leest men, dat de Javaansche doekoen op

---

[1]) Eerst sedert kort is daar het Hollandsch geld in gebruik gekomen.

den 40sten dag na de geboorte van een kind, behalve haar eigenlijk loon ook nog eene levende kip of een haan ontvangt, die „pengoeripan" d. i. „middel om het leven te behouden" genoemd wordt en eertijds als eene soort van dubbelganger van het kind beschouwd werd, zoodat de doekoen dat dier zorgvuldig in leven moest houden of, als dat niet gelukte, door een ander verving.

De gewoonte om een haan of eene kip als remplaçant van een persoon te stellen, in de hoop, dat de booze geesten dat dier in plaats van het mensch tot slachtoffer hunner kwade bedoelingen zullen maken, komt bij meerdere stammen in den Archipel voor. Kreemer geeft een verhaal, waaruit blijkt, dat ook bij de Manangkabau-Maleiers der Benedenlanden dit idee voorkomt. In Skeats „Malay Magic" leest men: „if the spirit craves a human victim a cock may be substituted".

Volgens Snouck Hurgronje laten zich ook bij de bewoners der Gajolanden de booze geesten wel door een remplaçant tevreden stellen. Nu eens is het eene kip van bepaalde descriptie, dan weer moet men op de gevaarlijke plaats een schijnbaren dubbelganger van zichzelf, nl. een stok ter lengte van zijn lichaam, in een lijkkleed gewikkeld, deponeeren. Simon vertelt, dat bij de Bataks, in geval iemand ziek is, een houten pop wordt gemaakt en dan door bezweringen de ziekte uit den patient op de pop worden overgebracht. Kruyt geeft eveneens een aantal gevallen op, waarbij poppen als plaatsvervangers voor de zieken dienst doen.

In de Padangsche Benedenlanden begint men, als de doekoen bij een zieke wordt ontboden, hem een sirihpruim aan te bieden. Als hij daarop eenigen tijd heeft gekauwd, spuwt hij het kauwsel driemaal achtereen in een kommetje en onderzoekt den inhoud met kritischen blik. Wanneer het kommetje, waarin het speeksel wordt opgevangen, lauw aanvoelt, dan is dat een zeker teeken, dat de zieke

door een daemon is bezeten en begint de doekoen den patient een kruis met dat speeksel op het voorhoofd te maken en worden ook diens gewrichten daarmede ingesmeerd. Daarna wordt de patient aan eene limaukuur (citroenkuur) onderworpen. De hoofdmomenten dezer limaubehandeling bestaan daarin, dat de zieke periodiek wordt overgoten met een of ander citroenwater van bepaalde samenstelling, waarover vooraf de daarbij behoorende doa (formulier) door den doekoen is uitgesproken, bv. de volgende: „In naam des barmhartigen, goedertierenen Gods! Ik spreek met innige bedoeling mijn doa (lett. mijn beschermmiddel) uit. Mohamad staat Jahajan, Jasin is in den Qoran. Zoo min God ooit eenig ongeval kan overkomen, zoo min moge ook den patient door zijne ziekte eenig letsel treffen. Saroe en Baroe, als gij menschen ontmoet, gaat dan uit den weg, naar rechts en naar links, vóór en achter hen om. Ik bezig een doa tot afwering en tot afleiding. Terwijl de sterke stroom van richting verandert, niet door ons toedoen, maar door den wil van God den Allerhoogste, hoeveel te meer dan is het niet ons werk, maar het werk van God, wanneer de kwellingen der booze geesten worden afgewend? Door de bewilliging van God, van Mohamad, den gezant van God, door den zegen der formule: er is geen God dan Allah".

Wanneer echter blijkt, aldus schrijft Kreemer, dat de ziekte niet aan booze geesten, maar aan inwendige invloeden te wijten is, dan moet de tawar behandeling worden toegepast. De doekoen geeft den patient op, welke kruiden daartoe noodig zijn. Over deze nog ontoebereide kruiden spreekt hij dan zijn tooverformulier uit, hetgeen meestal gepaard gaat met het branden van wierook. Eerst daarna worden de kruiden volgens de aanwijzingen van den geneeskundige bereid en toegepast. Men onderscheidt in hoofdzaak twee soorten van tawarformulieren, al naar gelang wurmen of vergiftigd bloed de oorzaak der ziekte

zijn. Daarenboven wordt dan vaak nog een speciaal formulier uitgesproken, noodig voor de nevenoorzaak van buiten af, waarvan de ziekte afhankelijk is. Bv. iemand valt uit een boom en breekt een been. Zwelt nu het been op, dan is de zwelling, naar men meent, eene ziekte van het bloed en om die te genezen, is het tawar biring noodig. Maar ook de val zelf, tengevolge waarvan het been brak — dus eene ziekteoorzaak van buiten — moet bezworen worden en daartoe dient in dit geval het valtawar (tawar patah). —

Het zijn echter niet alleen plantaardige stoffen, die de doekoens in Midden-Sumatra ter behandeling hunner zieken gebruiken; ook ingrediënten uit het dierenrijk worden, gelijk wij reeds gezien hebben, meermalen aangewend. Niet alleen de organen van dieren, maar ook hunne secreta en excreta vinden in de geneeskunde toepassing. Aan de in den loop van ons betoog reeds opgegeven middelen kunnen nog een aantal worden toegevoegd. Wanneer iemand schrikt en daardoor geheel van streek is, krabt de doekoen de beenderen van een karbouw en eene geit af, welk afschraapsel boven een vuurtje wordt gehouden; de patient moet dan den rook daarvan inademen, waardoor hij spoedig weer tot kalmte komt. Door schrikken kan iemand ook ernstig ongesteld worden en bv. koorts krijgen. In dat geval worden de daun asem, koenjit, isi djangau en akar kalimpanan (Scindapsus pertusus) fijngewreven, geperst, het sap wordt met water vermengd en hiermede de patient ingewreven, of wel men snijdt de oemboej van verschillende pisangsoorten (tematoe, boeaj, lidi) in kleine stukjes, legt die in een kom met water, welk water over het lichaam van den lijder wordt uitgegoten. Nog eene andere behandeling bestaat daarin, dat men de daun doerian, — ramboetan, — sianjer, — sitjerek, — limau kambing, — kemidaj en de daun pinang drenkt in een kom, gevuld met water, uit drie ver-

schillende beekjes verzameld. Van dit aftreksel laat men den patient d r i e slokjes nemen en de rest giet men over zijn lichaam uit.

Bij hoofdpijnen verbrandt de doekoen de beenderen van een karbouw of eene geit en wordt de asch, met sirihspeeksel vermengd, op het voorhoofd van den lijder gewreven.

De barah kalalawar, de vleermuizenziekte, is eene aandoening, waarbij zich een ettergezwel vormt in den oksel. Om het absces te doen doorbreken wordt vleermuizendrek daarop gesmeerd, zoodanig dat het centraal deel van het absces vrij blijft. Hier heeft men weer de overeenkomst in naam, die de indicatie aan de hand doet.

Bij de sakit boela, eene ziekte, die bij jonge kinderen voorkomt, waarbij de patientjes voortdurend huilen en niet gedijen, waarbij verder de huid van den neuswortel ietwat zwart van kleur is, snijdt de doekoen in den kam van een haan. Het uitstroomend bloed wordt op een citroenschijfje (limau nipis) gestreken en dit legt men op den neuswortel van het kind.

Het kan voorkomen, dat iemand een ander door toovenarij heeft ziek gemaakt, doordat hij namelijk een staartstekel van den ikan pari (eene vischsoort), de snorbaard van de ikan baoeng en den bladstengel van den arengpalm onder het uitspreken van eene tooverformule in een boom heeft gestoken, die een getah afscheidt. De betooverde krijgt dan ulceraties onder de voeten (toedjoe barah). In dat geval verzamelt de doekoen vischgraten (toelang ikan), de stekels van het stekelzwijn (goendjo) en den bladstengel van den arengpalm. Dit alles wordt verbrand, de asch vermengd met klapperolie en dit mengsel gesmeerd op de metacarpaalruimten der hand en de spatia metatarsalia van den voet.

Voor kinderen, die veel last van angin (wind) hebben en die 's nachts trekkingen in de ledematen vertoonen,

vangt men drie verschillende visschen (ikan tilan, — baoeng en ikan limbek); bij elk dezer visschen wordt een stuk uit den buik gesneden, rondom de anaalopening. Deze stukken worden verbrand, de asch vermengt men met die van verbrande tabak, daarna voegt men klapperolie toe en smeert dit mengsel op den buik van het kind.

Wanneer iemand lijdende is aan rheumatische pijnen in de gewrichten, legt de behandelende doekoen de nagels van een tijger eenigen tijd in water en met dit water worden de aangedane gewrichten gewreven.

Bij de sakit bisa, eene ziekte, waarbij de patienten pijnen hebben in de spieren der extremiteiten, wordt het obat bisa aangewend. Dit bestaat uit de koppen van bepaalde spinsoorten, welke worden fijngekneusd en waarmede men de pijnlijke plaatsen moet besmeren.

De faeces van paarden en olifanten worden toegepast bij koortsige ziekten. Eerst worden deze uitwerpselen fijngewreven, daarna water toegevoegd, verder nog vermengd met gekneusde koenjitwortel, djari angau, ingoe en ijzerroest; dan moet met dit water het lichaam van den zieke begoten worden.

Het bloed van den gagavogel wordt bij hoofdpijn op het voorhoofd gewreven. Abscessen, die niet willen doorbreken, behandelt men met een papje van fijngewreven vliegen. Bij brandwonden wordt vaak kippebloed op de verbrande huid aangewend. [1])

---

[1]) Brandwonden worden ook wel behandeld met zout water, dat de doekoen eenigen tijd in zijn mond neemt en daarna op de brandwond spuwt, of wel hij druppelt het sap van de sirihbladen op de wond en bedekt die daarna met de bladen zelf. Ook sirihkalk, met klapperolie vermengd, wordt wel aangewend. Dit laatste middel vindt eveneens toepassing bij den beet van een tijger of kaaiman. Natuurlijk moet eene bezweringsformule deze behandeling ondersteunen, welke bij de Maleiers der Padangsche benedenlanden aldus luidt: In naam des barmhartigen, goedertierenden Gods! Als men met den vuurslag slaat, krijgt men nog

Bij hoofdpijnen worden ook wel zwarte en witte mieren, vermengd met fijngewreven zwarte peper en sipades (Zingiber officinale), op het voorhoofd gewreven.

Wanneer iemand klaagt over stijfheid in de beenen, snijdt de doekoen bij een oelar sau (een bepaalde slang) den buik open; hij vindt dan in den buik eene witte streng (de tama oelar), welke hij er uit haalt, fijnwrijft en met klapperolie vermengt; dit mengsel wordt op de stijve gewrichten aangewend. Bij slangenbeet wordt van het speeksel van een haan gebruik gemaakt. Indien iemand veel gerookt heeft en daardoor onwel is geworden, moet hij het hart en de lever eener kip als obat gebruiken. Dergelijke voorbeelden zijn nog met talrijke te vermeerderen. Wij hebben reeds gezien, hoe de Maleiers bij slangenbeet de hersenen van de slang aanwenden. Dit middel is ook bij de Atjehers in gebruik. Deze behandeling van eene door een dier veroorzaakte aandoening met het dier zelf komt, gelijk wij reeds hebben opgemerkt, bij de inlanders meermalen voor. De Batakers plegen bij de acute ontsteking, welke na aanraking met rupsen optreedt, de rups open te snijden en dan de ontstoken plaats met de ingewanden der rups in te wrijven. De Maleiers van Malakka behandelen den vergiftigen steek van de ikan kli met de hersenen van dezen visch (Skeat). Schorpioenbeet wordt

---

niet altijd vuur. Het vonkje vliegt ver weg en gaat zitten op levend of dood hout (men doelt hier op de lont, die als ze nat is met levend hout en als zij droog is met dood hout wordt vergeleken). Alleen als de lont droog is, vat het vonkje vuur! Ik weet, welke Uwe afkomst is, ge zijt ontstaan uit het slijm van Njeq Di Batjiq. De genezing trede naar binnen, en de ziekte trede naar buiten. De genezing door God, door Mohamad den Gezant van God! Door de bewilliging van God, van Mohamad, den Gezant van God, door den zegen der formule: er is geen God dan Allah" (Kreemer). In deze formule ligt weer opgesloten het idee den ziekte verwekkenden geest onschadelijk te hebben gemaakt, door blijk te geven zijn naam te kennen.

vaak met een poeder van gebrande schorpioenen behandeld. Het zou niet moeilijk vallen van dit principe nog meerdere voorbeelden te verzamelen.

Van metalen of metaalverbindingen wordt door de doekoens van Midden-Sumatra niet dikwijls gebruik gemaakt voor therapeutische doeleinden. Wij hebben reeds enkele malen geconstateerd het aanwenden van ijzerroest, kopersulfaat, bladgoud etc. Bij plotseling ingetreden pijnen in de zijde wrijft de doekoen een mes met klapperolie en met de druppels, die dan van het mes afloopen, wordt de pijnlijke plaats gewreven. In geval van ontsteking van het nagelbed (sakit sima of — tjango) van de teen schraapt men wat metaal af van een koper geldstuk en brengt dit afschraapsel onder den nagelriem. Om de urinesecretie aan te zetten wordt in Goenoeng Sahilan een sleutel flink gewreven in een houten bakje, daarna wordt in dit bakje wat water geroerd, welk water men den patient laat innemen. Hier heeft men misschien met eene symbolische behandeling te doen, nl. dat men hoopt de openende kracht van den sleutel op de blaas te doen overgaan.

Evenmin wordt van steenen als medicament veelvuldig gebruik gemaakt; wel worden steenen gaarne als amuletten gedragen, ook tegen ziekten. Bij de sakit samoeloado, eene ziekte, die bij borstkinderen voorkomt, waarbij de zuigelingen voortdurend braken, wordt met een mes over een steen geslepen; er blijven dan kleine partikels van den steen aan het mes hangen; dit steenslijpsel wordt in wat water gemengd en aan het kind ingegeven. Om iemand van een hinderlijken drogen hoest te genezen, neemt de doekoen d r i e kleine ronde witte steenen, welke hij in de rivierbedding van d r i e stroomen gevonden heeft; deze steenen worden met heet water begoten en dan dit water den patient te drinken gegeven. Mogelijk is het, dat men ook hier weer eene symbolische behandeling voor zich heeft en men hoopt, dat de fluimen even gemakkelijk zul-

len voortbewogen en verwijderd worden als de rollende steentjes in het water. —

Voordat de doekoen het obat aan den patient verstrekt, pleegt hij daarop te blazen, met de bedoeling om aan het geneesmiddel meerdere kracht, zielestof zou Kruyt zeggen, bij te zetten. Ook de patient wordt in sommige gevallen door den doekoen beblazen, resp. aangespuwd, met dezelfde bedoeling. In Sidjoengdjoeng werd mij medegedeeld, dat dit beblazen van den zieke ten doel heeft de bezweringsformule, welke de doekoen uitspreekt, in het lichaam van den lijder te blazen. Het is ook mogelijk, dat dit beblazen of bespuwen oorspronkelijk ten doel had den boozen geest uit het lichaam van den lijder te verjagen, wat vooral waarschijnlijk is, omdat deze praktijken met name in gebruik zijn bij ziekten, die door een hantoe veroorzaakt worden gedacht. Zoo pleegt de doekoen een patient, lijdende aan de kalintasau ziekte, welke door een boozen geest wordt veroorzaakt, op zijn kruin te blazen. Te meer meen ik, dat de oorspronkelijke beteekenis van dit beblazen en aanspuwen het verdrijven van den ziekteveroorzakenden daemon is geweest, omdat daartoe zoo dikwijls gebruik gemaakt wordt van ingrediënten, die als geestwerend bekend staan. Zoo worden bv. krankzinnigen in de oogen gespuwd met een kauwsel van djari angau, sipades en peper. De gember behoort evenals de peper en de Acorus Calamus tot die zaken, waarvan de booze geesten een afkeer hebben. Door de Javanen wordt de Zingiber officinale als amulet tegen booze geesten in hun hoofddoek of gordel gedragen. Verder zijn vooral sirih- en koenjitbespuwingen gebruikelijk. In Atjeh wordt het kind de eerste dagen na de geboorte en wel na ieder bad bespuwd met een fijngekauwd mengsel van koenjit, djerenoi (Salomonia cantoniensis Law.), den wortel van de moelèe (Curcuma Zerumbet), een stuk roode ui en den wortel van de tjekoe (Zingiber species), alles met de

bedoeling, dat het kind maar niet door booze geesten zal worden aangerand. Ook bij de bewoners van Koetei in Borneo zijn zulke bespuwingen der kleine kinderen gebruikelijk. Echter eveneens in Europa, zoo ook in Nederland, plegen bij het volk de moeders hare kleine kinderen, die aan stuipen lijden, te beblazen om den duivel, die in het kind is gevaren, te verdrijven (van Andel).

In Atjeh blaast de man, als de bevalling zijner vrouw niet vordert, op de kruin zijner echtgenoote, eveneens om den boozen geest, die storend inwerkt, te verjagen.

De peper, van welke bij de bespuwingen gaarne gebruik gemaakt wordt, geldt bij vele inlanders als een daemonen verdrijvend middel. Van de inboorlingen van Malakka schrijft Annandale: „Indeed a Patani man told me, that he had once driven out a spirit, by which a person had become possessed, merely by pretending, that he held a peppercorn in his hand".

In Europa werd het beblazen en bespuwen reeds van oudsher toegepast. Al in de tempels van Isis en Serapis en in de Aesculaap tempels te Delphi, Kos en Knidos werden de patienten beblazen. De Romeinen pleegden het voorhoofd van het kind op den achtsten of negenden dag na de geboorte met spuw te bevochtigen, opdat het niet betooverd zou worden (Macrobius, Saturnalia I 16).

Dat het spuwen een offer zou beteekenen aan den boozen geest, waaraan Hovorka denkt, lijkt mij niet waarschijnlijk en wel juist, omdat het spuwen zoo vaak geschiedt met middelen, die aan de geesten niet welkom zijn.

Bij de Karo-Bataks wordt aan het kauwsel, waarmede de doekoen den patient bespuwt, vaak nog citroensap toegevoegd en nu is het bekend, dat ook de citroen bij de inlanders van onzen Archipel geldt voor een middel, waarvan de geesten een afschuw hebben. Daarmede moeten dan vooral die plaatsen bespuwd worden, waar de ziekteveroorzakende daemonen het lichaam zijn binnengedron-

gen, dus de mond, de hartsgroeve, ooren, neus en oogen (Römer). Ook in Europa schreef men in vroeger tijd aan den citroen eene geestwerende werking toe (Höfler).

Snouck Hurgronje vermeldt, dat in Atjeh het kind van den tweeden dag na de geboorte tweemaal daags door eene oude vrouw bespuwd wordt met spog, ontstaan door het kauwen van dezelfde ingrediënten, die op Java dienst doen tegen de booze geesten, die den zuigeling bedreigen, nl. sirih, kurkuma, lieswortel, tjeuko (Javaansche kentjoer) en roode uien; soms appliceert men ook wel eene gekauwde pap van diezelfde zaken op de plaats boven het voorhoofd. Wordt op Atjeh eene vrouw na de bevalling ziek en meent men, dat zulks het gevolg is van de werking van booze geesten, dan bespuwt de biden de puerpera met een kauwsel van curcuma, gemberwortel etc. (Jacobs).

Van Dongen zegt uitdrukkelijk, dat de Koeboes ziekten toeschrijven aan de inwerking van booze geesten en ook bij hen zijn bespuwingen met dergelijke ingrediënten gebruikelijk. Dat inderdaad het spuwen in den regel deze beteekenis heeft, blijkt mijns inziens het duidelijkst bij de Bataks, die de gewoonte hebben om als een lijk voorbij hun huis wordt gedragen om zich heen te spuwen; dit kan wel niet anders beteekenen, dan om te beletten, dat de geest van den doode het huis zal binnenkomen; met dezelfde bedoeling wordt, gelijk wij reeds besproken hebben, asch om het huis gestrooid [1])

Ook wordt wel bij de Menangkabauers de patient met zout water bespuwd; het zout nu is bij vele inlanders eveneens een geestwerend middel. Van de Makassaren en

[1]) Dat inderdaad aan het speeksel oorspronkelijk een afweereigenschap tegen booze invloeden is toegeschreven, blijkt ook daaruit, dat van speeksel door meerdere stammen gebruik wordt gemaakt tegen den boozen blik. (Seligmann: der böse Blick und Verwandtes).

Boegineezen verhaalt Matthes (Ethnologie van Zuid-Celebes), dat zij zout in het vuur werpen om de booze geesten op een afstand te houden.

Volgens van Dissel doet de Javaansche doekoen bij ieder medicament één korreltje zout. Wuttke (der Deutsche Volksaberglauben) schrijft: „Salz spielt besonders bei Zaubereien eine bedeutende Rolle, immer wohlthätig wirkend; es schützt auch gegen Behexung".

Ook Kolbe (Hessische Sitten und Gebräuche im Lichte der heidensche Vorzeit) haalt hiervan verscheidene voorbeelden aan. Prof. de Groot heeft er op gewezen, hoe ook bij de Chineezen van zout gebruik gemaakt wordt om booze geesten te verdrijven. Ploss schrijft: „Salz scheint man auch als Schutzmittel zu betrachten, denn in der Rheinpfalz streut man dem Kinde Salz hinter die Ohren, auch vorher Salz in Papier in die Windel, wenn das Kind in einem anderen Orte getauft wird; in Oldenburg wird dem Kinde eine Prise Salz auf die Zunge gelegt. So legt man auch in Ungarn Brod und Salz in die Windel und einen Schlüssel in das Bett des Kindes. Kommt im Westen Schottlands eine Mutter mit ihrem Kinde zu einer Freundin zum ersten Male zum Besuch, so steckt die Freundin unter Segensprüchen dem Kinde etwas Salz in dem Mund". — [1])

Behalve het bespuwen en beblazen passen de Menangkabausche doekoens ook uitzuigen toe. Wij hebben reeds besproken, hoe de geneeskundige te Goenoeng Sahilan bij pokken tracht de ziektekiemen uit het lichaam van den lijder te zuigen. Riedel bericht, dat in den Aaroearchipel oude vrouwen zieken genezen door het uitzuigen van vreemde bestanddeelen uit het lichaam, als wormen, stukjes hard hout, spijkers, vischgraten enz. Voordat zij daartoe overgaan, wordt eerst de bewuste plek met fijn-

---

[1]) Bij sommige volkeren wordt van zout gebruik gemaakt om ziekten te genezen, welke men door een boozen blik veroorzaakt denkt. (Seligmann)

gemaakten gemberwortel belegd. Eene eigenaardige „suckingcharm ceremony" (mengalin) bestaat, gelijk Skeat ons mededeelt, bij de Maleiers van Malakka: „First of all You perform the ceremony called „Driving out the mischief from the sick man"! Then wrap the patient up in a white or black cloth, and taking a ball of kneaded dough (tepong pengalin), eggs and saffron, repeat the suitable charm and roll it all over the skin of the patients body in order to draw out all poisonous influences. Then if You find inside the ball of dough after opening it an infinitesimally small splinter of bone or a few red hairs, You will know, that these belong to the evil spirit, who has heen plaguing the patient". De Javanen laten een ei of eenig kogelvormig voorwerp, bv. een waskogel over het lichaam van den patient rollen, om de ziekte in dit voorwerp te doen overgaan. Dergelijke praktijken hebben wij ook bij de Menangkabau-Maleiers leeren kennen. Wanneer eene Menangkabausche vrouw zwanger is van eene vrucht, lijdende aan de sakit sagar, dan rolt men haar over den buik een rol, gekneed van met water aangelengde beras sapoeloet itam. Wanneer zich in de rol gekleurde strepen bevinden, is dat een teeken, dat de ziekte uit de vrucht in de beras is overgegaan. —

Aan climatische invloeden wordt eveneens door de doekoens van Centraal Sumatra voor het ontstaan van ziekten beteekenis toegekend. De meeste ziekten zouden in Taloek in den warmen tijd voorkomen, hetgeen de doekoens toeschrijven aan den heeten Zuidenwind, die daar dan heerscht. De Zuidenwind strijkt vlak over den grond, terwijl de andere winden hooger stijgen; daardoor zullen bij Zuidenwind de ziektekiemen tegen de menschen aangeblazen worden, terwijl die door de andere winden over hen heen gewaaid worden. Verder bloeien in den drogen tijd verschillende planten en het zaad daarvan blaast de Zuidenwind tegen de menschen aan, waardoor deze ziek

worden. In dien tijd vallen ook veel vruchten in het water, waardoor het drinkwater vergiftigd wordt. Ook is het in den drogen tijd overdag zeer heet, zoodat de menschen dan wegens de hitte hun middagdutje niet kunnen doen; daarentegen is het 's nachts koel; deze belangrijke wisselingen van temperatuur worden schadelijk voor de gezondheid geacht.

De maan heeft volgens de doekoens van Centraal Sumatra geen invloed op het voorkomen en verloop van ziekten; evenmin zouden de sterren daarvoor van beteekenis zijn. Bij andere inlanders in onzen Archipel schrijft men aan de maan wel degelijk invloed op ziekelijke aandoeningen toe; wij hebben reeds gezien, hoe bv. de omvang van het kropgezwel met de maanphase zou wisselen en hoe de therapie slechts bij eene bepaalde phase van de maan toegepast wordt.

Van der Toorn heeft uit verhalen van de Menangkabauers der Bovenlanden afgeleid, dat de zon door deze inlanders als een krachtig, mannelijk element wordt beschouwd, terwijl de maan het zachte, vrouwelijk element vertegenwoordigt. Vandaar dat op sommige plaatsen de Menangkabau-Maleiers opgeven, dat wanneer eene zwangere vrouw in haar slaap de zon ziet, zij van een zoon bevallen zal, terwijl zij een meisje zal voortbrengen, als de maan haar in den droom verschijnt. Interessant is de overtuiging der Menangkabauers, dat de zon en de maan als gewone menschenkinderen aan ziekten onderhevig kunnen zijn. Wanneer deze hemellichamen ongesteld zijn, vertoonen zij zich in den somberen sluier der verduistering. De Menangkabauer spreekt dan van boelan — of mata hari sakit. Anderen nemen als oorzaak van dit natuurverschijnsel aan de garoedo, een draak met zeven koppen, die de bollen geheel of gedeeltelijk inslikt, eene opvatting, die waarschijnlijk uit den vreemde is gekomen.

Op Atjeh mogen zich zwangere vrouwen niet bij zons-

of maansverduistering buitenshuis vertoonen; dat zou zeer schadelijk zijn voor het kind, dat zij dragen. Daar schrijft men de verduistering wel toe aan het feit, dat de zon bloedschande pleegt, wijl de maan als de zuster van de zon wordt opgevat. Daarom meent men, dat een ongeluk over het land zal komen, wanneer dit verschijnsel wordt waargenomen.

Bij de Noeforeezen op Nieuw-Guinea plegen de vrouwen bij de eerste maanphase te zingen, vooral wanneer hare mannen op reis zijn. Als reden voor dit gebruik geven zij op: „Nu wij de maan zien, zien ook onze mannen de maan en wij weten dan ook, dat ze wel zijn; indien wij niet zingen, worden zij ziek of treft hen een of ander onheil".

De bewoners van Watoebela roepen de zon aan bij ernstige ziekten, moeilijke verlossingen etc. (Riedel). —

Eene maand, waarin volgens de opgaven der Menangkabausche doekoens veel ziekten voorkomen, is de boelan tsafar, de tweede maand van het Maleische jaar. Dit is over het algemeen eene ongunstige maand; men arbeidt dan liever niet, omdat men kans heeft een ongeluk te krijgen; men bouwt geen huizen etc.; dàn loopt men ook meer gevaar ziek te worden. In deze maand, zoo vertelde men mij, zijn de weeën ingetreden bij de Moeder van Mohammed. De goede engelen moesten toen bij haar aanwezig zijn om de vrouw in haar moeilijke oogenblikken bij te staan; de kwade geesten hadden daardoor vrij spel en maakten daarvan misbruik door de menschen kwaad te doen en ziek te maken. Sedert dien heeft men deze maand steeds als eene ongunstige beschouwd, in welke de booze geesten er op uit zijn de arme menschen zooveel mogelijk te kwellen, onheil en ziekten te veroorzaken. Van Prof. Snouck Hurgronje, dien ik hieromtrent inlichtingen vroeg, vernam ik, dat Mohammed geacht wordt geboren te zijn in de derde maand (Rabioel-awe) van het Mohammedaansche jaar en wel volgens de meesten op den twaalfden dag. De gewoon-

lijk aangenomen reden, waarom Safar bij alle Mohammedanen als eene min gelukkige maand geldt, zou zijn, dat Mohammed zelf in die maand de pijnen begon te gevoelen, waaraan hij in de volgende maand, juist op zijn geboortedag, zou sterven. Vooral de laatste Woensdag van Safar geldt als een ongeluksdag.

Op Atjeh geldt het als een zeer ongunstig voorteeken, indien eene vrouw in de maand Safar bevalt en zal men zooveel mogelijk trachten dit feit te voorkomen. Een kind, in die maand geboren, zal later steeds in de maand Safar een slecht gedrag aan den dag leggen, soms zelfs krankzinnig worden (Jacobs). —

Het drinkwater wordt, zooals wij reeds meermalen gelegenheid hadden op te merken, in vele gevallen als de oorzaak van ziekten beschouwd, zoo bv. van struma, lepra e. a. Vooral ook buikziekten zijn volgens de opvattingen der inlanders het gevolg van het drinken van slecht water; met name in den drogen heeten tijd, wanneer vele vruchten in het water vallen, is het rivierwater gevaarlijk en heeft het drinken ervan ingewandsaandoeningen tengevolge. In Sidjoengdjoeng wist de doekoen reeds, dat het beste middel om aan het drinkwater zijne gevaarlijke eigenschappen te ontnemen het koken is. Volgens de doekoens van Goenoeng Sahilan is de droge tijd vooral ook daarom zoo nadeelig voor de gezondheid der menschen, omdat dan de rawa's uitdrogen, waardoor diertjes uit de moerassen in de lucht komen, die door den heeten wind worden medegevoerd en door de menschen ingeademd, waarvan koortsaanvallen het gevolg zijn. Hoe die diertjes er uit zien, wisten de doekoens echter niet op te geven.

De tijd van den dag heeft zeer zeker invloed op het ontstaan van ziekten, omdat op bepaalde uren de booze geesten, die in staat zijn de menschen ziek te maken, gaan ronddwalen. Dit is het meest het geval des morgens vroeg, verder 's middags als de zon het hoogst staat en 's avonds

tegen het invallen der duisternis. Bijzonder gevaarlijk is het, omdat de geesten dan eveneens hunne schuilplaatsen verlaten, wanneer het bij zonneschijn regent.

Aan de erfelijkheid als praedisponeerend moment voor het ontstaan van ziekten wordt slechts zelden beteekenis toegekend. In Goenoeng Sahilan houdt men de elephantiasis voor eene erfelijke ziekte, terwijl mij in Soengai Batoeng werd medegedeeld, dat bij de scabies en lepra de herediteit een rol speelt. —

Tenslotte nog een enkel woord, hoe deze doekoens den dood constateeren. In Taloek plegen de inlandsche geneeskundigen daartoe den pols te voelen in de arteria radialis bij den processus styloides radii; verder aan den voet achter den malleolus internus, in de fossa sternalis en onder den processus xiphoides van het sternum. Aan de beide laatste plaatsen zou de polsslag het eerst ophouden. De doekoens wisten ook, dat bij koortstoestanden de pols meer lekas (snel) en keras (krachtig) is dan in normalen staat. Verder gelden als teekenen van den dood het ontbreken van den glans der oogen, het stilstaan der ademhaling, het koud aanvoelen van het lichaam, de lijkstijfheid (dit zou echter geen zeker teeken zijn, want zij zou niet altijd aanwezig zijn); als men op de nagels drukt, verandert de kleur van het nagelbed niet meer, verder de stank tengevolge van het rottingsproces en tenslotte de lijkvlekken. De laatste zouden volgens den doekoen van Goenoeng Sahilan ontstaan, doordat een booze geest in het lichaam geknepen heeft. Deze handtastelijkheid der booze geesten openbaart zich ook wel eens op het lichaam van een zieke. Zoo meenen de Kajansin Serawak, dat de greep van een geest eene verzwering kan veroorzaken, die slechts met nalating van een groot litteeken geneest. De Olo Ngadjoe gelooven, dat gordelroos ontstaat door het knijpen van een geest. Volgens de Niassers zijn in sommige gevallen de tanden van

den geest op het lichaam van den lijder te zien. In Angkola is de inlander van oordeel, dat een zwarte plek op het lichaam ontstaat door de kneep van een geest; ook de Bataks van Toba gelooven, dat uitslag met blaasjes en groene plekken op de huid het gevolg zijn van het knijpen der geesten.

Behalve de pols, die in ernstige ziektegevallen zeer zwak en klein wordt, kent men in Goenoeng Sahilan als prognostisch kenteeken voor het verloop der ziekte ook groote beteekenis toe aan de verschijnselen, die zich voordoen, indien men eenige haren van den patient uittrekt. Wanneer de haarwortel bij het uittrekken medegaat, zou er kans zijn op herstel; indien echter de wortel achterblijft, dan moet de patient zoo goed als zeker sterven. —

Gedurende hunne ziekte en onder de behandeling der doekoens, doen de patienten vaak de gelofte, dat zij ingeval van herstel een offer aan de godheid zullen brengen, bv. eene geit zullen slachten; in ernstige gevallen wordt door welvarende lieden zelfs wel een karbouw beloofd. Men noemt dit doen eener gelofte b a r n i a t. In Taloek gaat de patient na zijn herstel dikwijls met zijne familie naar het graf van den heiligen man (datoek kramat) om daar te bidden, toean Allah te bedanken voor de genezing, een offer te brengen en spijzen te nuttigen. Deze man zou vóór ± 500 jaar als heiden naar Mekka zijn gegaan, daar bekeerd zijn tot het Mohammedaansch geloof en na terugkeer in de Kwantanstreek den Islam en de besnijdenis onder de inlanders hebben ingevoerd. Hijzelf besneed de mannen, terwijl zijne moeder de operatie bij de vrouwen en meisjes verrichtte. Ook tijdens de ziekte gaat de familie van den lijder vaak naar het graf van dezen heilige om daar te bidden en onder het doen van geloften de genezing voor het familielid af te smeeken. De menschen plegen dan wat citroensap, in water gemengd, over het graf te gieten,

waarna zij het kommetje, waarin zich deze vloeistof bevond, stuk werpen. Het regenwater, dat op de scherven, die zich op het graf bevinden, gevonden wordt, neemt men mede en geeft dat den patient te drinken.

Van Hasselt schrijft, dat in de Padangsche Bovenlanden de gewoonte bestaat om vóórdat men van een heilig graf huiswaarts keert, voor eenig geld van hem, aan wien het graf behoort, een handvol aarde van den gewijden grond en eenige takjes en bladen van daarop groeiende planten, te vragen, hetwelk alles wordt meegenomen om zulks, in een doekje gewikkeld, als amulet om den hals te dragen of er den pas herstelde mede in te wrijven, teneinde van de algeheele genezing verzekerd te zijn.

Ook bij andere stammen van den Archipel plegen de inlanders tijdens de ziekte op een of ander heilig graf te bidden en offers te brengen. Vordernan vermeldt daarvan het volgende: „Toen ik in 1872 te Pamawoekan in levensgevaar verkeerde door malariakoortsen, ontstaan tengevolge van het visschen in eene modderige rivier, werd mijn ziektetoestand door de inlanders toegeschreven aan „tekena" (d. i. een toestand, die ontstaat door aanraking door een boozen geest of een beschermduivel) en wel, omdat ik kort vóór het optreden der ziekte een vogel had geschoten uit een boom, die boven een heilig graf (kramat) groeide. Men heeft toen dan ook van inlandsche zijde niet alleen djamoe-tekena aangeboden als middel tot herstel, maar ook op het graf ijverig doepa en menjan gebrand en de belofte afgeperst om na eventueel herstel een feest te geven, teneinde tot zoenoffer te strekken." In de Padangsche Benedenlanden plegen de inlanders zich ook wel tijdens hunne ziekte naar een heilig graf te begeven om zich aldaar te slapen te leggen, in de hoop in den droom aanwijzingen te ontvangen omtrent de middelen, die ter genezing van nut kunnen zijn. De aan den bovenbedoelden prophetischen slaap voorafgaande

ceremoniën zijn de volgende: In de eerste plaats moet de patient zich te voren reinigen door overgietingen van het lichaam met de limau sintoq tijdens het baden in de rivier. Daarna moet hij zich insmeren met blanketsel. Vervolgens heeft ten huize van den lijder een offermaaltijd plaats, waarna hij zich, in witte kleeren gehuld, naar het graf begeeft. Het eenig voedsel, dat hij medeneemt, is wat gebrande kleefrijst, waarvan hij alleen 's morgens een weinig mag eten. Op het graf moet hij na zijn maaltijd wierook branden en gebeden prevelen. Krijgt hij na verloop van zeven dagen in zijne droomen geene openbaring, dan is alle hoop op herstel vervlogen; het is dan blijkbaar de wil van toean Allah, dat de patient niet zal herstellen. Dit aan den ouden tempelslaap der Grieken herinnerend gebruik vindt men bij tal van Oostersche volken. Prof. de Groot constateerde het bij de Chineezen (Jaarlijksche feesten en gebruiken bij de Emoy-Chineezen), terwijl Albert Kruyt meerdere voorbeelden geeft bij verschillende stammen van onze Oost. Ook de Toradja's op Celebes, de volkstam, dien Kruyt zoo uitmuntend bestudeerd heeft, plegen op een graf of eenige heilige plaats te gaan slapen, ten einde in den droom ontmoetingen met de geesten uit te lokken. Evenzoo leggen zich de Boegineezen en Javanen wel opzettelijk te slapen, ten einde in den slaap inlichtingen te krijgen, wat men tot herstel van den zieke zal kunnen doen. „Het zich eenvoudig te slapen leggen" — zegt Kruyt — „teneinde zijne zielestof te kunnen doen opstijgen, werd later nagebootst, omdat men de natuur niet altijd kon dwingen; het mededeelen van de ervaringen, welke de zielestof gemaakt had op hare reis door het luchtruim, kreeg langzamerhand eenen bepaalden vorm en hieruit ontstonden de litanieën, welke bij sommige volken door de priesters of priesteressen met gesloten oogen (om het slapen na te bootsen) worden opgedreund."

RECEPTEN.

Wij zijn in den loop onzer beschouwingen omtrent de geneeskunde der Menangkabau-Maleiers, meer speciaal van die van Sumatra's binnenland, telkens in de gelegenheid geweest de geneesmiddelen op te geven, die bij bepaalde aandoeningen worden aangewend en den vorm, waarin de toediening plaats heeft. Ik wil hier nog een aantal recepten laten volgen, voorzoover die bij onze besprekingen nog geene vermelding gevonden hebben. Dat bij de transcriptie van inlandsche medicijn- en plantnamen veelal iets onzekers blijft, en de latijnsche namen dus geen onbegrensd vertrouwen verdienen, zij hier nogmaals uitdrukkelijk gezegd.

M i d d e l e n o m b r a k e n o p t e w e k k e n.

Hiervan hebben wij reeds meerdere leeren kennen bij de bespreking der vergiftigingen. In Taloek werd mij nog als braakmiddel opgegeven tabakbladen, die in twee lagen boven elkaar worden gelegd, waartusschen sirihkalk wordt gevoegd. Deze massa moet men op den buik van den patient leggen.

Een ander braakmiddel bestaat uit de daun balek angin (Mallotus cochinchinensis) + — soegi soegi (Gnetum Gnemon) en koelit boenga tandjoeng (Mimusops Elengi), welke in water gekneusd worden, waarna men den patient dit vocht te drinken geeft.

In Soengai Batoeng wordt bij voorkeur het water van

den jongen klapper als braakmiddel toegediend, zoowel bij vergiftiging om het gift uit het lichaam te verwijderen als bij bezetenheid om den boozen geest te verdrijven.

Om braken te doen ophouden worden de volgende middelen aangewend:

1. Een tali taroq (Artocarpus Blumei) d. w. z. een snoer gemaakt van den bast van den taroqboom, wordt bestreken met sirihkalk en om den hals gedragen.

2. Een snoer, waarmede de kippen worden vastgebonden, wordt op dezelfde wijze door den patient aangewend.

3. Men legt in een koelit kajoe garoe (Aquilaria malaccensis) zeven knoopen en bindt deze koelit dan om den hals van den zieke.

4. Kajoetjlampong torok, saboet betoelo, roempoet bonto en — sambau (Eleusine coracana) in water kneuzen, welk vocht dan ten deele door den patient wordt gedronken, gedeeltelijk giet men het over het lichaam van den lijder!

5. Daun sirih, pinang (betelnoot), kapoer (kalk), gambir (gele catechu), tjanke (kruidnagelen), boeah pala (nootmuskaat), koelit manis (kaneel) worden gekneusd en dan met water vermengd den patient als obat verstrekt. Verder geeft men hem nog te drinken een afkooksel van sereh (Cymbopogon = Andropogon) citratus, boeah pala, tjanke en koelit manis.

Laxantia.

Behalve de middelen, die wij als zoodanig reeds leerden kennen bij de behandeling der verschillende ziekten en bij de vergiftigingen, gaf men mij nog de volgende medicamenten op, die den stoelgang bevorderen.

1. Pisang tandoek kambing. De jonge pisang wordt uitgeperst, het sap met wat zout vermengd en dit den patient ingegeven.

2. poetjoek mambang koken in water; dit afkooksel laten drinken!

3. Evenzoo werkt het afkooksel van daun kirimau oedjan (= Kiriwan oedjan? — Globba?).

4. Zeven soorten van bloemen, te weten de boenga kedoedoek (Melastoma spec.), — kambang (Mesua ferrea?), — raja (Hibiscus Rosa-sinensis), — soesoen (poetri), — tandjoeng (Mimusaps Elengi), tjimpago (Michelia Champaca) en — djepoen (Acacia Farnesiana) worden met zeven soorten rijst nl. (beras poeloet itam, — lemak, — sirah, — radja, — dakeran, — tamboen boeji en koempei batoe) gemengd, gekneusd, dan in water verhit en daarna dit den patiënt te drinken gegeven, ten deele over het lichaam gegoten.

5. Men kookt drie gelinggang bladen (Cassia alata) in water en laat het afkooksel innemen.

6. Men voegt zeven gelinggang bladen (Cassia alata) bij de rijst, welke men kookt en dan den patient laat gebruiken.

7. Daun salabaki wordt met klapperwater gekookt, het afkooksel ingegeven.

Constipantia.

1. Akar biloeroe, fijngesneden spruiten van curcuma en wit garen, ter lengte van driemalen den omtrek van den pink worden in water gelegd, waarna men dit water onder wrijven over den buik van den patient uitgiet (Soengai Batoeng).

2. Een stuk suikerriet, dat drie ringen heeft, wordt afgeschild, geroosterd en daarna gegeten.

3. Men wrijft een stuk koenjit (Curcuma longa) fijn, voegt daarbij wat zout en daarna water, laat dit mengsel eenigen tijd staan en geeft het dan te drinken.

4. De wortel van pisang kolek (eene banaan-soort) en de oerat toembai worden in water gekookt, welk afkooksel gedronken wordt.

5. Poetjoek djamboe pitoekal (Psidium guajava) en poet-

joek soenkai doedoek perst men in water uit, daarna wordt zout aan de vloeistof toegevoegd en deze den patient ingegeven.

6. Men roostert in een pannetje wat rijst, totdat het geheel zwart is geworden, daarna voegt men er bij gember, koenjit en tevens wat water, laat dit eenigen tijd staan, waarna de patient het aftreksel moet innemen.

7. Kaliki (Carica Papaya), djamboe piawe (Eugenia spec.) en katjan parang (Canavallia ensiformis) worden in water gekookt; de patient moet het afkooksel gebruiken.

8. Sipades (gember), lado ketjil(pepersoort), daun poeding itam (Codiaeum variegatum?), pinang en sereh (Cymbopogon citratus) worden gekneusd, daarna in een blad gewikkeld en dan deze massa verwarmd op den buik gelegd.

9. Daun setjerek (Clausena excavata), limau kambing (Citrus acida), djari angau (Acorus Calamus), koenjit bolai (Curcuma spec?) kneuzen, met wat water verwarmen; deze pap op den buik van den patient leggen!

10. Daun kerimoen (kirimau?) oedjan en de vruchten daarvan in water kneuzen en dan als pap op den buik appliceeren!

Lavementen zijn aan de doekoens van Centraal-Sumatra onbekend; evenmin worden medicamenten per rectum toegediend.

S l a a p m i d d e l e n.

1. Daun gelinggang (Cassia alata), — sikodjoet en daun bangoen (Mimosa pudica?) worden onder de mat gelegd, waarop de patient rust.

2. Boenga goelingang laud (Cassia Tora), — kadoedoek (Pteroloma triquetum?), — inango (Cananga odorata), tjimpago (Michelia Champaca), — balikadap (Mussaenda spec.), — saligoeri (Sida chombefolia) en — karambil (klapperblad?) perst men in kwantanwater uit; dit water wordt over het lichaam gegoten en gewreven.

3. Drie alang alang bladen worden onder de mat gelegd, waarop de patient ligt en wel één ter hoogte van zijn hoofd, het tweede onder de lendenen en het derde aan het voeteinde.

4. Op dezelfde wijze kan men met gelijk doel drie jonge pisang bladen onder de tikir leggen.

Wil men daarentegen den slaap tegengaan, dan worden de daun sirih, bawang merah (Allium ascalonicum) en bawang poetih (witte uien), djari angau (Acorus Calamus), koenjit (Curcuma) en daun soendok boemi fijngewreven, vermengd met olie en daarmede het voorhoofd en de borst van den lijder ingewreven.

Middelen, die de zweetsecretie aanzetten.

1. Lado itam (Piper nigrum), sipades (Zingiber officinale) fijnwrijven, in een kain wikkelen en deze om de beenen hullen.

2. Men moet 's nachts omstreeks een uur na middernacht water gaan halen uit den Kwantan, welk water op de salajan (kookplaats) wordt gezet en waarmede 's morgens vroeg koffie gekookt wordt. Deze koffie laat men warm door den patient gebruiken. Dit middel zou vooral helpen bij de sakit didalam toelang, waarbij de patienten heftige pijnen in de beenen hebben. Waarschijnlijk wordt hiermede eene rheumatische aandoening bedoeld.

3. Bij dezelfde ziekte kan men ook het volgend middel aanwenden, eveneens met het doel om de zweetsecretie te bevorderen: men wrijft loemoet kajoe (boommos), — batoe (groene mossen, die groeien op steenen, waarover water stroomt) met lado itam (Piper nigrum) fijn, voegt daaraan klapperolie toe en legt deze massa op de pijnlijke plaatsen.

4. Bij de sakit biring, eene ziekte, waarbij het lijf is opgezet en de patient koorts heeft, gaat hij, om te zweeten, op den grond zitten en neemt een priok (een ketel, die voor

het koken der rijst gebruikt wordt) met heet water tusschen de beenen. Dan slaat men een grooten doek om hem heen en moet de zieke aldus eenigen tijd blijven zitten. Dat is dus eene soort dampbad. Dezelfde methode wordt in Sidjoengdjoeng gevolgd, wanneer iemand klaagt over pijnen in de gewrichten; dàn wordt echter den lijder ook wel aangeraden zijne voeten te steken in zeer warm water en een doek om zich heen te slaan. Of wel men hult den zieke geheel in doeken, waarover heen nog eene mat wordt geslagen; aldus ingepakt moet de patient in de zon gaan zitten. Ook de Bataks wenden genoemde dampbaden aan en wel vooral bij malaria. Volgens Simons meenen zij echter niet, dat het de warmte is, die gunstig inwerkt, maar zijn het de slecht riekende kruiden, die in het water geworpen, de booze geesten uit den lijder verdrijven.

Eveneens worden in Centraal-Sumatra wel begietingen met warm water aangewend om den patient te doen zweeten. Er worden dan echter tevens verschillende ingrediënten in dit water gedrenkt als daun tjamboeng, limpanan, kamindai, pakoe sanka, pakoe ajer, asem, doerian, sianjer, boenga raja, boenga soesoen, ramboetan, birian, akar biring, biang semoet, biang api, biang gadang, bilaloe enz. enz.

5. Daun lakoen (Vitis indica) en batang birah (stengel van Alocasia) worden in kleine stukjes gesneden en dan in eene pan met water gekookt. Wanneer het water goed kookt, wordt de pan toegedekt met een pisangblad, in het midden waarvan een gaatje wordt gemaakt; de patient gaat dan op den grond zitten, gehuld in doeken, met deze pan tusschen de beenen. —

Wil men overmatige zweetsecretie tegengaan, dan wascht de doekoen den lijder met een afkooksel van daun langsep (Lansium domesticum), — patei bilalang, — doerian (Durio Zibethinus), — ramboetan (Nephelium lappaceum), — pinang dara (Cyrtostachys Rendah?) en — hena (Law-

sonia inermis) of wel hij laat den zieke drinken een afkooksel van daun lagoendi (Vitex trifolia), — tjaping kero, oerat limau ketjil (citroensoort) en honig.

Middelen, die de urinesecretie bevorderen.

1. Tabakbladen worden nat gemaakt en dan op den buik van den lijder gelegd.

2. Men vermengt asch met water, wringt dit mengsel door een doek uit, voegt aan het doorgeloopen vocht toe het sap van de limau nipis (Citrus acida var.) en laat den patient deze vloeistof drinken.

3. Men wrijft een sleutel flink in een bakje, voegt daarin wat Kwantanwater, laat dit eenigen tijd staan, waarna het door den lijder gedronken wordt. —

Wil men de urinesecretie verminderen, dan vermengt men fijngewreven koenjit (Curcuma) met zout, voegt daaraan water toe en laat dit den zieke innemen, of wel men laat hem gebruiken een afkooksel van sipades (Zingiber officinale), lado itam (Piper nigrum), batang sereh (Cymbopogon citratus) en asem gloegoer (Garcinia klabang).

Middelen, die de menstruatie beperken.

1. Koendoer (Benencasa hispida) en oembalan (het stof, dat zich verzamelt in de schede, waarin de inlander zijn mes draagt), worden in water gekookt, in dit water legt men een sleutel, welke vloeistof men dan 's morgens laat drinken.

2. Daun bangoen bangoen (Coleus aromaticus), — tabiang ajoe en — kalo kalojan worden fijngemaakt, verwarmd, in een doek gepakt en deze op den buik gelegd onder den navel.

3. Boeah limau kapas, — limau ketjil, — limau ketoeri (verschillende citroensoorten), verder boenga koening, merah en poetih (onverschillig welke bloemen dat zijn, het is dus blijkbaar alleen om de kleur te doen) worden gekneusd, met water vermengd en dan dit water over het

lichaam der vrouw gegoten. Dit moet men gedurende drie achtereenvolgende dagen toepassen, den eersten dag 's morgens den tweeden 's middags en den derden 's avonds.

4. Men geeft der vrouw een afkooksel te drinken van nassi poeloet itam (zwarte kleefrijst), ketoembar (Coriandrum sativum), djintam itam (Nigella sativa) en djintam poetih (Cuminum cyminum), koelit manis (kaneel), boeah pala (nootmuskaat), boenga tjanke (kruidnagelen), sipades (gember) en lado itam (peper).

5. Een jonge ananas wordt boven vuur verwarmd, dan in tweeën gesneden; op de sneevlakten worden fijngewreven sipades (gember) en lado ketjil (peper) gestreken en daarna deze helften op den buik der vrouw gelegd.

6. Sipades (gember) en lado ketjil (peper) worden na fijngemaakt te zijn op een koelit doerian gestreken en deze vervolgens verwarmd op den buik van de vrouw aangewend.

Middelen, die den eetlust vermeerderen.

1. Een stuk suikerriet wordt geroosterd, dan fijngestampt; het sap laat men 's morgens innemen.

2. Roempoet goeroen en daun doekoen anak (Phyllanthus Urinaria) worden met drie kopjes water gekookt, net zoolang totdat het water op $^2/_3$ verdampt is. Dit water laat men 's morgens den patient drinken.

3. Djantoeng pisang karoek in klappermelk gekookt laten gebruiken.

4. Den patient een gekookt kippenei met rijst laten eten, zou eveneens den eetlust aanzetten; evenzoo ketelo (papaja) met rijst vermengd.

Inhalaties.

Hiervan wordt slechts vrij zelden door de inlanders van Centraal-Sumatra gebruik gemaakt. Wij hebben echter reeds eenige vormen in den loop onzer beschouwingen

leeren kennen. Bij de sakit poning mata, eene ziekte, waarbij het den patient voor de oogen draait, terwijl hij ook over hoofdpijn klaagt en braakt, brandt men Garoe (kajoewangi — vermoedelijk het beroemde aloëhout van Aquilaria malaccensis), benzoëhars en tampang kapas (de vruchtkernen van de katoenplant) en moet de patient den rook inademen.

De sakit djoembalang tanah, eene ziekte, die meestal optreedt bij inlanders, welke langen tijd in het oerbosch hebben gezworven en die zich kenmerkt door koortsen, pijnen in het hoofd en de ledematen, wordt op de volgende wijze behandeld: Karbouwbeenderen, de schilveren van rijstkorrels, asa foetida en de harde kern van hout, dat onder water heeft gelegen, worden boven een vuur verwarmd. De zieke moet dan bij dit vuur gaan zitten, met een doek over het hoofd geslagen en den rook inademen.

In Sidjoengdjoeng wordt bij verschillende aandoeningen o. a. bij verkoudheid aangeraden den rook in te ademen van met kalk vermengde tabak, die men aansteekt.

C o s m e t i c a.

Hiertoe behooren o. a. de haaroliën, waarmede de inlanders in Midden-Sumatra de hoofdharen plegen in te vetten. Door deze haaroliën krijgt het haar eene donkerder kleur dan het uit zichzelf bezit; daardoor zijn meerdere anthropologen verleid geworden het haar der Maleiers als pikzwart te beschrijven. Dit is onjuist; ik heb bij alle Maleiers, welke daarop werden onderzocht, steeds min of meer duidelijk eene bruine nuance kunnen waarnemen. Het haar dezer lieden is bruinzwart van kleur, ja in enkele gevallen zelfs donkerbruin tot donkerblond.

Deze haaroliën bestaan uit klapperolie, waaraan in den regel nog de eene of andere substantie is toegevoegd, bv. men legt in de kokende klapperolie de oerat siak siak (Dianella ensifolia), totdat deze goed is uitgetrokken of wel

men werpt daarin schillen van de limau poeroet (Citrus Papeda). Ook wel wordt de tjokoer (een wortelknol), na geschild te zijn, in de warme olie uitgetrokken, of wel de akar ampelas aren (Ficus spec.?) wordt in stukjes gesneden en in de heete olie gedompeld. Evenzoo voegt men wel eens benzoë aan de olie toe; echter zou dit de haren grijs maken, daarom wordt van dit middel slechts zelden gebruik gemaakt.

Tot de cosmetica kunnen ook gerekend worden de middelen, die de Maleiers aanwenden om de nagels te kleuren. In den regel ziet men deze roodgekleurde nagels slechts bij de jongere lieden, zoowel bij meisjes als bij jongens. Meestal kleurt de inlander alleen de nagels der handen, zeldzamer ook die der voeten. In Taloek wordt daartoe 's avonds de daun hinai (Lawsonia inermis, v. alba) en de — lado (peper) gekneusd en fijngewreven, dan met houtskool vermengd en deze massa vóór het ter ruste gaan op de nagels gelegd, omwikkeld door een pisangblad. Deze bewerking herhaalt men in den regel de volgende dagen, waarna dan de nagels geruimen tijd rood van kleur blijven. Het zijn meestal de nagels der linkerhand, die aldus bewerkt worden; van de voeten gewoonlijk die der groote teenen.

De inlander van Soengai Batoeng maakt voor de kleuring gebruik van de bladen der sikadoedoek (Melastoma) en van den hinai ajer; te Goenoeng Sahilan pleegt men daartoe de daun nodjo (Peristrophe tinctoria) in water te koken, met welk water dan de nagels, nadat zij te voren goed zijn afgewreven, bevochtigd worden.

Van Hasselt vertelt, dat de Menangkabau-Maleiers der Padangsche Bovenlanden de nagels, nadat zij bedekt zijn met het mengsel van gekneusde hinaibladen en houtskool, omwoelen met bingkasoq of met poediing bladen (Groptophyllum hortense; ook Codiaeum variegatum). Van de in gebruik zijnde hinaisoorten, de paroe hinai (Impatiens

Balsamica) en de hinai parasi (Lawsonia inermis) zou de laatste de beste verfstof leveren. Het is waarschijnlijk, dat de Maleiers dit gebruik van de Arabieren hebben overgenomen.

De Maleiers van Rawas en Lebong — zoo schrijft van Hasselt — zeldzamer ook die der Bovenlanden, plegen, om den glans der oogen beter te doen uitkomen, de randen der oogleden, waar de oogharen zijn ingeplant, mat-blauw te kleuren. Daartoe gebruiken zij tjelaq, eene verfstof in fijnen poedervorm, die zij met een toegespitst bamboestokje over den ooglidrand strijken. Ook dit gebruik schijnt van de Arabieren afkomstig te zijn.

LIJST VAN GEDETERMINEERDE, ECHTER NIET IN DEN TEKST INGEVULDE PLANTEN.

Van een aantal geneeskrachtige planten en kruiden, door Dr. Greshoff en Dr. de Hallier gedetermineerd, ontving ik de wetenschappelijke namen te laat om deze nog in den tekst in te vullen. Deze namen laat ik hier nog volgen als aanvulling van de reeds in den tekst opgenomen wetenschappelijke benamingen.

Kaliki kandji — Chrysopogon aciculatus Trin.
gelinganglani — Cassia alata L.
moembo — Piper subpeltatum Miq.
akar boeloe — Lepistemon flavescens Bl.
ramin — Boehmeria nivea Gaudich.
koendoer batang — Benincasa cerifera San.
palabaki — Salomonia cantoniensis Lour.
pakeh — Asplenium nidus L.
roempoet ekor ekor andjin — Dysophylla auricularia Bl.
siak-siak — Dianella nemorosa Lam.
tjokoer — Kaempfera.
berah alang — Lasia aculeata Lour.
paoeh — Manga laurina Bl.
bliembing tanah — Torenia.
lohdan — Dioscorea.
djilatang niroe — Ficus.
katjang boesoek — Cassia.
asam batang — Hibiscus.
tjoe badah — Artocarpus.
bisako — Strobilanthes.
tjikompei of koempai — Panicum.
sitjerek — Micromelum.
djamboe piaweh — Eugenia.
girih-girih — Sporobolus.

asam gloegoer — Garcinia macrophylla Miq? certe Guttifera.
koening koening lemboe — Polygonum.
koekoe alang — Caesalpinia.
kamojang — Homanolema.
lado djenton — Capsicum.
liman kapas — Citrus.
soroeang asam — Solanum.
roempoet tjirit bahi — Ophiorrhiza.
toroh — Artocarpus.
soembai — Leucas.
poetjoek wambang — Claoxylum.
poetjoek soengkai doedoek — Melastoma.
sikohjoet — Biophytum sensitivum D. C.
sikandoedoek — Melastoma.
kaliki alang — Caesalpinia.
patei bilalang — Pithecolobium.
djamboe lako — Eugenia.
sirian — Chavica Betle Miq.
liman sarieng — Citrus.
liman kesik — Citrus.
karako — Chavica Betle Miq.
liman soendai — Citrus.
boeboetstruik — Clerodendrum.
galinggang laoetstruik { Inflorescentia Cassiae alatae L. / Folia Ipomoeae glaberrimae Boj. (fl. littoralis).
kadi-ali { Ramus Tinosporae crispae. / Folia Cassiae alatae L.
gerieng gerieng liman — Crotalaria netusa.
ketoeloh — Luffa acutangula Roxb.
gamboe pitoekal — Psidium Guajava.

LITERATUUR.

ANDEL, M. A. VAN
Volksgeneeskunst in Nederland.
(Akademisch Proefschrift) Utrecht (Van Boekhoven) 1909.

ANDREE, RICHARD
Ethnographische Parallelen und Vergleiche.
Leipzig 1889.

ANNANDALE, Nelson, Herbert Robinson
Fasciculi Malayenses.
London 1903.

BAAS, J. H.
Grundriss der Geschichte der Medicin und des heilenden Standes.
Stuttgart 1876.

BAAS, J. H.
Die geschichtl. Entwickelung des ärztl. Standes.
Berlin 1896.

BAKKER, C.
Iets over kollen en belezen.
Ned. Tijdschr. van Geneesk. 1903 I.

BARTELS, MAX
Culturelle und Rassenunterschiede in Bezug auf die Wundkrankheiten.
Zeitschrift für Ethnologie XX. Berlin 1888.

BARTELS, MAX
Die Medizin der Naturvölker.
Ethnologische Beiträge zur Urgeschichte der Medizin.
Leipzig 1893.

BASTIAN,
Indonesiën oder die Inseln des Malayischen Archipel.
Berlin 1889.

BETZ,
Iets over Karakter en psychische degeneratie.
Ned. Tijdschrift van Geneeskunde, 12 Juni 1909.

BLOKLAND, VAN
Doekoen djawa, oetawa Kitab dari roepa-roepa obat njang terpake di tanah djawa, terkarang oleh njonja van Blokland.
Van Dorp en Co., Batavia.

BOHATTA,
Javanische Aerzte u. Arzneiwesen.
Wiener med. W. 1904 No. 42 ff.

BREITENSTEIN, H.
21 Jahre in Indien, I Borneo, II Java, III Sumatra.
Leipzig, Grieben 1899.

BREITENSTEIN,
Ueber die Malaien auf Sumatra.
Mitth. Anthrop. Ges. Wien XXX III 1903.

BRUZON, PAUL
La médecine et les religions.
Paris (Baillière) 1904.

BUNING,
Verslag omtrent den staat der inlandsche geneeskunde in de Ampat Lawang (residentie Palembang).
Geneesk. Tijdschr. v. Ned. Indië dl. X.

BURG, VAN DER
De geneesheer in Ned.-Indië.
Batavia 1885.

BURG, VAN DER
Materia Indica.

BUSCHAN, G.
Einfluss der Race auf die Form und Häufigkeit path. Veränderungen.
Globus, Bd. 67, 1895.

BUUREN, VAN
Verloskundig Vraagstuk in Ned.-Indië.
Amsterdam, (Scheltema & Holkema 1909).

CAPELLMANN, C.
Pastoralmedizin.
Aachen 1907.

Durdik,

Genees- en Verloskunde bij de Niasers.
Geneesk. Tijdschr. van Ned.-Indië, dl. XXII 1882.

Dissel, van

Iets over de geneeskunde der Javanen.
Tijdschr. van Ned.-Indië 1869 II en 1870 I.

Eck, van

Schetsen uit het volksleven in Ned.-Indië.
Indische Gids, 4e jaarg. II 1882.

Fasbender, H.

Entwickelungslehre, Geburtshülfe und Gynäkologie in den Hippokratischen Schriften.
Stuttgart 1897.

Fasbender, H.

Geschichte der Geburtshülfe.
Jena 1906.

Filet,

Plantkundig Woordenboek van Ned.-Indië.
Leiden, 2e druk, 1888.

Freimark, H.

Okkultismus und Sexualität.
Beiträge zur Kulturgeschichte und Psychologie alter und neuer Zeit.
Leipzig (Leipziger Verlag G. m. b. H.)

Gent, van — Detelle.

Boekoe obat-obat voor orang toewa dan anak-anak.
Djoedja, H. Buning.

Glassberg,

Die Beschneidung u. ihrer Geschichtl., ethnogr., relig. und mediz. Bedeutung.
Berlin 1896.

Greidanus,

Een en ander over Volksgeneeskunde.
Geneeskundige Courant 17 en 24 Juli 1909.

Greshoff, M.

Schetsen van nuttige Indische planten.
Amsterdam, 1894-1900.

GROOT, DE
De weertijger in onze Koloniën en op het Oostaziatisch vasteland.
Bijdr. Kon. Instit. Taal-, Land- en Volk.kunde van Ned. Indië, VIe Reeks V.

GROOT, DE
On food and medicines prepared from animals and men.

GROOT, DE
The religious System of China.

GRIJZEN, H. J.
Mededeelingen omtrent Beloe of Midden-Timor.
Verhandelingen van het Bataviaasch Gen. van Kunsten en Wetenschappen, Deel L IV, 3e stuk 1904.

GUBERNATIS,
Zoological mythology or the legends of Animals.
London 1872.

GUBERNATIS,
La mythologie des Plantes.
Paris 1878.

HAECKEL, ERNST
Aus Insulinde.
Malayische Reisebriefe. Bonn 1901.

HAESER, HEINRICH
Lehrbuch der Geschichte der Medicin und der epidemischen Krankheiten. Jena 1875.

HAGA,
Eenige gegevens betreffende den toestand van het gebit onzer soldaten.
Geneesk. Tijdschr. van Ned.-Indië, dl. 45, 1905.

HAGEN, B.
Unter den Papuas.

HAGEN, B.
Ueber die künstlichen Verunstaltungen des Körpers bei den Battas
Berl. Zeitschr. für Ethnologie 1884 dl. XVI.

HAGEN, B.
Die Orang Kubu auf Sumatra.
Veröffentlichungen aus dem städtischen Völker-Museum.
Frankfurt am Main 1908.

HANSEMANN, D. VON
Der Aberglaube in der Medizin und seine Gefahr für Gesundheit und Leben.
Leipzig 1905.

HASSELT, A. L. VAN
Midden-Sumatra, reizen en ontdekkingen der Sumatra-expeditie.
Leiden 1882.

HELFRICH, O. L.
Bijdrage tot de geographische, geologische en ethnographische kennis der afdeeling Kroë (N. W. Sumatra).
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, vijfde volgreeks, 4e deel (deel XXXVIII der geheele reeks).
's Gravenhage 1889.

HEUVEL, H. W.
Volksgeloof en Volksleven.
Zutphen (W. J. Thieme e. Co) 1909.

HEYMANN,
Fragmente über die Arzneimittellehre einzelner Ost-Indische Völkerstämme.
Verh. d. Würzb. phys. med. Ges. Bd. X 1859.

HIRSCH, A.
Handbuch der hist.-geogr. Pathologie.
Stuttgart 1881.

HÖFFLER, M.
Wald- und Baumkult in Beziehung zur Volksmedicin Oberbayerns.
München (Julius Stahl) 1892.

HÖFFLER, M.
Volksmediz. u. Aberglaube in Oberbayerns Gegenwart u. Vergangenh.
München 1893.

HÖFFLER, M.
Die Volksmedizinische Organotherapie u. ihr Verhältnis z. Kultopfer
Stuttgart, Berlin, Leipzig. Union Deutsche Verlagsgesellschaft

HOFSCHLAEGER, REINHARD
Die Entstehung der primitiven Heilmethoden und ihre organische Weiterentwickelung.
Archiv f. Geschichte der Medizin, Band III Heft 2.
Leipzig 1909.

Hovorka, von — A. Kronfeld,

Vergleichende Volksmedizin, eine Darstellung Volksmedizinischer Sitten und Gebräuche, Anschauungen und Heilfaktoren des Aberglaubens und der Zaubermedizin.

Stuttgart 1908.

Howell,

Dyak ceremonies in pregnancy and childbirth.

Journal of the Straits-Branch of the Royal Asiatic Society No. 46, Dec. 1906.

Hueting, A.

Woordverwisseling bij besmettelijke ziekten onder de Toleloreezen.

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volk.kunde van Ned.-Indië, 7e volgreeks, 9e deel (deel LXIII der geheele reeks) 1909.

Indische Vergiften,

Geneesk. Tijdschr. van Ned.-Indië XXIV.

Indische Mercuur,

29ste jaarg., 1906 No. 40, 50 en 52.

De inlandsche geneesmiddelen der Maleiers.

Jacobs, Julius

De Badoej's.

Den Haag 1891.

Jacobs, Julius

Eenigen tijd onder de Baliërs, eene reisbeschrijving met aanteekeningen betreffende hygiène, land- en volkenkunde van de eilanden Bali en Lombok.

Batavia 1883.

Jacobs, Julius

Critische beschouwingen over de theorie van Dr. H. Ploss aangaande de beteekenis van de besnijdenis.

Internat. Archiv für Ethnologie. Leiden 1891 IV.

Jacobs, Julius

Het familie- en kampongleven op Groot-Atjeh, eene bijdrage tot de ethnographie van Noord-Sumatra.

Leiden 1894.

Junghuhn,

Die Battaländer auf Sumatra. 1847.

Kämpfer, Engelbert

Geschichte und Beschreibung von Japan.

KATE, TEN

Reizen en onderzoekingen in Noord-Amerika.
Leiden 1885.

KIEVIET DE JONGE, G. W.

Tropische ziekten van den Indischen Archipel.
Batavia 1908.

KLINKERT,

Iets over de geneeskunde bij de Maleiers.
Tijdschrift voor Ned.-Indië, 3e serie, 3e jaargang, 1869.

KOHLBRUGGE,

Die Krankheiten eines Bergvolkes der Insel Java.
Janus 1897—1898, S. 128.

KOHLBRUGGE,

Anthrop. Beobachtungen aus dem Malayischen Archipel.
Zeitschrift f. Ethnologie 1900 (Verh. Berl. anthrop. Ges.) pag. 396 ff.

KRAUSE,

Sympathetische Kur mittelst Annageln von Menschenhaut an einen Baum.
Zeitschrift f. Ethnologie. Bd. 16, 1884.

KREEMER,

Bijdrage tot de Volksgeneeskunde bij de Maleiers der Padangsche-Benedenlanden.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, 7e volgreeks, 6e deel, 1908.

KREEMER,

Eene bevalling in de dessa.
Indische Gids 1882 II.

KREEMER,

Hoe de Javaan zijne zieken bezorgt.
M. N. Z. G. XXXVI 1892.

KRUYT, ALBERT

Het animisme in den Indischen Archipel.
's Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1906.

KRUYT, ALBERT
De berglandschappen Napoe en Besoa in Midden-Celebes.
Tijdschrift van het Koninklijk Nederl. Aardrijksk. Genootsch.
2e serie, dl. XXV, 1908.

LAGEMANN, H.
Das Niassische Mädchen von seiner Geburt bis zu seiner Verheiratung.
Tijdschrift voor de Indische Taal-, Land- en Volkenkunde deel XXXVI, 1893.

LASCH, R.
Relig. Selbstmord u. seine Beziehung zum Menschenopfer.
Globus LXXV, No. 5.

LASCH, R.
Rache als Selbstmordmotiv.
Globus LXXIV, No. 3.

LEHMANN, ALFRED
Aberglaube und Zauberei von den ältesten Zeiten an bis in die Gegenwart.
Stuttgart 1908.

LEHMANN—NITSCHE,
Ein Beitrag zur praehistorischen Chirurgie.
von Langenbeck's Archiv, LI.

LITH, P. A. VAN DER
Ned. Oost-Indië.
Leiden 1894.

LUDEKING,
Natuur- en geneesk. topograf. Schets der residentie Agam (W. kust van Sumatra).
Gen. Tijdschr. van Ned.-Indië, dl. IX, 1862.

MAASS, ALFRED
Bei liebenswürdigen Wilden.
Berlin 1902.

MAASS, ALFRED
Quer durch Sumatra.
Berlin 1904.

MAGNUS, HUGO
Die Volksmedizin, ihre geschichtliche Entw. und ihre Beziehung zur Kultur.
Breslau 1905.

MAGNUS, HUGO
Medizin und Religion in ihren gegenseitigen Beziehungen.
Breslau 1902.

MAGNUS, HUGO
Kritik der Medizinischen Erkenntnis. Eine medizin-geschichtliche Untersuchung.
Breslau 1904.

MAGNUS, HUGO
Der Aberglaube in der Medizin.
Breslau 1903.

MAGNUS, HUGO
Die Organ u. Bluttherapie.
Abh. zur Gesch. der Medizin, Heft 17. Breslau.

MAGNUS, HUGO
Die Entwickelung der Heilkunde in ihren Hauptzügen.
Breslau 1907.

MAGNUS, HUGO
Sechs Jahrtausende im Dienst des Äskulap.
Breslau 1905.

MARSDEN,
History of Sumatra 1811.

MARTIN, RUDOLPH
Die Inlandstämme der Malayischen Halbinsel. Wissenschaftliche Ergebnisse einer Reise durch die Vereinigten Malayischen Staaten.
Jena (Gustav Fischer) 1905.

MAXWELL,
The folklore of the Malays.
Journal of the Straits-Branch of the Royal As. Society, 1881.

MAYER, L. TH.
De Javaan als mensch en als lid van het Javaansche huisgezin.
Batavia-Solo (Albrecht en Rusche) 1894.

Mayer, L. Th.

De pigmentvlekken op het menschelijk lichaam en hare waarde en beteekenis naar het algemeen onder de Javanen heerschende bijgeloof.

Weltevreden (Visser en Co.) 1907.

Moll, Alb.

Das Sexualleben des Kindes.

Berlin (Hermann Walther, Verlagsbuchhandlung G. m. b. H.) 1909.

Montano,

Une mission aux Iles Philippines et en Malaisie.

Paris 1885 (Extr. Archiv. Miss. Scient. 3e serie XI).

Neuberger, Max

Geschichte der Medizin.

Stuttgart (Ferdinand Enke) 1906.

Nieuwenhuis, A. W.

De levensvoorwaarden onder volken op hoogen en lagen trap van beschaving.

Leiden 1904.

Nieuwenhuis, A. W.

Over tinea albigena tegenover de andere parasitaire huidziekten in Ned. Oost-Indië.

Hnd. 9e Ned. Natuur- en Geneesk. Congres 1903, p. 324.

Nieuwenhuis, A. W.

Tinea albigena onder de inlanders in den Ind. Archipel.

Gen. Tijdschr. v. Ned.-Indië, XLIV 561.

Nieuwenhuis, A. W.

Tinea albigena und die Züchtung ihres Pilzes.

Archiv für Dermatologie u. Syphilis, LXXXIX Band, 1 Heft 1908

Nieuwenhuis, A. W.

Quer durch Borneo.

Leiden 1904.

Nieuwenhuis, A. W.

Observations medicales sur les indigènes de l'île de Bornéo.

Janus IV 8 S. 422.

" XI 3 S. 108. 1899.

NIEUWENHUIS, A. W.
Die medizinischen Verhältnisse unter den Bahau- u. Kenja—Dajak auf Borneo.
Janus, April 1906 S 145.
NIEUWENHUIS, A. W.
l'Impaludisme à Bornéo.
Janus, Deuxième Année 1897-98.
NIEUWS VAN DEN DAG VAN NED.-INDIË,
1 Aug. 1907 no. 17 en vorige.
Het eiland Flores of Poelo Boenga.
O-BRIEN,
The latah.
Journ. of the Straits-Branch of the Royal As. Soc.
Singapore 1883.
OPITZ, KARL,
Die Medizin im Koran.
Stuttgart (Ferd. Enke) 1906.
rf. Zentral bl. f. Anthrop. 1908, Heft 2 p. 95.
PAGEL, JULIUS
Einführung in die Geschichte der Medizin.
Berlin 1898.
PLEYTE,
Plechtigheden en gebruiken uit den cyklus van het familieleven der volken van den Ind. Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en V.-K. van Ned.-Indië, 5e volgr., VIIe deel.
PLOSS, H.
Das Weib in der Natur- und Völkerkunde.
Leipzig 1905.
PLOSS, H.
Das kind in Brauch und Sitte der Völker.
Leipzig 1884.
PUSCHMANN, TH.
Handbuch der Geschichte der Medizin.
Jena 1902.
RAPPARD.
Het eiland Nias en zijne Bewoners.
Bijdragen Taal-, Land- en Volk.kunde, 7e volgreeks, 8ste deel 1909.

Revue, Hollandsche
12e Jaargang no. 6, 25 Juni 1907.
Toovermiddelen in Indië.

Ridley,
De inlandsche geneesmiddelen der Maleiers.
De Bussy, Amsterdam 1907.

Riedel,
De sluik- en kroesharige rassen tusschen Celebes en Papua.
's Gravenhage 1886.

Riedel,
De Topantunuasu of oorspronkelijke volksstammen van Centraal-Celebes.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en V.-K. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, eerste deel (deel XXXV der geheele reeks).
's Gravenhage 1886.

Roloff,
Die Menangkabau-Malaien auf Sumatra.
Deutsche Geogr. Blätter Bd. 31 Heft 1.

Römer,
Die Heilkunde der Batak auf Sumatra.
Janus XII 1907.

Rosenberg, H. von
Der Malayische Archipel, Land und Leute.
Leipzig 1878.

Rumpe, Robert
Wie das Volk denkt; allerlei Anschauungen über Gesundheit und Kranksein.
Braunschweig 1900.

Scheffer,
Indische plantennamen.
Tijdsch. v. Taal-, Land- en Volkenk., deel XXV 319.

Schermers,
Enkele bijzonderheden over den zelfmoord in ons land.
Geneeskundige Courant, 31 Juli 1909.

Scheube,
Die Venerische Krankheiten in den warmen Ländern.
Leipzig 1902.

Stiementz, R.
Suicide among primitive peoples.
American Anthropologist, Vol. 7 1894.

Schidlof, B.
Das Sexualleben der Naturvölker.
Leipziger Verlag G. m. b. H. 1908.

Schüffner,
Framboesia tropica.
Gen. Tijdschr. van Ned.-Indië, deel XLVII 1907.

Seligmann,
A note on albinism, with especial reference to its racial character among Melanesians and Polyn.
Lancet 1902, Vol. CLXIII No. 4125 S. 803.

Seligmann, S.
Der Böse Blick und Verwandtes, ein Beitrag zur Geschichte des Aberglaubens aller Zeiten und Völker.
Berlin (Hermann Barsdorf) 1910.

Simon,
Die Heilkunst der Eingeborenen von Sumatra.
Ber. Rh. M. G. 1902 No. 11.

Skeat,
Malay Magic, being an introduction to the folklore and popular religion of the Malay Peninsula.
London 1900.

Snouck Hurgronje, C.
Het Gajoland en zijne Bewoners.

Snouck Hurgronje, C.
De Atjehers.
Leiden 1893.

Spruyt, C. Bellaar
Geschiedenis der Wijsbegeerte naar de dictaten van wijlen Prof. C. B. Spruyt, bewerkt door Dr. Kohnstamm.
Haarlem (Vincent Loosjes) 1905.

Staudinger, P.
Reizsteine des Penis auf Sumatra.
Zeitschr. f. Ethnologie. Berlin 1891.

STEINMETZ, R.
Ethnologische Studiën zur ersten Entwickelung der Strafe. Leiden 1892.

STOLL, OTTO
Suggestion und Hypnotismus in der Völkerpsychologie. Leipzig, Veit en Co., 1904.

STOLL, OTTO
Das Geschlechtsleben in der Völkerpsychologie. Leipzig. Verlag von Veit en Co. 1908.

STÖSSL, ADOLF
Das Matriarchat und die Genesis der Heilkunde. Wiener med. Wochenschrift 1894 en '95.

STRATZ, C. H.
Ueber die Körperformen der eingeborenen Frauen auf Java. Archiv. f. Anthrop. 1898.

STRATZ, C. H.
Der weisse Fluss in Indiën und seine Behandlung. Gen. Tijdschr. van Ned.-Indië XXIX.

STRATZ, C. H.
Die Frauen auf Java. Eine gynäkologische Studie. Stuttgart 1897.

STRATZ, C. H.
Over het Javaansche vrouwenbekken. Nederl. Tijdschr. voor Verloskunde en Gynaekologie 1894/95.

STURKOP, S.
Bijdrage tot de kennis der Zwangerschapslusten. Academisch Proefschrift. Amsterdam (Blikman en Sartorius) 1909.

TEHUPEJORY,
Onder de Dajaks in Centraal-Borneo. Leiden 1906.

TOORN, VAN DER
Het animisme bij de Menangkabauers der Padangsche Bovenlanden. Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks V 1890.

Tromp, S. W.
Uit de Salasila van Koetei.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, vijfde volgreeks, 3e deel (deel XXXVII der geheele reeks).
's Gravenhage 1888.

Valette,
Een en ander omtrent de Koeboe-bevolking en een bezoek bij de Koeboes van den Batang Leko.
Tijdschr. van Binnenlandsch Bestuur. Batavia 1888.

Verkerk Pistorius,
Studiën over de inlandsche huishouding.

Veth,
Java.

Veth, P. J.
Borneo's Westerafdeeling.
Zalt-Bommel 1856.

Visser, M. W. de
The Dog and Cat in Japanese Superstition.
Lezing gehouden in „the Asiatic Society of Japan", Tokyo 17 Febr. 1909.

Vordermann,
Javaansche geneesmiddelen.
Geneesk. Tijdschr. van Ned.-Indië, deel 34, afl. 3.

Vordermann,
De transmigratie en signaturenleer in de Javaansche geneeskunde.
Feestbundel van Veth. Leiden 1894.

Vordermann,
Kritische beschouwingen over Dr. van der Burgs „Materia Indica", tevens eene bijdrage tot de kennis van eenige inlandsche geneesmiddelen.
Batavia, Ernst en Co. 1886.

Wallace,
The Malay Archipelago 1869.

Westermarck,
Ursprung und Entwickelung der Moralbegriffe.
Leipzig 1907.

WIEDERSHEIM, R.
Der Bau des Menschen als Zeugnis für seine Vergangenheit.
Tübingen (Verlag der H. Lauppschen Buchhandlung) 1908.

WILKEN, G. A.
Struma en Cretinisme in den Indischen Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 5e deel.

WILKEN, G. A.
De hagedis en het volksgeloof der Malayo-Polynesiërs.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 6e deel (deel XL van de geheele reeks).

WILKEN, G. A.
Handleiding voor de vergelijkende Volkenk. van Ned.-Indië door Dr. Wilken, naar diens dictaat door Pleyte.

WILKEN, G. A.
De Mutilatie der tanden.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned. Indië, 5e volgreeks, dl. III.

WILKEN, G. A.
Ueber das Haaropfer und einige andere Trauergebräuche bei den Völkern Indonesiens.
Revue coloniale internationale, Tome III 1886.

WILKEN, G. A.
Het animisme bij de volken van den Ind. Archipel.
Ind. Gids 1884, '85 en '87.

WILKEN, G. A.
De couvade bij de volken van den Indischen Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 4e deel (deel XXXVIII der geheele reeks).

WILKEN, G. A.
Iets over de schedelvereering bij de volken van den Ind. Archipel
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk., 5e volgreeks, 4e deel (deel XXXVIII der geheele reeks) 1889.

WILKEN, G. A.
Plechtigheden en gebruiken bij huwelijken en verlovingen bij de volken van den Ind. Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 4e deel (deel XXXVIII der geheele reeks).

WILKEN, G. A.
Iets over de beteekenis van de Ithyphallische beelden bij de volken van den Ind. Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 1ste deel (deel XXXV der geheele reeks) 1886.

WILKEN, G. A.
De betrekking tusschen menschen-, dieren- en plantenleven naar het volksgeloof.
Indische Gids, 6e jaargang II 1884.

WILKEN, G. A.
Albinos in den Indischen Archipel.
Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 5e volgreeks, 5e deel (39ste deel der geheele reeks) 1890.

WILLINCK, G. D.
Het rechtsleven bij de Minangkabau-Maleiers.
Leiden (Brill) 1909.

WINKLER, LUDWIG
Animalia als Arzneimittel einst und jetzt.
Innsbruck 1908.

WUNDT, WILHELM
Völkerpsychologie, eine Untersuchung der Entwicklungsgesetze von Sprache, Mythus und Sitte.
Leipzig (Engelmann) 1906.

WYCKERHELD BISDOM,
Een en ander bij Struma.
Gen. Tijdschr. van Ned.-Indië, dl. 29.

XENOPHON,
Anabasis.
Leipzig (Teubner) 1906.

INHOUD.